

SPOMENICI OTOKA VISA OD IX DO XIX STOLJEĆA

CVITO FISKOVIĆ

Srednjovjekovni i novovjekovni spomenici otoka Visa pokazuju sve oznake dalmatinske umjetnosti od IX do našeg stoljeća. Ne odvajaju se od nje, iako ne prednjače u njenom razvoju, niti se u njoj ističu svojom vrsnoćom, jer nisu djela istaknutijih majstora. Zbog udaljenosti od jačih umjetničkih žarišta i zbog toga što se na otoku nije razvio grad sa središnjim svjetovnim i crkvenim predstavnikom, knezom ili biskupom, na Visu se nisu okupili spomenici one vrsnoće i značaja kao na susjednom Hvaru, na Korčuli ili na nekim drugim otocima koji su bliže kopnu.

Stoga su umjetnički stilovi na Visu slabije zastupljeni, građevni oblici jednostavni, a umjetnička djela rjeđa. Nije se dosad otkrilo predromaničkih crkvice, ni njihovih pleternih reljefa, nema narativne romaničke ni istančane gotičke i renesansne figurativne plastike, ne nižu se raskošna pročelja kićene »cvijetne gotike«, pa nema ni srebrnih ni pozlaćenih umjetnina iz XIV i XV stoljeća. Romanika pokazuje svoje jednostavne oblike, a gotika i renesansa se svodi na sitni klesarski ukras i na poneku sliku. Barok je, doduše, unio raskošnije drvene oltare, velike figuralne kompozicije slika na platnu i bogatije srebrne umjetnine, oživio je balkoni- ma pročelja kuća, ali njegovih gipko i slikovito pokrenutih zamisli i prostornih ostvarenja nema na ovom otoku. Tek se stambeno graditeljstvo zrele renesanse i baroka jače ispoljilo u kućama ladanjskog značaja i one su jedno od najljepših kulturno-umjetničkih ostvarenja na Visu.

Ne može se, naravno, isključiti da na otoku nije bila i u toku srednjeg vijeka poneka vrijedna umjetnina, ali se ona nije sačuvala.

Budući da su skoro svi građevinski spomenici djela domaćih kamenarskih radionica i ostvarenja čednih prilika u malim naseljima, oni su zadržali ljudsko mjerilo i u tome često ljepotu odnosa, sklad nenametljivih omjera i čistoću oblika. Stoga su i ovdje

ostvareni uravnoteženi sklopovi kuća, osobito na obali Komiže, i usklađene sredine, npr. u Kutu.

Ta najveća vrijednost dalmatinskog graditeljstva, oblikovani i namjenski povezani ambijenti, očitovala se i u objema viškim lukama bez obruča gradskih zidina i bez unaprijed stvorenih zamišli geometrijskih pravilnih prostornih rješenja i velikih trgova. Arhitektonski sljubljene cjeline zagrile su obje luke i naselja su upotpunila i oplemenila ne samo pri moru, već i u polju slikovitost krajolika.

Pokretne umjetnine, umjetničke slike, drvena skulptura, stilski namještaj, raskošnije tkanine, kovinski crkveni i kućni pribor, dobavljahu se uglavnom iz susjednih dalmatinskih gradova ili iz tuđine, ponajviše iz Mletaka i ostalih talijanskih gradova. Ali građevine i njihovi kiparski obrađeni kameni i drveni dijelovi su skoro uvijek rad domaćih dalmatinskih i viških graditelja, klesara i drvodjelaca koji su klesali obrađene dijelove zgrada i zidni kamenerni namještaj ili izrađivali drvene dijelove i rezbarili pokućstvo. To se očituje u prepoznatljivim im oznakama: ispoljavanju vremenskih zakašnjenja, ali ujedno i sljubljenosti različitih stilova te oslobađanju i popuštanju od stilskih pravilnosti.

Pisani podaci su o tome oskudni, jer je veliki dio arhivske građe u toku vremena propao na Visu i u Hvaru, središtu hvarske općine kojoj je pripadao i ovaj otok, pa su nestali građevinski ugovori, troškovnici i rijetki nacrti iz ranijih vijekova i jedva će se naći poneki uglavnom tek iz prošlog stoljeća.

MAJSTORI UMJETNIČKIH ZANATA

Benediktinci kao nosioci prve znatnije srednjovjekovne kulture na Biševu i u Komiži bit će se vjerojatno, po običaju svog reda, bavili i umjetničkim zanatima, ali podaci o tome nam nedostaju i teško će se ikada naći.

Usljed nedostatka arhivske građe, rijetka su i imena majstora, zidara i klesara koji su u toku minulih stoljeća radili na Visu. Na ovom otoku ribara i vinogradara kamenarstvo nije bilo jako razvijeno, pa se bolje obrađeni kamen unosio iz prokušanih i susjednih kamenoloma Brača, Trogira i Korčule, a tamošnji, jednako kao i dubrovački majstori koji su razvili svoju djelatnost od XV do XVIII stoljeća uzduž čitavog Jadrana, zapošljavahu se i na Visu, gdje se graditeljstvo bilo razvilo osobito od XVI do XVIII stoljeća. Nekoliko graditelja koji su radili na Hvaru, bit će bili zaposleni i na Visu, ne samo zbog toga što je taj otok bio dio hvarske općine, već i radi toga što je mnogo Hvarana zidalo i na njemu svoje kuće i sudjelovalo u izgradnji viških crkava. Bogatiji Hvarani i hvarski plemići upošljavali su ovdje iste graditelje kao i u gradu Hvaru, u Starome Gradu ili u Jelsi, pa sličnost viških i hvarskih građevina to jasno odava.

U ugovoru za gradnju kućnog dvorišta i obalnog pristaništa pred njim, koje je dao zidati posjednik viških imanja pjesnik Hani-bal Lucić spominje se 1530. godine renesansni hvarski graditelj Antun Živković¹⁾ i to nije jedini slučaj zaposlenosti hvarskog graditelja i klesara na Visu, gdje su valjda bili zaposleni i oni majstori koji su zbog svojih imanja boravili na oba otoka. To su zidar Božidar, koji je unajmio neku špilju 1451. godine,²⁾ klesar Andrija, kojemu je gradski knez ustupio u svibnju 1455. godine neko zemljište u Podhumlju,³⁾ zidar Vukac, koji je držao 1465. godine pašnjak hvarske plemićke obitelji Paladini⁴⁾, klesari Marin Dobrašinić i Pavao Karbunić, kojima je općina 1468. godine ustupila u Kutu zemljište za gradnju zajedničke kuće,⁵⁾ Marin, nazvan po ocu Dobrašinić, koji je na Visu dulje boravio, dobio je zatim slijedeće godine i neku zemlju da je obrađuje,⁶⁾ kao i 1472. godine zidar Mate u predjelu Zakamine.⁷⁾ U to doba spominje se u Komiži klesar majstor Bogdan.⁸⁾

U slijedećem, XVI stoljeću, u doba razvitka renesansnog graditeljstva sreta se opet na Visu nekoliko hvarskih majstora. Godine 1566. zidao je Damjan Dubrovačanin, nastanjen već u prvoj polovici XVI stoljeća u Hvaru gdje je imao i zemljište,⁹⁾ Hvaraninu Juliju Brtučeviću kuću i dvorište u Kutu.¹⁰⁾

Pored njih živilo je i radilo na Visu u toku tog stoljeća još nekoliko majstora; godine 1589. Jakov¹¹⁾ i Korčulanin Antun,

¹⁾ C. Fisković, Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru. Anali Historijskog Instituta u Dubrovniku VIII—IX, str. 216—219. Dubrovnik 1962.

²⁾ 1451... Magister Bozidar murer tien una spelunca locada al porto... Instrumenti ed altri documenti di S. Niccolò di Busi e sua Abbazia. Historijski arhiv u Hvaru (od sada HAH).

³⁾ (MCCCCLV, Die XXIII maij) Dominus Comes pro se et suis successoribus nomine communis lesine locavit magistro Andreae lapicideae pro se et heredibus suis unum pecium terreni in Lissa loci vocato podcumie... Liber gratiarum 1428—1483. HAH.

⁴⁾ Ibidem

⁵⁾ (MCCCCLXVIII 1 septembris). Comes... concessit magistro Marino Dobrasinich lapicide et magistro Paulo Carbunich lapicide presentibus... unum locum in Cut communis farre videlicet in insula Lisse pro domo fabricanda pro medietate inter eos...

Ibid.

U Kutu je, dakle, u XV stoljeću bilo pored plemićkih i zanatlijskih kuća.

⁶⁾ Die 3 novembris MCCCCLXVIII. Comes... concessit Marino lapicide quondam dobrasini habitatori Lesine... terrenum in Lissa zapas triginta... Ibid.

⁷⁾ MCCCCLXII indictione V^{ta} die secunda novembris... Comes concessit Magistro Matheo murario unum terrenum communis situm in lissa in locho noncupato Xachamine... Ibid.

⁸⁾ O. c. (1).

⁹⁾ C. Fisković, Dubrovački kovači i lijevači broskog oružja. Mornarički Glasnik, br. 1, str. 48. Split 1961.

¹⁰⁾ Vidi bliješku 523.

¹¹⁾ 3. VIII 1589... Anicam filiam magistri Jacobi Petricide... Knjiga krštenih 1587—1628, str. 4. Arhiv Župskog ureda u Visu, (od sada ŽAV).

1591. Juraj Ilijin Dubrovčanin, naseljeni na Visu,¹²⁾ a 1590. i 1599. Nikola Korčulanin.¹³⁾ Te godine radio je na Visu i klesar Rado,¹⁴⁾ a među onim »majstorima«, Korčulanima, Šibenčanima i Dubrovčanima, koji se bez određenije oznake zanata spominju u crkvenim matičnim knjigama, bilo je vjerojatno još zidara i klesara.

U prvoj polovici XVII stoljeća isticao se u hvarskoj općini gruški zidar Ivan Bartulović Devetančić, kojega su zvali i Dubrovčanin. Tražeći krajem 1620. godine od gradskog kneza da mu ustupi neki kamenolom, istaknuo je u svojoj molbi da je 1604. godine stigao na Hvar i u gradu i na čitavom hvarskom području zidao ne samo kao majstor, već i protomajstor kuće, kule i crkve.¹⁵⁾ On je, dakle, u doba kada se u Dalmaciji još zidalo u načinu kasne renesanse stigao iz Dubrovnika, pa je vjerojatno prenio odlike dubrovačke renesanse na hvarsko područje, ali je,

¹²⁾ Adi 5 zugno 1591 in Lesina

Per il qualmente scritto si dichiara come Zorzi fiol di Helia morer da Ragusa habitante à Lissa si dichiara esser vero et legittimo debitor et haver dar a magistro Vincenzo Coceglic de lire tredeci dico L. 13 de pizoli...

Spisi hvarskog kneza Marina Balbi (1591—1592). Historijski arhiv u Zadru, (od sada HAZ).

20. V. 1589... Marinum filium Antonii Curzolani Petricidae... Knjiga krštenih 1587—1628. ŽAV.

¹³⁾ 19. IV 1590... Vicentium filium ser Nicolai Lapididae...;

14. II 1599... Franciscam magistri Nicolai Curculensis...

Ibid.

¹⁴⁾ Ibid.

¹⁵⁾ Illustrissimo Signor

Desiderando Io Gioane de Bartolomio de Gravosa suditto di Ragusei godere le felicità et consolatione di questo Gloriosissimo Dominio et vivere sotto l'ombra del stendardo di Santo Marco, del 1604 veni nella città di Liesina dove continuamente ho pacificamente visciuto et fabricato case torette chiese in tutta questa giurisditione con sodisfatione universale non solamente come maestro ma come protto. Percio riverentemente supplico Vostra Signoria Illustrissima, si compiacià per sua solita benignità et clementia, havuta consideratione alli mei meriti per poter finire in servitio di questo gloriosissimo Dominio et delli suoi suditi habitanti questa giurisditione tutto il tempo della mia vita, concedermi uno pezzo di monte sopra questo scoglio in luoco chiamato petrara da parte di tremontana non prima lavorata di longezza passa trenta et larghezza passa quindese, fra questi confini da levante cima del monte da ponente il mar salso, da mezzo giorno li fràtelli Ilijch et labora la parte della comunità, et cio di ragione di essa comunità, che servirà in occasione in beneficio di Sua Serenità et delli suoi suditi et habitanti di questa giurisditione et me le racomando in gratia.

Gabriel Bembo Conte et Proveditor

Adi 14 novembre 1620

L'Illustrissimo Conte et Proveditor di Liesena intesa la predetta supplicatione hà conceduto al supradetto Zuane di Bartolomeo da

Gravosa suddito Raguseo in tutto, come ha dimandato, mentre pero il sudetto tener non sij in luogo proibito ad altri prima concesso ò di spetial persone, per se et illustrissimi suoi sucesori etc.

Liber gratiarum 1617—1712, sveščić III (1620—1621). HAH.

možda, boraveći na njemu dulje vremena, poprimio i srednjodalmatinske uplive. Njegov stil će se jednom prepoznati kad mu se tačnije odredi neki rad.

Radio je vjerojatno i na Visu, gdje je 1622. godine u Luci imao kuću, a i neko zemljište na otoku. Godine 1633. kada se spominje imanje njegovih nasljednika u Kutu, bio je mrtav.¹⁶⁾ Radio je, dakle, na Hvaru i Visu tridesetak godina. Ostavio je udovicu Anzolu, kćerku Mariju udatu 1637. godine za majstora Vicka Sgmusića i sinove Petra i Bartula, oba majstora i posjednika kuće u Kutu.¹⁷⁾

U Kutu se 1627. spominje i dubrovački graditelj Antun Paskov,¹⁸⁾ a u Komiži 1632. Toma¹⁹⁾ i 1640. Domenik također Dubrovčani.²⁰⁾ Godine 1679. i 1680. boravio je u Visu poznati graditelj Ivan Krstitelj Škarpa iz Starigrada na Hvaru, a 1689. korčulanski zidar Ivan Lučić.²¹⁾

Dodiri dubrovačkih i korčulanskih graditelja u XVI i XVII stoljeću s Visom i Hvarom su se ispoljili u zajedničkim oznakama renesansno-baroknog graditeljstva njihova kraja i tih otoka, te pridonijeli jedinstvenosti dalmatinskog graditeljstva, koje je uslijed ovih i ostalih veza, izvoza kamena i putovanja majstora poprimilo neke šire zajedničke crte i stvorilo bezbroj inačica.

---

¹⁶⁾ 5. 10. 1622. 1. V 1633... eredi di quondam Zuane di Bartolo Raguseo... Spisi notara Ivana Balcilucio 1616—1677, str. 14, 15, 92. Historijski arhiv u Splitu (od sada HAS). Vidi bilješku 692.

¹⁷⁾ 1636 Indictione III giorno veramente li primo del mese di ottobre fatto a Lissa nella villa di Cut in casa delli heredi del quondam magistro Zuane di Bartolo Devetancich da Ragusa muraro. Dove personalmente costituiti madona Anzola relicta quondam detto magistro Zuane magistro Piero suo figlio intervenendo à nome loro proprio et di Bartolo suo figlio et fratello respetivo di detto magistro Piero...

15. X 1637. Udaja Marije kćerke majstora Ivana Devetančića za majstora Vicka Sgmusich.

Ibid, str. 192, 193. Vidi bilješku 704.

24. X 1623. Nicolò Balcilucio... ha venduto a magistro Zuanne de Bartolo Raguseo muraro... un pezzo di luogo vacuo posto sopra l'Isola di Lissa nella villa di Cut luogo detto Goveà...

Hvarski biljež. spisi sv. 6, str. 197. HAZ.

¹⁸⁾ 6. XI 1627. Fatto a Lissa nella villa Cut nel cortivo delli fratelli Jaxich... Presenti acio magistro Antonio di Pasqual muraro Raguseo et Zuane Gluglievich da Sabioncello testimonij...

Spisi bilježnika I. Balcilucio, str. 47. HAS.

¹⁹⁾ 1. XI 1632... fatto in Comisa nella torre Mazolina... Magistro Thomaso Raguseo...

Hvarski bilježnički spisi sv. 7, str. 41. HAZ.

²⁰⁾ 15. II 1640... fatto in Comisa... dissero haver eletto magistro Domenego Raguseo muraro et quello haver stimato il muro...

Ibid. str. 19.

²¹⁾ 12. II 1679 i 1. VII 1680... Patrini fuerunt magister Baptista Scarpa...; I. VII 1689... magistro Mattio Lucich murer da Curzola...

Knjiga krštenih III, str. 20, 23, 28°, 75. ŽAV.

U prvoj polovici XVIII stoljeća spominju se u Visu majstor Ilija Radić, koji je 1731. godine zidao trijem Mihuru Darliću,²²⁾ korčulanski klesar Jerolim Pace,²³⁾ trogirski protomajstor Nikola Passetti, koji je 1740. godine zidao sakristiju župne crkve sv. Marije od Spilice i obavezao se da će preinačiti i sagrađiti kuće Dinka, Frana i Roka Rokov i pored ostalog na njihovim krovovima podignuti krovne prozore, koje u dubrovačkom kraju nazivaju »*belvederi*«, a u splitskom »*luminali*« i to na »*francuski način*«²⁴⁾, podrazumijevajući pod tim vjerojatno prozore koje je francuski graditelj François Mansart otvarao u potkrovnim prostorijama svojih klasicističkih palača i dvoraca u XVII stoljeću.

U drugoj polovini XVIII stoljeća radili su na Visu trogirski graditelji protomajstor Frano Cicindela koji je proširio stariji oblik župne crkve Gospe od Spilice s pobočnim kapelama i povisivanjem njenih svodova,²⁵⁾ Jakov Bernardini, klesar Pavao Sokol protomajstor Antun Ivanov Čudina, koji je u Visu posjedovao kuću²⁶⁾ i sin mu Ivan, koji su preoblikovali zvonik Gospe u Poselju, braća Ivan i Šimun Petrašić²⁷⁾ zvan Mlikan, koji su se bavili i drvodjelstvom²⁸⁾ i Jurjevi sinovi Nikola i Marko Petrašić, također zvan Mlikan, Antun Vitaljić, zvan Sokol, Vicko Pavlov Marinković, Mate Brigović pok. Jakova iz Rijeke²⁹⁾ i Ivan Linčir, koji je kao i Pavao Sokol pripadao obiteljima naseljenim u toku tog stoljeća na otok iz Makarskog primorja.

Svi ti majstori u toku XVIII stoljeća bit će zidali na crkvenom i stanbenom graditeljstvu i u načinu njihovog zidanja su se odrazivali i preplitali u jednostavnim oblicima odrazi posljednjeg baroka i klasicizma, koji se i na Visu dadu primijetiti.

²²⁾ 24. V 1731.

Spisi bilježnika J. Sibischini st. (1731—1735). HAS.

²³⁾ 15. II 1733... maestro Girolamo Pace da Curzola tagliapietre...
Ibid.

²⁴⁾ 19. VI 1740... Nicolò Passetti Protto muraro da Traù... farli quattro luminali due in casa piccola e due in casa grande vecchia alla francese... et s'obliga finalmente esso Passetti di dover principiare essa fabrica immediate che haverà terminato la presente fabrica della sacristia della chiesa di Spilice...

Spisi bilježnika J. Sibischini st. sv. III (1735—1741). HAS.

²⁵⁾ Spisi bilježnika Antuna Ghericeo, str. 38. HAS.

²⁶⁾ 2. IX 1753. Spisi bilježnika Frana Jakše. HAS.

²⁷⁾ 25. VIII 1783.

Ibid.

²⁸⁾ Adi 27 aprile 1756

Più per contadi al maestro Simon Petrossich detto Mlican per giornate fatte nel far detta porta soler et altro dietro l'altare della B. V. Maria di Rosario. L. 115:10.

28. X 1759

più contati almagistro Zuane Petrasich ditto Mlican per deuto della prenominata chiesa nuova cechini tre d'oro e moneta L. 3. 10 fà L. 158 : 10.

Scuola del Santissimo Rosario di Comisa (1722—1806). HAZ.

²⁹⁾ Spisi bilježnika A. Ghericeo, str. 417. HAS.

Početak XIX stoljeća, a osobito za vrijeme engleske vladavine na otoku, kada su se zidale tvrđave protiv francuskog ratnog brodovlja i njegovog zauzimanja Visa, prema nacrtima i po uputama engleskih vojnih graditelja, vjerojatno vojničkog inženjera W. Bennetta³⁰⁾ i ostalih, a uz pomoć stanovništva, boravili su ovdje već spomenuti Antun I. Čudina, Vicko i Pavle Marinković, zatim Frano Gizdanović, Nikola Jurjev, Antun Ivanov i Mate Petrašić, Andrija Marić, Josip Petrov Kosta Šibenčanin, koji je ljeti 1813. zidao kuću obitelji Karuca,³¹⁾ Ivan Krstitelj Carazi, Matij Paschetto, Mate Rarko, Juraj Meštović, Ksaver Komar, Mihovil Sokol, Mate Ivanov Petrašić, Komižanin Ante Josipov Pribačić, koji je pripremao kamen za mirovnog suca u doba francuske vlasti Vicka Luksija početkom 1813. godine klesan »vrškom čekića poput onoga koji se dovozi sa Korčule«.³²⁾ To potvrđuje uvoz ljepše obrađenog kamena s tog otoka na Vis i u vrijeme kada se na njemu spominju i Ignacije Vita, protomajstor Jerolim Mazzoni,³³⁾ možda potomak klesara Grgura ili Ivana Mazzonija³⁴⁾ sa Brača, odakle je stigao da radi na Vis i Dinko Matulić³⁵⁾. Još i u ovo vrijeme na Visu se sreća poneki dubrovački majstor, pa je 1813. godine Antun Kotoršević zvan Antica popravljao po vlastitom nacrtu zvonik komiške crkve oštećen od groma. Iz Makarske je stigao i nastanio se u Komiži i zidar Antun Pasalić.³⁶⁾

Iako se sredinom prve polovice prošlog stoljeća ne spominje među viškim zanatlijama zidare,³⁷⁾ pojedinci su se i tada bavili

³⁰⁾ Iz pisma zapovjednika vojnog inženjera W. Bennetta generalu G. Mann-u generalnom inspektoru utvrda u London. Arhiv Ministarstva odbrane u Londonu (W. O. 55/911): M. General Mann etc. etc. etc. Palermo, 8 March 1813

Sir

I have the honor to inform you that the Fortifications constructing in the Island of Lissa are nearly finished, as far as it is at present intended they should be, the Commander of the Forces having desired that those works should be closed short of the original projekt...

W. Bennett Command^s Re. Eng.

³¹⁾ 8. VI 1813. Spisi bilježnika V. B. Dojmi. HAS.

³²⁾ 17. II 1813... un mier di pietre da facciata batute à punta di martello come le portano fatte da Curzola...

Ibid.

³³⁾ 15. XII 1813... Protto Girolamo Mazzoni murer...

Ibid.

³⁴⁾ C. Fisković, Ignacije Macanović i njegov krug. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, str. 249. Split 1955.

³⁵⁾ 30. III 1813

...Protti Domenico Matulich e Girolamo Mazzoni...

Spisi bilježnika Vinka Bernarda Dojmi. HAS.

³⁶⁾ 27. II 1819.

...Antonio Passalich maestro muratore da Macarsca abitante in questa comune...

Spisi bilježnika Andrije Foretića iz Komiže (1792-1822). HAS.

³⁷⁾ U Arhivu mapa Dalmacije i Istre u Splitu.

tim potrebitim zanatom. Oni se, kao ni protomajstori, graditelji i klesari prošlih stoljeća, nisu isticali svojom darovitošću, ali su prosljeđivali u onim skućenim prilikama drevni zanat svojih preda. Kao i u ostalim dalmatinskim mjestima i na Visu su skupa radili domaći otočani i primorci s ponekim naseljenim Talijancem koji je, iskoristivši opadanje dalmatinskog klesarskog umijeća, stigao ovamo da zida crkve ili da kleše oltare i kipove u mramoru kojemu Dalmatinci ne bijahu osobito vješti. U dugom nizu građevinskog razvitka na otoku u toku deset stoljeća ne sreća se, dakle, na njemu istaknutijeg majstora, ali se redaju majstori hrvatskog imena svojstvenim izrazom u jednostavnim i zakašnjelim oblicima ondašnjih evropskih stilova, koji i na ovom osamljenom i udaljenom otoku pokazuju pokrajinske oznake vidljive na susjednom kopnu i otocima. Vis se, dakle, iako ne prednjači, potpuno uklapa, po svojim građevinskim spomenicima, po svom primanju majstora iz srednje, a i južne Dalmacije i po nabavkama umjetnina odatle ili iz tuđine, u staru primorsku umjetnost.

U kratkom opisu pojedinih spomenika sagledat će se i rad majstora koji su na Visu radili od ranog srednjeg vijeka do kraja prošlog stoljeća, a ovdje se tek htjelo spominjanjem njihovih imena upozoriti na postojanje domaćeg građevinsko-klesarskog obrta i na njegovu povezanost sa najbližom okolinom.

Majstori ostalih zanata koji su bili povezani s umjetničkim, drvodjelci i rezbari, kipari, slikari, kovači i zlatari su rjeđi. Sredinom i u drugoj polovini XV stoljeća žive u Komiži slikari Stjepan, koji je bio unajmio kuću opatije i neku špilju, te Mihajlo Vitaljić, kojemu je, čini se, i otac Nikola bio slikar.³⁸⁾ Mihajlo je kao sin stare komiške obitelji boravio u zavičaju, gdje je u prvoj polovini XVI stoljeća imao vinograde i unajmivao od opatije kuću s dvorištem i vrtom, a u pločniku crkve sv. Nikole napravio, kako ćemo vidjeti, dva groba na čijim pločama je naznačeno i njegovo zanimanje. O radu tih slikara još se ništa ne zna, niti im se djela prepoznaše, ali se doznaje da je Stjepan imao 1465. i 1467. godine imanje i na Hvaru, gdje je početkom XVI stoljeća radio i Mihajlo spomenut kao »depentor«.³⁹⁾

³⁸⁾ ...magister Stephanus pictor tiene una spelunca...

...magistro Stephano Pentor...

8. IX 1527... Michaeli Vitalich Pictori... unum domum cum cortivo et horto cum pertinentiis suis positus in dicta villa Comisae... prefatus Dominus Michael Vitaglich quondam Domini Nicolai Pictoris...

Instrumenti ed altri documenti delli stabili de S. Niccolò di Busi e sua Abbazia, str. 3, 4, 5, 13, 194, 198. Prema prijepisu Davora Domančića. HAH.

³⁹⁾ 31. X 1465... unum locum comunis positum super portam apud viam qua itur ad sanctum franciscum... intra hos confines videlicet a levante Radat de Ragusio a ponente Steffanus pictor...

Liber gratiarum 1428—1483. HAH. O Mihajlu »depentoru« vidi R. Bučić, O javnim građevinama i zgradama u Hvaru, str. 31. Split 1956.

Imena viških drvodjelaca i rezbara, koji su mogli izrađivati i rezbariti različite predmete i namještaj, u kojemu su se odrazivali umjetnički slogovi, manje su poznata. Jedni i drugi su bili potrebiti za izradu i popravak svakidašnjeg namještaja, a na čamcima i na alatu često su se umetali ukrasi i oblici su ponekad, kao i na mnogim etnografskim predmetima, škrinjama i preslicama koje sam nalazio, poprimali umjetnički izgled. Poznat nam je drvodjelac Juraj koji je u drugoj polovini XV stoljeća obrađivao zemlju sv. Nikole u Visu.

Iako je većina kovinskog nakita, osobito onog u nošnji žena, bila nabavljena iz susjednih gradova, na Visu se ipak spominju zlatari. Godine 1682. u Kutu, gdje ponajviše i povremeno stanovahu plemići i bogatiji građani hvarski, imao je radionicu i dućan zlatar Toma Vetanić,⁴⁰⁾ koji je vjerojatno izrađivao svoje predmete još u renesansnom slogu, s obzirom na stilska zakašnjenja u njegovom zanatu i među njegovim dalmatinskim drugovima. Sredinom i u drugoj polovini XVIII stoljeća spominju se na otoku zlatari Juraj Kalinić,⁴¹⁾ Frano, Juraj i Božo Nikolini,⁴²⁾ te Zaneto Nani⁴³⁾ i to pri procjenama nakita koji su oni i kovali i prodavali, tim više što je narodna ili građanska nošnja Višanki bila njime okićena. Na Visu ili za Višane su vjerojatno radili i hvarski zlatari Mihovil, Nikola i Ambroz iz sredine XV stoljeća,⁴⁴⁾ Andrija i Frano Dubrovčanin, nastanjen u Hvaru iz prve polovine XVI stoljeća⁴⁵⁾ ili slijedećeg stoljeća Filip,

⁴⁰⁾ Adi 12 marzo 1628

Fatto in Lissa nella villa di Cut nella bottega di orese maestro Tomaso Vetanich...

Bilježnički spisi, sv. 6 (1621—1629), str. 703. HAZ.

O drvodjelcu Jurju; M. Zjačić, Regeste pergamena XV vijeka kaptolskog arhiva u Hvaru. Bilten Historijskog arhiva komune hvarske 7—8, str. 18. (in Casali magno Lisse nije »u Velikom Kućištu u Visu«, već u Velom Selu!) str. 12, 14, 15. Hvar 1965.

⁴¹⁾ Knjiga krštenih V (1718—1761), str. 268, index. ŽAV.

⁴²⁾ 29. X 1811. Francesco Nicollini q. Zorzi orefice di questa comune... Spisi bilježnika V. B. Dojmi. HAS.

14. V 1778 Lissa... Segue liestino d'ori e aghi fatto da Domino Zorzi Nicolin orefice...

Spisi bilježnika A. Ghericeo. HAS.

31. VII 1775. Natal Nicolini orefice...

Protocollo degli atti 1775. HAS.

⁴³⁾ 4. VI 1784... orefice Zanetto Nani...

Scuola dell Santissimo Rosario di Comisa. (1722—1806). HAZ.

⁴⁴⁾ 2. VIII i 26. VIII 1449... et Michaele aurifice testibus...

10. IX 1469... quondam Nicolaus aurifex...

22. IX 1469... Comes... de gratia concessit magistro Ambrosio aurifici de lesina... terenum comunis...

Liber gratiarum 1428—1483. HAH.

⁴⁵⁾ 16. XII 1538... magister Franciscus aurifex de Ragusio habitator Lesinae...

18. VIII 1540... Io nicolo fiol di maistro Andrea orese...

Hvarski bilježnički spisi, I, 1. HAZ.

te Trifun i Petar Vrbašić, koji je imao 1650. godine dućan na hvarskom trgu.⁴⁶⁾

U Visu je živilo i na otok stizalo nekoliko majstora čije se zanimanje ne može tačnije odrediti, jer im uz ime stoji samo naslov »majstor« bez poblize oznake, koja će se, vjerojatno, naći u ponekom arhivskom spisu. Pri kraju XVI stoljeća spominju se Klement Mladinov, Stjepan Palmić, Jakov Strižić, Petar Suremetić, Petar Vitić, Frano Foretić i Petar Staljić.⁴⁷⁾

U XVII stoljeću nose naslov majstora Stjepan Kosović, Nikola Dujmović, Ivan Andrijić, Martin Šibenčanin, Šimun i Juraj Rankulin, Grgur sin majstora Dinka Rankulinovića, Petar Pjerotić, Juraj Kovačević iz Vrboske, Frane Orvić, Sabić iz Korčule, Šimun Domkotov, Sebastijan Surati, Ivan Splićanin, Nikola Vilandić, darovatelj crkve sv. Duha, Juraj i Petar Linčirović, Santo Montelli, Martin Uroda, Valerij Šnjurić, Antun de Milo, Vicko Kuljiš, Duje Zornata, Gabriel Peribonis, Mate Dešković, Ludovik Surati,⁴⁸⁾ Marko Milanković iz Korčule,⁴⁹⁾ Ivan Marinčev,⁵⁰⁾ Ivan Pavlov iz Trogira,⁵¹⁾ Antun Giričić,⁵²⁾ Ivan Beroaldo i Klaudije Boreli iz Bassana.⁵³⁾

U drugoj polovini XVIII stoljeća spominje se u mjestu Visu nekoliko majstora. Nekima se zna i zanat. Ivan Federizi iz Belluna⁶⁴⁾ i Josip Rosignoli bili su krojači,⁵⁵⁾ a neki majstor Antun bio je papučar i u njega je učio taj zanat majstor Andrija Benčić.⁵⁶⁾ Mato Linčir⁵⁷⁾ i Vicko Komiljanović su kovači, a njih je zbog kovanja čavala, opreme lađa i kuća, te popravaka

46) 5. XII 1634... maistro Trifon Vrbasich orese...

7. VIII 1636... maistro Triffon Vrbassich orifice...

25. VII 1639, 3. II 1641 i 16. I 1649... maestro Piero Vrbassich orese...

3. XI 1650... in Piazza di Lesina nella bottega tenuta da maestro Piero Vrbassich orese...

Spisi bilježnika Ivana Balcilucio, str. 109, 130, 161, 176, 238, 256. O zlataru koji radi za benediktince na Svecu vidi bilješku 399.

47) Knjiga krštenih I (1587—1628). ŽAV.

48) Ibid; Knjiga rođenih (1628—1675); Knjiga mrtvih (1667—1692). ŽAV. On je, možda, potomak korčulanskog graditelja istog imena Ludovika Suratovića.

49) Hvarski biljež. spisi, sv. 7, str. 44. HAZ; Spisi bilježnika Julija Jakše. Gradska knjižnica Vis.

50) Hvarski biljež. spisi, sv. 7, str. 41. HAZ.

51) 23. X 1616... nella valle di Comisa in casa di habitazione di maestro Zuanne de Polo da Traù...

Spisi biljež. I. Balcilucio, str. 2. HAS.

52) D. Berić, Arhivi otoka Visa, str. 36. Split 1958.

53) Spisi biljež. J. Jakše. Općinska knjižnica Vis.

54) Spisi biljež. A. Foretića iz Komiže (1786—1822), str. 129. HAS.

55) Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 197. HAS.

56) Ibid, str. 55.

57) Ibid, str. 288.

alata zastalno oduvijek bilo na udaljenim otocima. Radi razvijenog vinogradarstva bilo je i bačvara. Spominju se Ivan Kuljiš⁵⁸⁾ i Andrija Pobar, koji bijaše stigao sa Rijeke.⁵⁹⁾ Lađe su mogli graditi i domaći brodograditelji, ali je Vicko Koščina, član poznate trogirске obitelji, koja je svoj brodograditeljski alat ovjekovječila u kamenom reljefu na Čiovu,⁶⁰⁾ a trogirsko je brodogradilište bilo po njoj i prozvalo, stigao je 1779. godine na Vis, da gradi braceru za pomorca Ivana Tramontanu.⁶¹⁾ U Visu je radio i brijač Desiderio Vigliaschi, koji je vjerojatno bio stigao iz Italije i češljao i brijač po ondašnjem talijanskom ukusu. Naziv majstora nose Frano Rokov ili Rochi, Ivan Perica, Ivan Gizdavčić, Josip Dorotić, Grgur Franzičić, Dinko i Josip Pečarić⁶²⁾ i ostali.

U Komiži se u tom stoljeću spominju majstori Marko i Nikola Jurja Petrašić, Ivan Kučić, Vicko i Frane sinovi Ivana Petrića, Jakov Pavla Marinkovića, Mate Petrašić Ivanov, Pavle Marinković, Antun Karli iz Trogira, Jakov Pomenić Bartulov, Stjepan Vidović sin majstora Ivana, Nikola Kuljiš zvan Kandiža, Mate Borčić zvan Papin, Antun Licini, vjerojatno zidar iz Bergama nastanjen u Splitu, Rječanin Martin Slavić Jakovljevi i Ivan Bilati, koji je već u prvoj polovini XVIII stoljeća imao svoj dućan.⁶³⁾

Zanatlija je, dakle, na otoku bilo u toku stoljeća tim više što je on bio udaljen od ostalih otoka i kopna i morao se sam opskrbljivati, a ovdje, naravno, nisu niti mogu svi biti nabrojani.

C R K V E

CRKVA SV. MIHOVIL

Visoko na prijevoru brda kroz koji strmi a najkraći stari put spaja dva glavna viška naselja Komižu i Vis, sazidana je crkvice sv. Mihajla istaknutog ranosrednjovjekovnog sveca. Spomenuta je kao vlasnost biševskog benediktinskog samostana već u XII stolje-

58) Ibid. str. 55.

59) 14. VIII 1777 Lissa... Maestro Andrea Pobar Botter Fiumano qui abitante... Ibid. str. 132.

60) Na jednoj kući u uzdužnoj ulici kraj brodogradilišta je reljef koji prikazuje Loretsku Gospu i pod njom tri ruke koje drže tri brodograditeljske sjekire pod kojima je natpis:

FRATELLI COSCHINA

61) Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 268, HAS.

62) Ibid. str. 109, 165, 325, 329, 379, 407.

63) Spisi biljež. A. Foretić iz Komiže (1786—1822); str. 71, 75, 93 itd. HAS

ću⁶⁴) i njen oblik ima čedne oznake prelaznog načina gradnje iz predromaničkog u romanički stil.

To, pored položaja u pravcu istoka i zapada, pokazuje četvrtasto, dugoljasto kamenje, zidani dovratnici, mali okrugli prozorčić sred pročelja i ostali četverouglasti manji otvori na njenim zidovima. Ranu romaniku odaju u unutrašnjosti udubine na južnom zidu odijeljene dvjema lezenama koje su izravno izrasle u polukružne široke lukove, dvije ugaone zasvođene trompice koje i ovdje čine prelaz iz četvornog oblika apsidice u njen polukružni svod, te konačno oltarna trpeza koja je uzdignuta na zidani četverouglasti stubac. Po svim tim i ostalim oznakama zida, svoda, apside i oltara, sličnim onima mnogih predromaničkih i ranoromaničkih crkvića u srednjoj Dalmaciji iz XI — XII stoljeća, može se ovu osamljenu crkvicu datirati u XII stoljeće, kada je spominju, kako je spomenuto, i pisani dokumenti. Na to upućuje i nedostatak plitkih platernih reljefa, koji se inače nalaze u mnogim predromaničkim crkvama dvaju ranijih stoljeća. Tih reljefa, izrazite oznake starohrvatskog graditeljstva IX—XII stoljeća nije se na Visu barem dosad našlo, te se prema tome ne može nijednu višku crkvicu pouzdano datirati od IX do XI stoljeća, iako nije isključeno da su ti reljefni ukrasi doprli i do ovog osamljenog otoka, tim više što sam im jedan ulomak našao na susjednom otočiću Svecu.

Crkvici sv. Mihajla je u XIV stoljeću, kada se ponovo spominje,⁶⁵) podignuta vrh pročelja preslica za zvono, s impostima romaničkog profila vrh njenih stupića. U drugoj polovini XVI stoljeća bila je, prema Valerijevu svjedočanstvu,⁶⁶) u ruševnom stanju, pa je Komižanin Juraj Jakova Bogdanova namijenio 1613. godine u svojoj oporuci svotu za popravak njenog krova.⁶⁷) Tragovi popravka vide se na njenom prednjem, a osobito na sjevernom zidu, na kojem vjerojatno zbog toga i nema starih, izvornih udubina ni lezena. Ljeti 1778. godine popravljao je njena vrata majstor Nikola Petrašić.⁶⁸) Početkom XVII stoljeća postojao je u crkvici uski oltar s triptihom sv. Mihovila između svetaca Jurja i Nikole, a uz sliku dva drvena kipa anđela,⁶⁹) koje spisi biskupskih pohoda spominju tog i slijedećeg stoljeća i u ostalim viškim crkvama. Vremenom su ti renesansni ili barokni kipovi propali, pa im se ne zna izgled. Možda su sličili onima sačuvanim u nedavno uređenoj riznici

⁶⁴) I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, str. 375, Split 1964.

⁶⁵) T. Smičiklas, Codex diplomaticus IX, str. 124. Zagreb 1911.

⁶⁶) D. Domančić, Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu.

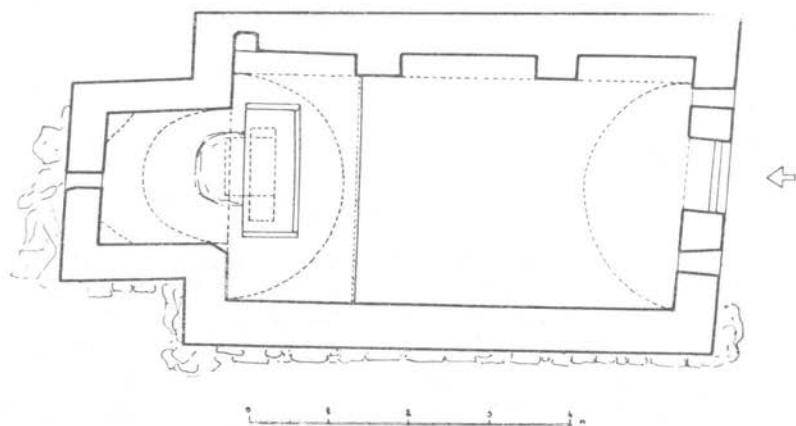
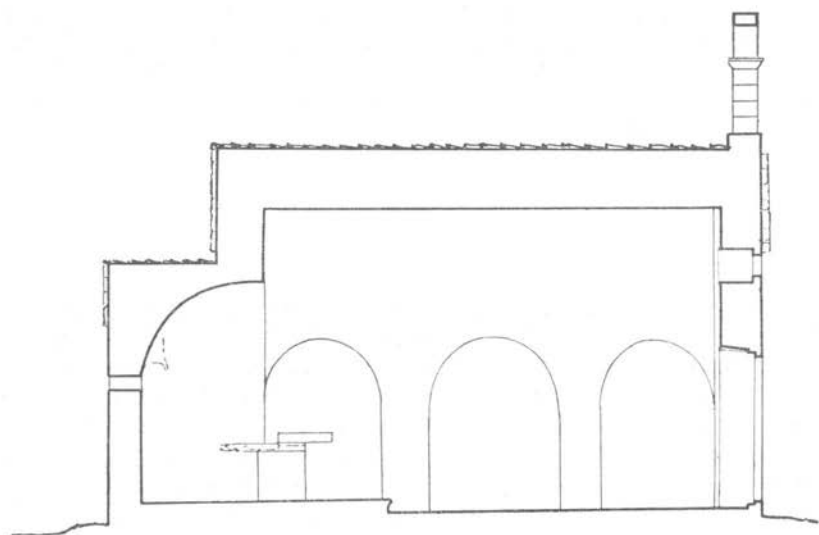
Arhivska građa otoka Hvara I, str. 55. Hvar 1961.

⁶⁷) Hvarski biljež. spisi. Oporuke 1591—1613. 21. III 1613. HAZ.

⁶⁸) Računska knjiga Bratovštine Presvetog Sakramenta 1757—1805. Komski spisi 36. HAZ.

⁶⁹) 1637... mensa lapidea angusta, duos angelos ligneos deauratos veteres et icona cum imaginibus in medio Sancti Michaelis a latere destro Sancti Georgij, a sinistro verò Sancti Nicolai...

Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

Tlocrt i presjek crkvice sv. Mihovila (snimila ing. arh. S. Machiedo)

u Musteru ili u onoj hvarske stolne crkve ili još starijim u Splitu.⁷⁰⁾ Sama slika mogla je biti triptih domaće gotičke škole XV stoljeća, kojih je vjerojatno bilo i na Visu.

⁷⁰⁾ Nekoć u ateljeu Emanuela Vidovića, a sada u zbirci Dr Slavana Vidovića u Splitu i u ateljeu akademskog slikara Vjekoslava Paraća u Zagrebu.

M. Vasić je bez provjeravanja prihvatio pogrešno Radićevo datiranje⁷¹⁾ ove crkvice »pre XI veka«,⁷²⁾ kao što se i kod datiranja drugih poveo za njim, pa je stoga i njegova sistematizacija različitih tipova crkava površna, iako je to prvi pokušaj da ih se sistematski okupi.

M U S T E R

Sklop benediktinskog samostana i crkve sagrađen je na brežuljku iznad Komiže, sučelice benediktinskog otočića Biševa, a podno opisane benediktinske crkvice sv. Mihajla, dakle, sred viškog područja tog istaknutog i bogatog reda. Zovu ga još i danas »Muster« što znači manastir, iako ga davno napustiše samostanci.

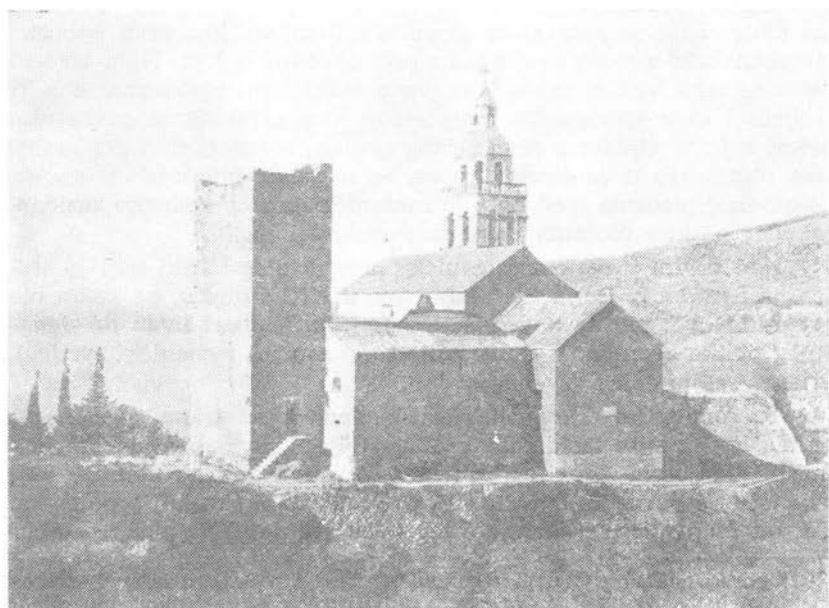
Sagrađen je vjerojatno na mjestu neke male predromaničke crkve, koja ne pokazuje tragove jer je⁷³⁾ možda, nestala pri proširenju ili gradnji današnje crkve i samostana krajem XIII stoljeća. Brijeg je, međutim, istaknut nad ovim krajem i uvalom, pa se može pretpostavljati da je bio utvrđen već u prapovijesti, kao i brežuljak »Gradac« u istoj kotlini, za obranu zaliva, polja i sunčane padine u zavjetrini, a osobito izvora voda koji su ovdje tim dragocjeniji što ih na otoku nema mnogo. Međutim, prapovijesnih tragova ovdje se još nije našlo, jer se dosad još nije arheološki istraživalo tlo ovog plodnog, prikladnog i toplog kraja. Tragova starih Grka i Rimljana se jedva nalazi, jer su oni bili naselili Višku luku okrenutu kopnu s kojim su imali jače veze, ali najviše upada u oči, da ovdje, kao ni u ostalim predjelima otoka, još nisu nađene ruševine ni ulomci iz starokršćanskih crkava ni građevnih sklopova iz V—VIII stoljeća, koji su otkriveni na susjednim otocima, Lastovu i Hvaru, Braču i Šolti, a nedavno sam ih našao i na Korčulanskim otočićima. Možda će se naći stoga pri svestranijem istraživanju ruševina antičke Isse, jer su se kršćanski stanovnici Salone mogli u VII stoljeću skloniti i na ovaj njima dobro poznati otok.

Svakako brežuljak jugoistočno nad Komižom s crkvom i samostanom poznatog i rasprostranjenog benediktinskog reda, koji je održavao vjerske i kulturne veze između Apeninskog i Balkanskog poluotoka, posvećen zaštitniku pomoraca i putnika sv. Nikoli, morao je biti privlačan već u ranom srednjem vijeku, vidljiv iz dalekih pučina mora, koje je povezivalo ta dva kopna. Ostao je i danas jedan od najslikovitijih i najuočljivijih na otoku, osobito zbog svog istaknutog građevnog sklopa.

⁷¹⁾ F. Radić, *Starinske crkve i samostani hrvatskih Benediktinaca kod Komiže na otoku Visu i na susjednom otočiću Biševu*. Starohrvatska prosvjeta II, br. 3, str. 157. Knin 1896.

⁷²⁾ M. Vasić, *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji*, str. 32. Beograd 1922.

⁷³⁾ I. Ostojić, o. c. II, str. 377.

Muster iznad Komiže

Ranije se smatralo da crkva i samostan potječu iz IX stoljeća, jer je na dugoljastom kamenu iznad nadvratnika pobočnih crkvenih vrata zabilježena godina

A. D. DCCCL
(Godišta Gospodnjeg 850)

ali kratica A. D. nije uobičajena u dalmatinskom ranom Srednjem vijeku, a stil slova i brojeva je renesansno-barokni i ima ukrasnu svinutu crtu koja se sreća na spisima i natpisima XVII stoljeća iza brojeva.⁷⁴⁾ Pri tome bi godina mogla biti uklesana tek u tom vremenu, koje se volilo ponositi svojom, često krivotvorenom, starijom. Očito je, dakle, tu uklesana kasnije da uvjerljivije istakne izmišljeno postojanje ove crkve, spomenute u pisanim ispravama tek u XIII stoljeću i njenog samostana, koji se u njima sreća od druge polovine XIII stoljeća.⁷⁵⁾

Od tog vremena pa do XVIII stoljeća građevinski se sklop preinačivao i proširivao, ali je iz XIII stoljeća ostala današnja sjeverna crkvena lađa nadstvođena poluoblom svodom s kamenim reljefnim pojasevima koji se dižu nad lezenama, te s polukružnom apsidom svetišta. Jednobrodna crkva sv. Nikole je u XVI stoljeću proširena prema sjeveru novom lađom gotičkog stila, a u XVII stoljeću velikom i sada središnjom baroknom lađom kojoj su s juga nadodane još dvije. Tako je romanička gradnja uklopljena kao prva pobočna sjeverna lađa u novo sastavljenu peterobrodnu crkvu. Njen izvorni oblik se ipak vidi u još sačuvanim romaničkim dijelovima iz XIII stoljeća i to u spomenutim pojasevima svoda, lezenama povezanim nekoć zidnim vijencem romaničkog profila, a razbijenim pri kasnijem uklapanju u proširenu crkvu, te u punoj polukružnoj apsidi, pokrivenoj pločama sred koje je romanički prozor nedavno zazidan, također natkrit pločama na srednjovjekovni način.

Nad prvim travajom romaničke lađe diže se toranj koji je stajao na njenom pročelju vjerojatno već u XIII stoljeću, pa zatim bio pregrađivan i, možda nakon četiri stoljeća, nadograđivan do današnjeg oblika zvonika. U unutrašnjosti su mu još romanički svodovi, vijenci i zidni zubi drvenog poda.

Ta romanička crkva bila je usklađena i prostrana, a sličila je onima istoga stila sazidanim u XIII stoljeću na dalmatinskom primorju. U njenim zidovima sačuvana su i dva antička ulomka, koji svjedoče da je ovdje, kao što je i prirodno, bilo rimskih spomenika. To su reljefni lisnati ukras s dijelom okvira natpisne pločice »tabu-

⁷⁴⁾ Upoređi slične znakove u rukopisu. Spisi Dr A. Matijašević—Karamaneu sv. II, str. 30, 37, 40, 81. Knjižnica Arheološkog muzeja u Splitu (od sada A. M. Karamaneu).

⁷⁵⁾ I. Ostojić, o. c. II, str. 377.

lae ansatae«, uzidan naknadno uz južnu stranu crkvenih vrata i ulomak natpisa umetnut pod prozorom:

...ROCVLV
BEM REV

Romaničkoj crkvi koju 1650. godine nazivahu »stari opatski dio«,⁷⁶⁾ nadodan je krajem XV ili početkom XVI stoljeća, kada se u Dalmaciji razvila jača građevinska djelatnost u kasnogotičkom i renesansnom stilu, uski prostor sjevernog broda. Presvodili su ga križnim gotičkim svodovima uzdignutim na kasnogotičke zidne konzole i osvijetlili kroz jednostavne gotičke prozore. U crkvi je, međutim, još i u drugoj polovini XVI⁷⁷⁾ i početkom trećeg desetljeća slijedećeg stoljeća⁷⁸⁾ bio samo jedan oltar s kipovima sv. Nikole, Pavla i Jakova.⁷⁹⁾

Na drugoj, južnoj strani nadodana je središnja, a najšira crkvena lađa u baroknim oblicima, i njoj zatim s juga dvije postrane. Prva bačvastog svoda i gotičkog prozora može se datirati u prvu polovicu XVI stoljeća jer je u njoj Radivčićev grob iz 1537 g. Zadnju nadsvođe gotičkim načinom, slijedeći, kao i drugdje, iskustvo tog davno nestalog stila, ovdje posebno zbog simetrije čitave unutrašnjosti, kojoj su sada obje krajne dvotravejne lađe gotičke. Tako se proširenje crkve završilo nešto prije 1634. godine, te je tada spomenuto da je »nedavno proširena«. ⁸⁰⁾ Tu kapelu je sagradila obitelj čiji je barokni grb, u kojemu ruka drži buzdovan vrh luka njenog drugog traveja. Prozor je tipična barokna luneta. U to vrijeme su u njoj bila pored već spomenutog i tri nova oltara, od kojih je jedan imao sliku Gospe okružene otajstvima krunice, a drugi sliku sv. Kate.⁸¹⁾

Proširena crkva se 1637. godine nazivlje »novom« i u njoj se dubu grobnice,⁸²⁾ a zatim je 1652. godine posvećena i nadnevak posvećenja je urezan u stupu srednje lađe:

CONSECR. HVIVS
TEPLI F. F. DIE
21 AVGVSTI 1652

(Consecratio huius templi facta fuit die 21 augusti 1652)

Postala je još slikovitija kada joj je župnik Andrija Vitaljić, poznati hrvatski pjesnik, krajem XVII stoljeća proširio i produljio svetište, zanesen zamahom baroknog stila, koji je bio tada zahvatio i dalmatinsko graditeljstvo i to vrlo često proširivanjem starijih

⁷⁶⁾ Spis pohoda biskupa V. Milani. BAH.

⁷⁷⁾ D. Domančić, o. c. str. 56.

⁷⁸⁾ Spis pohoda biskupa Cedulini. BAH.

⁷⁹⁾ Spis pohoda vikara I. Ivaniševića. BAH.

⁸⁰⁾ ... in facie ecclesiae nuperime ampliate ...

⁸¹⁾ Ibid.

⁸²⁾ Spis pohoda biskupa Georgij. BAH.

Ibid.

crkava zbog nedostatka sredstava za zidanje novih i raskošnijih novogradnja. Taj raskošni stil obuzeo je, dakle, i pjesničku narav protureformatorskog komičkog književnika, koji je prevodio Davidove psalme i Marulićeve pjesme i bio pod uplivom dubrovačkog književnog jezika, potvrdivši tim i svojim spjevom »*Ostan božje ljubavi*« jedinstvo hrvatske književnosti u Dalmaciji Kavanjinovog vremena.

Iako nije bio pjesnički nadaren, taj zakašnjeli barokni književnik marljivo je radio na književnom polju i tri puta je tiskao svoja djela u Mlecima, pa je svoju protureformatorsku djelatnost ispoljio i u proširenju ove crkve, posvjedočivši to natpisom sred vanjskog zida svetišta:

ANDREAS VITALITIVS PAR. EX LEGATO
SVO ARBITRATVI A MATHEO IVCEVICH IOAN
NIS F. DE MANDATO HOC SACELLVM INTRA
CENOBILCLAVSTRA VEN: ABBATIS BAR
THOLOMEI ZENI PER MISSV EXTRV
ENDVM CVRAVIT
ANNO DOMINI MDCXCV

Vitaljić je, dakle, kao komički župnik novčanom pomoći komičkog darovatelja Mate Ivčevića, a dozvolom Hvaranina Bartula Zena, počasnog opata ove opatije, doktora crkvenog prava i hvarskog kanonika,⁸³⁾ čija je obitelj posjedovala u Kutu kuću,⁸⁴⁾ nadozidao stražnji dio crkve 1695. godine, koji su zatim 1792. godine popravljali majstori Vicko Marinković, Antun Čudina, Marko i Ivan Mlikan.⁸⁵⁾

Barok se očitovao i na crkvenom pročelju i to u dvokrilnom zabatu glavnih vrata izrađenih 1796. godine, na kojima su dvije glave starozavjetnih proroka, a i u nekim oblicima okruglog prozora, koji se po uzoru romaničkog koluta ili ruže ponavlja kao pokrajinska oznaka na dalmatinskim crkvama sve, evo, do XIX stoljeća.⁸⁶⁾ Pročelje je popravljao 1760. godine majstor Antun Vitaljić zvan Sokol,⁸⁷⁾ a protomajstor Vicko Pavlov Marinković je postavio 1796. godine na nj nova vrata klesana u korčulanskom kamenu.⁸⁸⁾

Pri toj obnovi srednjovjekovni zvonik, koji je vjerojatno u XIII-XIV stoljeću služio za obranu i sličio kuli, nije mogao zaostati za novim, proširenim oblikom crkve. Barokiziran je i dok su mu

⁸³⁾ Spisi biljež. Jakša, I. XI 1693. HAS.

⁸⁴⁾ Notizie di Lissa e Lesina cavate dagli antichi autori da D. Antonio Mattiasevich—Caramaneo... 1762. Naučna knjižnica u Zadru. Rukopisi 811; A. M. Karamaneo II, str. 87.

⁸⁵⁾ Računska knjiga Bratovštine Presvetog Sakramenta u Komiži. HAZ.

⁸⁶⁾ C. Fisković, Stilska zakašnjenja na stolnoj crkvi u Kotoru.

⁸⁷⁾ Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 16, str. 229, Split 1966.

⁸⁸⁾ Računska knjiga Bratovštine Presvetog Sakramenta u Komiži. HAZ.

⁸⁹⁾ Ibid.

donji prozori ostali romanički i gotički, rastvorena loža zvona svojom kupolom, ogradicama stupića, završnom lanternicom, kao dalekim i gluhim odrazom prozračne gotičke lanternice korčulanske stolne crkve, pokazuje oblike XVIII stoljeća. Upravo u to doba, 1770—1771. godine izvodili su se veći radovi na zvoniku. U srpnju i listopadu 1770. godine donášahu kamen, ploče i zidne vijence (*cornize e pianche*) sa Korčule nabavljene kod majstora Frana Kuće (*Cucia*), zatim je slijedeće godine pozvan trogirski protomajstor Frano Cicindella koji je rukovodio gradnjom na kojoj je bilo zaposleno nekoliko radnika. Tada se nabavljao kamen i kod Nikole Azzalija i Ivana Petrošića, a finije obrađene komade (*lavori bianchi*) klesao je trogirski majstor Vicko sin Ignjata Macanovića. On je bio u rodu s Nikolom Macanovićem, koji je 1785. godine napravio konzolu za oltar sv. Nikole u ovoj crkvi (*modion che servi sopra altare di S. Nicolo*). Prema tome, ova je klesarsko-graditeljska obitelj, koja vuče porijeklo iz Dubrovnika, raširila svoju djelatnost i na Visu. Na zvoniku se pod Cicindelovim upravljanjem svojski radilo. Dovozi su pijesak sa Biševa, nabavljali vapno i crvenu zemlju za kupolu. Sedru je dovezio iz Omiša svojim brodom Trogiranim Frano Giacconi, vodeći je vjerojatno iz Cetine. Nabavljali su i kartone za nacрте. Po svemu tome se vidi da je zvonik tada u svom gornjem dijelu dobio kasnobarokni oblik. Sredinom studenoga 1771. godine darovali su bratimi Presvetog Sakramenta protomajstoru barilo vina i on se, dovršivši gradnju, vratio u Trogir.⁸⁹⁾ Stigao je ponovo 1775. godine da popravi i ožbuka kupolu.⁹⁰⁾ Oštećenja od groma popravljao je nekoliko mjeseci u toku 1793. godine zidar Vicko Marinković s nekoliko majstora.⁹¹⁾ Zvonik je trebalo popravljati i početkom prošlog stoljeća i te su radove izvršili 1801. Mate Ivanov Petrašić,⁹²⁾ a 1813. godine Dubrovčanin Antun Kotarešević zvan Antica. On je radio po vlastitim nacrtima, pa je, možda, izveo i neke promjene na završnom dijelu zvonika.⁹³⁾

⁸⁹⁾ Ibid. Popravak zvonika je izvršen u suglasju s odlukom na zboru bratovštine Presvetog Sakramenta: Sia ristaurato il campanile dal Protto Francesco Cicindella e impiegato occorevole dinaro considerato come dalla riferita del protto medesimo...

Ibid.

⁹⁰⁾ Ibid.

⁹¹⁾ Ibid.

⁹²⁾ Ibid.

⁹³⁾ in nomine. domini. adi. 21. di. marzo. 1813.

io maestro Antonio Chotorasevich deto antiza di Ragusa

io deto maestro nominato di sopra si obbligo di servire i signori confrati di chomisa per achomodare il chanpanile quale si trova disrochato per via di saieta dunque io detto maestro si obbligo di disfare tuto quello qual si trova inperfeto di deto canpanile cioie desidero a dire che io sono in obbligo da achomodare tute le manchanze quallisi trovano stati fati di deta saieta cioie da chap sine i piede e questo lavoro io siobligo di fare con mia maestranza e manuali e di piu che io sono in obligo di taliare tute le pietre quale deve occorere per tuta

Svojom izduženom okomicom uzdiže ne samo izgled crkve i brijega, već daje naglasak čitavoj komiškoj uvali, narastao kao čvrsti volumen na uzvisini i srastao s okolnim slikovitim krajolikom. Godine 1806. naručili su bratimi za nj novo zvono kod mletačkog ljevača C a n c i a n,⁹⁴⁾ čija su zvona bila poznata u Dalmaciji.⁹⁵⁾

U širokoj crkvenoj unutrašnjosti odijeljenoj čvrsto zidanim četverouglastim stupovima u četiri reda ističe se u širokom svetištu, osvjetljenim baroknim eliptičnim prozorima, drveni veliki i raskošni kasnobarokni oltar. Četiri stupa, kipovi na zabatu i u nišama i reljefni likovi na kićenom antependiju, a osobito tabernakul u središnjoj udubini, jedan od najvećih u Dalmaciji, pojačavaju plastičnost cjeline. Skladnu kompoziciju upotpunjuje polihromija, zlatna i plava boja, pred kojom sjaji srebro kasnobaroknih sviječnjaka. Potječe vjerojatno iz XVIII stoljeća, jer je još 1650. bio na njegovom mjestu kameni oltar. Godine 1751. namjestio ga je protomajstor J a k o v B e r n a r d i n i,⁹⁶⁾ a tabernakul je nabavljen oko 1789. godine.⁹⁷⁾

Na vrhu oltara su kipovi Preobraženja, Krista, Mojsije i Ilije, a na oltaru sv. Josipa i sv. Jerolima, svi osrednje vrijednosti. Sačuvan je i bogato izrezbaren antependij s reljefnim anđelima. Na triumfalnom luku je barokno raspeće s Marijom i Magdalenom, čiju je pozadinu na zidu s krajolikom Jeruzolima naslikao i potpisao T. Kranjc 1879. godine. Slična manja kompozicija Raspeća u bogato izrezbarenom okviru uzdignuta je nad pobočnim oltarom. U crkvi su i kasnobarokne uljene slike Križnog puta naslikane u tvrdoj kompoziciji.

Među pobočnim oltarima je onaj drveni u obliku kasnorenesansnog reljefno iskićenog triptiha s kipovima svetaca Nikole, Pavla i Jakova. Prvih godina XVII stoljeća bio je glavni i jedini,⁹⁸⁾ a imao

---

la deta fabbrica chome ricercha il disegno qual erra stato fato da me e adesso vado discorendo che i signori confrati mi deba dare li materiali cioe la chalcina e sabione i pionbo e feramenti e travi e ciodi e funi e paranco e quello quelche occorre per terminare la detta fabrica

Posebni list. Arhiv župskog ureda u Komiži.

⁹⁴⁾ Računska knjiga Bratovštine Presvete Krunice u Komiži (1722—1806). Komiški spisi br. 35. HAZ.

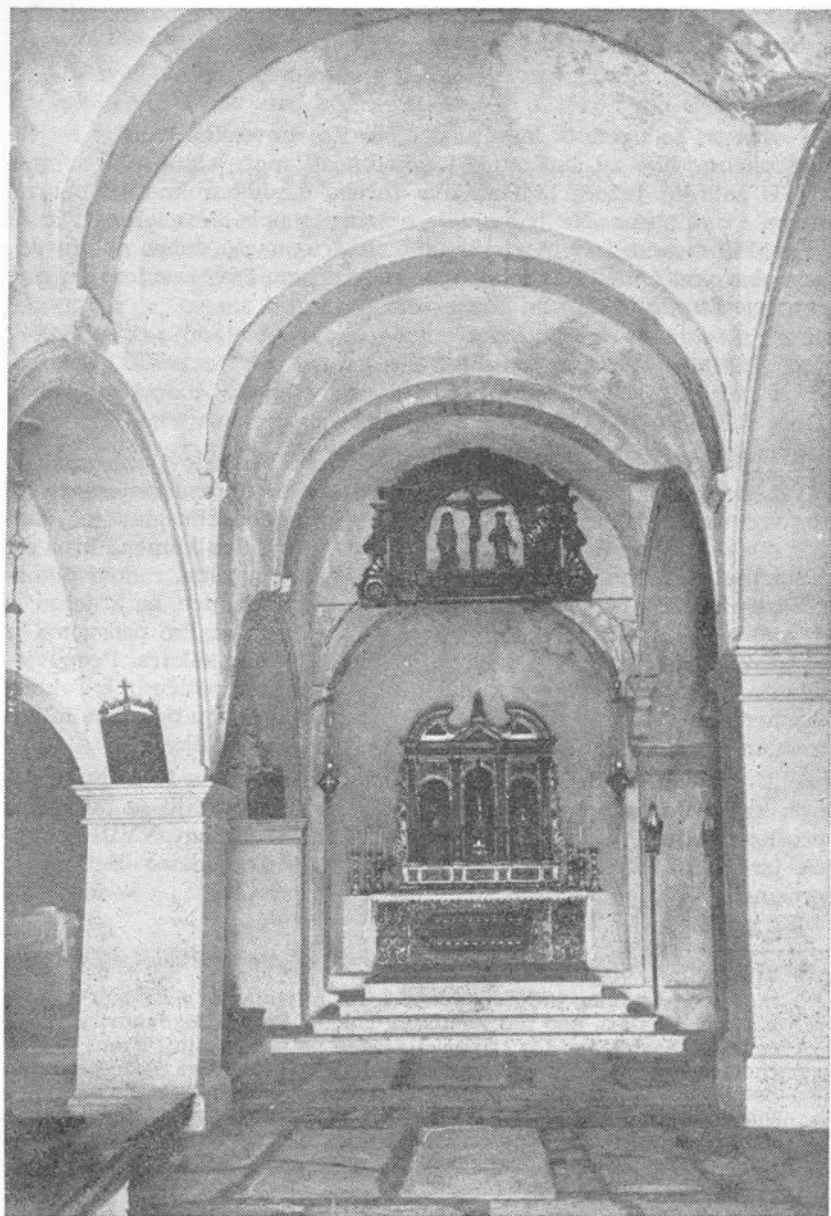
⁹⁵⁾ K. Dočkal, Naša zvona i njihovi ljevaoci, str. 64, Zagreb 1942.

⁹⁶⁾ Spis pohoda biskupa V. Milani. BAH; Adi 6 Luglio 1751 Comisa. Spesi e contadi al Protto Signor Giacomo Bernardini al conto che deve giustar il altar del Santissimo come apar la sention prima ratta conto cecchini in oro nove a L 48; luno val — L 432.

Računska knjiga Bratovštine Presvete Krunice u Komiži. HAZ
⁹⁷⁾ 22. IV. 1798... Eminent Thronus, sive residentia pro expositione Augustissimi Sacramenti recens adepta aureis 25 egregie nitens et nobilis quod hic adnotatum est ad excitandam pietatem Posterorum...

Spis drugoga pohoda biskupa Stratico 1793 godine. BAH.

⁹⁸⁾ Spisi pohoda biskupa Cedulini, Georgi i vikara Ivaniševića. BAH; 21. III. 1613 Juraj sin Jakova Bogdana traži u svojoj oporuci učinjenoj u komiškoj kuli, da se u crkvu postavi slika Karmelske Gospe, koju je on kupio, na oltar, kako bratimi odrede (Vidi bilješku 192), Hvarski arhiv. Oporuke 1591—1613. HAZ.

Najstarija, romanička lada crkve sv. Nikole u Komiži

je i dva drvena anđela,⁹⁹⁾ koja su se nalazila tada i na oltaru Gospe s krunicom u ovoj crkvi i na još nekim viškim oltarima. U kasnogotičkoj pobožnoj kapeli je Gospin drveni oltar izrezbaren također u baroknom stilu s natpisom gradnje i popravka:

MDCLXXVII R = A 1882

Sva tri se ugodno doimlju u cjelovitoj povezanosti svog reljefnog ukrasa, čije su skulpture i pojedinosti inače slabo oblikovane.

U zadnjoj južnoj lađi su dva šarena kasnobarokna mramorna oltara s dva stupa. Na jednom je neizrazita pala Bezgrešnog začeća sa sv. Filomenom i sv. Andrijom,¹⁰⁰⁾ na drugom su dobro oblikovani kasnobarokni anđeli i slika sv. Ane sa kćerkom i sv. Lucijom koju je potpisao osrednji mletački slikar

Antonius

ZUCCHI Ven:

Pri ulazu u crkvu je kamena posuda za blagoslovljenu vodu iz XVII stoljeća, ali još u običajenom reljefnom ukrasu renesanse. Iz tog vremena je vjerojatno i luk s reljefnim anđeoskim glavama, možda dio zidnog umivaonika, koji je dospio u vrt, dva kamena kipa sv. Katarine i sv. Dominika u reljefno ukrašenim nišama, radovi domaćih baroknih majstora, uz kameni oltar Gospe krunice, na kojemu je drveni barokni kip Marije sa sinom uokviren sa malim prizorima iz Kristova života, radom nekog osrednjeg baroknog slikara. Propovjedaonica je izrezbarena renesansnim motivima, ali potiče iz baroknog vremena kao i korna sjedala s dva ambona u svetištu ograđenom kamenom ogradom uobičajenih stupića »dvostruke kruške«.

U crkvi su i »Jaslice« s malim drvenim likovima Kristova rođenja, kroz čiju narativnost izbija pučki izraz. Spominju se početkom prošlog stoljeća, a možda su postojale već sredinom XVIII stoljeća, jer je **Vicko Marinković** popravio i bojadisao »Betlem« u prosincu 1762. godine.¹⁰¹⁾ Na starom oltaru »Jaslica« je uklesana 1692. godina.

⁹⁹⁾ Spis pohoda biskupa Georgi 1637. BAH.

¹⁰⁰⁾ Možda je to slika, koju spominje I. Kukuljević, ne navodeći gdje se u Komiži nalazi, kao rad komičkog slikara Frana Bogdanovića iz početka XIX stoljeća. On navodi i njegov potpis na njoj: Fran. Bogdanovich invent, koji nisam primjetio, ali po stilu slika može pripadati prvoj polovici XIX stoljeća, a sadržajem se podudara s Kukuljevićevim opisom. Slovník umjetnikah jugoslavenskih, str. 33. Zagreb 1858. Obitelj Bogdanović se spominje u Komiži u XVIII stoljeću: 24. XII 1795, ...fratelli Bogdanovich detti Bakan qm Luca. Spisi biljež. A. Foretića 1795. HAS.

¹⁰¹⁾ Spis pohoda biskupa I. Skakoča 1834. BAH.

7. XII 1762... Più al signor Vicenzo Marincovich per governar il Betlem cioè per fattura e colori L. 35.

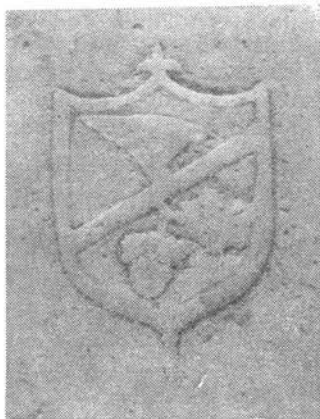
Računska knjiga Bratovštine Presvetog Sakramenta u Komiži. HAZ.

Baroknu unutrašnjost osvijetljenu visokim prozorima upotpunjuju i barokne ploče u pločniku koji se, istrošen i uglačan hodom, svjetluca u vlažnim danima, otkrivajući hrvatska imena starih komiških obitelji.

Jedan ulomak, prenesen s pločnika starije romaničke crkve ima natpis opata Radovana, koji se spominje u vezi samostanskih zemalja u prvoj polovini XIV stoljeća:¹⁰²⁾

... (SE)PVLHRVM FECIT ABATI RADOVANO ET IBI IACET

Dva nadgrobna natpisa pokazuju grob slikara Mihovila Vitaljića čiji nam radovi do sada nisu poznati, ali se može pretpostaviti da je kao domaći majstor mogao slikati u gotičko-renesansnom stilu, jer je, prema natpisu, živio početkom XVI stoljeća. U rujnu 1527. godine unajmio je neku kuću s dvorištem, a imao je i vinograde u Komiži.¹⁰³⁾ Pripadao je istaknutoj komiškoj obitelji, pa je sred nadgrobne ploče urezao grb podijeljen kosim pojasom u dva dijela. U gornjem je ptičje krilo, a u drugom grozd s listom vinove loze,¹⁰⁴⁾ starog znamenja vinorodnog mu Visa, vjerujući vjerojatno

*Grb komiške obitelji Vitaljića s nadgrobne ploče XVI stoljeća
u crkvi sv. Nikole*

u onom humanističkom dobu da mu prezime potječe od latinske riječi *vitis*, kao što je korčulanska obitelj Perusović, kasnije po istaknutom svom članu Arniru prozvana Arneri, urezala u svoj grb tri kruške, držeći da joj je prezime nastalo od talijanske riječi

¹⁰²⁾ T. Smičiklas, o. c. VIII, 163, 306. Zagreb 1910; Ibid. IX, 124. Zagreb 1911.

¹⁰³⁾ Vidi bilješku 38.

¹⁰⁴⁾ V. sl. G. Novak, Vis, I, sl. 83. Zagreb 1961. Na pločama nema znakova obrtnika!

il pero.¹⁰⁵⁾ Mihovilovim grbom se ponosio i njegov potomak, književnik Andrija Vitaljić, pa mu ga stoga viški pjesnik Silvije Martinisi opisuje u stihovima kao »zlamenje ili bilig od kuće i obitili njegove, a to jest: krela svarh jedne loze« 1712. godine:

»Ca će reć da krela: i loza zelena
Darži se veselo: tvojeja imena?«¹⁰⁶⁾

Pod Mihovilovim grbom je nadgrobni natpis

.M.CCCCC . XII .
ADI .XX.MARCO
S . MICHAELI . VI
TALICH . PIC
HTORI . E
T . ERED
IBVS
SVI
S

Mihajlo je pripadao zastalno brojnoj obitelji, pa je do tog groba izdubao i drugi za sebe i nasljednike, ispisavši na ploči također slikovito natpis u trokutnom poredenju slova. U toj neobičnosti mogla bi se naslutiti i njegova umjetnička narav. Drugi natpis počinje kasnijim nadnevkom, a svjedoči nam da je on živio i nakon 1520. godine, kada je kao »depentor« spomenut u Hvaru:

M . CCCCC . XXXVII
A DI III DECEMBRIO

Ostale su riječi iste kao i na prvom. Slično je poredan i treći natpis koji svjedoči o brojnosti ove obitelji u XVI stoljeću:

S . MICHAELI VI
TALICH . QDA
M LVCE . E
T . ERED
IBVS
SVI
S

Pjesnik Andrija Vitaljić je pokopan također ovdje kraj grobova svojih predaka, a pred oltarom sv. Sakramenta u siječnju 1737. godine, ali njegovo ime nije uklesano na nadgrobnoj ploči, iako bijaše zaslužan za proširenje ove crkve.¹⁰⁷⁾

¹⁰⁵⁾ C. Fisković, Korčulanska katedrala, str. 72. Zagreb 1939.

¹⁰⁶⁾ D. Berić, Nekoliko podataka o Komižaninu Andriji Vitaljiću. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor XXI, sv. 3—4, str. 296. Beograd 1955.

¹⁰⁷⁾ Ibid. str. 293.

Iz XVI stoljeća su i nagrobni natpisi Radivčića, Pribčića¹⁰⁸⁾ i njihovih nasljednika:

MCCCCXXXVII	SEPVLTVRA . DE
ADI III DECENBRI	ZVANE PRIBCICH
S . PETRI RA	ET . SVI . ERDI
DIVCICH E	1578
T ERED	
IBVS	
SVI	
S	

Na jednoj ploči ostao je samo barokni grb u čijem je polju ruka s cvijetom; a na drugoj označenoj brojem LXVII je grb na kojem je grančica s pet plodova, možda obitelji Mardešić koja se spominje u prvoj polovini XVIII stoljeća u Komiži.¹⁰⁹⁾

.... O ....
M .... SSICH
COS(M)E. FILIVS
ET HEREDIBVS
SVIS POSVIT
AD MDCCIIIX

Iz istog stoljeća je grob komiške obitelji Molinari-Macoko, bez grba, ali sa štitom u kojemu je veća šestorokraka zvijezda okružena manjima:

FILII Q ANTONII
MOLINARI MAZOC^{CO}
PRIIS SVMPBS PSR NI
AD MDCCXXXIII

U apsidi je nadgrobna ploča s uklesanim brojem i nadnevkom:

LXX
N . A . D
MDCLXXXV

Nadgrobna ploča darovatelja Ivičevića ima grb sa zvijezdom u gornjem i tri cvijeta na grančici u donjem polju štita pod kojim je natpis:

MATTHEVS AC
FRES IVCEVICH
FILIQ IOANNIS
SIBI POSTERISQ
POSVERVNT
MDCLXXXI

¹⁰⁸⁾ Možda član obitelji Pribačić, od koje je bio Luka Pribačić, prvi sekularni župnik Komiže krajem XVI stoljeća.

¹⁰⁹⁾ D. Berić, o. c. (52) str. 36: 6. II 1759. godine dobio je Antun Mardešić pok. Kuzme dozvolu za pravljenje groba, a 13. V te godine donio nadgrobnu ploču koju mu izradiše korčulanski kamenari.

Računska knjiga Bratovštine Presvetog sakramenta. HAZ.

Na nadgrobnoj ploči obitelji Marinković, koja još živi u Komiži i od koje potječe suvremeni književnik Ranko Marinković, je grb s četiri zvijezde u gornjem, a srce s razbuktalim plamenom vatre i prolistalo lišće u donjem polju štita. Taj grb je i na njihovim kasnobaroknim kućama u Komiži, koje svjedoče, kao i ovaj natpis, da je i taj rod bio u XVIII stoljeću razgranat:

FILIJ HAERE
DESQ QM MICHAELIS
IOANIS AC PETR
F Q^M MARINCOVICH
Q^M PAULI SIBI
SUISQ POSTERIS
PROPRIIS SUMPIS
POSUERUT AD
MDCCXXXV

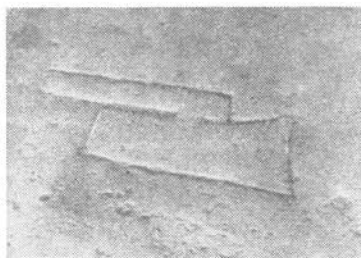
Ploča je uokvirena reljefnom lozicom, a grb kacigom i sirenama. U pobočnoj i prvoj južnoj lađi je grob s natpisom:

.S. ERD Q
CAVRINO
VIC 1589

Još je starija istrošena nadgrobna ploča u najstarijoj romaničkoj lađi, na kojoj se jedva primjećuje urezan štit s mačem, koso položenim. Takve oznake ratnika česte su na nadgrobnim dalmatinskim pločama XIV — XV stoljeća.

Očito je, dakle, da su uobičajena latinska epigrafija i heraldika bile razvijene i kod pučkih, ali patricijskih obitelji od XVI do XVIII stoljeća i u Komiži. Vitaljići, Marinkovići i Mardešići, čije smo grbove opisali sa nadgrobnih ploča, nose u popisu komiških obitelji u XVIII stoljeću naslove *gospodina* i *patrona*.¹⁴⁰⁾

U crkvi je i nekoliko nadgrobnih ploča bez natpisa, među kojima je i ona sa sjekirom, brodograditeljskim i drvodjelskim znamenom, sličnom onoj na romaničkim kornim sjedalima splitske

Brodograditeljska sjekira s nadgrobne ploče u crkvi sv. Nikole

¹⁴⁰⁾ Spis biljež. A. Foretića, 9. I 1798. HAS.

stolne crkve,¹¹¹⁾ na sakristiji trogirске benediktinske crkve iz XIII do XIV stoljeća, na nadvratniku jedne gotičko-renesansne kuće u glavnoj ulici Burka¹¹²⁾ i na jednoj nadgrobnoj ploči u srušenoj crkvi sv. Marka u Hvaru iz 1483. godine i u crkvi na Koločepu.

Taj alat su od XIII do XVI stoljeća upotrebljavali rezbari, drvodjelci i brodograditelji, čiji je zanat bio i u kamenitoj Dalmaciji razvijen, pa ih je sigurno bilo i u Komiži, gdje su popravljali ribarske lađe i jedrenjake i gdje je 1632. godine postojalo brodogradilište.¹¹³⁾

Benediktinska crkva sv. Nikole postala je, dakle, župska i grobišna crkva Komižana. Popunjavana je stoga kasnobaroknim drvenim oltarima i srebrnim umjetninama ponajviše iz XVIII stoljeća. U njoj su sada u upotrebi i u maloj zbirci:

srebrni kalež s mletačkim žigom s reljefnim anđelima koji drže znamenja Kristove muke oko čaške i još raskošniji s alegorijskim likovima Ljubavi, Nade i Vjere između anđela na traforiranom postolju, s Gospom i dva sveca na čvoru drška i s anđelima na čaški, oba iz XVIII stoljeća, obhodni križ s uobičajenim likovima i žigom mletačkog zlatara, moćnik s natpisom

S. CRESCENTIJ

M.

i anđelima koji na postolju drže palme mučenika, dva moćnika u rokoko stilu s mletačkim žigovima, barokni kadionik s tamjankom, pax s plitkim reljefom Gospe, posuda za blagoslovljenu vodu istog stila, ukrašeni biskupski štap iz kraja XVIII stoljeća, nekoliko umjetnina koje nose urezan grb komiške obitelji Ivčević sa šestokrakom zvijezdom u gornjem a cvijetom u donjem polju i to dva velika obhodna svijećnjaka, šest oltarnih svijećnjaka iz 1695. godine i jedno veliko kandilo. Tom kandilu sličje i ostalih pet u crkvi od kojih neki imaju ucrtane svece, a jedno i godinu MDCL

X

Barokni su i ostali svijećnjaci u crkvi, ima ih šest. Značajniji je od tih umjetnina po svom renesansnom obliku, vitki moćnik sa staklenim valjkom a s urezanim anđelima, vijencima i volutama, izrađen vjerojatno u Mlecima u XVI stoljeću, sličan po stilu i izradbi jednom moćniku s mletačkim žigom u viškoj crkvi sv. Jerolima. Oba su od pozlaćena srebra.

Pored tih umjetnina u Musteru se sačuvalo i nekoliko komada starinskog obrednog ruka iz XVI — XVIII stoljeća. Ističu se dvije planite gotičko-renesansnog stila sa našivcima vješto vezanim zlatnim i srebrnim žicama i svilenim koncem. Na jednom našivku u obliku

¹¹¹⁾ Lj. Karaman, Buvinove vratnice i drveni kor splitske katedrale, sl. 67. Zagreb 1942.

¹¹²⁾ Kraj nje je natpis: DILIGE DEVM ET PROXIMVM iz kraja XV stoljeća.

križa su u gotičkim firpasima i arkadama Stvoritelj, likovi Navještenja, Bogorodica i sveci Stjepan papa, Jerolim i Benedikt, koji odaju da je rad vezen za ovaj samostan. Na našivku druge planite pod gotičko-renesansnim baldahinima i arkadama su Krist, likovi Navještenja i sveci Kristofor, Nikola, Franjo i Josip. Na stoli i manipulu su izvezeni križevi također u čvrstom i istančanom načinu XVI stoljeća, po čemu ovi dragocjenjeni vezovi s likovima spadaju među djela naših gotičko-renesansnih vezača kojih je tada u Dalmaciji bilo. Na jednoj planiti od ljubičaste svile je na postavi napisano ime darovatelja:

Cap: D. And.^a Cuglis per sua devot.^e f
1699

Te su umjetnine smještene u posebno, nedavno okupljenoj zbirci u Musteru. Tu su i srebrne krune XVIII — XIX stoljeća, mostranca u načinu baroka dar Franje Josipa I, knjižnica pisca A. Petrića s knjigama tih stoljeća i rukopisi starih molitava i crkvenih pjesama na hrvatskom jeziku koje se odnose na Komižane:

*Blagossovi nasse More
Brode, Mrixe, Skoglie, i Gore,
Stabla, Gnive, i Vinograde,
I ostale sve Intrade.
Blagossovi i Çellize
I svè ostale xivinize:
... Da Angelska Sctraxa svedni
Varh Comise bude bdechi*

(Sctenja za jutargne koje se pivaju ù Zrigvi Opatskoj i Stanbenoj S. Micule od Comise).

Na zvoniku crkve je, pored novijeg i staro zvono iz XVIII stoljeća s reljefnim ukrasima Raspećem, sveticama i natpisima:

ECCE
CRUCEM
DOMINI
FUGITE
PARTES
ADVERSE

VOCE
DOMINI ET
VERTUTE
VOCE DOMINI
IN MAGNIS
CIMBALIS

PROPERATE
GENTES
AUDITE
VERBUM
DEI

PESTE
FAME ET
BELLO
LIBERA NOS
DOMINE

Biskup Toma Tomasini spominje u oporuci 1461. godine zelenu planitu, dalmatiku, plašt i mali srebrni tabernakul za obhod, koji su

mu se nalazili u komiškom Musteru, a koje je poklonio crkvi u Nerežištima na Braču.

Početak XVII stoljeća u crkvi se spominje nekoliko srebrnih obrednih predmeta, ruho i svilene izvezene i srebrnim žicama protkane tkanine.¹¹⁴⁾

Godine 1794. nabavljene su joj i nove orgulje koje je protomajstor Marinković smjestio u nišu, a orguljar Gaetano Moscatelli popravio slijedeće godine.¹¹⁵⁾ On je i ranije boravio u Dalmaciji, pa je 1788. godine pregledao po naredbi gradskog kneza i nove orgulje korčulanske stolne crkve, a zatim 1800. godine napravio u njoj nove.¹¹⁶⁾

Crkva sv. Nikole, čiji je lik u biskupskoj odjeći bio urezan i na pečatu stare komiške župe u XVIII stoljeću,¹¹⁷⁾ obogaćena je umjetninama i proširena u XVII i XVIII stoljeću, ali je njen sklop već u XIII stoljeću bio vrlo monumentaln. Bila je okružena samostanom, od kojeg su ostali, usprkos predgradnjama od XVI i XVIII stoljeća romanički dijelovi. Visoka kula na južnom dijelu sklopa može se po lijepo klesanom kamenu i po okvirima svojih vrata i prozora datirati u XIII stoljeće, te spada, pored omiške Pejovice, trogirске četverokutne, zadarske i šibenske poligonalne gradske kule među najstarije dalmatinske utvrde.¹¹⁸⁾ Pri vrhu sjevernog zida sačuvan joj je još viseći obrambeni zidić na konzolama tačno iznad uskih prizemnih vrata, pod čijim su nadvratnikom ugaone rupe za učvršćivanje drvenih vratnica, očita oznaka romaničkog stila koju pokazuje i plitki reljefni cvijet na istočnom prozoru.

Uz kulu je sa jugoistočne strane i ostatak zida romaničkog samostana sa zazidanim otvorima.

¹¹³⁾ Adi 22 ottobre 1632... fatto a Lissa nella villa di Comisa al squero... Hvarski biljež. spisi, sv. 7. HAZ.

¹¹⁴⁾ A. Jutronić, Vizitacije u arhivu biskupske kurije u Hvaru. Starine JAZU 51, str. 187. Popis crkvenih predmeta je iz crkve sv. Nikole! Zagreb 1962. Š. Ljubić, Listine X, str. 181. Zagreb 1891.

¹¹⁵⁾ U travnju 1794. godine protomajstor Marinković postavlja nove orgulje u nišu, a 3. veljače 1795... sborsati al signor Pietro Molinari per fattura d'organo del signor Moscatelli Lire trecento trentasei — d^o. L. 336.

Knjiga računa Bratovštine Presv. Sakramenta. Župski ured u Komiži.

¹¹⁶⁾ Prema bilješci F. Radića. P. Dimitri piše da je G. Moscatelli napravio 1800. g. orgulje u stalnoj crkvi u Korčuli. Descrizione di tutte le chiese ed altari... di Curzola. Prijepis F. Radića u Bolu. Vidi o G. Moscatelliju. F. Bulić, Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji. Sv. Cecilija XII, 162, 163. Zagreb 1918.

¹¹⁷⁾ Spisi u župskom uredu u Komiži.

¹¹⁸⁾ Trogirska se nalazi sa zapadne strane južnih gradskih vrata i ima romaničke otvore, zadarska je poznata pod imenom »kula baba« (C. Cecchelli, Zara, catalogo delle cose d'arte e di antichità, str. 14, 15. Rim 1932), šibenska se nalazi na južnom gradskom zidu uz novi hotel, a u Korčuli se na zapadnim gradskim vratima obnovljenim 1592. i 1642. godine vide zidovi sa strijelnicama srednjovjekovne kule, a na južnim zidinama ostatak »Kule tamnica« pretvorene u kuću u XIX, a spominjane u ranijim spisima.

Prema Kuljiševu podatku iz početka XVIII stoljeća, samostan je imao još i tada i drugu kulu koja je branila romaničku crkvu i od koje je sada ostao samo donji dio s romaničkim i gotičkim prozorima, povišen i uklopljen zatim sredinom tog stoljeća u zvonik nove barokne crkve. L. Kuljiš je, naime, pisao književniku Antunu Matijaševiću Karamaneu 1716. godine, da su se biševski benediktinci »povukli sa tog otoka u ovaj zaliv i na brežuljku sagradili samostan s dvije pobočne kule, da se sklone i osiguraju protiv napadaja gusara koji su jako mučili ove krajeve.«¹¹⁹⁾ Pišući to iz svog zavičaja Komiže, on je zastalno u to doba viđao i drugu bočnu kulu, koja je kasnije pretvorena u zvonik. Možda je i ranije nosila zvona pa je i spominju kao zvonik. Godine 1637. spominju na njemu tri zvona,¹²⁰⁾ a 1668. godine bio je u lošem stanju.¹²¹⁾

Obrambeni samostanski sklop bio je 1645. godine pojačan¹²²⁾ niskom utvrdom razgranata tlorisa kosih zidova s četiri zaoštrene četvorine isturene na uglovima u stilu Vaubanovih zemljom ispunjenih tvrđava, koje su čvršće odoljevale topništvu nego li šuplje i visoke kule, izloženije učinku neprijateljskih gađanja. V. Coronelli je već na crtežu Visa u svom portolanu 1678. godine nacrtao približno tloris ove tvrđave,¹²³⁾ na kojoj su se i krajem XVIII stoljeća nalazili, čini se, brončani topovi i perere.¹²⁴⁾

U prostranu sklopu između srednjovjekovne romaničke kule i crkve bile su samostanske zgrade i klaustar, koji su srušeni pri Vitaljićevu preobličenju crkve 1695. godine, pa su i spomenuti u njegovom navedenom natpisu sred pročelja apside, ali već ih je Valier našao u drugoj polovini XVI stoljeća u ruševnom stanju.¹²⁵⁾ Njihov kamen bit će poslužio novogradnji crkve, ali će se vjerojatno još naći neki ulomci koji će pokazati da li je barem klaustar bio kiparski obrađen. Za sada se samo može reći, da je samostan bio čvrsto sazidan i učvršćen kulama i zidovima na istaknutom brijegu vrh plodne luke i pučine, pa ga, iako ga benediktinci napustiše već u XV stoljeću, još i danas zovu »Muster« što u viškom narječju znači manastir.

¹¹⁹⁾ ... Quanto alli Monaci di S. Nicolò è fuori di dubio, che essi furono quelli, che abitarono a Busi, ma ritirandosi dallo scoglio in questa valle, e nella colina costrussero il convento con due torri a lato per coprirsi et assicurarsi contro l'irruzione delli corsari, che molto travagliavano queste parti...
Copia di lettera scritta dal signor Don Luca Cuglis al signor Don Antonio Caramaneo da Comisa li 10 Luglio 1716.
Rukopis u Župskom uredu u Komiži.

¹²⁰⁾ Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

¹²¹⁾ Spis pohoda biskupa I. Andreis, I. BAH.

¹²²⁾ G. Novak, o. c. str. 126, 186.

¹²³⁾ V. Coronelli, Mari, golfi, isole... dell'Istria, Quarner, Dalmazia, Mleci 1678.

¹²⁴⁾ D. Foretić, Vis u međunarodnom zbivanju na početku XIX stoljeća. Mogućnosti III, br. 7. str. 528. Split 1956.

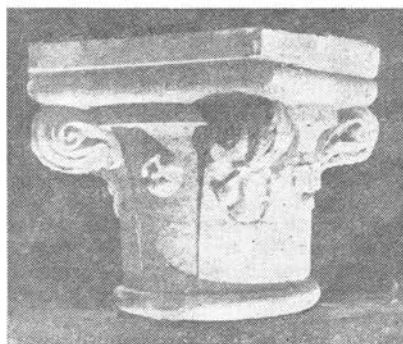
¹²⁵⁾ D. Domančić, o. c. str. 55.

CRKVA SV. MARIJA U POSELJU

Postajala je u XIV stoljeću, jer se neki vinograd u drugoj polovini toga stoljeća spominje »u Velom polju na mjestu zvanom Pod Stomorsko berdo«,¹²⁶⁾ a taj brijeg je prozvan po crkvi posveće-

*Crkve sv. Marije i
Margarite u Velom Selu*

Glavica stupa iz crkve sv. Marije u Velom Selu

¹²⁶⁾ T. Smičiklas, o. c. XIII, str. 346. Zagreb 1915.

noj sv. Mariji u Poselju. Nazivahu je još i početkom XVIII stoljeća »Gospa Veloga sela«,¹²⁷⁾ jer se uz nju nad poljem prostiralo najveće viško naselje, sve dok ga nisu opljačkali i srušili 1483. godine vojnici napuljsko-aragonskog kralja Ferranta, koji je u sukobu Mletačke republike s Erkolom ferrarskim vojvodom kao njegov saveznik napao svojom mornaricom Vis, a zatim i Korčulu koji tada pripadau Mlečićima. Kao središnja i osobito štovana crkva bila je u nekoliko navrata popravljana, a tri puta produljena i proširena. Krajem svibnja 1778. godine graditelj Antun Čudina sa sinom Ivanom sklopio je ugovor za obnovu njenog trošnog pročelja i zvonika na preslicu za tri zvona.¹²⁸⁾ Godine 1780. Antun Ivanov Čudina i Pavao Sokol procijenili su troškove za zidanje kamenih klupa uz pročelje¹²⁹⁾ koje se ponavlja na dalmatinskim crkvama od romaničkih stolnih crkava do seoskih iz baroknog doba. Najstariji joj je istočni dio u kojemu je sada sakristija. Toj prvotnoj crkvi pačetvoraste osnove je pri nadogradnji srušeno pročelje, ali joj je ostala lađa kojoj je gotički svod podržan na svom početku zidnim polustupovima, kojima glavice imaju gotički motiv izmjeničnih zubaca tzv. žioke na raboš. Iza lađe je niska polukružna apsida bačvastog svoda s uskim prozorom u kojemu se vide ostaci zidnog slikarstva: bijeli rubni pojas s lukom na doprozorniku.

Taj najstariji dio, sazidan vjerojatno u XIV stoljeću kao posebna crkva, produljen je možda u XV stoljeću prostranijom lađom u kojoj zidne lezene nose dva pojasa gotičkog svoda. Na tjemenu začelnog zida je okrugli prozor, a pripadahu joj i dvije kamene kasnogotičke glavice spuštenih ugaonih listova između kojih je cvijet, koje se sada nalaze na ulazu u crkveno dvorište. U njoj je bio i reljef Marije koja obožava dijete na svojim koljenima, pokriven srebrnim oklopom iskićenim cvijećem u plitkom reljefu na kojemu je zlatarski žig SC.

Kada sam nedavno dao skinuti taj oklop našao sam pod njim gotički reljef iz pečene zemlje od kojega se vidjela samo Marijina

¹²⁷⁾ A. M. Karamaneo; M. Zjačić, o. c. str. 15. Vidi bilješku 40.

¹²⁸⁾ A di 24 maggio 1778 Lissa

Fatto in cancello di me publico nodaro... dove personalmente comparssero... da una maestro Francesco Rocchi procuratore e cassiere della Scolla della chiesa della Maddona in Campo grande e della Parochiale in questo Luoco e li Maestri Antonio e Zuanne padre e figlio Chiudina... promettono di riffabricar il campanil della accenata chiesa per tre campane e ridurlo in buona e consistente fabrica formandolo della grandezza e in equal modo come prima fù fabricato così stessamente riffabricar e rimetter in buona e considerabile fabrica il frontespizzo della d'essa chiesa con li suoi cantoni distrutta ed altro che abbisognasse rimetter interiramente nel medesima... si obligano a loro spese far e riddur a perfezione tutte le pietre occorenti per l'intiera fabrica sudetta... si obligano di compire la fabrica... a total perfezione, per tutto il prosimo mese di settembre 1778...

Spisi bilježnika A. Chericeo, str. 188. HAS.

¹²⁹⁾ Ibid, str. 309. U toj izjavi Čudina se nazivlje: protto Antonio Piaceri chiudina.

glava i Kristovo tijelo. Sada je otkriven bogato nabrani Gospin plašt kojemu se kroz razigrane nabore ipak primjećuje njeno tijelo. Pripada XV—XVI stoljeću i može ga se ubrojiti po vrsnoći izradbe među najljepša kasnogotička djela uvezena iz susjedne Italije¹³⁰⁾ u Dalmaciju, gdje su terracote rijetko donašane. Upravo zbog toga i nije ponovno prekriven srebrnim oklopom. Vikar Ivan Ivanišević ga spominje na oltaru 1634 godine i to sred slike, uz koju su dva odijeljena kipa anđela. Godine 1650 opširnije je opisao sliku i pisao da je djelomično bila pozlaćena i imala nekoliko dijelova: u gornjem sliku Marijina uznesenja, naokolo apostole, a u sredini skulpturu Gospinu. Čini se, dakle, da je to bio poliptih sa zlatnom pozadinom, vjerojatno kasnogotičkog stila, od kojeg je ostao samo Marijin reljef postavljen nakon uništenja poliptiha u drveni kičeni okvir sa stupićima i baldakinom iz XVIII stoljeća. Ivanišević je našao u crkvi i starinski, vjerojatno gotički triptih s likovima svetica Katarine, Lucije i Cecilije, koji je, na žalost, nestao.¹³¹⁾ Početkom tog stoljeća bilo je u crkvi srebrnih obrednih predmeta i vezenog svilenog ruha,¹³²⁾ a i Matijašević spominje u njoj 1716 godine zavje-

¹³⁰⁾ Uporedi kip Gospe u terakoti i u drvu iz Abruzzza XV—XVI stoljeća. C. Gómez—Moreno. Three Madonas in Search of an Author. The Metropolitan Museum of Art Bulletin, june 1967, sl. 9, 10.

¹³¹⁾ 19. V. 1634... Icona cum Immagine sculpta in medio Beatae Mariae Virginis filium in senu tenentis ab utroque latere ab angelis sculptis separatis sociata... Spis pohoda vikara I. Ivaniševića BAH; Vidi i A. Jutronić, o. c.

Die 16 dicti maij 1650.

Perrillustris, et reverendus dominus Vicarius processit versus ecclesiam Sanctae Mariae de Campo magno processionaliter ingressusque in eandem... Visitavit eandem ecclesiam et in primis altare maius erectum in capella sub titulo assumptionis Beatae Mariae Virginis quod invenit lapideum consecratum, angustum notabiliter infra vacuum sine bradella cum tribus tobaleis quatuor candelabris de auricalco, tabella secretorum et Icona partim deaurata continente imagines depictas desuper Assumptionis Beatae Mariae Virginis et circa omnium apostolorum, in medio extat sculptura eiusdem Beatae Mariae Virginis... Visitavit aliud altare erectum à cornu sinixtro ecclesiae sub titulo S. Luciae quod invenit lapideum infra vacuum cum cruce in medio, duabus mapis et icona veteri continente imagines in medio Sanctae Catharine, et parte dextra S. Luciae a sinistra vero S. Cililiae.

Spis pohoda biskupa V. Milani, str. 466, 468. BAH.

Poznati su poliptisi s reljefom ili kipom Gospe u sredini između niza slika svetica s obje strane i sa sličicama u gornjem dijelu u Dalmaciji i u susjednoj Italiji u XV i XVI stoljeću, npr. u Lopudu (v. sl. V. Đurić, Dubrovačka slikarska škola, sl. 100, 101. Beograd 1964). Javlja se i slučaj da se gotički triptisi kidaju i ostavljaju samo njihove središnje slike radi jačeg štovanja (C. Fisković, Gotički triptih iz Segeta. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti, Zagreb 1968).

¹³²⁾ ... Dodeci tovaglie lavorade con agho et adornate con merli Sugamani lavoradi tre...
Doi faccioli da calice bianchi lavoradi con seda
Diversi Agnus Dei lavorati di seda d'oro...

Ibid.

tne voštane i srebrne reljefne pločice. Krajem tog stoljeća spominje se srebrni oklop Gospina reljefa i znamen sv. Duha u obliku srebrne golubice sa zrakama.¹³³⁾

Renesansno-barokni Gospin oltar ima oblik triptiha. Sličnih oltara ima mnogo u dalmatinskim crkvama ponajviše od druge polovine XV stoljeća. Takvi oltari u obliku triptiha s reljefnim likovima svetaca sretaju se već u školi Nikole Firentinca u Trogiru i na Braču. Kao da im je služio za uzor Firentinčev raspored glavnog zida u kapeli sv. Ivana Trogirskog sred trogirske stolne crkve, sa tri svetačka kipa u niši. Na tim oltarima u čijem je trodjelnom rasporedu još prisutna kasna gotika pojavili su se zatim stupovi, davši im pored svetačkih kipova i udubljenih niša, višu plastičnost i slikovitost sve dok nisu slike zamijenile plastiku. Domaći majstori su ih izrađivali u drvu i kamenu zadržavajući sve do kraja XVIII stoljeća njihov trostruki raspored i pored oltara s jednom palom ili jednim kipom. Dalmatinske crkve su ih naručivale i iz drugih krajeva, pa je na primjer trodjelni oltar Karmelske Gospe u korčulanskoj stolnoj crkvi 1850. godine izradio V. de Cecco u Trstu.¹³⁴⁾

Nije, dakle, neobično da ih se nalazi i na Visu. Glavni oltar u Gospinoj crkvi u Poselju ima u tri izljebane niše s renesansnom školjkom pri vrhu, spomenuti Marijin reljef u drvenom rokoko tabernakulu i dva kamena, primitivistički, ali izrazito oblikovana kipa sv. Petra i Ivana Krstitelja. Na kićenom zabatu je još izraziti je poprsje Stvoritelja, a na predeli su reljefne ženske glave s dijademom i rupcima, tipična oznaka zrele renesanse. Sudeći po izradbi kipova i po obilju ukrasa, oltar je vjerojatno rad nekog domaćeg klesara iz početka XVII stoljeća. Mramorni antipendij s lošim Marijinim kipom je kasniji.

Dva pobočna drvena oltara imaju velike okvire s polustupovima i cvijetnim ukrasima iz prelaznog vremena rokokoa u klasicizam. Na jednom je sačuvana osrednja slika Marijina Uznesenja u načinu baroknog slikanja na kojoj natpis odava da je prebojadisana:

*Fu risarcito nel an
no 1702
ad di 8 agost:*

¹³³⁾ ... tante tavolette votive, l'imagini di cera, o fatte in lamine d'argento dalli pericolanti.

A. M. Karamaneo II, str. 78'

6. IX 1784... L'immagine della Beata Maria Vergine di campogrande colla sua camisetta d'argento. Una colomba d'argento colli suoi raggi d'argento...

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

¹³⁴⁾ Pisma i priznanice u arhivu Boschi u Korčuli, sada u Muzeju grada Korčule.

Kasnogotičko pročelje je srušeno pred pola stoljeća i crkva je produljena neorenesansnom lađom u obliku križa s odjeljenim zvonikom tog stila.

Pored svih tih izmjena u crkvi se sačuvalo nekoliko srebrnih umjetnina nabavljenih ponajviše iz Italije, osobito iz Mletaka u XVII i XVIII stoljeću ukrašenih prepletnim i razigranim kasno-baroknim i rokoko ukrasima plitkog i sitnog reljefa. Kalež ukrašena drška s andeoskim glavicama na čaški ima u medaljonu grb više obitelji Dojmi, na kojemu pojas dijeli štit u dva dijela; u gornjem je osmerokraka zvijezda, a u donjem ptičje krilo. U drugom medaljonu je urezano ime darovatelja Antuna Ivanova Dojmi:

Sig.^r ANTO
NIO q.^M
Sig.^r GIO
DOIMI

Na oltaru su uz Gospin reljef pored zlatnog nakita dvije fino izrađene krune iz XIX stoljeća, srebrni križić u rokoko oblicima i zavjetna srebrna sardela s natpisom:

*Di simile dimensione e del peso di once
venete 3 1/2 fu pescata a Lissa la notte
del di 8 marzo 1868 una sardella
P. D. Dojmi Podestà*

U crkvi vise tri srebrna kandila baroknih oblika. Godina 1908. urezana na medaljonu jednoga očituje kako su se i početkom našeg stoljeća kovale umjetnine u baroknim oblicima. Kadionik i tamjan-ka, koja ima oblik broda uzdignute krme, poput broskog kaštela na postolju, predočnice bogatog rokoko svinutog okvira i posuda za blagoslovljenu vodu potječu iz XVIII stoljeća, kada je većina dalmatinskih crkava dobavljala ponajviše iz Mletaka slične obredne predmete umjetničkog obrta. Neobičan je i u Dalmaciji rijedak srebrni i djelomično pozlaćeni kalež empire stila iz početka prošlog stoljeća. Na stopi su mu tri sitno cizelirana reljefa: Zadnja večera, Suđenje i krunjenje Krista trnovom krunom, a uz njih su tri kipića bogoslovnih krijeposti: Vjere, Nade i Ljubavi. Na cilindričnoj dršci su izrezani reljefno prizori Križnog puta vrh kojih tri sitna dječaka drže trokutno postolje čaške. Kipovi, reljefi zbijenih prizora i cvijeće pokazuju vještinu ovog nepoznatog zlatara, čiji je žig utisnut u njegovom po pojedinostima i u cjelini uspjelom djelu.

CRKVICA SV. MARGARITA

Uz sjevernu stranu najstarijeg dijela crkve sv. Marije je jednostavna gotička crkvice sv. Margarite spomenuta u XVI stoljeću¹³⁵⁾ s četverouglastom presvođenom apsidom, pokrivena kamenim plo-

¹³⁵⁾ D. Domančić, o. c. str. 58.

čama. Takvi kameni krovovi bili su uobičajeni na srednjovjekovnim dalmatinskim crkvama zbog jeftinoće, nedostatka opeke i crijepova, a i zbog izdržljivosti pred nasrtajima vjetrova u izloženim krajevima. Čak su i apside velikih stolnih crkvi npr. u Trogiru pokrivali kamenim pločama.

Na pročelju, koje je nagršeno novim povišenim vratima je preslica i gotički četverolisni prozor. Unutrašnjost je zapuštena, ali se početkom XVII stoljeća nalazila u njoj »veoma stara slika,«¹³⁶⁾ možda romaničkog ili gotičkog stila, kojoj sada, na žalost, nema traga.

Dijelovi jednog srušenog baroknog oltara, koji je, navodno bio u ovoj crkvi, vide se u crkvenom dvorištu. To su mramorni ulomci oltarne trpeze s reljefnim andeoskim glavama i kitama cvijeća, koje se vide i na splitskim oltarima XVII—XVIII stoljeća¹³⁷⁾

Uz obje crkve bilo je starinsko groblje koje se spominje u XVI stoljeću,¹³⁸⁾ a postojalo je zastalno i u Srednjem vijeku. Kasnije je zatrpano.

CRKVICA SV. JURAJ

Sagrađena je vjerojatno u XIV stoljeću na poluotočiću pri ulazu u Višku luku koja se po njoj prozvala Luka sv. Jurja.¹³⁹⁾ Uzdužna lađa je presvođena bačvastim svodom i položena u pravcu istoka i zapada kao skoro sve srednjovjekovne crkve.¹⁴⁰⁾ Zapuštena je i ne služi obredu, pa u njoj nema umjetnina, a i pročelje joj je kasnije preinačeno s novijim vratima između dva prozora, koji su u ovakvoj kompoziciji javljaju od XVI stoljeća i često se ponavljaju na dalmatinskim crkvicama.¹⁴¹⁾

Uz nju su sredinom XV stoljeća živjeli pustinjaci,¹⁴²⁾ a krajem XVI stoljeća bila je već trošna.¹⁴³⁾ Tada se u njoj nalazila sta-

¹³⁶⁾ ... habet iconam vetustissiman et corrosam cum imagine Beatae Mariae Virginis...

Spis pohoda biskupa Georgi 1637. BAH.

¹³⁷⁾ C. Fisković, o. c. (131).

¹³⁸⁾ D. Domančić, o. c. str. 58.

¹³⁹⁾ S. Ljubić, Commissiones et relationes venete II, str. 220. Zagreb 1877; G. Novak, o. c, str. 105.

¹⁴⁰⁾ V. sl. Ibid. sl. 65, 66. Pod objema slikama je pogrešno naznačeno da su krajolik i crkvice na »otočiću Prirovo!«

¹⁴¹⁾ Jedna od starijih je crkvice sv. Roka na Peristilu u Splitu iz 1516. godine ili sv. Elizabete sučelice Crijevićeva ljetnikovca na Pilama u Dubrovniku.

¹⁴²⁾ 16. X 1463 godine pustinjač kod sv. Jurja na Visu, trećoredac franjevačkog reda dobiva dozvolu da gradi kuću za pustinjake tog reda. 24. I 1463 spominje se zemljište... in lisa de super Sancto Georgio... Liber gratiarum 1428—1483. HAH.

¹⁴³⁾ 2. X. 1598... pallam vetustate consumptam parietes atque tectum male sartos...

Spis pohoda biskupa Celudina. BAH.

rinska već oštećena slika, vjerojatno gotičkog stila. Pored te ikone sv. Jurja, na oltaru, koji bijaše postavljen na jednu nogu po srednjovjekovnom običaju udomaćenom u dalmatinskim crkvicama, bila je u njoj i drvena slika za koju je 1637. godine zabilježeno da je stara i naslikana »na grčki način«,¹⁴⁴⁾ što znači da je bila bizantskog ili gotičkog stila i da je usred nje bilo pričvršćeno raspelo. Sličila je vjerojatno onoj koja se čuva u Muzeju grada Splita, a ima između Marije i Ivana naslikanih na pozlaćenju pozadini u italo-kretskej maniri, izrezbareno tijelo Krista na naslikanom križu pred Golgotom. Ta povezanost kipa i slike inače nije uobičajena na ovaj način.

Krajem XVII stoljeća oltar je zamijenjen novim i njegov stup, uzet vjerojatno u srednjem vijeku sa antičkih ruševina Isse, ležao je 1650. godine u crkvi. Crkvice je tada bila popravljena i u nju je unesena nova slika sa sv. Jurjem na konju između svetaca Jerolima i Antuna.¹⁴⁵⁾

Iz pisanih dokumenata i na crkvici se doista vidi da je bila preinačivana, ali nama se ipak čini da je najstarija u Luci. Možda je nekoć bila i sama u prostranoj uvali, a zatim je postepeno sagrađeno ostalih pet crkava uz obalu na različitim položajima, ali skoro u istom razmaku i to redom crkva sv. Ciprijana i Justine, domonikanska kapela u Kutu, župna crkva sv. Marije od Spilice sred Luke, crkva sv. Duh na početku Male Bande i konačno franjevačka na Prirovu. Izgleda kao da im je položaj na skoro jednako međusobno udaljenim mjestima izabran po određenom planu radi okupljanja i nadziranja pučanstva čitave uvale, kao što su u gornjem dijelu otoka redom na prisojima i brijegovima razmještene Gospa u Poselju, Sv. Vid i Sv. Antun u Prigaliji, a uz cestu između Visa i Komiže sv. Mihovil, Gospa od Planice i sv. Mikula u Dolu. U tom izabiranju položaja za crkve vidi se međusobna ovisnost uređenja naselja i organizacije kretanja u njima, te puteva među njima, dakle, osnovnih oblika života na otoku, s izgradnjom crkava.

CRKVICA SV. VID

Jednostavni gotički oblik pokazuje crkvice sv. Vid na brežuljku između Velog i Dračevog polja, sazidana na širokoj uzvisini ravne i obzidane površine, koja je mogla biti naseljena i u prapovijesti.

¹⁴⁴⁾ Ibid; 4. XII. 1637... iconam vetustissimam, et laceram cum imagine Sancti Georgi...

... quadrum ligneum cum imagine Beatae Mariae Virginis more greco depicta et propter vetustatem corrosam et in medio icone manet appensus crucifixus... Tectum habet iminentem ruinam...

Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

¹⁴⁵⁾ Spis pohoda biskupa V. Milani. BAH.

Prelomljeni gotički svod unutrašnjosti i uski okomiti prozorčić sred pročelja odavaju gotiku XIV stoljeća, dok su jedina vrata između dva vodoravna četvrtasta prozora, ruža i preslica umetnuti kasnije, možda u XVII stoljeću, kada je već zapuštenu spominju spisi biskupskih pohoda i u njoj sliku svetaca Vida, Grgura i Lovre. Godine 1627. spominje se uz nju i groblje, a predio pod njom nazivahu *Zavolujak*.¹⁴⁶⁾ U polukružnoj i presvođenoj niskoj apsidi pokrivenoj kamenim pločama još je starinski rustično zidani oltar, a uz unutrašnju stranu zidova proteže se niska klupa sazidana bez profilacije i nogu, česta u srednjovjekovnim dalmatinskim crkvama.

Zabilježena je i istaknuta u starim zemljovidima Dalmacije u kojima je ucrtan otok Vis.

CRKVA GOPA OD SPILICE

Župska crkva sred Viške Luke nazvana je po prirodnim udubinama koje su sličile špiljama na zemljištu njene izgradnje¹⁴⁷⁾ »*crichva blasene Gospe od Splic*«. ¹⁴⁸⁾ Njenu gradnju su bratimi započeli na zemljištu koje im je darovao Frano de Pelegrinis, vjerojatno u osvitlu XVI stoljeća, ali još u ožujku 1521. godine nije bila dovršena, već joj je dok se zidala proširen plan.¹⁴⁹⁾ Dobila je tek postepeno današnji oblik u kojemu se prepliću gotika, renesansa i barok, pa svojim postepenim proširenjem jasno odava porast pučanstva, a i blagostanja na otoku u XVII i XVIII stoljeću, jednako kao »Mustir« i »Gusarica« u Komiži, a sv. Marija u Poselju.

Njen središnji najstariji dio sagrađen u prvoj polovini XVI stoljeća nosi očite znakove prelaznog gotičko-renesansnog stila. Glavna vrata su svojim izljebanim dovratnicama izobličjenih kompozitnih poluglavica i svojom lunetom renesansna, a učinjena su po

¹⁴⁶⁾ Ibid. U to vrijeme je zovu crkva sv. Vida u Polju (de Campo). Spis pohoda biskupa I. Andreisa 1668. BAH; 12. V. 1627... luoco detto Zauoluyach sotto S. Vido... il cimitero della chiesa di S. Vido. Spisi biljež. J. Jakše, str. 7. Općinska knjižnica u Visu.

¹⁴⁷⁾ A. M. Karamaneo II, str. 77.

¹⁴⁸⁾ Knjiga krštenih II (1628—1675). ŽAV.

¹⁴⁹⁾ Nos Franciscus Priticius Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Pharensis et Brachiensis...

... confratrum fundatorum et patronum ecclesiae nuncupate Sanctae Mariae delle Grotte insulae Lisse... per Nos illis et quorum nominibus interveniunt favorabilem assensum, facultatem et licentiam concedi et alargari debbere praedictam ecclesiam Sanctae Mariae delle grotte... licite ad ipsius Sanctae Mariae honorem, et reverentiam erigere et fabricare, quam iam in parte erecta et fabricata ipsorum sumptibus existit... Datum Phari... 1521 Indictione IX die vero 5 mensis aprilis.

Raccolta di varie fondazioni, di beneficii, monasteri, chiese parrocchie etc della Diocesi di Lesina. HAH.

Zupna crkva Gospe od Spilice u Visu

uzoru bogatijih vrata hvarske franjevačke crkve. Renesansan je i središnji okrugli prozor pročelja, iako je zadržao osnovni oblik romaničnog koluta kao na bezbroj gotičkih, renesansnih i baroknih dalmatinskih crkava, koje su sve do kraja XVIII stoljeća crpile ovaj i još neke građevinske motive iz velike, neiscrpne i uvijek privlačne romaničke baštine. Vitka i čvrsta preslica se gotički izdužila i ističe se svojom visinom kao nijedna druga u Dalmaciji.¹⁵⁰⁾

¹⁵⁰⁾ Uporedi s crkvicom sv. Ante u Prčanju i sv. Vrača u Bogdašićima. V. Korać, Spomenici srednjovekovne arhitekture u Boki Kotorskoj, Spomenik CIII, SAN. (Boka), str. 123, 22, sl. 18. Beograd 1953.

Glavna vrata župne crkve u Visu

Njena tri otvora slomljena luka okružena su motivom izmjeničnih zubaca, i »dijamantnih vršaka«, a vrh trokutnog zabata je završna kugla, uobičajeni gotički akroterij.¹⁵¹⁾ U otvorima su tri zvona, dva slivena u splitskoj ljevaonici Jakova Cukrova u ovom stoljeću¹⁵²⁾ te jedno starije s reljefnim križem u cvijetnom vijencu i natpisom koji označava trostruku ulogu zvonjenja.

VIVOS VOCO
MORTUOS PLANGO
FULGURA FRANGO

¹⁵¹⁾ V. sl. G. Novak, o. c. sl. 51. Tek pred nekoliko godina kugla je zamijenjena križem, koji se u doba gotike nije običavao postavljati vrh zabata preslica i pročelja.

¹⁵²⁾ Uporedi C. Fisković, Splitski lazaret i leprozorij. Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae III, sv. 1—2, str. 24. Beograd 1963.

Najstariji dio crkvene unutrašnjosti, središnja lađa je presvođena gotičkim svodom učvršćenim s tri zidna pojasa, poput onih u komiškoj crkvi »Gusarici« i Marijinoj crkvi u Poselju, koji vuku svoje porijeklo sa romaničkog svoda benediktinske crkve sv. Nikole u Komiži. Uz ovaj najstariji brod su vjerojatno bile kapele sv. Roka i sv. Krunice u kojima su 1634. godine bili oltari s njihovim slikama,¹⁵³ i drvenim kipovima anđela.¹⁵⁴) Jednobrodnu crkvu s tim kapelama proširio je zatim prema svom ugovoru sklopljenom s crkvenim predstavnicima početkom srpnja 1776. godine, trogirski protomajstor *F r a n o C i c i n d e l a* dvjema novim kapelama sv. Antuna i sv. Dominika, predsvodio ih, uzdignutim svodom apside i pilastrima pobočnih kapela, uskladio glavnu lađu s njima. Za tu gradnju klesao je kamen klesar *P a v a o S o k o l*.¹⁵⁵) Rad se

¹⁵³) Spis pohoda vikara I. Ivaniševića. BAH. U crkvi se sredinom XVIII stoljeća namjeravalo podignuti novi mramorni oltar Gospe Krunice. 31. X 1763 Petar Dragošević u oporuci disse che quando principiarano d'arriger nella sudetta chiesa di Spilizze l'altar di marmo della Beata Vergine di Rosario li suoi debbano dar un zechino in agiuto della spisa d'esso altare...

Spis oporuka bilježnika J. Sibischini. HAS.

¹⁵⁴) Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

¹⁵⁵) *Adi 9 Lughio 1776 Lissa Indictione 9^a. Fatto in casa di me notaio ... e de infrascritti testimoni. Dove personalmente comparse signor Niccolò Pappich Procuratore cassiere della Scolla della chiesa di questa parrocchiale, Mattio Castelanich suo collega e Simon Polich Procuratore della cassa del Santissimo Rosario facendo in ordine della facoltà loro impartita nella congrega 29 prossimo spento giugno ... cio e con Protto Francesco Cincindella da Traù, li quali procuratori per terminar la fabrica della nominata Parochiale hanno unanime e concordi stabilito e concluso col Protto anzidetto quanto segue. Che la scola sia tenuta e dar debba tutte le pietre grezze occorende per la stessa fabrica ... preparate per il medesimo edificio secondo proceder debba la calzina sabion e tutti gli altri materiali che abbisognasero, si di pietre per le mura, come legname e copi per il coverto, feramenta e materiali che occoressero.*

Viceversa promette e s'obliga esso protto cincindella a formar le due capelle di S. Domenico e Santo Antonio equali alle altre laterali levare l'antico volto.

Così pure levar la sella di mezzo e ridur il volto equal a quello della nave della chiesa e formar a giusto disegno la prospettiva della capella maggiore dal fondo in sino la cima del volto.

Così pure dovrà il Protto sudetto formare li due voltosini delle capelle laterali da bora e compire li contro pilastri e capitelli che mancano nelle dette capelle laterali da borra Dovrà stessamente incartare tanto le due capelle che formà di nuovo quanto li volti

Sarà purè sua inconvenza ridur le pietre grezze in stato d'esser poste in opera

s'obliga stessamente la scolla di dare al premesso protto per le ancidette facture d'accordo con esso zechini 85 ... 8. VIII 1776 Lissa ... il Socol sudetto deve fare per la prospetiva nella capella maggiore della detta chiesa come segue. Maestro Paolo Socol sudetto s'obliga e promette di fare le pietre sudette per la prospettiva a punta di martello ciò per li pilastri e volto a misura del ultimo disegno e non potendo tutte rittrare di lunghezza alla sudetta ultima misura debba farle al accordo privato che fece col protto cincindella ...

Spisi biljež. A. Chericeo, str. 38, HAS.

produljio, pa su nastojnici tražili 1780. godine da Cicindela dođe u Vis i da ga svrši.¹⁵⁶ On je ujedno te godine s protomajstorom Antunom Čudinom izjavio što još nedostaje gradnji.¹⁵⁷) Pobočne lađe su djelomično pokrivene ravnim stropom ili presvođene travejom iskićenim reljefnim stukaturama. U lađe su ulazi kroz njihova dvojna barokna vrata dvokrilna zabata nad kojima su okrugli prozori još i tada u barokno doba zadržali slikoviti oblik gotičkog četverolista, sličnog onome na crkvi u Vignju i u Opatskoj zbirci u Korčuli. Tim proširenjem s obje strane, koje se uočava na zidovima, postignuta je neobična širina pročelja kojoj se jedva svojom okomicom odupire stara preslica. Uklopila se ipak svojom izduženosti u novu širinu pročeljne plohe i tim je postignut sklad i cjelina pročelja, koje se nije podijelilo u tri, izvani uočljiva i istaknuta dijela kao na komiškoj »Gusarici«, već se podredilo zajedničkom nagibu krova i sljubilo sa širinom malog dvorišnog trga.

Stražnji dio crkve se također proširio baroknim svetištem, pobočnom kapelom sv. Vicka i sakristijom, koju je zidao ljeti 1740. godine trogirski protomajstor Nikola Passetti.¹⁵⁸) Ta nadogradnja se uočava na vanjskom zidu na kojemu su i dva četverouglasta prozora koji se razlikuju od ostalih, a pri kraju svojih doprozornika imaju barokne tzv. »dijamantne vrške«, dva urezana kvadrata od kojih je manji upisan u veći i uzdignut kao niska piramidica. Dovratnike i doprozornike s tim ukrasom može se sresti samo u drugoj polovini XVII i u XVIII stoljeću na bezbroj dalmatinskih crkava i kuća. Kao primjerak nek nam posluže dovratnici na veličanstvenim vratima braće Petrovića na franjevačkoj crkvi u Dubrovniku, koji su u to njihovo djelo iz 1499. godine, umetnuti u XVII stoljeću.

Crkvena unutrašnjost je podijeljena u tri lađe širokim polukružnim lukovima na zidanim stubovima. Tim je postignuto jedinstvo prostora osvijetljenog dugim i uskim prozorima romaničko-gotičkog izgleda, od kojih su neki preneseni vjerojatno sa starih zidova iz XVI stoljeća.

Stilska zakašnjenja su, dakle, očita i u prvotnoj gradnji i u nadogradnjama ove crkve. Upravo ona daju ovoj kao i mnogim neznatnim dalmatinskim zgradama posebnu vrijednost i čar, jer pokazuju polagani slijed razvoja, dugo uporno zadržavanje davnih stilskih oznaka i njihovo usklađivanje s novim u jednostavne i mirne cjeline, u kojima se ne ističe ni umjetnička vrijednost ni stvaralaštvo majstora, već čedna oznaka pokrajine, kroz koju progovaraju život i prilike ove sredine.

¹⁵⁶) Ibid. 31. I 1780, str. 431.

¹⁵⁷) Ibid. I. 1780, str. 309.

¹⁵⁸) 19. VI. 1740.

... et s'obligha finalmente esso protto Passetti di dover principiare essa fabrica (kuću braće Rokov) immediate che haverà terminato la presente fabrica della sacristia della chiesa di Spillice...

Spisi biljež. J. Sibischini, III (1735—1741) HAS.

Prvotni drveni oltar kasnorenesansnog stila uklonjen je početkom prošlog stoljeća¹⁵⁹⁾ iz svetišta i na drvenim oplatama s polustupovima korintskih glavica kojim je obložen zid, vidi se umetak na mjestu na kojemu se taj oltar nalazio. Zamijenjen je mramornim, ali je sačuvan njegov bitni dio; slika Marije sa sinom na prijestolju između sv. Ivana Krstitelja i sv. Petra, nad kojima se nadvio Stvoritelj okružen anđelima. Njen majstor je *G i r o l a m o d a S a n t a c r o c e*, mletački slikar iz kraja XV i prve polovine XVI stoljeća. Slika je samo središnji dio poliptiha od kojeg su se sačuvali dio krila s likom sv. Stjepana koji je izložen u crkvi, pet sličica predele i dva izrezbarena stupa uz središnju sliku, dok su druge slike i dijelovi propali. Izgled tog velikog poliptiha sam uspio na temelju arhivske građe predočiti i o njemu sam opširno pisao, pa ga stoga ovdje kratko spominjem.¹⁶⁰⁾ Na žalost, središnja je slika još uvijek visoko obješena, pa bi je trebalo niže izložiti i restaurirati, jer joj vrijednost još nije dovoljno uočena.

Svetohranište iz župne crkve u Visu

Pored tog drvenog izrezbarenog oltara sa slikama Girolama da Santacroce iz crkve je uklonjen i kameni renesansni oltar. Njegovi dijelovi, kamena greda s reljefnom lozicom, imposti s ovulima i zubcima, završni luk s ovulima, nizom bisera i kasetama u kojima su cvijetovi, vrh kojega su bili vaza i reljefno cvijeće,

¹⁵⁹⁾ L. Maschek, *Manuale del Regno di Dalmazia VI—VII*, Lissa, str. 148. Zadar 1876.

¹⁶⁰⁾ C. Fisković, *Neobjavljena djela Girolama i Francesca da Santacroce na Visu, Lopudu i Korčuli*. Peristol 6—7, str. 57, Zagreb 1964.
K. Prijatelj, *Le opere di Girolamo e Francesco da Santa Croce in Dalmazia*. *Arte lombarda XII* str. 58. Milano 1967.

leže sada u crkvenom dvorištu. Bogati i vješto klesan ukras svih tih ulomaka jamči da je rastavljeni oltar bio istančano renesansno djelo prve polovine XVI stoljeća i prava je šteta što je uklonjen iz crkve, tim više što pokazuje odlike domaćih klesara.

Ali nije ova crkva samo lišena tog kamenog oltara i izrezbarenog poliptiha već i još nekih oltara od kojih se u njenom vrtu nalazi oštećeni kip sv. Petra, te mramorni, šareni i plavkasti stupovi. Uklonjena je i gotičko-renesansna kustodija, rad domaćih klesara iz početka XVI stoljeća s polustupićima i reljefnim cvijećem a samo su od stare crkve ostale dvije škropionice u gotičkom obliku školjki. Ako se renesansni rastavljeni oltar i kustodija ne uspostave, treba ih bar sačuvati, jer su vrsniji od ostalih i očituju, kao i Santacroceov poliptih prisustvo renesanse na Visu.

Nekoliko baroknih radova, koji su zamijenili renesansne, nemaju veće likovne vrijednosti. Na pobočnom gipsanom oltaru obitelji Dragošević, s četiri stupa i reljefnom Gospom, je slika Marije sa sinom, sv. Alojzijem i sv. Gajtanom, plošnim likovima umrtvjele kompozicije na kojoj je potpis slikara čija su djela poznata u Dalmaciji:

*Thomas Prosperi pinxit año
Dni 1779*

Izrazito kasnobarokna je i slika Karmelske Gospe s dva evanđelista nad Čistilištem na drvenom kasnobaroknom oltaru sa četiri stupa i anđelima na vrhu, koji je izrađen u istoj radionici XVIII stoljeća kao i manji oltari u crkvama sv. Duha i sv. Ciprijana. Nemaju veće umjetničke vrijednosti ni petnaest malih medaljona s prizorima Kristova i Marijina života, naslikanim na kovini po običaju XVIII stoljeća, na oltaru Gospe zdravlja išaranom mramornim umecima sred kojega je odjeveni, veristički kip Bogorodice.

Svojom vitkošću ističe se glavni oltar na kojemu je tabernakul u obliku klasičnog poluhrama s baroknom kupolicom iz šarenog mramora i dva alegorijska kipa klasicističkih crta, koji su postavljeni na oltar poslije 1834. godine.¹⁶¹⁾

Klasicizam prve polovine prošlog stoljeća još se jače ističe u strogoj i hladnoj kompoziciji mramornog oltara sv. Vicka podignutog u pobočnoj kapeli 1836. godine.¹⁶²⁾ Na njemu je sarkofag na čijem mjedenom poklopcu piše:

CORPUS DIVI VINCENTIJ MARTIRIS

Klasicistički raspored naglašuju mramorne vaze i drveni kipovi Vjere i Ljubavi s obje strane sarkofaga. Na kipovima je oznaka radionice K o n r a d a S k a s a iz St. Urlicha u Gröden. Na žalost, to

¹⁶¹⁾ 12. IX 1834.

... 2. Che sia condotto a compimento l'altare maggiore fornendole delle due statue laterali necessarie.

Spis pohoda biskupa I. Skakoča. BAH.

¹⁶²⁾ L. Maschek, o. c. str. 148.

Kamena zdjela za blagoslovljenu vodu župne crkve u Visu

nisu jedini radovi tirolske proizvodnje koji su u dalmatinskim crkvama krajem prošlog i početkom našeg stoljeća zamijenili vrijednija umjetnička djela dalmatinskih i talijanskih majstora.

Kasni barok se ispoljio u mramornom oltaru sv. Križa na kojemu su četiri stupa, ali uza svu traženu monumentalnost i raskoš građe obični drveni križ u središnjoj oltarnoj niši pokazuje nedostatak sredstava, a i smisla da se dobavljaju slikarska remek-djela XVIII stoljeća, koja bi uzdigla vrijednost ovih raskošnih, ali umjetnički umrtvjelih okvira, iako se mora istaknuti da su Višani tada nabavili remek-djelo Nikole Grassija.

U crkvenom pločniku su nadgrobnne ploče. Na njima se redaju uklesani arapski brojevi. Na onoj svećeničkog groba je njihov znak, a na jednoj uz crkveni ulaz je zabilježeno:

I^o . Giu^o . Año Dni MDCCLXXXV

U pločniku pred Passetijevom kapelom je nadgrobnna ploča hvarske i više plemićke obitelji Jakše s istrošenim natpisom, od kojeg je ostao uobičajeni početak HIC (IACET)... i s baroknim obiteljskim grbom u kojemu je volovska glava iznad tri kosa pojaša. Grob viškog književnika Antuna Matijaševića Karamanea, koji je pokopan u ovoj crkvi u ožujku 1721. godine,¹⁶³⁾ nije označen. Možda je pokopan u obiteljskoj ili u popovskoj grobnici koja je pokrivena mramornom pločom, na kojoj je uklesana svećenička kapica, u sjevernoj lađi.

Zdjela za blagoslovljenu vodu pri ulazu u crkvu pokazuje upliv gotike na kasnobarokne klesare koji su je izdjelali u XVIII stoljeću, a dvokrilni drveni kor s prošupljenim i visokim ogradama »čelija« odava u kompoziciji još upliv gotičkih kornih sjedala XV stoljeća, kao i Tironijev kor u korčulanskoj stolnoj crkvi.¹⁶⁴⁾ Najbliža koja su mu mogla poslužiti za uzor su kasnogotička korna sjedala iz XVI stoljeća u hvarskoj stolnoj crkvi.¹⁶⁵⁾

Na pobočnom zidu je spomen-edikula s polustupićima u kojoj je grb s dvije kacige i dva obeliska. Podignuta je u spomen Luja Guglielmija skadarskog, a zatim veroneškog biskupa, rođenog u Visu, čija se knjižnica čuva u sakristiji. Natpis pokazuje epigrafičko umijeće naših latinista prošlog stoljeća koje se ispoljavalo u bezbrojnim epigramima i prigodnicama.

ALOISIVS GVGLIELMI.

DOMO . ISSA .

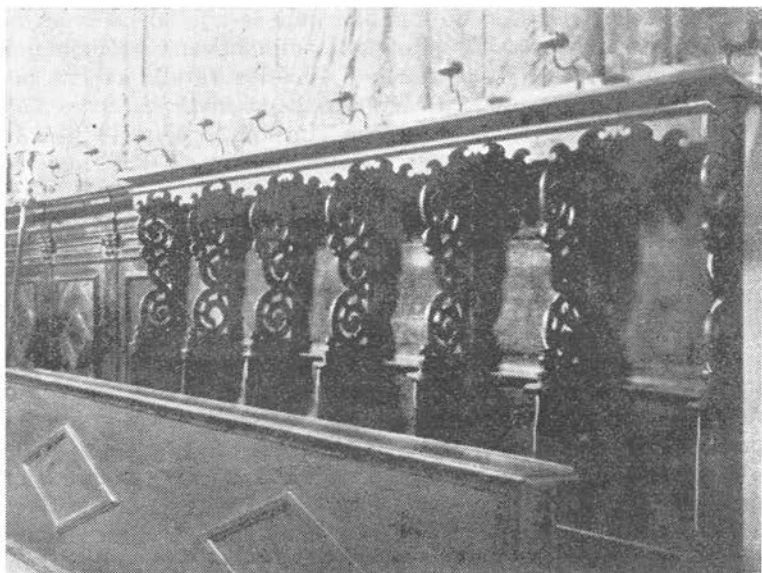
PRAESTANS . INGENII . LAVDE . ET . DOCTRINAE . COPIA
ALVMNIS . SACRORVM . IVS . PONTIFICIVM .
ET . ECCLESIAE . HISTORIAM . TRADIDIT .
AD . SCODRENS . EPISCOPATVM .
OB . VIRTVTIS . FAMAM . ACCITVS
ADSTATOR : AD . SOLIVM . P . M .
ET ANTISTES VRBANVS . RENVNTIATVS .
NOBILITATEQVE . ROM . DONATVS .
DIGNITATE . ET . HONORIBVS . MAIOR . EXTITIT
PIETATE . ET . RECTE . FACTIS
SACRA . LEGATIONE APVD VALACHOS
IN . EXEMPLVM . PERFVNCTVS .
VERON . EPISCOPVS . DESIGNATVS .
JADERAE . PIE . DECESSIT

¹⁶³⁾ D. Berić, o. c. (52), str. 21.

¹⁶⁴⁾ C. Fisković, o. c. (105), str. 66, tabla 21.

¹⁶⁵⁾ V. sl. G. Novak, Hvar, sl. 44, Beograd 1924.

Korna sjedala župne crkve u Visu

IV. KAL. FEBR. MDCCCLIII. AN. AGENS. L.
 KLERVS ET CONTERRANEI
 TANTVM . VIRVM . B. M.
 ACERBO. MOERORE. PROSEQVVTI
 HVC. EFFERENDVM
 EIQVE. AERE. COLLATO.
 PARENTALIA. QVOTANNIS. INSTAVRANDA.
 ET. TITVLVM. INSCRIBENDVM. CVRARVNT

Na prvom sjevernom stupu je mramorna ploča u spomen posjete austrijskog nadvojvode Ivana pri povratku iz Crnog mora:

IOANNI . ARCHIDUCI. AUSTRIAE
 E. PONTO. EUXINO. AD. ISSAE PORTUM
 XV. KAL. NOVEMBRIS. ANN. MDCCCXXXVII.
 AUSPICATISSIME. ACCEDENDI.
 ARGENTEA. PULCHERRIMA LAMPADE.
 CRUCIFIXI. ARAE.
 IN. TEMPLO, B. GRATIARUM. VIRGINIS.
 PIENTISSIME. ELARGITA.
 PASTOR. POPULUSQVE. ISSENSIS.
 ANIMO. GRATO. ET. OBSEQUENTI.
 FESTO. D. IOAN. BAPT. ANN. MDCCCXXXIX
 SOLEMNI. RITU.
 D.

Pred pločom visi srebrno kandilo, koje je rijetko po svom neogotičkom stilu u Dalmaciji, gdje su kandila kovana većinom u kasnobaroknim oblicima. Na njemu je natpis darovatelja koji na početku spominje pedeseti psalam: »Prinesi Bogu hvalu za žrtvu i izvršuj višnjemu zavjete svoje«, označen rimskim brojem: PSALM — *L Johann Erzherzog von Oesterreich am XVII-ten november MDCCCXXXVII*

Ploča i kandilo pokazuju zanimanje Austrije za utvrđeni Vis i prije Viške bitke. Austrijsko ratno brodovlje, jedrilice i ribarske lađe vide se u luci na slici sv. Jurja koju je primitivistički naslikao diletant, čiji je potpis pri dnu:

Antonio Blasich 29. 30. maggio 1887.

Već 1511. godine bila je u crkvi osnovana Bratovština sv. Marije na molbu Stjepana Vitaljića, koja je pored ostalih darovatelja snabdjela crkvu različitim umjetninama nabavljenim, kako svjedoči pohoditeljev spis 1579. godine, novcem od uroda njenih vinograda. U crkvi je tada bilo pet oltara od kojih su dva imala »lijepe« umjetničke slike, a među crkvenim priborom bila su dva pozlaćena anđela, srebrni kaleži, veliki srebrni tabernakul, oltarske tkanine i crkveno ruho.¹⁶⁶⁾ Sve je to vjerojatno bilo u renesansnom, a djelomično možda i u kasnogotičkom stilu,¹⁶⁷⁾ ali je osim ostataka Santacreceova poliptiha, ulomaka renesansnog kamenog oltara i kustodije, mnogo toga propalo uslijed nepažnje i hirovitih moderniziranja crkvene unutrašnjosti i pribora, koji i danas nanose štetu našoj ionako krnjoj umjetničkoj baštini. Stoga se ne samo u ovoj crkvi već i u ostalima na Visu, osim kasnogotičkog kaleža u sv. Ciprijanu i spomenutog ruha u Musteru ne nalazi više gotičkih kovinskih umjetnina, ni izvezenog ruha tog ili renesansnog stila kojima Dalmacija obiluje, a ima ih i na susjednom Hvaru.

U crkvi se sačuvalo nekoliko sviječnjaka i kandila skovanih u srebru kasnobaroknih i rokoko oblika. Na dva rokoko sviječnjaka je urezana Karmelska Gospa i godina:

MDCL

XXXIV

Na trećem i četvrtom sviječnjaku natpis odava da se za njihovu izradbu salio starinski nakit.

FV FATI
DI VOTI E
ANELLI
DE LA DE
TA MAD
ONA

ZVANE
CARAVE
GIO
PEZAS 83:—

¹⁶⁶⁾ D. Domančić, o. c. str. 53.

¹⁶⁷⁾ 27. travnja 1611 godine spominju se u crkvi pored ostalog... calici cinque... dua pace indorati, tabernaculo d'argento da portar il Santissimo Sacramento... turibolo d'argento, una navicella d'argento col suo chuchiaio, una croce d'argento...

Spis pohoda biskupa Cedulini. BAH.

Ako je *Zuane Caravegio* zlatar koji ih je skovao, onda se ovdje doznaje za jednog od rijetkih majstora, koji su skovali bezbroj sličnih sviječnjaka u dalmatinskim crkvama u XVII i XVIII stoljeću. Spomenuto prelijevanje starinskih umjetnina u barokne nije, na žalost, samo ovdje izvršeno. Danas stoga i nema u dalmatinskim crkvama, osim rijetkih primjeraka, svjetovnog romaničkog, gotičkog i renesansnog nakita koji su vjernici poklanjali sve do XVII stoljeća kao zavjetni dar.¹⁶⁸⁾ Još veća šteta je učinjena kada su se prelijevale srebrne oltarne pale i ostala umjetnička djela, ali je najteže pri tome da su taj nakit i umjetnine bili ponajviše radovi hrvatskih zlatara, čija je djelatnost cvala upravo do baroknog vremena i da su oni lijevani i mijenjani za manje vrijeme i kasnija djela.

Na kandilu prošupljenih baroknih ukrasa su urezani *Gospa s krunicom* i natpis:

MDC
XXX
XIV

PROCVRA
TOR
VICENZO
RADO
SEVICH

Na drugom su urezani sv. *Antun Padovanski*, *Marijin monogram M + R* i natpis

ANNO
MDC
LXV

Na trećem kandilu, također izrazito baroknih oblina je urezano:

Confraternità
del Christo
di Lissa
1794

Srebrne predočnice su skovane u rokoko stilu kao i većina onih koje se nalaze na dalmatinskim oltarima.

Sve te umjetnine uobičajenih oblika i ukrasa pokazuju, dakle, da se crkvena srebrnina i na Visu, kao i ostalim mjestima pokrajine nabavljala najviše u XVII i XVIII stoljeću, ali velika pokaznica i kalež u ovoj crkvi iskićeni su neobaroknim i neorokoko ukrasima u drugoj polovini prošlog stoljeća, što, naravno, opet nije izuzetno, jer sličnih primjeraka ima i u ostalim dalmatinskim riznicama.

U crkvi su prvih godina XVII stoljeća postojale orgulje na pjevalištu koje je tada bilo sagrađeno.¹⁶⁹⁾ Njih su zamijenile nove koje je 1813. godine učinio franjevac *Bernardin* iz Dubrovnika.

¹⁶⁸⁾ C. Fisković, *Charontonov diptih u Dubrovniku*, str. 10. Split 1946.

¹⁶⁹⁾ 19. VIII 1605... organum et pulpitum novum in ecclesia ab eisdem procuratoribus factum...

Spis pohoda biskupa Cedulini. BAH.

On je u natpisu na njima istaknuo da ih je dovršio one godine kada je Napoleon bio poražen kod Leipziga,¹⁷⁰⁾ iz čega se vidi neraspoloženje svećenstva prema Francuzima i njihovoj upravi u Dalmaciji. Ono je u ovom natpisu došlo još više do izražaja, jer ga je sastavio pripadnik Dubrovačke Republike koju je Napoleon ukinuo. Taj natpis je uostalom i mogao biti napisan na Visu kojim su onda vladali francuski neprijatelji Englezi. Mržnja prema Napoleonovim vojnicima ispoljila se tada na Visu i u prigodnici spjevanoj na hrvatskom jeziku.¹⁷¹⁾ Fra Bernardinove orgulje su već 1834. godine bile trošne, pa je biskup Skakoč naredio da ih se ukloni.¹⁷²⁾ U onim oskudnim ratnim vremenima orguljar i nije mogao doći do dobre građe, pa vrsnoća njegovih orgulja i nije istrajala.

Pred župskom crkvom se prostiralo staro groblje na popločanom i uzdignutom crkvenom dvorištu, od kojega su ostala i velika kamena vrata s završnim lukom i volutom između dvije piramide uobičajene u Mlecima,¹⁷³⁾ a podignute na Loži i na Mandraču u susjednom Hvaru u XVII i u XVIII stoljeću, ali ih se sreća i u Korčuli na obeliscima gradskih knezova pred obalnim gradskim vratima u XVI i XVII stoljeću, na dvorišnom zidu Španićeva ljetnikovca, a zatim na preslici crkvice u Lepetanama, na javnom spomeniku sred Trga Oružja uz toranj za gradski sat u Kotoru, a 1815. godine na Lowenovoj eksedri u Korčuli prema, kojoj je zatim sagrađena ona na obali u Hvaru kraj renesansno-barokne Gospine crkve, ali bez kugla i piramidica. One su po uzoru korčulanske eksedre, a u novoj monumentalnoj kompoziciji, postavljene na slikovito stepenište dvorišta Joza Orebića 1857. godine sred Orebića. U XVII—XVIII stoljeću se uspeše i na zvonike, npr. sv. Križa i sv. Nikole u Šibeniku i u Donjem Humcu na Braču, sv. Nikole u Trogiru, itd, sve do kraja XIX stoljeća.¹⁷⁴⁾

Na ogradnom zidu crkvenog dvorišta dižu se s obje strane kamenog križa kasnobarokni stupovi za zastave. Slični su ponešto »standarcima«, koje imaju ne samo dalmatinski gradovi već i neka sela,¹⁷⁵⁾ pa ni Vis nije mogao biti bez njih. Tako dvorište s ogradnim zidom, standarcima i zidnim dugim sjedalima, oblikuje prostor pred crkvom, dajući mu izgled malog kamenog trga sred luke koji poprima i u ovom razduženom naselju središnji iako čedni urbanistički naglasak i uzdiže izgled niske i duge župske crkve.

¹⁷⁰⁾ F. Bulić, o. c. (116), XII, sv. VI, str. 163.

¹⁷¹⁾ C. Fisković, Engleske povijesne uspomene i umjetnine na Jadranu. Slobodna Dalmacija, Split 9. IV 1953.

¹⁷²⁾ 12. IX 1834.

17. che sia cambiato del tutto l'organo che si trova in massimo disordine...

Spis pohoda biskupa Skakoč. BAH.

¹⁷³⁾ A. Dal Longo, Ville antiche, sl. 24, 48. Milano 1966.

¹⁷⁴⁾ V. sl. C. Fisković, o. c. (34), sl. 53.

¹⁷⁵⁾ C. Fisković, Lastovski spomenici, Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji 16, str. 101. Split 1966. Postoji u Kaštel-Štafilicu, u Nerežištima na Braču itd.

Taj mirni ambijent sred Luke imala je oštetiti nova crkva nametljivih oblika s kupolom i dva zvonika, koja se imala podići u spomen Viške bitke. U njenom nacrtu, koji je izradio arhitekt Ćiril Metod Iveković 1916. godine, preplitala se neoromanika s primjesama neobaroka i neorenesanse.¹⁷⁶⁾ Sudeći po sličnim eklektičnim crkvama podignutim u zakašnjelim povijesnim stilovima, čini se, da je bolje što nije podignuta. Pred ostvarenjem takvih nametljivih zamisli pale su u prošlom i našem stoljeću stare iako čedne ali ipak gotičke, renesansne i barokne crkve u Čari, u Smokvici i Lumbardi na Korčuli; u Orebićima, u Janjini, u Vrućici i u Stonu na Pelješcu, a i u drugim dalmatinskim mjesitma.

CRKVA SV. NIKOLA U DOLU

Crkva sv. Mikule u Dolu na zapadnoj strani mjesta Visa, a nedaleko od ceste, koja se uspinje prema Komiži ima jednostavni kasnogotički oblik, po kojemu bi se reklo da je iz XV stoljeća. Njena lađa s četverouglastom apsidom, polukružnim triumfalnim lukom i oblim svodom produljena je kasnije prema zapadu. S njenog ranijeg pročelja preneseni su tada na novo pročelje četverolisni prozor i vrata s nadvratnikom, sred kojega je reljefni križ raširenih krakova na stepenastom postolju gotičkog stila. Polukružna luneta, koja se prije produljenja crkve nalazila nad nadvratnikom pokazuje također taj stil svojim trolisnim otvorom, uzidana je u staru kuću sagrađenu uz crkvu. Na Visu je jedina iako nije rijetka na dalmatinskim crkvama od XIII do XIV stoljeća, a postoji npr. u romaničko-gotičkom obliku u prizemlju zvonika stolne crkve u Korčuli, sagrađenog vjerojatno već u XIV, a povišenog u XV stoljeću.

Vrh produljenog pročelja je renesansno-barokna preslica izdužena postolja po kojoj bi se moglo zaključiti da je starija gotička crkva produljena u XVII stoljeću. Iz tog vremena je i rustični oltar u već spominjanom omiljenom obliku triptiha s tri drvena svetačka kipa koji se ponavlja na Visu od XVI do XVIII stoljeća.

Predio kraj crkve zvao se u XVIII stoljeću »*Za svetim Mikulom*«,¹⁷⁷⁾ ali je vjerojatno u srednjem vijeku bilo na tom mjestu naselje, jer se u jednoj ispravi iz sredine XV stoljeća spominje Marin Radoslavić »*de lissa de villa Dol*«. ¹⁷⁸⁾ To selo, »*villa Dol insule Lisse*«, postoji i u slijedećem stoljeću¹⁷⁹⁾ i pod njim je vino-grad »*positum in Lissa subtus villam Dol*«. ¹⁸⁰⁾

¹⁷⁶⁾ Nacrti u ŽAV.

¹⁷⁷⁾ Inventario osià Catastico de beni patrimoniali et hereditarij esistenti in Lissa della famiglia Ivanea Fasani 1742. HAH.

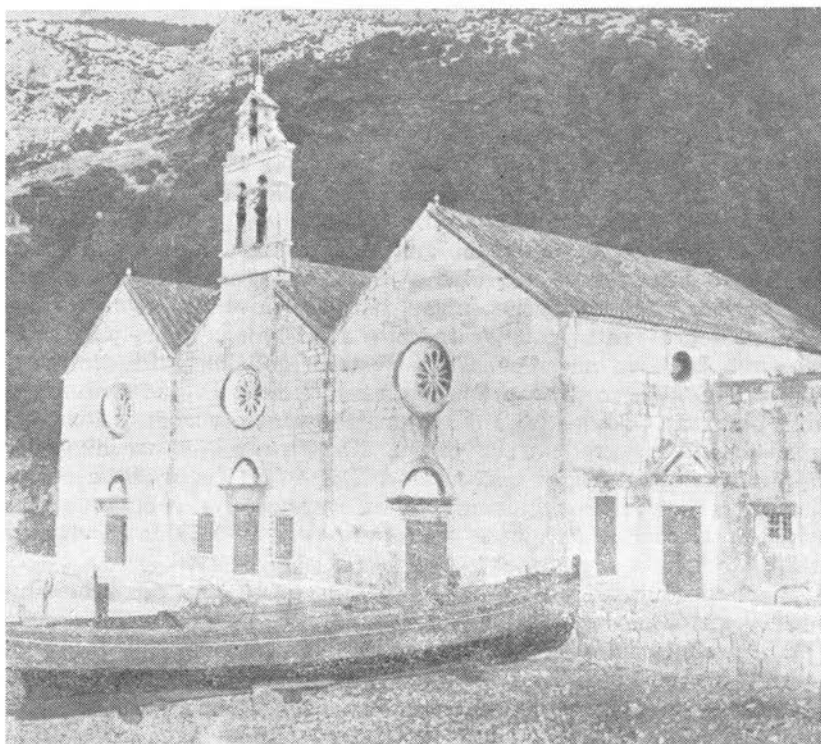
¹⁷⁸⁾ 5. X 1466... accessit Marino Radoslavich de lissa de villa Dol... Liber gratiarum 1428—1483. HAH.

¹⁷⁹⁾ 17. XI 1518. Acquisti di Gorizza in Lissa. HAH.

¹⁸⁰⁾ 26. III. 1539. Hvarski biljež. spisi I. HAZ.

CRKVA SV. MARIJA »GUSARICA«

Na pjeskovitoj obali sunčane uvale, kraj izvora vode i podno strme padine zašumljene borjem sagrađena je u sredini renesansnog XVI stoljeća¹⁸¹ crkva sv. Marije zvana »Gusarica«, i u arhivskim spisima XVI—XVIII stoljeća »Kursarica« (*Cursariza*)¹⁸² zbog navodne gusarske krađe njene slike, o čemu je zabilježena predaja početkom XVIII stoljeća.¹⁸³

Crkva »Gusarica« u Komizi

Renesansna crkva ima neobično slikoviti oblik, jer se sastoji od tri združene crkve s tri spojena, ali u zabatima odijeljena i istaknuta trokutna pročelja. Sličnu građevnu cjelinu ima i župska crkva sred Lastova, samo što ona ima tri preslice, svaku na svom

¹⁸¹ D. Domančić, o. c. str. 57; G. Novak, o. c. (104) str. 11.

¹⁸² Spisi pohoda biskupa Cedulini, 28. X 1596; Spisi pohoda biskupa T. Rovete, 19. V. 1703. BAH; A. Jutronić o. c.

¹⁸³ Copia di lettera scritta dal Signor Don Luca Cuglis... o. c. (119).

krovnom zabatu, a »Gusarica« samo jednu na srednjem. U Korčuli je slično zidana domenikanska crkva, ali samo s dva pročelja bez preslica i prema tome dvije lađe, kao što su ih imale crkve sv. Ivana i sv. Marije u Starome Gradu na Hvaru, crkva u Postrani u Poljicima ili crkve sv. Roka i Sebastijana na splitskom Peristilu. Svugdje je ova pojava, a osobito u Korčuli i na uskoj pješćanoj obali u Komiži, bila uvjetovana nedostatkom prostora koji nije dopuštao produljenja već proširenja. Nigdje te dvostruke i trostruke crkve nisu nastale odjednom, počevši od »basilike urbalne ili episkopalne« u Solinu do sv. Đurđa u Suđurđu na Šipanu pa ni »Gusarica« nije građena po jedinstvenom planu već postepenim proširenjem i dograđivanjem. Srednja crkva je najstarija a sagrađena je u XVI stoljeću,¹⁸⁴⁾ prema pismenim podacima koji se uostalom slažu s njenim stilskim oznakama. Vrata su renesansno profilirana, iako su još obrubljena gotičkim »štapom«. Natkriljuje ih jednostavna rasteretna, ali i dekorativna luneta, veoma česta na dalmatinskim romaničkim, gotičkim, a u ovom obliku i renesansnim crkvenim i svjetovnim portalima XVI stoljeća.¹⁸⁵⁾ U oblikovanju središnjeg okruglog prozora jače se osjeća gotika nego li u onima pobočnih pročelja, pa se i po tome vidi da je srednje pročelje najstarije. Preslica je u oblicima zrele renesanse. Na njoj se sredinom XVII stoljeća spominju tri zvona;¹⁸⁶⁾ imala je, dakle, i tada tri luka.

Slične pojedinosti obih pobočnih pročelja su stilski zrele i pripadaju stoga XVII i XVIII stoljeću. Njihovi okrugli prozori imaju, doduše, još trodjelne gotičke lukove, ali su ti plošniji oblikovani od onih na središnjem prozoru, a vrata obih pobočnih pročelja imaju već iznad nadvratnika poluoblj »jastuk« s reljefnim akantima koji se javljaju u dalmatinskom XVII stoljeću. Gotički prozor zapadnog pobočnog zida je vjerojatno prenesen sa srušenog zida središnje crkve i pri proširenju uzidan na današnje mjesto, a na pobočnom istočnom zidu vrata s dvokrilnim zabatom i reljefom Kristova oplakivanja jednako kao i eliptični prozor s volutom pokazuju barok.¹⁸⁷⁾

Sve te neznatne pojedinosti odaju da su oba bočna krila nadodana središnjem, što uostalom otkrivaju i nekadašnji rubovi sljubljenih zidova, ali jedinstvenost je postignuta i trokrilno pročelje djeluje cjelovito.

To jedinstvo je postignuto i u trobodnoj unutrašnjosti, iako i tu pojedinosti očituju da je prostor postepeno proširivan. Tri lađe su odijeljene međusobno lukovima na jakim zidanim stupovima nad kojima su tri odijeljena svoda. Najstarija ima gotički svod poput triju komiških crkava, benediktinske sv. Nikole i dviju župskih, u Poselju i u Visu, a i njena plitka apsida je natkrita svodom prelomljenog luka. Zapadnu lađu spajaju sa središnjom dva polukružna

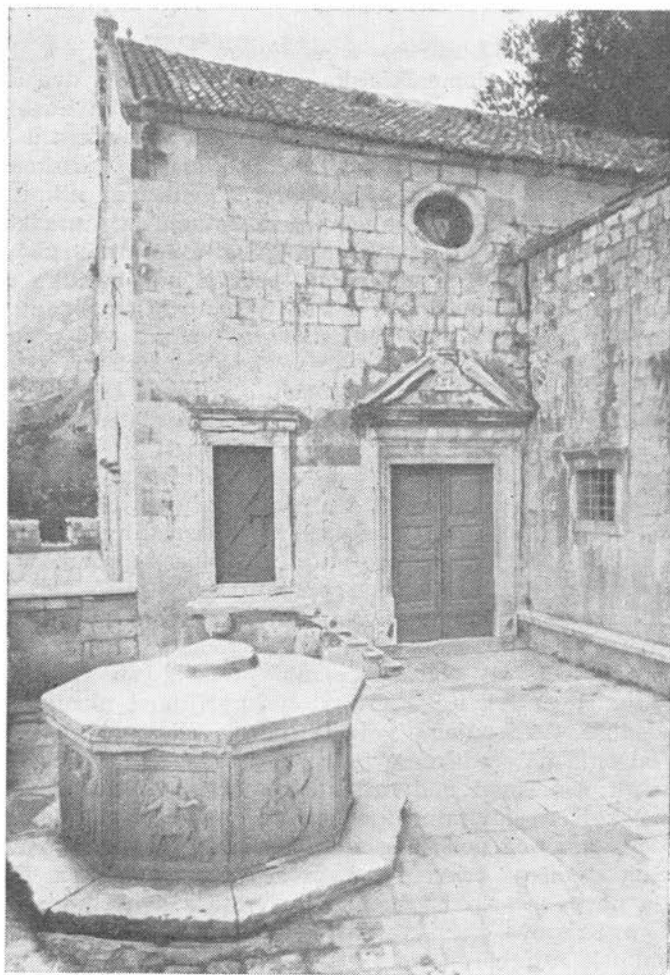
¹⁸⁴⁾ D. Domančić, o. c, str. 57.

¹⁸⁵⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 80.

¹⁸⁶⁾ Spis pohoda biskupa Milani 1650. BAH.

¹⁸⁷⁾ V. sl. G. Novak o. c. (104), sl. 82.

Dvorište i istočna strana crkve »Gusarice« u Komiži

i jedan prelomljeni gotički luk na stupovima, a i ona je nadsvođena gotičkim svodom. Takav prelomljeni svod zidao se u Dalmaciji, npr. u Omiškoj župskoj crkvi i u XVII stoljeću, a nisu to jedini primjeri njegova vremenskog zakašnjenja. Istočnu pobočnu lađu pokriva međutim poluobli svod, a sred lukova koji ga podržavaju i spajaju sa središnjim brodom su klinovi u obliku oblih baroknih glava.

Prema tim pojedinostima može se pretpostaviti da je najprije sagrađena središnja lađa, a zatim joj nadodana zapadna, uslijed čega se »Gusarica« udvostručila poput dominikanske crkve u Korčuli. Nadodali su joj zatim, vjerojatno krajem XVII ili početkom

XVIII stoljeća, treći, istočni brod, kojemu je zatim nadodana barokna sakristija.

Postrana vrata pročelja crkve »Gusarice« u Komiži

Cetverouglasta sakristija je nasvođena plitkim svodom koji podržava niz pobočnih i posebno zasvođenih lukova u načinu dubrovačkih renesansnih svodova XVI stoljeća,¹⁸⁸⁾ koji su u ostaloj Dalmaciji rijetki. Po njima bi ju se moglo smatrati starijom, renesansnom, da nema vrata i eliptične prozore s reljefnim volutama

¹⁸⁸⁾ Usporedi sl. C. Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*, sl. 18. Split 1960.

koji već odaju barok. L. Kuljiš 1716. godine piše Antunu Matijaševiću-Karamaneu da je na mjestu sakristije bila kapela sv. Kate, koja je u njegovo vrijeme, dakle, u drugoj polovini XVII stoljeća, srušena i pretvorena u kapelu sv. Ivana,¹⁸⁹⁾ u kojoj je podignut svečev oltar. Možda je to današnji barokni drveni i izrezbareni oltar s palom krštenja Kristova i svetaca. Reklo bi se, dakle, i po tome da je sakristija nastala u osvitlu XVIII stoljeća. Naravno, ova datiranja su nestalna, jer stilska zakašnjenja, preinake i upotreba ranijih ulomaka u novogradnje mogu da prevare sva nagađanja, koja će i na »Gusarici« riješiti jednom, možda, neki pismeni, arhivski podatak. Npr. 6. VI 1668. poznati korčulanski klesar Toma Azzali piše Artemisiji Jakša: »... *Rimasi d' accordo con li procuratori della chiesa di S. Antonio in Comisa per una stella*«. (Račun knjiga Jakova Arneri, str. 39. Dubrovački arhiv). Nije li to ruža na pročelju lađe »Gusarice« u kojoj je oltar sv. Antuna, a koja se tada zidala? Povjesnik umjetnosti mora datirati spomenike po razmatranju njihovih stilskih osobina, ali arhivska vijest je pouzdanija od njegova posla, jer se pokrajinska umjetnost, osobito graditeljstvo, prilagođavala prilikama i mogućnostima svoje sredine i nije se žurila za razvojem stilova niti pokoravala njihovom slijedu. Upravo zbog toga su i stvorene čedne, ali skladne cjeline dalmatinskih gradova ili spomenika među kojima je i ova viška crkva.

U njenoj prostranoj i slikovitoj unutrašnjosti ističe se pet baroknih oltara, drvenih i kamenih iskičenih reljefnim ukrasima, koji nisu osobiti po vrsnoći svoje izradbe, ali se njihova cjelina prijatno doima. Na glavnom oltaru su veliki i pozlaćeni barokni kipovi Navještenja; Marija i Gabriel izdjelani su u drvu, a spominju se početkom¹⁹⁰⁾ i u drugoj polovini XVII stoljeća¹⁹¹⁾ ali kao ni naslikani oltarni triptih ni većina viških talijanskih, osobito mletačkih crkvenih slika nemaju osobitu umjetničku vrijednost. Od njih se stilski odvaja desetak sličica na oltaru Antuna Padovanskog u ovoj crkvi s prizorima svečeva života naslikanih u italo-kretskej maniri XVII stoljeća. Oltar se spominje u oporuci Lukrecije Martinis 1666. godine, ali je to, vjerojatno, stariji sa slikom svetaca Antuna, Nikole i Frana Paulskog koja je tu spomenuta 1650. godine.¹⁹²⁾ Na današnjem oltaru je upisana naknadno 1689. godina, a može ga se i po stilu datirati u kraj XVII stoljeća. Početkom tog stoljeća u crkvi su

¹⁸⁹⁾ Copia di lettera... o. c. (119).

¹⁹⁰⁾ Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

¹⁹¹⁾ 16. IV. 1679... Petar Lukin Zorotossich ostavlja u oporuci... uno cereo di cera bianca di valuta di ducati sei e quelli puonerlo nella chiesa della Santissima Madonna di Cursariza qual doveva puonerssi apresso della statua della Santissima Anuntziata... Svezak oporuka Visa 1673—1677. HAS.

¹⁹²⁾ Spis pohoda biskupa V. Milani, BAH. Oporuka Lukrecije Martinis iz 26. XI 1666. g. u Knjizi ostavština i imanja sv. Nikole. Arhiv Župskog ureda u Komiži. U ožujku 1613. ostavlja Juraj Jakova Bogdanova, Komižanin deset dukata za oltarnu palu u ovoj crkvi. Oporuke 1591—1613. HAZ.

bili oltari sv. Frane Paulskog i sv. Lovre,¹⁹³⁾ a sredinom stoljeća oltar sv. Ivana koji tada još nije imao sliku.¹⁹⁴⁾

Nad glavnim oltarom u renesansnoj niši je barokno drveno raspelo.

Zavjetnih slika pomoraca kojima obiluje Boka Kotorska, Orebići, Dubrovnik, Split i još neka mjesta začudno na Visu nema, jer su ih davali slikati više pomorci negoli ribari. U »Gusarici« je samo mala slika naslikana na dasci s živahnim prizorom u kojemu turska galija prepuna veslača odjevenih u istočnjačku nošnju pri zalazu sunca, ubrzano progoni manju lađu.¹⁹⁵⁾ Naslikana je primitivistički s odrazima baroknog slikarstva, a natpis spominje jednog od spašenih Komižana.¹⁹⁶⁾

Nicolaus

Alibanovich

V. V.

G. A.

koji bi se, prema sličnim natpisima na zavjetnim slikama mogao razriješiti i pročitati: *Nicolaus Alibanovich vuoto votò, grazia avuta.*

U crkvi se ističe duga drvena pijevnica, kojoj je srednji dio izbočen barokno, a oba krila ograđena izrezbarenim rešetkama. Pod njima su kasetirani išarani stropovi u kojima se, kao i u drvenoj propovjedaonici, odrazuje još renesansa. Na pijevnici su starinske preinačene orgulje, koje je bio napravio *Poljak Stjepan Kilarević* redovnik iz Krakova 1670. godine, a prepravio i proširio skoro nakon dva stoljeća *Josip Girardi* iz Bassana, kako to tumači natpis na ceduljici zalijepljenoj na orguljama i ispisanoj rukopisom prošlog stoljeća:

*Fr. Stephanus Killarevich Polunus
e Cracovia fecit anno 1670.*

Joseph Girardi Bassanensis refecit et ampliavit anno 1861.

Prema tome, ove orgulje s jedanaest registara su najstarije sačuvane u Dalmaciji.¹⁹⁷⁾

Nadgrobnih natpisa, grbova ni ostalih znakova u pločniku nema, iako su Komižani voljeli isticati svoje grbove. Biskup Rovetta im je stoga zabranio da ih postavljaju na crkveni namještaj, koji su pojedinci poklanjali crkvi, ni ne sluteći povijesnu važnost grbova¹⁹⁸⁾ za datiranje i određivanje spomenika.

¹⁹³⁾ Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

¹⁹⁴⁾ Spis pohoda biskupa Milani. BAH.

¹⁹⁵⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 88.

¹⁹⁶⁾ Porodica Alibanović se spominje u Komiži 1748. godine. D. Berić, o. c. (52), str. 26, 36; 10. VI. 1795... Michiel Allibanovich. Spisi biljež. A. Foretića 1795. HAS.

¹⁹⁷⁾ F. Bulić, o. c.

¹⁹⁸⁾ 19. V. 1703... Resta proibita à chi si sia far imprimer le arme e insegne loro particolari sù le sacre suppellitili, che si fanno col dinaro di non della chiesa, dovendo quelle che sin hora sono state fatte esser levate via, altrimenti fino che ciò restarà affettato restino interdette li suppletili sù le quali vi sono le dette arme...

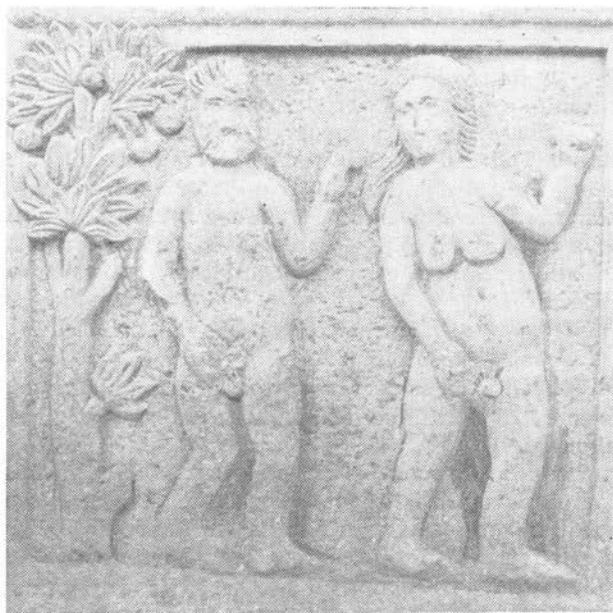
Spis pohoda biskupa I. T. Rovette 1699. BAH.

Pa ipak su Ivčevići na vrijedni barokni reljef Gospine krunice bogato iskićen prizorima Otajstva urezali svoj grb, istaknuvši se i ovdje kao darovatelji.

Uz istočni zid »Gusarice« je slikovito iako malo i skućeno crkveno dvorište u kojemu je široka osmerostrana kruna zdenca. Nekoć je bilo ograđeno željeznom rešetkom radi čuvanja vode koja izvire pod oltarom u crkvi i slijeva se kroz kanal u ovaj bunar.

Zbog iskorišćavanja ovog izvora potrebitog brodovima koji ovuda plove i Komižanima, sagrađena je vjerojatno »Gusarica«, kao što je u poznatom sidrištu Vignju na Pelješcu podignuta još u XV stoljeću uz izvor Gospina crkva, proširena i uklopljena u domenikanski samostan u drugoj polovini XVII stoljeća.¹⁹⁹⁾

Bunar se spominje početkom XVII stoljeća,²⁰⁰⁾ ali mu je kruna sagrađena prema natpisu na njoj u sadašnjem osmerotranom obliku 1705. godine. Ta godina nam pomaže i za datiranje istočnog krila

Reljef s krune bunara dvorišta »Gusarice« u Komiži

crkve, jer kruna će biti učinjena tek nakon te gradnje. Na osam njenih strana redaju se u reljefu vjerska znamenja i svetački likovi povezani uz Komižu: sv. Nikola zaštitnik mornara, sv. Andrija po-

¹⁹⁹⁾ C. Fisković, Crkve na južnom dijelu Pelješca. *Novo doba*, Split 21. IV 1935; I. Fisković, Dva drvena gotička kipa s Pelješca. *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU XIV*, 1—3, str. 50. Zagreb 1966.

²⁰⁰⁾ Spis pohoda biskupa Georgi 1637. BAH.

krovitelj ribara, sv. Antun i arhangel Mihajlo kojemu je posvećena crkvice nad selom i oltar u crkvi, Eva s Adamom, Marija sa sinom, božansko janje s križem kao znamen Krista i baklja u odškrnutim vratima kao znamenje zagrobnog života.²⁰¹⁾

Po svom poligonalnom obliku kruna s reljefima podsjeća na donju ogradu male dubrovačke česme kipara Petra Martinova iz Milana²⁰²⁾ i na četiri zadarska barokna bunara,²⁰³⁾ ali bit će joj poslužila za uzor osmerostrana reljefna kruna iz 1475. godine u gradu Hvaru²⁰⁴⁾ jer mnogi viški spomenici pokazuju zajedničke crte s onima u središtu stare hvarsko-viške općine. Sličnih širokih i poligonalnih kruna bunara ukrašenih reljefima ima i u Mletcima u XV—XVI stoljeću. Njen majstor je uklesao svoje inicijale i godinu na južnom dijelu njenog završnog vijenca MMP 1705, ponosan što je napravio jednu od najvećih i slikovitijih kruna dalmatinskih bunara, iako ne bijaše osobito vješt u oblikovanju likova kao ni mnogi naši klesari starijih vremena. U Komiži postoji drugi bunar na kojemu je česma s dvije reljefne glave.

CRKVICA SV. DUH NA HUMU

Na Humu, najvišem vrhu otoka sagrađena je crkvice sv. Duha. Široki kontrafori podupiru njene pobočne zidove da njen gotički svod pokriven krovom kamenih ploča može odoljeti udarcima gromova. Vrata polukružna završetka su zazidivanjem sužena, a prozorčići su tek mali otvori. Rustično sazidana na pravokutnoj osnovi i bez apside ne odava vrijeme svog postanka, iako bi se po gotičkom svodu moglo pretpostaviti da je iz XV stoljeća. Čudno je da nije dala ime brdu na kojemu je sagrađena. U spisu pohoda biskupa Milanija zabilježeno je, 1650. godine da je od davnine posjećuju u procesijama,²⁰⁵⁾ a i Matijašević-Karamaneo je početkom XVIII stoljeća smatrao starom.²⁰⁶⁾ Godine 1821. stražarili su u njoj austrijski mornari, te je 1827. zabranjena u njoj vjerska služba.²⁰⁷⁾ Godine 1792. je bila popravljena,²⁰⁸⁾ pa se to na njoj i vidi.

²⁰¹⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 82.

²⁰²⁾ C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku, str. 23, 25. Zagreb 1947.

²⁰³⁾ Oblik bunarskih grla, čini se da je kasniji i da potječe tek iz druge polovice XVIII stoljeća. G. Sabalich, *Quida archeologica di Zara*, str. 240. Zadar 1897.

²⁰⁴⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (165), sl. 55. Na grlu je urezana godina MCCCCLXXV, a uz otučeni grb gradskog kneza i početna slova njegova imena I B.

²⁰⁵⁾ Spis pohoda biskupa V. Milani. BAH.

²⁰⁶⁾ A. M. Karamaneo, II. str. 80.

²⁰⁷⁾ 1827... Riquardo alla capella di Santo Spirito situata sul monte Kum, rimasta interdotta ne riconciliata dacche nell'anno 1821: abitavano in essa li marinari della flottiglia Sovrana che sorvegliavano il telegrafo sul detto monte situato.

Spis pohoda biskupa I. Skakoč, II (1826—1827). BAH.

²⁰⁸⁾ 20. VII 1792. Per spesi nel ristauero della chiesa di San Spirito sul monte Hum L. 14.

Računska knjiga Bratovštine Presvetog Sakramenta 1757—1805. Komiški spisi, br. 36. HAZ.

Crkvice sv. Duha na Humu

Na njenoj visoravni i na rubu strmih litica okrenutih prema Komiži razbacano je kamenje prapovijesne gomile, uz koje se nalazi na ulomke posuda iz mlađeg brončanog doba u čijem sastavu ima komadića kvarcita. S ovog najvišeg otočkog vrha njegovi su prastanovnici, dakle, već tada bdili nad kretanjem splavi po Jadranu i čuvali svoja plodna polja. Taj nalaz je tim zanimljiviji što prapovijest Visa još nije istražena.

CRKVA I SAMOSTAN SV. JEROLIMA

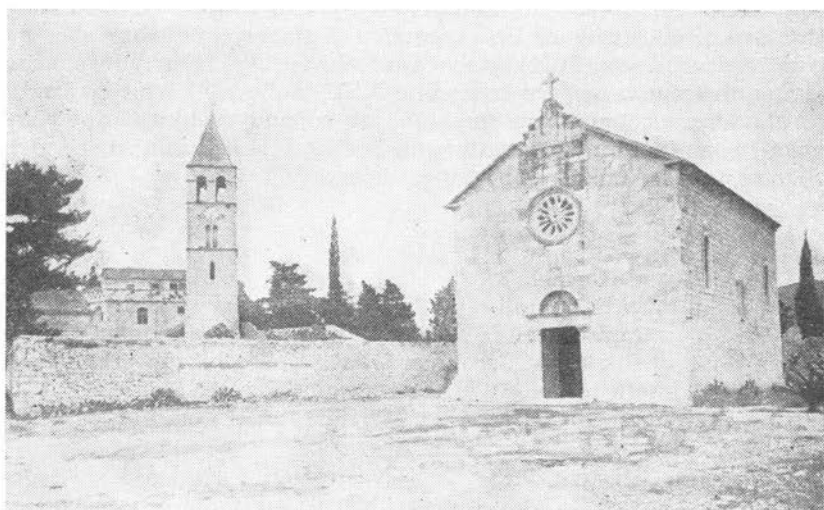
Po drevnom običaju svog reda franjevci-konventualci sazidali su i na najljepšem položaju Viške luke svoju crkvu i samostan, posvećen dalmatinskom zaštitniku sv. Jerolimu, početkom XVI stoljeća.

Vanjština crkve pokazuje renesansni oblik tog vremena. Vrata su profilirana iskićena plitkim ružama i reljefima stigme a natkriljena lunetom u stilu XVI stoljeća. Tom dobu pripada i gotičko renesansni prozor u obliku koluta okružen renesansnim ovulima te pobočni gotički prozori sa sjevernog zida. Majstor koji je klesao sve te dijelove nije bio osobito vješt, ali je poznavao renesansne oblike i radio po običaju svoje sredine. Stoga je i upotrijebio stari romanički kolut i iskitio ga ukrasom svog vremena: renesansnim ovulima Sve te pojedinosti pripadaju prvoj polovici XVI stoljeća, a prema Valijerovom podatku se zna da crkva još ni krajem tog stoljeća nije bila dovršena.²⁰⁹⁾ Matijašević-Karamaneo je smatrao da se kameni

²⁰⁹⁾ D. Domančić, o. c. str. 54.

natpis A. D. M. D. XC. VIII uzidan sada u dvorište odnosi na gradnju crkve,²¹⁰⁾ ali to nije pouzdano. Među četvorastim kamenjem pročelja još bliješte kao i u njegovo vrijeme komadi mramornih blokova otrgnutih sa ruševina antičkog rimskog kazališta na kojemu je sagra-

Crkva i samostan konventualaca na Prirovu u Visu

đen susjedni samostan. Ruševine i kameni ulomci Isse bijahu u XVI stoljeću vidljivi, pa je »nekoliko komada stupova, lukova i mramornih kamena različito izrađenih« spomenuo Mlečić Giustinian.²¹¹⁾ Bordone je upravo na njihovu mjestu ucrtao utvrđeni grad,²¹²⁾ a Gazarović pjeva da se njeni zidovi i mramorni ulomci vide među vinogradima i žitom:

... Gdi se miri i sad vide,
Gdi mramori toki blide ...
...Sad u gradu xita siu
Sada sade vinograde.²¹³⁾

Matijašević i spominje da je Michavelli odnosio kamen sa ruševina gradskih zidina Isse za gradnju svog пристаниšta, J a k o v R a d o s i o

²¹⁰⁾ A. M. Karamaneo, II. str. 90.

²¹¹⁾ G. Novak, o. c. (104) str. 108. Vjerojatno se položaj zemljišta »Mramorovi dolci« zove po nazalima antičkog mramora: 22. VII 1466... in loco vocato mramorovi dolci... Liber gratiarum 1428—1483. HAH

²¹²⁾ Libro di Benedetto Bordone nel quale si ragiona de tutte le isole, str. 32. Mleci 1528.

²¹³⁾ Murat Gvsar razgovaranye morsko sloxeno po Marinu Gazarovichia. Venetia MDCXXXIII.

s kamenom cela, koje je dao srušiti, zidao svodove na svojoj novo-gradnji, a franjevci uzimali kamen sa teatra za svoju crkvu.²¹⁴⁾

Na pobočnim vratima je nedovršeni reljef stigmatizacije, zanimljiv kao skica.

Iako nije bila sasvim dovršena krajem XVI stoljeća, ipak je imala oltar s velikim drvenim raspelom,²¹⁵⁾ koji mršavošću izduženog Kristova tijela, izrazom lica i povijenim naborima plahte slični na gotička drvena raspela XV stoljeća u Dalmaciji.²¹⁶⁾ Njegov mramorni oltar s dva stupa potječe iz sredine XVII stoljeća²¹⁷⁾ i bit će stariji od glavnoga s četiri mramorna stupa na kojemu je sliku Gospe Karmela sa sv. Jerolimom i Antunom, bez osobite likovne vrijednosti slikao i potpisao neki slikar konventualac:

Fr. Sarullo MC

P. 1891

Oltar Gospe Karmela se spominje u prvoj polovici XVII stoljeća,²¹⁸⁾ ali su bratimi njene bratovštine podigli u prvoj polovici XVIII stoljeća novi mramorni oltar i postavili ga na mjesto gdje se nalazio glavni oltar sa slikom sv. Jerolima. Glavni dobročinitelji crkve bijahu članovi doseljene obitelji Perasti. Šimun Perasti je ostavio 1655. godine novac za dovršenje slike Marijina začeća koje više nema na njenom oltaru.²¹⁹⁾

Lađa ima stještenu, a apsida bačvasti svod. Pjevnica u kasnobaroknim oblicima je iz XIX stoljeća, kao i orgulje J. V a n i c k y iz Trebechovice.

Samostan je dobio neobični, svinuti i djelomično polukružni oblik jer je sagrađen na svodovima i vanjskom zidu gledališta rimskog kazališta, koji su sa svojim zidnim polustupovima vidljivi u samostanskim podrumima i na njegovom sjevernom vanjskom zidu. Njegovoj inače neizrazitoj zgradi s malim kasnije zazidanim čelijskim prozorima, koja nema ni klaustura s uobičajenim svodovima, ni samostanskog rasporeda, jer je ovo zapravo gostinjac, nadodane su terase i zvonik renesansno-baroknog izgleda.

Truplo zvonika pri dnu izbočeno pruženom kosinom i bridovi istaknuti u bunjatu ispoljavaju već barok, iako opći njegov izgled,

²¹⁴⁾ A. Karamaneo, II. str. 88—91

²¹⁵⁾ D. Domančić, o. c. str. 54.

²¹⁶⁾ C. Fisković, *Drvena gotička plastika u Trogiru*, Zagreb 1941; I. Fisković, *Prijedlog za kipara Jurja Petrovića*, Peristil 8—9, Zagreb 1966.

²¹⁷⁾ A. M. Karamaneo II, str. 91.

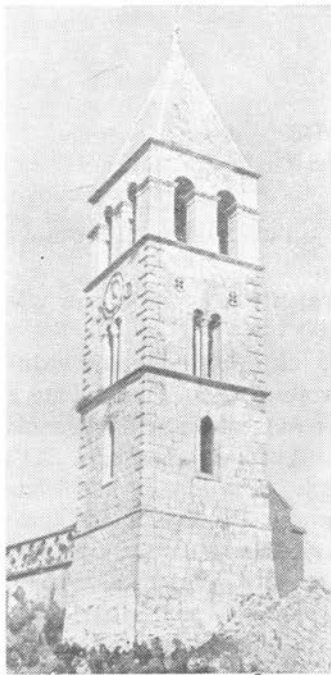
²¹⁸⁾ *Ibid*; 7. IX 1660. Spis pohoda biskupa V. Milani. BAH.

²¹⁹⁾ 1. V. 1655: ... alla chiesa di Prirovo... sia perfezionata la pala della Madonna di Concezione in detta chiesa.

Svezak A, sveščić 3. Arhiv samostana konventualaca u Visu
Predstavnicima samostana su već 29. IV 1713. dozvolili bratimima Gospe od Karmela: ... d'erigere un altare di marmo nella capella maggiore, ali to nije učinjeno, pa su im 23. VI 1742 dopustili: ... di poter erigere nella capella ove al presente esiste l'altar maggiore di S. Girolamo il loro altare nuovo con facoltà di poter levare la pala... della... Vergine dal altare che fù eretto dalli signori Diuli—Perasti...

Svezak D, sveščić 2. Arhiv konventualaca u Visu.

zidni pojasi koji ga dijele na katove, gotička monofora i bifora s podvostručenim stupom, s kojima raste ritam otvora očituju zadržavanje srednjovjekovnih oblika u dalmatinskom baroku u tolikoj mjeri da ovako jednostavno komponirani zvonici izgledaju na prvi pogled romanički, dok se na njima ne uoče pojedinosti kasnijih

Zvonik uz samostan
na Prirovu

stilova.²²⁰⁾ Prošupljeni križoliki četverolisti drugog kata tipični su za zvonike iz početka XVIII stoljeća, npr. na zvoniku nekadašnjeg samostana sv. Arnira, na crkvama na Dobromu i Poišanu u Splitu, kao i lisnate glave plošnih stupova. Loža za zvona završava piramidnim krovom uobičajenim osobito u srednjoj Dalmaciji u XVII i XVIII stoljeću, također kao romanički ostatak. Da se jače istakne sred luke i na poluotočiću sagrađen je na uzdignutom položaju i odijeljen od crkve kao i barokni zvonik župne crkve u Omišu. Na zvoniku se prema arhivskim podacima zidalo još 1758. godine, donosilo se kamen, sedru i vapno, isplaćivalo protomajstora i radnike, čija imena nisu zabilježena, ali su već 1734. godine posvećena njegova zvona.²²¹⁾ Svakako po tim vijestima, i po stilu zvonik je barokni rad domaćih graditelja iz XVIII stoljeća.

Iskorištavanje ruševina rimskog kazališta, obuhvaćanje što šireg vrtnog prostora i cilj da crkva bude pristupačna i lađama s mora uvjetovali su ovu neobičnu udaljenost između crkve i samostana

²²⁰⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104) sl. 52.

²²¹⁾ Svezak H, sveščić 2. Arhiv konventualaca u Visu; Spis pohoda biskupa Condulmer. BAH.

²²²⁾ A. Matijašević je pogrešno crtao pločicu. O. c. II, str. 90. Pločica ne čini cjelinu s dugoljastim profiliranim kamenom na kojemu je urezana A. D. M. D. X. C. VIII. Križ sa dvije zvijezde uz slova V P urezani su na pečatima Vicka Perasti, s kojima je pečatan kodicil njegove oporuke 1622 godine. Bilježnički spisi 1621—1629. str. 58. Hvarski spisi HAZ. Križ je i u grbu njegova zavičaja Perasta, pa ga je vjerojatno on odatle uzeo. On je već 1598. godine bio na Visu (Knjiga rođenih I. ZAV), ali se godina 1598. pod grbom ne mora odnositi na nj, jer je na drugom kamenu.

²²³⁾ A. M. Karamaneo II. str. 91; D. Berić, o. c. (152) str. 17.

²²⁴⁾ Ibid. str. 35.

sa zvonikom. Pri ulazu u malo samostansko dvorište uzidan je ulomak s natpisom rimske kapitale objavljen već u CIL.

U blizini je i barokni reljefni grb kojemu u štitu ruka drži križ između dvije ruže. Možda je to grb istaknute viške obitelji Perasti.²²²⁾ Uz bogato ukrašeni barokni okvir grba urezana su slova:

. G . . D .
. F . . S .

Dvije nadgrobne ploče s istim natpisom:

SEPVLTVRA . DE
FRADEI, DE . SAN
TO GEROLIMO

prenesene su vjerojatno iz crkve u kojoj je 1609. godine bila osnovana Bratovština sv. Jerolima.²²³⁾

Početak XIX stoljeća u crkvi ili kraj nje je bio pokopan viški književnik Jakov Borković,²²⁴⁾ ali mu grob nije obilježen.

Ni u crkvi ni u samostanu nema nego tek nekoliko manje važnih umjetnina, jer su obje zgrade bile pretvorene u vojno skladište za vrijeme engleske vladavine u početku prošlog stoljeća.²²⁵⁾ U samostanu je italo-bizantinska ikona kretske-talijanskog slikara XVII stoljeća, Gospa sa sinom i anđelima koji joj drže krunu, kao i onaj u crkvi sv. Staša u Dobroti.²²⁶⁾ Okupljeni su i neki komadi starog namještaja među kojima je pozlaćena sjedalica u stilu Ljudevita XVI, po čemu bi se moglo pretpostaviti da je u viškim kućama bilo u XVIII stoljeću stilskog pokućstva. U crkvenoj sakristiji je mali kip Gospe izdjelan u alabastru u rokoko oblicima, kalež rokoko stila i moćnik u oblicima zrele renesanse s reljefnim grbom poznate hvarsko-viške obitelji Gariboldi i sa zlatarskim žigom GB. Tu je i kasno barokna pokaznica s reljefnim anđelima i obhodni križ iz XVIII stoljeća a i moćnik iz XVI stoljeća s mletačkim zlatarskim žigom.

CRKVICA SV. VICKO

Nakon nestanka benediktinaca jedini redovnici na otoku bili su franjevci konventualci, ali su na Visu boravili često i hvarski domenikanci, osobito za vrijeme berbe grožđa u svojim vinogradima. U listopadu 1462. godine hvarski gradski knez im je dopustio

²²⁵⁾ L. Maschek, o. c. str. 150; P. Kuničić, Viški boj, str. 25. Zagreb 1907.

²²⁶⁾ One nisu djelo istog majstora. Dobrotska, koja se pripisuje E. Zane, je vrsnija. G. Gamulin, Italo-krećani na našoj obali. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 16, sl. 39. Split 1966.

da na općinskom zemljištu u Kutu sagrade kuću i urede vrt²²⁷⁾ a krajem XVI stoljeća spominje se i njihova crkvice kraj vinske konobe koja im je također pripadala.²²⁸⁾ Početkom XVII stoljeća postoji i neki oltar uz njihovu kuću.²²⁹⁾ Matijašević-Karamaneo piše da im se crkvice i sakristija nalaze kraj sv. Ciprijana,³⁰⁰⁾ što ponavlja i biskup Stratico koji im je 1798. godine zabranio u njoj vršenje vjerskih obreda.³⁰¹⁾

Čini se, dakle, da je to ona zapuštena crkvice baroknog izgleda u ulici istočno od sv. Ciprijana. Prozori na njenom pročelju imaju kružni oblik kao i ruža, pa bi se mogli datirati u XVII stoljeće.

Početkom prošlog stoljeća je zabilježeno da je posvećena sv. Vicku Ferarskom, ali da je zapuštena,³⁰²⁾ vjerojatno uslijed Straticove zabrane. U katastralnoj mapi iz tog vremena označeno je također da je zapuštena ali imenom Gospe krunice.³⁰³⁾

Farlati je u XVIII stoljeću pisao da i augustijanci imaju na Visu svoj gostinjac.³⁰⁴⁾

CRKVA SV. CIPRIJAN I JUSTINA

U istočnom dijelu Viške luke u predjelu Kut uzdižu se među zbijenim kućama nad visokim i slikovitim stepeništem kasnobarokna crkva i zvonik sv. Ciprijana i Justine. To stepenište s crkvom na

²²⁷⁾ 19. X 1462. Magnificus dominus comes... concessit conventui monasterij Sancti Marci de Lesina... unum terrenum vacuum situm in Lissa in Cut pro faciendo unam domum ortum et alias res sibi necessarias...

Liber gratiarum 1428—1483. HAH.

²²⁸⁾ 24. IX 1592... sacello apud celam vinariam monasterij Sancti Marci fratrum praedicatorum...

Spisi pohoda biskupa Cedulini. BAH.

²²⁹⁾ 17. VI. 1613.

Ibid.

Napomena: Brojevi 230—299 su pogreškom preskočeni, ali se i dalje bilješke na dnu stranica slažu s onima u tekstu.

³⁰⁰⁾ ... Appresso S. Cipriano hanno li P. P. Dominicani da Lesina un Hospitio et una capella per quel religioso, che si ferma qui per l'occorrenze del suo convento...

U pismu svećeniku Šori 25. V. 1713. šalje prijepis rimskog nadgrobnog natpisa... che copiai costi nella sacrestia delli P. P. Domenicani...

A. M. Karamaneo II, str. 81, 276.

³⁰¹⁾ 18. IV 1798... declaravit oratorium P. P. Dominicorum de Phara erectum in Insula Issae a parte Cut esse suspensum... ob propinquitatem Ecclesiae Sancti Cypriani Martiris.

Spis pohoda biskupa D. Stratico II. BAH.

27. VII. 1770... chiesiola de Padri Domenicani... Spis pohoda biskupa I. Riboli I (1769—1770). BAH.

³⁰²⁾ 1816... la capella di S. Vincenzo Fererio fu mantenuta e fabricata dai P. P. Domenicani ma ora abbandonata...

Spis pohoda generalnog vikara N. Zudenigo. BAH.

³⁰³⁾ Lissa. Protocollo delle particelle degli edificij.

Arhiv mapa Dalmacije i Istre u Splitu.

³⁰⁴⁾ Illyrici sacri, tomus IV, str. 240. Mleci 1769.

malom trgu između kuća izrazita je barokna zamisao, iako je kasnije sagrađeno, te podsjeća u malom obliku na veliko stepenište isusovačke crkve u Dubrovniku. Na tom mjestu bila je početkom XV stoljeća sagrađena ranija, vjerojatno gotička crkvice koja je u toku vremena pregrađivana. Dijelovi joj se sa zazidanim otvorom gotičkog prozora vide u stražnjem dijelu današnje crkve koja je podignuta 1742. godine kako spominje djelomično, pri kraju istrošeni natpis sred njenog iskićenog pročelja:

D. O. M.
AC SS CYPRIANO ET IVSTINAE MARTR,
TEMPLVM HOC DICATVM
JAM AB ANO 1414 BENEFITIALE EST
DE IVRE PATRONATVS LAICOR,
INITIO SACELLV FVIT BIS AVCTVM
TVNC EX LEGATIS MAXIME FR. FIORETI
STVDIO. AND. VIDALI ET IVLII IAXA SIM: PROCM
IN HANC FORMAM REDACTVM ANNO DOMINI
M DCC X L II

Dobročinitelji braća Fioretti i nadstojnici crkve Vidali i Jakša imali su u XVII i XVIII stoljeću u Kutu svoje kuće, pa su stoga i zaslužni za nadogradnju ove crkve,³⁰⁵⁾ ali ona nije jedina u velikom broju dalmatinskih crkava koje su uglavnom podigli sami stanovnici pojedinih mjesta svojim milodarima.

Njeno plošno pročelje je svojom kićenosti izrazito pokrajinsko djelo iscrpljenog baroka, u kojemu se gotički motivi, prozor u obliku koluta i četverolisni prozorčići, prisno prepliću s baroknim volutama na trokutnom zabatu, s eliptičnim prozorima i vratima dvokrilnog zabata.³⁰⁶⁾ Domaći su majstori mjesto raščlanjenog pročelja razvijenog obrisa i plastične razigranosti sa stupovima koja npr. dolazi do izražaja u dubrovačkim crkvama Gospe, sv. Vlaha i sv. Ignacija, djelima talijanskih graditelja u Dubrovniku, a bijahu u običaju XVII stoljeća, zamijenili baroknu bujnost na sv. Ciprijanu nepovezanim sitnim ukrasima unutar nužnog okvira koji još svojim trokutnim

³⁰⁵⁾ 22. VII 1647 kapetan Herkul Fioretti udava kćer za Domenika sina Julija Hektorovića u Hvaru. Fioretti su, dakle, ugledni građani.

Spisi bilježnika I. Balcilucio. HAS.

G. 1677 i 1688 Dominus Alfonsius Fioretti... spominje se u Visu.

Knjiga krštenih III str. 11, 71. ŽAV;

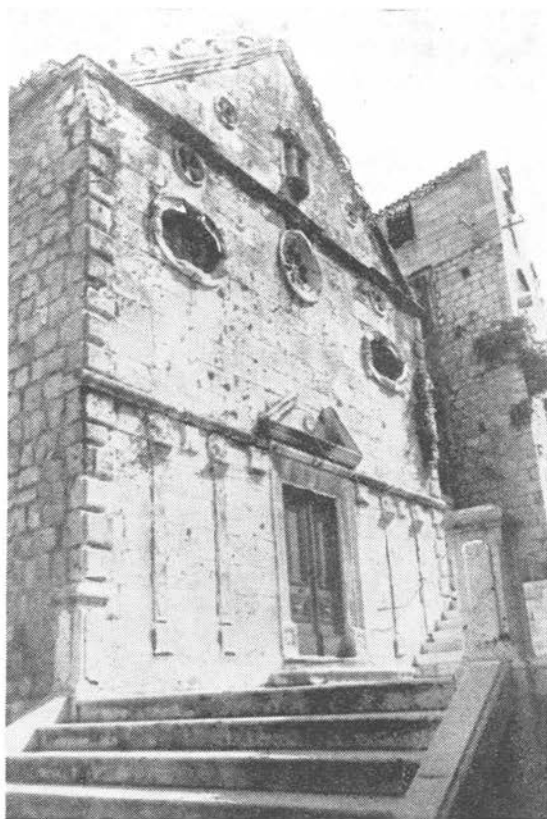
1689 Jerolim Vidali; 21. VIII 1695. Fatto a Lissa Terra Cut in cassa delli signori fratelli Fioretti.

Spisi bilježnika Jakša. HAS.

29. VII 1698... fatto à Luca Terra Cut... huomini habbitanti Terra Cut come stessamente li signori Alessandro Gazzari, Marin et Zuanne fratelli Giaxa, Andrea Vidali, Alfonso Fioretti...

Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 438. HAH; N. Jakša piše u rodoslovnim bilješkama o svojoj obitelji da se Fioretti nazivahu Cvitić. Rukopis iz XIX st. kod dr Nikole Jakše u Čakovcu.

³⁰⁶⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 54.

Crkva sv. Ciprijana u Kutu

zabatom zadržava romaničko-gotički oblik. Iskitili su pročeljnu plohu sa sedam prozorčića, nišom i neuspjelim kipom mučenika u gornjem dijelu koji su obrubili polegnutim i nanizanim volutama. U donjem dijelu uz portal su pak poredali reljefne, plitke pilastre vrh kojih su ruže. Tako usitnjenu i rastrganu kompoziciju prekidaju i vodoravni zidni vijenci, a ne mogu je povezati ni pobočni bunjatom istaknuti rubovi.

Jedinstvenija je unutrašnjost s prostranom apsidom i dvije plitke bočne kapele koje tlorisu crkve daju križni oblik. Iako je taj tlocrt jedva primjetiv i skučen zbog kratkih krakova, ipak je najjedinstveniji u crkvenom graditeljstvu Visa na kojemu su sve ostale jednobrodne, trobrodne pa čak i peterobrodne crkve uzdužnog tlorisa, pa i one proširene kapelama, postepeno povećavane.

Glavnu lađu i apsidu natkriljuje ravni drveni strop s izbočenim profiliranim kasetama u kojima su reljefni rombovi sa stiliziranim

cvjetovima. Raspoređen je, dakle, još uvijek strogom i jednoličnom renesansnom podjelom i nema svinutih crta, krugova ni vijujavih oblika iako je izrezbaren u drugoj polovici XVII stoljeća. Njegov

Propovjedaonica crkve sv. Ciprijana

rezbar³⁰⁷⁾ je ipak poznavao te odlike baroka i rokoka i u savinuto obogaćenim reljefnim i cvijetnim ukrasima oblikovao dvije propo-

³⁰⁷⁾ K. Prijatelj pretpostavlja da je to domaći majstor XVIII stoljeća. (Umjetnost XVII i XVIII stoljeća u Dalmaciji, str. 51. Zagreb 1956.), ali je crkva pokrivena ponovno 1670—1671. godine, pa je možda tada izrađen strop (vidi bilješku 312).

vjedaonice, a u poligonalni reljefni okvir sred stropa pravougaone apside umetnuo je platnenu sliku Stvoritelja. Strop je nekoć bio bojadisan. Godine 1834. bio je trošan i prijetio je padom,³⁰⁸⁾ ali je tek početkom našeg stoljeća restauriran pri čemu mu je vjerojatno skinuta boja.³⁰⁹⁾

Unutrašnjost upotpunjuju kasnobarokni drveni oltari i pjevalište valovite ograde. Očito se vidi da je ova crkva pripadala bratovštini u kojoj su hvarsko-viški plemići bili u većini čak i na početku prošlog stoljeća.³¹⁰⁾ Kićenost pročelja i slikovite i zbijene prisne unutrašnjosti, plemićki grbovi na slikama i natpisi očituju da su oni bili i darovatelji ove crkve. Oltarna slika, možda gotički triptih sa sv. Ciprijanom između sv. Justine i sv. Nikole, spominje se 1637. godine,³¹¹⁾ ali je 1671. godine dobavljena druga za novu kapelu nakon popravka crkve za drveni barokni oltar čija dva stupa nose bogati zabat i koji ima drveni antependij ukrašen reljefnim suncem.³¹²⁾ Oltarna pala bez osobite umjetničke vrijednosti prikazuje u kasnobaroknoj maniri zbijene mučenike Ciprijana u biskupskoj odjeći u sredini, a uz njega mladu mačem ranjenu Justinu, Antuna Padovanskog i Nikolu iz Barija, ukočene i u tvrdo slikanoj odjeći.³¹³⁾ U zapadnom uglu je naslikan grb obitelji Jakše, koja se do našeg stoljeća isticala u Kutu, a pri dnu na sredini slike je potpis švicarskog slikara koji je slikao u Mlecima:

MELCHIOR VDMAR
HERVETO PINXIT V.
MDCLXXI

Crkva je, iako je pripadala plemićima bila krajem XVI stoljeća poluprazna, bez upravnika i bez nadarbine, a još i krajem 1634. godine bio je u njoj samo jedan oltar.³¹⁴⁾ Svi koji su sada u njoj kasniji su od tog vremena. Na osrednjoj slici Loretske Gospe koja je 1650. godine bila na svom nekadašnjem oltaru³¹⁵⁾ je grb s vazom cvijeća,

³⁰⁸⁾ 12. IX 1834... che sia riparato il soffitto della chiesa che minaccia una imminente rovina

che sia imbianchita la chiesa e dato il colore al soffitto.

Spis pohoda biskupa Skakoča 1834. BAH.

³⁰⁹⁾ Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XXXIX, str. 140. Split 1916 (1919).

³¹⁰⁾ Zapis sa sjednice Bratovštine sv. Ciprijana 19. XII. 1800. godine spominje samo plemiće. ŽAV.

³¹¹⁾ 4. XII. 1637... iconam cum imaginibus in medio Sancti Cipriani ab uno latere Sancti Nicolai, ab altero vero Sanctae Justinae...

Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

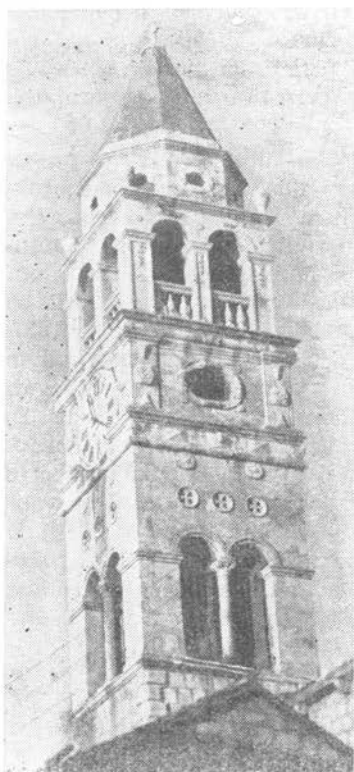
³¹²⁾ Spis pohoda biskupa I. Andreis II (1671). BAH. 10. X 1679 kanonik Ivan Kr. Leporini ostavlja deset dukata za antependij oltara u ovoj crkvi. Oporuke 1673—1677, str. 117. HAS.

³¹³⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 69. Pod slikom je pogrešno označeno da je u crkvi sv. Duha.

³¹⁴⁾ D. Domančić, o. c. str. 54; Spis pohoda biskupa Georgi BAH.

³¹⁵⁾ Spis pohoda biskupa Milani 1650. BAH;

Spis pohoda biskupa J. Priuli 1681. BAH.

Zvonik crkve sv. Ciprijana

među kojima je zadarski zaštitnik Šimun koji je ujedno i zaštitnik Šimuna Jakše, pa je vjerojatno da je on dao naslikati ovu sliku sredinom XVIII stoljeća. Na pali istočnog oltara Bogorodica s djetetom živahnih kretanja pruža pojas svetom Augustinu, Antunu Pado-

možda znamenjem darovatelja Fiorettija, a na slici Gospe sa sinom između svetaca Andrije i Frana Asiškog, koja se također te godine spominje na svom oltaru, je grb darovatelja Andrije Bonina sličan Lucićevu s ljiljanom u gornjem i ptičjim krilom u donjem polju i natpisom na vrpci: ANDREA BONIN FEC FAR. Andrija je živio u prvoj polovici XVII stoljeća, na Visu je imao imanje i 1603. godine radio kao javni bilježnik, pa bi se slika mogla datirati u to vrijeme.³¹⁶⁾

U crkvi je u prvoj polovici XVIII stoljeća bilo pet oltara³¹⁷⁾ ali su i ovdje dva skinuta iako će bit bila djela umjetničkog obrta, kao u bezbroj dalmatinskih crkava.

Dva pobočna su rad iste umjetničke drvorezbarske radionice XVIII stoljeća i izrezbareni su u kasnobaroknom stilu s dva stupa i tri vitka andeoska kipa naslonjena, po ondašnjem običaju na rastvorenom zabatu. Oltarske slike u žarkom ali krutom i neprozračnom koloritu koji pojačava volumen likova. Na jednoj se Gospa sedam žalosti uzdiže u nebu nad svecima

³¹⁶⁾ 6. VI 1603... affittato al signor Andrea Bonino... ;
13. IV 1605... il signor Andrea Bonin... ha venduto... ;
6. XI 1611. Fatto a Lissa nella villa di Cut sotto la loggia... testimonij il signor Andrea Bonino et...

Hvarski spisi sv. 5, str. 159, 447, 684. HAZ.

12. V. 1627. Fatto a Lissa in visita in officio della Cancellaria... il signor Andrea Bonin essecutor del comun... ;

22. I 1631 Fatto in officio della cancellaria di Lesina...

il signor Andrea Bonin essaminator del comun...

Spisi biljež. J. Jakše str. 7, 18. Općinska knjižnica u Visu;

18. IV 1623

... Andrea Bonino per l'autoritta veneta Nodaro publico...

Hvarski bilježnički spisi sv. 6 (1621—1629). HAZ.

³¹⁷⁾ Spis pohoda biskupa C. Bonajuti. BAH.

vanskom i sv. Monici. Pred slikom je mali rokoko kip Marije nači-
njen u alabastru, a u drvenom okviru iskićenom u istom stilu.

Crkva je 1736. imala i orgulje,³¹⁸⁾ ali su vjerojatno bile već
trošne ili malene, pa je Rafael Marinov Jakša ostavio 1750. godine
hiljadu i tristo lira za gradnju novih.³¹⁹⁾

U pločniku je grob Šimuna Jakše, koji se bavio književnošću
i pisao svoje sastave na hrvatskom jeziku.³²⁰⁾ Boravio je dugo na
Visu i već 1733. godine nosio naslov opata benediktinskog samostana
sv. Nikole u Komiži,³²¹⁾ koji je istaknut i u natpisu iskićenom kao
i ova crkva, na njegovom grobu koji spominje u svojoj oporuci.³²²⁾

D. O. M.
MONVMENTVM HOC SIBI FAMILIAE
PRESBYTERIS AC HVIVS ECCLESIAE
CAPELLANIS
ABB: PROTHONOTARIIVS, EQVES, CO:
NOBILISQ: PHAREN: ET
SPALATEN; SIMON. GIAXA POSVIT
ANO MDCCXLI

U rujnu 1706. godine pokopan je u ovoj crkvi i Aleksandar
Gazarović javni bilježnik i pisac dvaju pregleda povijesti Hvara,
koji su ostali u rukopisu. U njemu su se združile obitelji dvaju
hrvatskih pjesnika Marka Marulića i Marina Gazarovića, čiji je on
bio unuk.³²³⁾

³¹⁸⁾ Ibid.

³¹⁹⁾ 4. XI 1750.

... Jure legati lascia à San Cipriano lire mille perche si faccia un
organo, e quando queste non fossero sufficienti lascia per lo stesso
effetto altre lire trecento... Sveščić obitelji Jakša. HAH.

³²⁰⁾ N. Dujšin, Zbornik plemstva, II str. 45. Tu bi vijest trebalo provjeriti,
ali i N. Jakša spominje u svojim rodoslovnim bilježkama iz kraja
XIX stoljeća da je Šimun: ...Lasció tradotti in lingua slava molti
Salmi e inni Sacri. Rukopis kod dr Nikole Jakše u Čakovcu.

³²¹⁾ 15. II 1733.

Signor Abbate D. Simon Giaxa...

Spisi notara J. Sibischini st. (1731—1735). HAS.

³²²⁾ Testamentarie disposizioni dell' Illustrissimo quondam Signor Abbate
P. Simone Giaxa.

Primo Giugno 1729.

... Prima per la sepoltura da farsi a S. Cipriano per riponer il suo
cadavere e capellani sucessori ed altri preti di sua famiglia...
zechini 10.

Sveščić oporuka obitelji Jakša. HAH.

³²³⁾ On je rođen 28. VI 1637, a krstio se u crkvi sv. Ciprijana:

... infantem die 28 junij natum ex illustribus coniugibus D. D. Ioanne
Gazzari et Luchretiae Maruli Spalatensis Nobilae cui nomen impo-
situm fuit Lexandrus...

Knjiga krštenih 1628—1675. ŽAV.

U toj knjizi netko je u prošlom stoljeću dodao na str. 41: Alessandro
Gazzari di Giovanni e Lucrezia Marulo autore della »Istoria degli
Illustrissimi prelati di Lesina« lasciò nella detta opera inedita delle

Čipkasti ukrasi koji su nanizani na crkvenom pročelju prekidaju svojim gomilanjem i jedinstvo okomice istaknutog zvonika koji je vjerojatno sagradila otprilike u isto vrijeme ista kamenarska radionica. Godine 1731. još nije bio dovršen, pa je spomenuti Šimun Jakša ostavio u dodatku svoje oporuke petstotina lira za njegovu gradnju.³²⁴)

Iskićen je kao i pročelje vodoravnim pojasima, četverolisnim otvorima, reljefnim ružama, andeoskim glavama, dijamantnim vršcima, eliptičnim prozorima i završnim vazama.³²⁵) Njegov okomiti ritam započet monoforama u donjem dijelu obrubljenom bunjatom nastavlja se biforom i završava ložom zvona također u obliku bifore, ali je prekinut vijencima i eliptičnim prozorima, a zaustavljen osmerostranim postoljem završne piramide prošuljene nepotrebnim otvorima. Iako, dakle, kao i crkveno pročelje nema umjetničke vrijednosti ni arhitektonskog zamaha, ipak predstavlja zanimljiv primjer osebujnog pokrajinskog izraza,³²⁶) pa nije morao biti zaboravljen u pregledu hrvatske umjetnosti koji raspravlja o uplivu domaće sredine na njeno oblikovanje.³²⁷) Nije osamljen niti je nastao odjednom već vuče svoje porijeklo od zvonika stolne a još više od dominikanske crkve u susjednom Hvaru, koji ima četverolisne otvore i reljefne ukrase, a svojom piramidom na osmerostranom postolju slični na zvonik zadarske crkve sv. Ilije podignut u istom stoljeću sred Zadra.³²⁸) Male križolike četverolisne transene, kao spomen na gotiku, imaju i mnogi ostali zvonici XVII—XVIII stoljeća u Dalmaciji, npr. sv. Petra i Karmelske Gospe u Trogiru, sv. Eufemije³²⁹) i poljudske crkve u Splitu, sv. Nikole u Korčuli itd. pa i već spomenuti

---

interessanti notizie anche sulle chiese di Lissa. Era possidente e publico notafo. Nacque a Lissa li 18 ottobre (!) 1637.

Ljubić mu ne spominje to djelo već »Avvenimenti storici«, koje je napisao u Visu. Š. Ljubić, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, str. 140, Zadar 1856; G. Novak, o. c. (165), str. 191; D. Berić, Prilog biografiji M. Gazarovića, Prilozi povijesti otoka Hvara I, str. 74. Split 1959.

³²⁴) A di 20 maggio 1731.

Aggiunta di me Simon Giaxa che faccio al mio testamento; dichiaro che devo aver della chiesa di S. Cipriano per mese da me celebrate e non pagate, ordino e lascio jure legati come sa il fratello Giulio lire 734; 12 onde lascio che iure legati alla detta chiesa lire cinquecento per aiuto del campanil...

Sveščić oporuka obitelji Jakša. HAH.

³²⁵) V. sl. G. Novak o. c. (104), sl. 53.

³²⁶) K. Prijatelj, o. c. (307), str. 26.

³²⁷) Lj. Karaman, O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva, Zagreb 1963.

³²⁸) V. sl. Ibid. sl. 33.

³²⁹) Taj zvonik još nije bio dovršen početkom XVIII stoljeća, kada opatica Jerolima (Comuli?) koja je upravljala samostanom 1703—1708 g. piše: »... gl'aggravij presenti del nostro Monastero... il di cui campanile resta imperfetto per l'insufficienza.« Stampa della città di Spalato, (zbirka tiskanih dokumenata iz XVIII stoljeća, str. 73, 76—77 o benediktinskim samostanima).

franjevački zvonik u Visu. Ušuljale su se čak i u jedinstveno riješeno pročelje Buffalinijeve dubrovačke stolne crkve, gdje su okružene gotičkim užetom, kao prozorčići stepeništa, a unio ih je možda domaći majstor I l i j a K a t i č i ć koji je početkom XVIII stoljeća zidao na toj crkvi. Zvonik ima puškarnice okrenute prema luci. I on je, dakle, bio spreman za obranu od gusara. Njegovo zvono ima natpis ljevača:

OPERA DI
PIETRO BALDAMINI
DI BASSANO
FECE
MDCCCLVI

U sakristiji sv. Ciprijana se čuvaju dva kaleža. Srebreni je iskićen u rokoko stilu sa uobičajenim žigom krilatog lava sv. Marka koji se sreća na bezbrojnim srebrnim umjetninama XVII i XVIII stoljeća uvezenim u Dalmaciju iz Mletaka. Drugi bakreni a pozlaćeni je gotički u svim pojedinostima. Stopa ima oblik šesterolisna cvijeta i na njoj su postavljeni reljefni prošupljeni ukrasi hrastova lišća u malim krugovima, a strane joj ukrasuju žljebići ponovljeni i na istaknutom središnjem čvoru drška iskićenom sa šest raznobojnih staklenih kamena i urezanim cvijećem. Oko drška se savija i zavinto gotičko uže. Kalež ima sjeverno evropski oblik, pojedinosti mu nisu istančane, ali nam je ipak dragocjen jer na Visu nema kovinskih gotičkih umjetnina iz XV stoljeća kada je naše zlatarstvo cvalo u susjednom Splitu i u ostalim dalmatinskim gradovima a kada je i on skovan.

CRKVA GOPA OD PLANICE

Na putu koji se uspinje iz Visa i vodi u Komižu, između crkvice sv. Mihovila na prijevoru i Nikole u Dolu sagrađena je neobična i rijetka po svojoj kružnoj osnovi crkva Gospa od planice. Posvećena je Marijinom pohodu Jelisavi u planini i njena se svečanost slavi drugog srpanjskog dana, pa joj odatle i naziv zabilježen 1834. godine u spisu Skakočeva biskupskog pohoda: »*Capella della Beata Vergine della Visitazione vulgo Planizza situata in Costirna.*« Taj položaj se inače spominje u XVII stoljeću: »*sopra l'isola di Lissa in luoco detto Costrida presso la strada che va verso Comisa,*«³³⁰⁾ i ne označuje ga se po crkvi. Gospina crkva je zatim dala predjelu, zabilježenom u katastarskoj mapi u prvoj polovici prošlog stoljeća i naziv »*Planicie*«. ³³¹⁾ Taj toponim nije ranije poznat iako Vis obiluje u Srednjem

³³⁰⁾ Liber gratiarum 1614—1792. Sveščić IX, 9. I. 1675. HAH.

³³¹⁾ Mapa Komiže XI. Arhiv mapa Istre i Dalmacije u Splitu.

Crkva Gospe od Planice — pogled s jugozapada

vijeku hrvatskim nazivima predjela³³²) kao što je i prirodno za otok koji bizantinski car i pisac Konstantin Porfirogenet u X stoljeću piše hrvatskim imenom Jis, a mletački kroničar Ivan iz tog stoljeća za nj veli »*Issa Croatorum Sclavorum civitas*«. ³³³) Crkva se u drugoj polovini XVII i u prvoj XVIII stoljeća zove »*S. Maria de Planiza*«. ³³⁴) i »*capella Beatae Mariae Virginis de Planiza*«. ³³⁵) U godinama 1751, 1770. i 1803. zabilježena je i »*de Planika*«. ³³⁶)

³³²) Među njima treba spomenuti Gdinj, važan za slavensku toponomastiku koji dosad nije bio uočen na Visu: 2. II 1460... triginta zapas terreni comunis siti in Lissa in Gdin...; 24. IV 1464... terrenum communis situm in lissa ad pastinandum in loco vocato pod Gdin... Liber gratiarum 1428—1483. HAH; 27. VI 1659... sopra l'Isola di Lissa in luoco detto na Gding... Ibid. 1614—1792, sveščić IX. Uporedi o Gdinju na Hvaru. P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima, str. 183, i Kazala i karte, tabla 31. Zagreb 1950.

³³³) F. Rački, Documenta historiae croatiae periodum antiquam illustrantia, str. 424. Zagreb 1877.

³³⁴) Spis pohoda biskupa J. Priuli. BAH.

³³⁵) Spis pohoda biskupa R. de Aspertis II (1711). BAH.

³³⁶) 1751 Madonna detta Planicca;... di Planika;..... claves ecclesiarum B. M. Virginis de Planika et S. Michaelis... Spis pohoda biskupa C. Bonaiuti; 1763... Virginis Mariae de Planika. Spis pohoda biskupa

Crkva Gospe od Planice — pogled s jugoistoka

Zasluzni Frano Radić je objavio njene nacрте i datirao ju u XI stoljeće,³³⁷⁾ pa je njen okrugli tlocrt i istaknuti austrijski povjesničar umjetnosti Josip Strzygowski smatrao predromaničkim i po tome zaključio da je pored zadarskog Sv. Donata jedina starohrvatska rotonda. S njom je stoga počeo svoju tipologiju našeg ranosrednjovjekovnog graditeljstva i tim je posebno vrednovao.³³⁸⁾ Slično je učinio i M. Vasić koji ju je stavio na čelo svoje skupine »tipa centralnih građevina s kružnom osnovom i kupolom« i prije spomenute crkve sv. Donata, smatrajući da su i njeni izraziti barokni prozori iz XI stoljeća.³³⁹⁾ Karaman je, kritikujući mnoge Strzygowskijeve postavke, smatrao da je i ta pogrešna, te da viška rotonda potječe iz doba renesanse kao i I. Petricioli. E. Dyggve donosi njen tlocrt i presjek u svojoj poznatoj tabli crkava središnjeg prostora.³⁴⁰⁾

J. M. Pontali; 1770... ecclesiam campestem B. M. Virginis dictam de Planika... Spis pohoda biskupa I. Ribolija; 1803... S. Maria de Planika... Spis pohoda biskupa A. P. Galli. BAH.

U Vrbanju na Hvaru postoji crkva Gospe od Planice.

Planica bi, dakle, bilo brdo na kojem je Marija posjetila Jelisavetu (Visitatio, Pohod). Slavi se 2. srpnja. Narod crkvu zove Planica ili Planika. Planika je grm (Arbutus unedo L) koji raste i na Visu.

³³⁷⁾ F. Radić, Obla crkva Bl. Gospe od Planice na otoku Visu. Starohrvatska prosvjeta IV, str. 154.

³³⁸⁾ J. Strzygowski, Starohrvatska umjetnost, str. 23. Zagreb 1927.

³³⁹⁾ O. c. str. 16.

³⁴⁰⁾ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti; str. 46. Zagreb 1930; E. Dyggve, History of Salonitan Christianity, fig. VI, 15. Oslo 1951. I. Petricioli, Rotunda u Malom Ižu. Peristil 4, str. 7. Zagreb 1961.

Nijedan se od njih nije opširno osvrnuo na ovaj osamljeni spomenik, pa ću stoga to ovdje učiniti. Crkva je, vjerojatno dobila okrugli tloris da se udobnije smjesti i snažnije održi na uskom prostoru ovog klanca, gdje bi teže bilo sagraditi izduljenu pačetvorinu. Njeni zidovi građeni nepravilnim kvaderima, krovni vijenac od opeka i crijepova, okrugli i eliptični prozori s baroknim volutama, vrata s baroknim jastučićem iskićenim meko oblikovanim akantovim lišćem iznad nadvratnika i dva četverouglasta prozora uz njih, odaju da je ova crkva sazidana tek početkom druge polovice XVII stoljeća. Stoga je i ne spominju srednjovjekovni dosad poznati spisi, niti je navodi u svom pohodu apostolski pohoditelj Valier u drugoj polovici XVI stoljeća. On, doduše ne spominje ni neke druge osamljene viške crkvice koje su po svom stilu starije od njegova vremena, ali bi nju bio spomenuo i posjetio, budući da je na istom putu i nedaleko od crkvice sv. Mihajla koju je pohodio i opisao. Spomenuta je, međutim, tek 1668. godine u spisu pohoda biskupa Andreisa, koji piše da je nepodesna za vjerske obrede koji su se vršili prije tog vremena u njoj,³⁴¹⁾ što znači da je starija od te godine. Spominjana je zatim i u ostalim biskupskim pohodima krajem XVII i početkom XVIII stoljeća,³⁴²⁾ pa je čudno da je A. Matijašević-Karamaneo ne spominje u svom popisu crkava iz 1716. godine.³⁴³⁾

Iako su nabrojene pojedinosti na njoj barokne, ipak se u njenim zidovima vide tragovi postepene izgradnje osobito na istočnoj strani, gdje je četverouglasta apsida, a dovratnici vrata su još sastavljeni okomitim i poprečnim vodoravnim kamenom kao i u doba gotike, a i kasnije. Sve to mogu, doduše, biti znakovi rustičnog zidanja i zakašnjenja koji su se u seoskim crkvama dugo zadržavali, ali treba napomenuti da tloris ove crkve nije u katastralnoj mapi iz 1834. godine nacrtan kao krug, već ima nepravilni sedmerostrani oblik s apsidom.³⁴⁴⁾

Cjelinu i velebnost iako u malim omjerima pojačava istaknuti i veoma rijetki završni vijenac od valovito poredanih stršćih crijepova i opeka postavljenih ravno i u zig-zag crti poput romaničkog motiva »vučjih zubi«, koji obrubljuju krov i ponavljaju se djelomično i na maloj slijepoj i okrugloj lanternici koja poput jakog akroterija kruni sredinu krova.

M. Vasić je u ovom vijencu opeka i crijepova, začudo, vidio »daleki odjek nerazumevene keramoplastične dekoracije na crkvama

³⁴¹⁾ 1668... Supradictus Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Episcopus cum animadvertisset ecclesiam seu capellam S. Mariae sitam in supradicto loco Comisae nuncupatam Plasicae minime convenientem pro celebratione missae attamen ipsam interdixit et celebrationem missae in ipsa capella vetavit...

Spis pohoda biskupa Andreisa. BAH.

³⁴²⁾ Vidi bilješku 334.

³⁴³⁾ O. c. II str. 77

³⁴⁴⁾ Protokol uz mapu Komiže. Arhiv mapa Istre i Dalmacije u Splitu.

vizantinskog stila iz XIII i XIV veka u Grčkoj i u Srbiji«. ³⁴⁵⁾ Sličnih ukrasa međutim ima na baroknim kućama u Šibeniku i u Zadru zidanim otprilike u istom stoljeću kad i ova crkva. Na baroknim pročeljima kuće Gospine bratovštine, na čijim je renesansnim vratima natpis CASA DELA BVM E BENEFATORI u Ulici Mira Višića, i kuće s 1633. i 1643. godinom urezanom na vratima u Ulici Starog kazališta u starom dijelu Šibenika vide se slični zabati izrađeni u opeci. U Zadru ih imaju gotička kuća obitelji De Nassis u Ulici žrtava fašizma sjeverno do crkve sv. Mihovila i gotička kuća obitelji Grisogono-Vovò kraj Sv. Šime, ali su objema kasnije u doba dalmatinskog baroka nadodani, te barokna kuća sučelice crkve sv. Andrije. Oba motiva, krovni vijenac od opeka i lanternica, su inače rijetki u starijem dalmatinskom graditeljstvu i daju ovoj rotondi posebni izgled čvrstog volumena zaobljene cjeline, koja se u ovom klancu pred dalekim krajolikom ističe kao snažna iako rustično sazidana građevinska zamisao. Lanternicu ali sa prozorima ima barokna kapela obitelji Mrkušić u Podgori i crkva sv. Justine iz XIX stoljeća u Korčuli, a namjeravao je početkom XVII stoljeća podignuti i čuveni splitski nadbiskup Marko Antun Dominis vrh kupole Dioklecijanova mauzoleja u Splitu. ³⁴⁶⁾

Cjelovitost Gospe planice se još jače ističe u njenoj unutrašnjosti pokrivenoj kupolom, kojoj su sred svoda lađe i apside udubljeni u žbuci kvadrilobi, slični onima na svodu baroknog stubišta istočnog krila franjevačkog samostana u Hvaru, na svodu župske crkve u Nerežištima sred Brača i sakristije stare franjevačke crkve u Markarskoj. Ti ukrasi kao i četiri manje osmerostrane udubine na svodu, neobični u dalmatinskom graditeljstvu, iako firpas nosi gotičko porijeklo skupa sa zidnim vijencem, polukružnom unutrašnjošću apside, mirnom svjetlošću iz pet visokih okruglih prozora, jednako kao i s malim oltarom ukrašenim umecima žutog i rumenog mramora, daju unutrašnjosti crkve barokni izgled.

Nema, dakle, povoda da se ova crkva smatra srednjovjekovnom ni po svojoj vanjštini ni po unutrašnjosti, ali bi ipak trebalo ispitati njene temelje, da se vidi nije li ona ipak u drugoj polovici XVII stoljeća, možda bar djelomično obnovljena na staroj osnovi nekog sličnog oblika.

CRKVICA SV. KUZMA I DAMJAN

Sjeverno od crkava Poselja diže se zapuštena i osamljena crkvića zaštitnika od bolesti Kuzme i Damjana, koju bi se moglo po njenim stilskim oznakama datirati u XV stoljeće i to po gotičkom

³⁴⁵⁾ O. c. str. 16. Autor ipak smatra neodređeno da se na crkvi »nalaze i radovi docnijeg doba«.

³⁴⁶⁾ C. Fisković, Marko Antun Dominis i naša kulturna baština. Enciclopaedia moderna II, br. 5—6. str. 128. Beograd 1967.

svodu obrubljenom profiliranim zidnim vijencem, po oštećenom okruglom prozorčiću u obliku kola uz koje su polukuglice, tipični kasnogotički ukras, po preslici izduženog gotičko-renesansnog otvora koja se sačuvala tek na fotografiji³⁴⁷⁾ i po nedostatku apside koja ponekad nedostaje novovjekim crkvama, a srednjovjekovne je imaju skoro uvijek.

Crkvica sv. Kuzme i Damjana

A. Matijašević-Karamaneo, međutim, piše 1716. godine da ju je podigao na njenom sadašnjem mjestu »*pred malo godina*« Franjo Vukašinović de Lupis.³⁴⁸⁾ Franjo je živio u drugoj polovici XVII stoljeća i isticao se, pored ostaloga, 1658—1660. godine pri pomaganju gradnji dalmatinskih osobito splitskih utvrdenja, šaljući sa Visa

³⁴⁷⁾ Vidi fotografiju u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu.

³⁴⁸⁾ O. c. str. 81; Spis pohoda biskupa C. Bonajuti. BAH.

vapno i upućujući zidare na taj zamašni posao, a proćuo se i kao kancelar mletaćkih zapovjednika u mletačko-turskom ratu.³⁴⁹⁾

Prema tome gotičko-renesansne oznake ove kapele još jednom potvrđuju i ovim primjerom zakašnjanje pojedinih stilskih oblika i ukrasa na Visu.

KAPELA SV. MAGDALENA

Jednako tako gotički je presvođena i mala kapela sv. Magdalene na padini brda nad mjestom Visom iako je sagrađena prvih godina XVIII stoljeća,³⁵⁰⁾ pa joj stoga vrata i nisu okrenuta prema zapadu, jer je srednjovjekovni običaj usmjeravanja crkava u pravcu od istoka k zapadu bio već popustio. Zapuštena je, a u unutrašnjosti se vidi njeno golo tlo usječeno u živu stijenu. Ta snalažljivost se vidi i u antičkim zgradama ne samo u Visu,³⁵¹⁾ već i u ruševinama rimskim na otočiću Majsanu pred Orebićima³⁵²⁾ i drugdje, sve do u srednji vijek. U ovoj kapelici ta pojava dokazuje rustičnost gradnje i skućenost prilika u kojima je sagrađena.

UTVRĐENA CRKVA SV. ROKO

Na našim otocima, pored utvrđenih samostana ima i nekoliko utvrđenih crkava i to u primorskim mjestima izloženim napadajima gusara. Župska crkva u Vrboskoj na Hvaru i sv. Duha u Suđurđu na Šipanu imaju u cjelini izgled utvrde, a apsida župske crkve u Postirama na Braću, kapela sv. Križa na Otoku kod Korčule i franjevačka crkva nad Orebićima i dominikanska u Korčuli osigurane su puškarnicama, pa je i crkva sv. Roka izložena na obali kraj Komiže utvrđena.

Na njenom mjestu bila je sagrađena vjerojatno u XVI stoljeću crkva tom zaštitniku od kuge, pred kojom su strepile i naše najosamljenije luke, jer se spominje sa svojom preslicom za zvona početkom XVII stoljeća.³⁵³⁾ Godine 1763. dobila je istaknuta komiška obitelj Mardešić dozvolu od hvarskog biskupa Jakova Pontalija da sagradi novu crkvu tom svecu, koja će imati oblik kule, a stariju

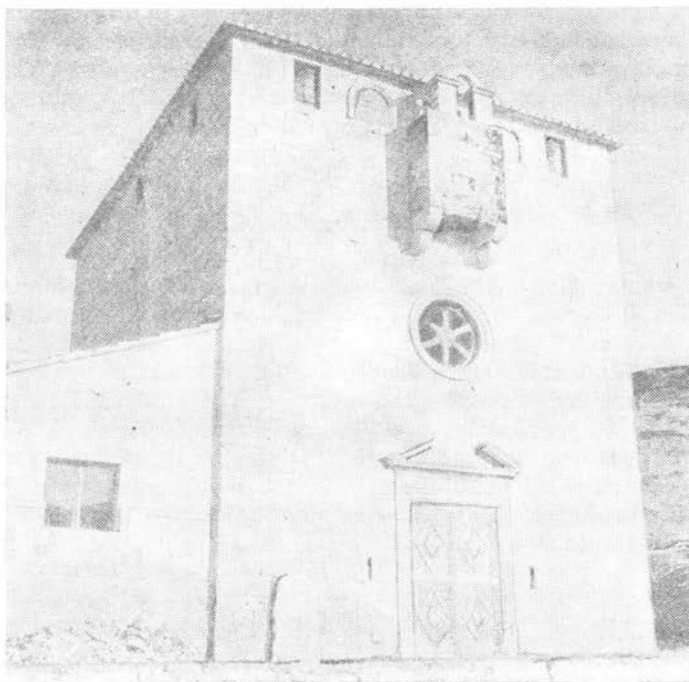
³⁴⁹⁾ Privilegia... familiae de Lupis id est D. D. Francisci de Lupis Cancellarij, Divique Marci Equitis et Simonis eius fratris filiorum qm D. Nicolai. Rukopisna knjižnica u Arheološkom muzeju u Splitu. Vidi bilješku 712.

³⁵⁰⁾ 23. V 1707 posjetio je biskup Asperti. Spis pohoda biskupa R. Asperti. BAH.

³⁵¹⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 63.

³⁵²⁾ O tim nalazima ću doskora posebno pisati.

³⁵³⁾ 1605. Spis pohoda biskupa Cedulini; 1637. Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

Crkva — kula u Komiži

crkvicu da upotrijebi za sakristiju nakon što njen oltar premjesti u novu.³⁵⁴⁾

Visoki volumen jednostavna tijela crkve doista sliči svojim ravnim krovnim završetkom i visokim prozorima pod njim kuli. Bočne puškarnice i viseći zidić uzdignut pod krovom na konzole brane vrata izrađena u načinu zrele renesanse. Sličan obrambeni zidić je sazidan iznad vrata dalmatinskih gradova, utvrda i kuća, npr. nad zapadnim gradskim vratima Korčule, na Kaštelu u Splitu, na Kamèrlengu u Trogiru, na Nonkovićevoj kuli u Kleku, na Bizzarrovoj kući

³⁵⁴⁾ 14. XI 1763... Visitavit ecclesiam Sancti Rochi una cum altari, et sacris supelectilibus et eam reperijt provisam de necessarijs tum pro missae sacrificio quam pro altaris ornamento, et concessit fundamentoribus qui sunt de familia Mardessich novae ecclesiae in honore dicti Sancti construere, et ad instar turris aedificatae et inhaerentis parvo, et perangusto sacello iam lustrato, facultatem et licentiam altare a dicto sacello in novam sibi contigam ecclesiam transferendi et reponendi relicto sacello pro usu sacristiae.

Spis pohoda biskupa J. Pontali. BAH.

Pogrešno je ranije mišljenje da je crkva sv. Roka ranije bila kula, a 1723. g. pretvorena u crkvu. Status personalis et localis dioecesis pharensis brachiensis et issensis, str. 41. Trident 1910.

u Stankovićima nad Orebićima itd. itd. i to od prve polovice XV do kraja XVIII stoljeća. Na taj viseći zidić tek u našem stoljeću uzdigoše viškoj crkvi sv. Roka mali zvonik u obliku preslice, preni-jevi ga sa ranije crkvice-sakristije, koja se dizala uz sjeverni zid nove Mardešičeve crkve i ucrtana je u katastralnoj mapi iz prve polovice prošlog stoljeća.³⁵⁵⁾ Na zidovima nema prozora osim okrug-log sred pročelja i onih pod krovom, a ne postoji ni apside, pa je crkva doista imala izgled kule koja brani sa rta Boda pristup obali.

U unutrašnjosti je veliki kasnobarokni oltar sa slikom koju je potpisao Joan Panson di Spezia 1895. a predstavljala jednu od onih bezvrijednih oltarnih pala koje su se tada naručivale kod talijanskih i dalmatinskih diletanata i zamjenjivale vrednija slikarska djela koja se nisu restaurirala već uništavala.

CRKVICA SV. BLAŽ

Na njenom brijegu iznad komiške luke diže se crkvice sv. Blaža, presvođena i pokrivena kao većina primorskih crkvice kamenim pločama, a s četvrtastom apsidom na istočnom zidu.

Po njenoj gradnji ne bi se reklo da je starija od XVI stoljeća, ali se zna da joj je u drugoj polovici XVII stoljeća pločnik već bio trošan.³⁵⁶⁾

Štovanje dubrovačkog zaštitnika moglo je na Vis preći sa susjednog Lastova, kao što je iz Pelješca prešlo na Korčulu, ali on nije ovdje na nekadašnjem mletačkom zemljištu prikazan kao pokrovitelj Dubrovačke Republike s modelom svoga grada kao na bezbrojnim slikama njenog područja već s voštanicama za grlićanje i gargašama za vunu, znamenjima zaštitnika protiv bolesti grla i svog mučeništva.

CRKVA SV. DUH

U zapadnom dijelu viške luke, koji se u XVIII stoljeću po njoj prozvaao s malim trgov imenom »Duh«³⁵⁷⁾ sagrađena je crkva sv. Duha u drugoj polovici XVII ili prvih godina XVIII stoljeća, ali je još uvijek po srednjovjekovnom pravilu okrenuta vratima prema zapadu. Njeno pročelje s vratima jakog dvokrilnog zabata, eliptičnim prozorima s volutama među kojima je središnji prozor u obliku

³⁵⁵⁾ Mapa Komiže XV. Arhiv mapa Istre i Dalmacije u Splitu.

³⁵⁶⁾ Spis pohoda biskupa I. Andreis I, 1668. BAH.

³⁵⁷⁾ 5. IV 1781 Lissa ... un terreno ... sopra quest'isola in luoco chiamato Duh ...

Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 378. HAS.

koluta koji se ponavlja i u dalmatinskom baroku i završna preslica,³⁵⁸⁾ pokazuju sustale oblike pokrajinskog kasnog baroka.

Gotički svod apsida i njeni bočni prozori svojim izduženim oblicima podsjećaju još na XV—XVI stoljeće, kao što kolut i preslica na pročelju pokazuju romaničko-gotičku predaju iz XIII i XIV stoljeća. Ni graditelji ove crkve nisu, dakle, mogli zbog skučenih privrednih prilika u toku XVII—XVIII stoljeća prihvatiti razvijene tlorise i raskošne oblike baroka, već su ukrasne motive tog stila preplitali sa srednjovjekovnim i umetali ih u jednostavne zidove.

Bilo je teško i skupo nabaviti i ostvariti nacrt nekog talijanskog graditelja, pa su Dalmatinci, čija je pokrajina i tada obilovala kamenarima povjeravali njima svoje novogradnje, ali su slike dobavljali iz susjednih talijanskih gradova, ponajviše iz Italije, jer je dalmatinska slikarska škola bila zastala već u drugoj polovici XVI stoljeća. Tako je i u ovu čednu višku crkvu dospjela slika Bogorodice sa sinom, sv. Rajmondom Nonatusom, sv. Nikolom i sv. Stjepanom u kojoj sam prepoznao remek djelo mletačkog slikara XVIII stoljeća Nikole Grassija o kojoj sam nedavno opširno pisao.³⁵⁹⁾ Slika je pripadala oltaru koji se u ovoj crkvi spominje 1770. godine pod imenom »Madona de Mercede«, dakle, pokroviteljice reda mercedara koji je osnovao sv. Rajmundo, pa mu i na slici Bogorodica pruža naplećak s oznakom tog reda utemeljenog da otkupljuje kršćansko roblje od Turaka i afričkih gusara.

Tom otkupu se na Visu izloženom gusarima obraćala posebna i trajna pažnja, pa su općinski bilježnici pri sastavljanju oporuka na onda službenom talijanskom jeziku, a protumačenih zatim oporučitelju na hrvatskom redovito u XVIII stoljeću pitali pojedinca, da li ostavlja neku svotu za tu svrhu. Već je u toku XVI stoljeća bilo Višana i Hvarana zarobljenih od Turaka na moru koji su tražili otkup. Među njima su Mate Petrović, Antun Šimunov Gazarović i Andrija Mardešić, čije su žene prodavale svoja imanja da ih otkupe još i 1604. godine. Stoga je i prirodno da se slika s osnivačem mercedarskog reda našla na osamljenom otoku koji je bio izložen u tursko-mletačkim ratovima gusarskim napadajima. Ona se po čvrstoći razigrane kompozicije, po živosti likova, po učincima svjetlosti i svježini svog kolorita može ubrojiti među najuspjelija i najveća djela Nikole Grassija, čiji se radovi nalaze u Trogiru i u Šibeniku.³⁶⁰⁾ To djelo nadvisuje svojom umjetničkom vrijednošću sva ostala na Visu.

³⁵⁸⁾ U spisu pohoda biskupa I. Skakoča 1834 g. je zabilježeno da je preslica bila oštećena gromom, stoga su joj možda neki dijelovi učinjeni nakon te godine.

³⁵⁹⁾ C. Fisković, Slika Nikole Grassija u Visu, Telegram VII, br. 311 Zagreb 15. IV. 1966; C. Fisković, Slike Nikole Grassija u Trogiru i na Visu. Zbornik zaštite spomenika kulture XVII, str. 11—24. Beograd 1966. Slika se doduše po čvrstoći oblikovanja razlikuje od ostalih Grassijevih pa je pitanje atribucije još otvoreno.

³⁶⁰⁾ C. Fisković, Slika Nikole Grassija u Šibeniku. Telegram VIII, br. 373. Zagreb, 23. VI 1967. Isti, Radojčićev Zbornik. Beograd (u tisku).

Maniristička slika »*Krštenje Kristovo*« na pobočnom drvenom oltaru, koji je bio u ovoj crkvi 1736. godine,³⁶¹ pogrešno se pripisuje Tintoretu,³⁶² s čijim slikarstvom ni njegovim sljedbenicima nema nikakve veze. Na drugom pobočnom oltaru koji svojim rasporedom i izradbom završnih kipova triju anđela potječe iz iste kasnobarokne drvorezbarske radionice je velika ikona sv. Spiridona naslikanog u njegovom grobu na Krfu, koju su mornari često donosili u dalmatinska primorska mjesta, jer ga se smatralo zaštitnikom maslina. Nema izrazite umjetničke vrijednosti kao ni kasnobarokna slika. Silazak sv. Duha, sa slikarevim potpisom: GIVSEPPE CORTESE P.A.D.MD CCXXVII... sa dva portreta svećenika darovatelja na glavnom oltaru, ni skupina manjih slika koje su poridane na ogradi pjevališta po kasnobaroknom običaju, koji se sreta u korčulanskoj crkvi Svih svetih, franjevačkoj crkvi nad Orebićima, crkvi na groblju u Putnikovićima na Pelješcu i još nekima. Jaču vrsnoću ne pokazuje ni slika svetih Vicka i Antuna koju je naslikao Dinko Divnić šibenski slikar i plemić. O njemu se vrlo malo zna, ali čini se da je bio poznat po svom obiteljskom imenu Difnico u Italiji gdje ga spominje povjesnik umjetnosti Zani i gdje mu je bio učenik poznati barokni slikar *Antonio Belluci*.³⁶³ Radovi mu dosad nisu poznati osim ove slike u čijem je uglu njegov potpis: DOMIN^S DIPHNICUS SIB^S PIN 1663.³⁶⁴ Njenu vrsnoću se ne može ocijeniti jer ju je nespretno premazao neki Jozzi potpisavši se u uglu: *A. de Jozzi rifece 1896*.

Godine 1681. spominje se u crkvi samo jedan oltar,³⁶⁵ a u prvoj polovici XVIII stoljeća tri, oltar sv. Duha, Ivana Krstitelja i Ivana Trogirskog,³⁶⁶ a zatim u drugoj polovici tog stoljeća već spominjani oltar Gospe mercedara. Oltar sv. Ivana Trogirskog i apostola Mateja dao je sagraditi 1744. godine Marin Piaceri zvan Čudina,³⁶⁷ ali ih se ne može tačno prepoznati jer danas ne nose ta imena.

U pločniku svetišta je natpis darovatelja ove crkve, trogirskog drvodjelca Nikole Vilandića nastanjenog na Visu.

NICOLAUS
VILANDICH REGGIO
OMNIA QUAE HABUIT
ECCLESIAE HUIC
DONO DEDIT
1670

³⁶¹) Spis pohoda biskupa C. Bonaiutija 1736. BAH.

³⁶²) L. Maschek, o. c. str. 49; v. sl. G. Novak, o. c. (104) sl. 71.

³⁶³) I. Kukuljević, Slovník umjetnikah jugoslovenskih, str. 68. Zagreb 1858.

³⁶⁴) K. Prijatelj, o. c. str. 73.

³⁶⁵) Spis pohoda biskupa J. Priuli. BAH.

³⁶⁶) Spis biskupa C. Bonaiutija. BAH.

³⁶⁷) Spis oporuke notara J. Sibischini (1730—1766). HAS.

Uporedi bilješku 129.

Stil slova ispunjenih olovom na mramornoj ploči odava da je natpis uklesan tek u prošlom stoljeću.³⁶⁸⁾ U svojoj oporuci 27. travnja 1670. godine. Vilandić je pored ostalog ostavio crkvi i pet umjetničkih slika.³⁶⁹⁾ Pojava tog zanatlije-darovatelja nije izuzetna. U Lopudu je postolar Božidarović poklonio crkvi jednu sliku dubrovačkog slikara Nikole Božidarovića, a bezbrojni obrtnici udruženi u svoje bratovštine pridonijeli su mnogo razvoju dalmatinske umjetnosti u toku nekoliko stoljeća. Svi viški spomenici su sagrađeni a i umjetnine nabavljene uglavnom od domaćih darovatelja. Ali Vis u tome nije izuzetan, jer pojava domaćih darovatelja je opća i neprekidna na čitavoj našoj obali, pa je i njihova uloga u razvoju umjetnosti značajna.

Bratimi su dovršili crkvu sv. Duha tek poslije 1716. godine.³⁷⁰⁾ U nedostatku sredstava, oni su rušili neku starinsku, vjerojatno antičku kulu i upotrebili njen kamen za gradnju,³⁷¹⁾ kao što su to učinili i franjevci koristeći antičke spomenike. Ta pojava je opća i javlja se i u velikim kulturnim središtima i u selima koja su nikla na antičkim ruševinama, ali je treba iznijeti kao upozorenje da je građa grčke i rimske Isse bila upotrebljavana ne samo za te, već i ostale crkvene i svjetovne zgrade, pa bi kod pregradnja ili rušenja trebalo paziti na ulomke koji mogu pridonijeti poznavanju najstarijeg dijela povijesti ovog povijesnog tla.

U crkvi sv. Duha ima nekoliko srebrnih umjetnina iz XVIII stoljeća. Pax s reljefom sv. Duha, kadionik s urezanim godinom:

ANNO
MDCC

i dva kaleža od kojih jedan ima reljefne anđele na postolju, izrađeni su u kasnobaroknim oblicima, a dva moćnika u rokoko stilu.

CRKVICA SV. ANTUN U PRIGALJI

Po starom običaju mnogih posjednika zemljišta, osobito svećenika i dubrovačke vlastele, kanonik i vikar Ivan Dojmi je sagradio kraj svoga imanja crkvicu sv. Antuna prvih godina XVIII stoljeća. Godine 1705. nije još bila sasvim dovršena i nije joj bio

³⁶⁸⁾ Magister Nicolaus Vilandich je umro 29. IV. 1670. Knjiga umrlih I. ZAV.

³⁶⁹⁾ Oporuka bačvara i drvodjelca Nikole Vilandića: 27. IV. 1670...
... vol che il suo corpo sia sepolto a S. Spirito qui a Lissa nella capella chiamata Duh... e lassa alla sudetta capella di S. Spirito quadri cinque e ciò per l'anima sua...

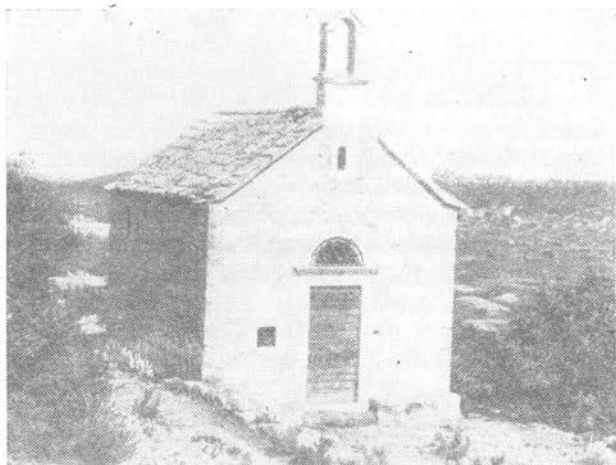
Spisi sv. II (1600—1699), spis br. 89. Arhiv franjevačkog samostana u Hvaru. A. Matijašević Karamaneo o Vilandiću piše:

era qui ammogliato con una hereditarola... O. c. II, str. 81'.

³⁷⁰⁾ Ibid.

³⁷¹⁾ Ibid. str. 88'.

sagrađen zvonik.³⁷²⁾ Neke gotičke i renesansne pojedinosti pokazuju i na njoj zakašnjenja tih stilova koji se u dalmatinskom graditeljstvu znaju protegnuti i do XVIII stoljeća. Polukružna luneta nad vratima, izraziti motiv dalmatinskih renesansnih crkava, ovdje je čak okružena još gotičkim izmjeničnim zubcima, koje u istom vremenskom zakašnjenju nalazimo u Hvaru, na Braču, u splitskoj trogirskoj, kotorskoj i makarskoj okolici.³⁷³⁾ Sitne, zakrčljale volutice na preslici su ostatak renesanse, a pojava četverouglastog prozora uz vrata i nedostatak apside, koja se gradi i u renesansno doba, traju kao i na ovoj crkvi i u toku XVIII stoljeća.³⁷⁴⁾

Crkvice sv. Antuna u Prigaliji

U unutrašnjosti je drveni kasnobarokni oltar s dva stupa izrađen u neobičnom obliku diptiha da primi dva kipa sv. Antuna zaštitnika crkvice i sv. Ivana zaštitnika darovateljeva. Sred oltara je vješto ukomponiran tabernakul i na njemu su donedavna bila dva brončana mala kipa Amora s lukom i tuljcem na strjelice. Ovi su u preplitanju antičkih, poganskih s kršćanskim motivima, koje se sreća i u dalmatinskoj kulturi, u njenoj književnosti i umjetnosti još u doba romanike,³⁷⁵⁾ zalutali bezobzirno i u doba katoličke obnove i na ovaj seoski i plemićki oltar. U njima sam prepoznao

³⁷²⁾ Spis pohoda biskupa R. Asperti 1705. BAH; A. M. Karamaneo II, str. 80.

³⁷³⁾ C. Fisković. Stilska zakašnjenja na stolnoj crkvi u Kotoru. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 16, str. 232. Split 1966.

³⁷⁴⁾ C. Fisković, o. c. (175) str. 82—86.

³⁷⁵⁾ C. Fisković, Bilješke o Radovanu i njegovim učenicima. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 8, sl. 1, 2, 3. Split 1954.

djela mletačkog renesansnog kipara Nikole Roccatagliate i posebno ih objavio.³⁷⁶⁾ Restaurirani su u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika u Splitu i sada su radi jače sigurnosti izloženi u Župskom uredu u Podšpilju Mletački su proizvod vjerojatno i okrugla stakla uokvirena i povezana u olovnu mrežu u prozoru lunete. Ima ih još u nekim dalmatinskim crkvama, a dopirahu i do hercegovačkih džamija npr. u Mostaru, ali su izložena nevremenu i nepažnji postala sve rjeđa. Ono najljepše lijevano u XV stoljeću u bojama i obliku Andreisova grba na prozoru kapele sv. Jerolima u trogirskoj stolnoj crkvi razbijeno je za vrijeme prošlog rata. Poticahu ponajviše iz Muranskih ljevaonica koje su u XVIII stoljeću nabavljale bijeli pijesak za pravljenje stakla upravo sa Visa.

CRKVICA SV. ANTUN U OKLUJUČNI

Barokna kapela sv. Antuna Padovanskog, čije je štovanje uzelo maha u XVIII stoljeću u Dalmaciji, pripadala je kao obiteljska kapela susjednoj kući učvršćenom polukružnom kulom u selu Oključni. Premda je nadsvođena prelomljenim gotičkim svodom, a nad vratima ima polukružnu renesansnu lunetu ipak joj ploština okruglog prozorčića u obliku križa, nedostatak apside i motiv povečanog »dijamantnog vrška« pri dnu dovratnika potvrđuju da je doista građena početkom XVIII stoljeća i da je tačan nadnevak njene gradnje 8. srpnja 1714. godine nespretno uklesan na nadvratniku:

Ao Di MVCCXIII DVIII LVGI

Dao ju je sagraditi Peraštanin Frano Visković na svom imanju zvanom Mirce, koje mu je poklonila mletačka vlast 1708. godine zbog zasluga u ratu protiv Turaka, davši mu ranije čast pukovnika i naslov viteza.³⁷⁷⁾ Njegov zastupnik Ivan Petrić prikazao je u studenome 1711. godine molbu za gradnju crkvice biskupu Rajmondu de Aspertisu i on je dopustio komiškome župniku Andriji Kuljišu da je blagosovi.³⁷⁸⁾ Matijašević-Karamaneo također piše, dvije go-

³⁷⁶⁾ C. Fisković, Dva renesansna erosa Nikole Roccatagliata na Visu. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 15, str. 75. Split 1963.

³⁷⁷⁾ F. Visković, Storia di Perasto, str. 26, 57. Trst 1898; 1803... quod est de jure patronatus familiae comitum Viscovich de Perasto... Spis pohoda biskupa P. Galli 1802. BAH.

³⁷⁸⁾ Die 30 novembris 1711.

Presentata per Reverendum Johanem Petrich procuratorem ut infra, instante etc.

Illustrissimus et reverendissimus monsignor Vescovo, Bramando il signor conte colonelo Francisco Viscovich Kavaglier eriger una capella sotto il titolo di S. Antonio di Padua in Mirze sopra Porto Chiave in questa isola sopra il di lui beni... comparisco humilmente inanzi Signoria Sua Illustrissima et Reverendissima Io D. Zuane Petrich procurator del medesimo...

Spis pohoda biskupa R. de Aspertis. BAH.

dine nakon njene gradnje, da ju je dao sagraditi Visković.³⁷⁹⁾ Doista grb sred njena nadvratnika jednak je onome na Viskovićevu portretu.³⁸⁰⁾ Njegovi su potomci Hanibal i Josip Visković, koji su živjeli u Perastu prodali u ime svoje obitelji zemljište i kuće u Mircima Franu Ivanovu Petriću Komižaninu.³⁸¹⁾

Još prije gradnje crkvice sv. Antuna, ljeti 1705. godine, dopustio je biskup de Aspertis Jerolimu Tominu Vidaliju da dovrši u Oključni kapelu sv. Franji Ksaverskom koja je nekoliko godina prije toga bila i započeta, da bi zemljo-radnici koji su u onom kraju radili i mornari koji su se sklanjali u tu pouzdanu luku mogli prisustvovati vjerskim obredima,³⁸²⁾ ali crkvice nije bila nikada dovršena.

CRKVICA GOSPA OD SEDAM ŽALOSTI

U zbijenom okviru starog dijela naselja u Komiži sagrađena je vješto kao urbanistički naglasak na kraju Jončićeve ulice crkvice Gospe sedmero žalosti, koju, budući da je najnovija među komiškim crkvama, zovu i Nova crkva. Podređujući se, kao i sv. Ciprijan u Visu, svom urbanističkom sklopu, nije sagrađena kao većina viških crkava pročeljem prema zapadu.

Dao ju je podignuti 1759. godine poznati komiški župnik rođen u Visu Mihovil Milinković, koji se bavio i književnošću, u čednim kasnobaroknim oblicima s preslicom na pročelju koja ima tri luka i reljefne volute na postolju, slične onima na preslici Gospe u bori-ma sagrađene 1776. godine kraj Gornjeg Sela na Šolti. Milinković je već 1751. godine zamolio biskupa Cesara Bonajutija da mu dopusti gradnju i ovaj mu je uvažio molbu i to zbog udaljenosti i lošeg puta između mjesta i župske crkve, pa je crkva podignuta i na njoj je postavljen natpis:

D. O. M.
DEIPARAE VIRGINI DOLOROSAE
AFFLICTORUM CONSOLATRICI
AD EIUS POTENTISSIMAM OPEM AEGROTIS FIDELIBUS
IMPLORADA HOC SACELLUM IN QUO SACROSANTUM
FILII SUI CORPUS PRO ILLORUM SALUTARI VIATICO
SERVARETUR MICHAEL MILINCOVICH PAROCHUS
EX PIORUM ELEMOSYNIS CONSTRUENDUM AC
DEDICANDUM CURAVIT
A. R. S. MDCCLIX

Vjerojatno mu je autor sam Milinković, koji je 1736. godine sastavio na latinskom jeziku pohvalu biskupu Cesaru Bonajutiju kada

³⁷⁹⁾ O. c. II 30.

³⁸⁰⁾ F. Visković, o. c. str. 265.

³⁸¹⁾ Izvorni dokumenat kod Josipa Viskovića, suca u m. u Splitu.

³⁸²⁾ 3. VII 1705. Spis pohoda biskupa R. de Aspertis I. BAH.

Preslica »Nove« crkve i zvonik kaštela u Komiži

je stiga) u Vis³⁸³⁾ i čija »pripovjedanja i crkvene pjesni u rukopisu«, koje spominje Š. Ljubić 1869. godine,³⁸⁴⁾ nisu još nađeni, pa se stoga u natpisu osjeća barokni izraz XVIII stoljeća.

Crkvu je zidao graditelj I v a n P e t r a š i ć zvan M l i k a n i n j e-
mu je za gradnju isplaćena u listopadu 1756. godine izvjesna svota
novaca,³⁸⁵⁾ pa stoga se na njoj vide oznake domaćeg graditeljstva.
Majstor Ivan je često, sve do kraja XVIII stoljeća popravljao žup-
sku crkvu i zvonik sv. Nikole u Komiži. Pripadao je obitelji iz koje

³⁸³⁾ 17. XI 1736... fù recitata un orazione latina in lode del Vescovo dal sacerdote D. Michiel Milincovich.

Spis pohoda biskupa C. Bonaiuti. BAH.

³⁸⁴⁾ Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II, str. 422. Rieka 1869.

³⁸⁵⁾ Vidi bi ješku 28.

je bio drvodjelac Šime Mlikan, koji je popravljao 1759. godine strop njene sakristije, a spominje se i 1760—1801. godine u Komiži.³⁸⁶⁾

U unutrašnjosti Gospe od sedam žalosti je mali mramorni oltar u baroknim oblicima. Drveno pjevalište slično onome u »Gusarici«. Obje je vjerojatno rezbario neki komiški drvodjelac, a tih je stalno u XVIII stoljeću bilo na Visu, jer ih se nalazi i početkom sljedećeg stoljeća.³⁸⁷⁾ Mala škropionica gotičkih »dijamantnih vršaka« je možda prenesena iz crkve sv. Nikole, jer je po svom stilu starija od ove crkvice.

KUĆNE I NEUBICIRANE KAPELE

Stari nazivi nekih položaja na otoku podsjećaju na neke srednjovjekovne crkvice koje su možda postojale. U prvoj polovici XIV stoljeća neki položaj u Dračevom polju zove se u jednom kupoprodajnom ugovoru »K sv. Klementu«,³⁸⁸⁾ a neko je zemljište pripadalo crkvi sv. Ivana,³⁸⁹⁾ ali to su možda imanja hvarskih crkava. Sredinom XV, a i početkom XVIII stoljeća zove se jedno polje i postoji zemljište crkve sv. Andrije,³⁹⁰⁾ a i sada brijeg nad mjestom Visom nazivlju imenom tog sveca, pa se postavlja pitanje nije li se, pored crkvice sv. Andrije na otočiću koji se po njoj zove Svetac, još jedna nalazila i na samom Visu.

Običaj da dalmatinske plemićke obitelji imaju svoje kućne kapele, prenesen je i na otok Vis, gdje su, kako se doznaje iz arhivskih spisa, postojale tri obiteljske kapele u kućama i to sredinom XVIII stoljeća, i to sv. Gala uz kuću Jakše kraj Munjca u Kutu,³⁹¹⁾ a krajem tog stoljeća u kući župnika Antuna Borčića Buko, koja je bila bogatije snabdjevena³⁹²⁾ u Komiži i kapela u domu Vicka Luxio (Lukšić) početkom prošlog stoljeća³⁹³⁾ u Visu.

³⁸⁶⁾ Računska knjiga Bratovštine Presvetog Rozarija u Komiži. HAZ. Spisi biljež. A. Foretića 1795, str. 146. HAS.

³⁸⁷⁾ Komiža. Protocolo. Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju u Splitu.

³⁸⁸⁾ T. Smičiklas, o. c. X, str. 462. Zagreb 1912.

³⁸⁹⁾ Ibid IX, str. 91. Zagreb 1911.

³⁹⁰⁾ 17. X 1452... terrenum in Lissa... a traversa iura Sancti Andree... Liber gratiarum 1428—1483. HAH; 8. XI 1739... nel campo vocato San Andrea... Spisi biljež. J. Sibischini III (1735—1741). HAS. Spisi biljež. A. Foretića 1795, str. 146. HAS.

³⁹¹⁾ 4. XI 1763. Spis pohoda biskupa Pontali. BAH; 27. VII 1770... l'oratorio privato del signor Marin Giaxa.

Spis pohoda biskupa I. Riboli, I (1769—1770). BAH. Vidi bilješku 456.

³⁹²⁾ 1798... oratorium domesticum A. R. Parochi Borcich Bucò elegans et copiosa suppellectile instructum...

Spis pohoda biskupa D. Stratico II. BAH.

³⁹³⁾ 1802. biskup Galli ga nazivlje sacellum.

Spis pohoda biskupa A. P. Galli. BAH.

CRKVA SV. SILVESTRA NA BIŠEVU

Sredinom XI stoljeća sagradio je svećenik Ivan Gaudijev Grlić Splićanin crkvicu sv. Silvestra na otoku Biševu i predao je odobrenjem neretvanskog kneza Berigoja³⁹⁴⁾ benediktincima sa Tremitskih otoka, koji su ga primili u svoj red. Tom darovnicom osnovana je na Biševu podružnica benediktinskog tremitskog samostana iz koje se razvio samostan.

Crkvice je, dakle, postojala već u XI stoljeću, pa je vjerojatno bila sagrađena u predromaničkom stilu, ali je u toku stoljeća u malom osamljenom naselju mijenjala svoj oblik. Današnja crkvice potječe vjerojatno iz XIV stoljeća, jer je presvođena gotičkim svodom opasanim pojasima koji se naslanjaju na šest širih zidnih lezena spojenih s lukovima.³⁹⁵⁾ S vanjske sjeverne strane svod i zid su poduprti jakim i niskim kontraforima, od kojih je prvi uz pročelje prema ostalima skoro trostruko širok. Ta neusklađenost kontrafora je očiti znak brzog snalaženja domaćih majstora da podupru ugroženi svod bez obzira na jedinstvenost njenog vanjskog izgleda, a ne javlja se samo ovdje već i u još nekim crkvama XIV—XVI stoljeća uzduž Dalmacije, osobito gdje je zemljište neujednačeno i strmo.

Nepravilnost florisa, gotički svod nad izduljenim niskim prostorom i uski gotički prozori, jednako kao i natpis svećenika Ivana s uobičajenim zazivom, koji se javlja u srednjovjekovnim natpisima:

MEMENTO DNE IOAS. PPO

urezan iznad peterokrake zvijezdice na ploči,³⁹⁶⁾ prenesen s nekog drugog vidljivijeg mjesta i upotrebljen kao spolij za impost vrh prve sjeverne lezene, govore da je starija, Grličeva crkvice bila doista pregrađivana u XIV stoljeću. Vjerojatno je od nje pri tome ostala samo polukružna jaka apsida sa središnjim prozorčićem kao kod mnogih sličnih nadogradnja i veći dio temelja. Crkvena vrata su zamijenjena kasnije novim koja su obrubljena gotičko-renesansnim užetom, a imaju barokni poluobli jastučić s reljefnim akantima i završnim profiliranim vijencem iznad nadvratnika. Njihov stariji nadvratnik s ugaonom rupom za utakanje vratnica, tipičnom oznakom predromaničkog ili romaničkog vremena, je skinut i upotrebljen kao spolij nad baroknim vratima susjednog dvorišta.

³⁹⁴⁾ M. Barada, Dinastičko pitanje i Hrvatska XI stoljeća. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku L, str. 177. Split 1932.

³⁹⁵⁾ F. Radić, o. c. (71), str. 158, 159.

³⁹⁶⁾ G. Novak, o. c. (104) str. 76. To nije natpis sa nadgrobne ploče. Uporedi: C. Fisković, Nekoliko neobjelodanjenih romaničkih skulptura u Splitu. Hoffillerov Zbornik, str. 446. 447. Zagreb 1940. Prema Gušićevoj fotografiji izgleda da je ime napisano IOHS. V. sl. I. Ostojić, o. c. II, sl. 421 a.

Drveni rustični oltar s tri drvena svetačka kipa, likova pape Silvestra, Ivana preteče i Antuna opata spominje se početkom XVII stoljeća³⁹⁷) i može potjecati iz tog vremena. Tada je u crkvi bio i kameni reljef prikaza Bogorodice sa sinom koji više u njoj ne postoji, a mogao je biti renesansni rad domaćih majstora koje su često klesali na Braču i na Hvaru u to vrijeme.

Apsida je sa sjevera ograđena samostanskim zidom koji se proteže prema jugu. U njemu su strijelnice za obranu od mogućeg neprijateljskog napadaja. To su jedini vidljivi ostaci starog biševskog samostana koji je oslabio nakon XIII stoljeća, kada se razvio, poljepšao i utvrdio romaničkim kulama prostraniji samostan ovog reda iznad Komiže. Ostali dijelovi ovog zida biševskog samostana našli bi se iskapanjem s južne strane crkvice, ali ta se istraživanja nisu ni pri pisanju ovog pregleda crkvenih viških spomenika, na žalost mogla vršiti ni na ovom ni na drugim mjestima. Ta su ispitivanja potrebna ne samo zato da popune, a ponegdje i isprave ove retke, već da obogate kulturnu i umjetničku baštinu ovog otoka koja je u toku stoljeća osakaćena. Pri njenom daljnjem ispitivanju, ona će zastalno pokazati još višu povezanost sa susjednim otocima i kopnom i otkriti jedinstvenost naše stare kulture na istočnoj jadranskoj obali.

CRKVA SV. ANDRIJE NA OTOČIĆU SVECU

U prvoj polovici XIII stoljeća spominje se na otočiću Svecu, čiji se obrisi plave na pučini zapadno od Komiže, benediktinski samostan i crkva sv. Andrije,³⁹⁸) koji su pripadali benediktincima. Kada sam 1962. godine posjetio otok, našao sam na njemu ruševine romaničke crkve kojoj je još polukružna apside natkrivena polusvodom i lukom izrazito romaničkog srpastog oblika, nad kojim je ostatak zida od četvrtastog kamenja. Prema tome, crkva okrenuta prema zapadu može se datirati u XIII stoljeće, u doba razvijene dalmatinske romanike. Uz crkvu se vide ostaci i ruševine samostana, među kojima se nalaze komadi antičkih rimskih kupa i žara, po čemu se može zaključiti da su Svetac, nazvan tako po srednjovjekovnoj crkvi i samostanu već naseljavali Rimljani, koji su na njemu mogli imati villu rusticu. Na tu ruševinu su Hrvati u X—XI stoljeću vjerojatno sagradili crkvicu od koje je ostao samo ulomak predromaničkog ukrasa s nizom savinutih kuka; izrazitim motivom s kamenih greda i zabata oltarnih ograda u starohrvatskim crkvicama spomenutih stoljeća. Taj jedini dosada na otoku Svecu, a i na obližnjem Visu poznati predromanički ulomak srećom je spašen, iako je uzidan u cementnu ogradu zdenca koji također potječe iz starijeg vremena. Romanička crkvica je vjerojatno svojim stilom

³⁹⁷) Spis pohoda biskupa Georgi. BAH.

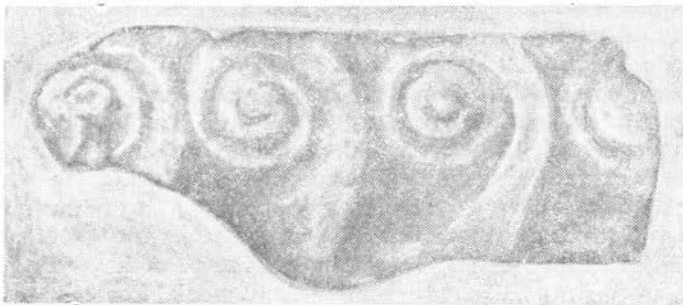
³⁹⁸) M. Barada, Trogirski spomenici I/I, str. 48. Zagreb 1948.

Ruševine crkvice na otočiću Svecu

povezana s benediktinskom crkvom u Komiži, a te su veze vjerojatno i ranije postojale, pa bi se po predromaničkom ulomku nađenom na Svecu moglo pretpostaviti da će se tragovi crkvice tog sloga pronaći u Komiži, iako su veze između ovog samostana i kopna bile izravne. Tako npr. zadarski zlatar Kuzma Jurjev radio je u prvoj polovici XV stoljeća za benediktinca Šimuna opata sa Sveca, a opat je poznavao i zlatara Vlatka Veseljkića.³⁶⁹⁾

Niže od tih ruševina i bliže moru je novija crkvića sv. Andrije, rustična gradnja, čija vrata i okrugli prozor na pročelju odaju no-

Ulomak predromaničkog pletera iz XI stoljeća s otočića Sveca

³⁶⁹⁾ C. Fisković, Zadarski srednjovjekovni majstori, str. 111. Split 1959.

vije doba, ali zvonik na preslicu pokazuje gotički oblik XV stoljeća. Na njemu je zvono koje ukrašuju reljefi; poprsje Gospe sa sinom u polumjesecu, zrakasto sunce u medaljonu, Veronika s rupcem, vijenac lozice i godina MDXXIII II. Po načinu izrade plitkih reljefa, a i po godini, zvono je renesansno. U crkvi se nalazi i ulomak istrošenog baroknog kipa na čijoj pozadini se primjećuje križ sv. Andrije u obliku slova X.

Svi ti ulomci su u skladu s povijesnim podacima i pokazuju slijed umjetničkih stilova koji su, evo, doprli i do ovog osamljenog jadranskog otočića, pri čemu je najzanimljivije da se predromanička reljefna ornamentika, poznata u Dalmatinskoj zagori i u susjednoj Italiji pojavila i sred ove pučine, na krajnjem komadičku dalmatinske obale. Upravo zato ovaj ulomak nuka na daljnja ispitivanja ove ruševine.

Prema svjedočanstvu kolona Antuna Felande i Vicka Zankija zvanog Soko, koji su obrađivali otočić, na njemu je od sredine XVIII stoljeća starinska crkva, u kojoj su bili grobovi, bila već ruševina, tako da je franjevac Antun iz Osora, redovnik hvarskog samostana, kad je ljeti dolazio na otočić da skuplja milostinju, podizao šator od ribarskih mreža, vojga i pod njim vršio crkvene obrede na Pristaništu ribarima i pastirima. Monaha na njemu nije bilo, a komendatori koji su ubirali dohotke ove nadarbine od kojih je bio zadnji makarski kanonik Grgur Sumić nisu ni prilazili na otočić, već su imali na njemu svoje čuvare i dolazili rijetko i za nekoliko dana u Komižu da uzmu svoje prihode. Koloni komende su na njemu sijali ponešto žita, gojili koze od kojih su sirili sir, te sjekli drva koja su prodavali Hvaranima za izvoz u Mletke.⁴⁰⁰⁾ Držali su stoga na otočiću pastire, a dio dobiti slali komendatoru. Soko i Felanda su veći dio godine provodili na Svecu, pa je Felanda stoga posljednjih godina XVIII zidao na njemu poljsku kućicu pokrivenu pločama,⁴⁰¹⁾ koja tamo nije bila jedina. Biskup Galli je primijetio prvih godina XIX stoljeća grobove i ruševine nadsvodene crkve, pa je naredio da ju se obnovi.⁴⁰²⁾

Na gornjem dijelu otoka su ruševine zvane »Kraljičin grad«.

Engleska mornarica je u doba Napoleonovih ratova bila podigla na otočiću brzozavnu stanicu.⁴⁰³⁾

JAVNE ZGRADE

Ni u Visu ni u Komiži nisu još otkriveni natpisi ni reljefi mletačkog lava na nekoj kući, koji bi označivali da je to upravna

⁴⁰⁰⁾ Uporedi I. Ostojić, o. c. II, str. 384.

⁴⁰¹⁾ Spisi notara A. Foretića iz Komiže (1792—1822), str. 19—21. HAS.

⁴⁰²⁾ Circa S. Andrea de Pelago. In altiori scopuli hujus vertice mille quingentosque circiter pasus a mare distanti, antique muros ecclesiae diruto iam fornice, consistentes reperisse in cuius loci ambitu mortuorum conditoria existere...

Spis pohoda biskupa A. P. Galli. BAH.

⁴⁰³⁾ D. Foretić, o. c. str. 627.

ili administrativna zgrada iako su Mlečići rado isticali te znakove. O tome nam dosad poznati arhivski spisi šute i tek se zna da je engleska vlast 1812. godine sagradila kuću za upravne urede i to sa stanom čuvara i tamnicom,⁴⁰⁴⁾ potrebitom u onom nemirnom ratnom vremenu kada je Vis bio prepun trgovaca, gusara i došljaka odasvuda, ali ni toj se dosad nije našlo sačuvanog znaka niti spomena u predaji, pa se ne zna gdje se nalazila. Tamnice se s rešetkama na prozorima vide na obali u Kutu.

DVOR SUCA

Na Visu se ne spominje dvor viškog suca, jer je taj boravio u svojoj kući, budući da je bio hvarski plemić i to jedan od onih koji su povremeno živili u Kutu.⁴⁰⁵⁾ Kada bi dolazio na Vis hvarski gradski knez, pod čiju je upravu spadao i ovaj otok, on je vjerojatno također stanovao i uređovao u nekoj privatnoj pogodnoj i prostranoj kući. Kada je, pak, odlazio u Komižu, on ili viški sudac boravili su u Kaštelu,⁴⁰⁶⁾ jer dvora, čini se, nije ni tu bilo. Ne zna se niti da li je gastald viški⁴⁰⁷⁾ uređovao u XIV stoljeću u posebnoj zgradi.

BILJEŽNIČKE PISARNICE

Početakom XVII stoljeća spominje se u Visu ured pisarnice,⁴⁰⁸⁾ ali su javni bilježnici, viški župnik Mate Lukanić u prvoj polovic, a hvarski plemić Ivan Klišić krajem XVI stoljeća, pa Alviz Stasini, Vicko Leporini, Ivan Balci Lucić i Andrija Bonin početkom XVII stoljeća, koji su privremeno dolazili na Vis, te zatim i oni iz XVIII stoljeća pisali ugovore, oporuke i ostale isprave u svojoj ili u tuđim kućama, u dućanima, u dvorištima, u javnoj loži i na ulici, kako se čita u njihovim spisima. Bilježnik Andrija Foretić je imao 1793. godine svoj *c a n c e l l o*. Prvi stalni službeni bilježnik na Visu bio je Antun Jakša od kojega se sačuvalo nekoliko spisa, koji počinju pri kraju XVII stoljeća.⁴⁰⁹⁾

⁴⁰⁴⁾ Ibid. str. 707.

⁴⁰⁵⁾ Ibid. str. 525.

⁴⁰⁶⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 126.

⁴⁰⁷⁾ Ibid. str. 37.

⁴⁰⁸⁾ Vidi bilješku 316; 21. IX 1607. Fatto nell'offizio della cancelaria in visita à Lissa. Bilježnički spisi Hvara, sv. 5 (1601—1612). HAZ.

⁴⁰⁹⁾ To se vidi iz mnogih bilježničkih spisa. Ne može se, dakle, tvrditi da se prvi javni bilježnik javlja na Visu tel 1715. godine. G. Novak, o. c. (104), str. 131. Spomenut ću dva: 24. Jan. 1535 de quo in actis Domini presbyteri Mathej Lucani notarij publici...; 11. VI 1544. Actum Lisse in villa luca in domo habitationis mei notarij... presbyter Matheus Lucanus pharius publicus notarius; 1596 adi primo decembre in Lissa nella casa di me nodaro... Ego Joanes Clislich patricius pharensis nodarus publicus. Dok je prvi kao župnik boravio dulje u Visu, drugi je tu dolazio povremeno. Hvarski bilježnički spisi I, Ibid 1596. HAZ.

JAVNE LOŽE

U Kutu i u Luci su postojale javne lože kao u mnogim dalmatinskim gradovima, a i selima, u kojima su često sagrađene pred crkvama.⁴¹⁰⁾ U Kutu se javna općinska loža spominje krajem XVI⁴¹¹⁾ i u XVII stoljeću,⁴¹²⁾ a u Luci početkom XVII stoljeća,⁴¹³⁾ jednako kao i u Starome Gradu u istoj hvarskoj općini.⁴¹⁴⁾ Položaj Lože u Kutu označen je tačno u katastralnoj mapi iz prvih desetljeća prošlog stoljeća i to na mjestu kuće sagrađene, nakon njenog rušenja, s južne strane početka stepeništa sv. Ciprijana.⁴¹⁵⁾ Postojao je u XVII stoljeću i javni glasnik koji je oglašavao naredbe pred ložom i župnom crkvom, a pismene oglase izlagao na vratima te i franjevačke crkve.⁴¹⁶⁾

JAVNI ZDENCI

U Luci je u XVIII stoljeću postojalo mjesto zvano *Slatina*.⁴¹⁷⁾ U Kutu se kraj manje Jakšine kuće spominje javni bunar zvan Munjac u drugoj polovici XVIII stoljeća,⁴¹⁸⁾ koji postoji i sada na dugom trgu. Njegova starinska kruna je uništena i zamijenjena cementnom, a uska i duboka unutrašnjost nije mijenjala izgled.

Javni bunar na malom trgu u Luci zvahu »*Klapavica*«, možda zbog zveketanja mjedenih posuda, kojima se zahvatala voda ili brbljanja okupljenih žena pri njenom crpljenju. Slikovita barokna kruna bunara iskićena s maskama, cvjetovima, okrunjenom i životinjskim maskama postavljena je tek 1964. godine sred malog trga pred novom školom. Krune i grla bunara »Pod orih« i u Veloj bandi i »Donje vode« u Maloj bandi su preinačene.

⁴¹⁰⁾ C. Fisković, Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LII, str. 188, Split 1949.

⁴¹¹⁾ 20. X 1594.

Actum Isse in villa Cut ante logiam comunem...

Hvarski biljež. spisi 1592—1594. HAZ.

⁴¹²⁾ Vidi bilješku 316.

⁴¹³⁾ 27. IX 1622.

Fatto a Lissa apresso la logia publica in quel medesimo luoco...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 6 (1621—1629). HAZ.

⁴¹⁴⁾ 3. IV 1623.

... una muraglia posta qui à Citta Vecchia nel luogo chiamato appresso lozza...

Ibid. str. 277.

⁴¹⁵⁾ Protocollo delle particole degli edifici br. 507. Mapa Visa u Arhivu mapa Istre i Dalmacije u Split

⁴¹⁶⁾ 5. VI 1630. piazzaro di Lissa je oglasio neki proglas. Spisi bilježnika J. Jakše, str. 17. Općinska knjižnica u Visu; Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 395. HAS.

⁴¹⁷⁾ Ibid. str. 396.

⁴¹⁸⁾ 28. XII 1781.

... La casa qui in Cut appresso il Pozzo commune detto Mugnaz... Arhiv obitelji Jakša. HAH.

Engleska je uprava Visa otkupila 1812. godine bunar obitelji Dimitri za javnu upotrebu.⁴¹⁹⁾

BOLNICA I UBOŽNICA

Iza apside župske crkve u Visu postojala je bolnica ili ubožnica za bolesne siromaha, koju je osnovao u XVII stoljeću Julije Andrijin Jakša prihodima svojih viških imanja. On joj je namijenio i posebnu ostavštinu za izdržavanje siromaha i bolesnika, koji su u njoj smješteni. Antun Matijašević-Karamaneo je nazivlje početkom XVIII stoljeća *hospedale*,⁴²⁰⁾ a u njoj se tada spominju i starice.⁴²¹⁾ Imala je, dakle, odjeljenje za žene i muškarce, a postojala je još i sredinom prošlog stoljeća.⁴²²⁾ Sačuvalo se i nekoliko oporuka bolesnika i siromaha koji su u njoj boravili iz prve polovice XVIII stoljeća.⁴²³⁾

Imala je svog opunomoćenog predstavnika i blagajnika. U prvom vremenu njenog osnutka vršio je tu dužnost Raffael Jakša unuk njenog osnivača.⁴²⁴⁾ Početkom prošlog stoljeća upravljala je s njom Komisija Javne dobrotvornosti, koja se sastojala od predsjednika, blagajnika i četiri člana.⁴²⁵⁾ Bolesnike i starce liječili su mjesni liječnici. Među njima su 1731—1732. godine Benedikt Selva⁴²⁶⁾ 1736. Ivan Mirković Žarković,⁴²⁷⁾ 1760. Julije Castelli,⁴²⁸⁾

⁴¹⁹⁾ D. Foretić, o. c. str. 707.

⁴²⁰⁾ Vicino alla Chiesa Parochiale è stato fabricato l'Hospetale dalli signori Marino, e Zuanne Giaxa ordinato col testamento del quondam Signor Giulio loro Padre, che li ha lasciato l'entrate per sostentamento di quelli poveri, che fossero in quello amessi.

A. M. Karamaneo II, str. 81.

⁴²¹⁾ Spis pohoda biskupa R. de Aspertis 1711. BAH.

⁴²²⁾ Lissa. Protocollo delle particelle degli edifizi. Arhiv mapa Istre i Dalmacije, Split.

⁴²³⁾ 9. X 1733; 14. VII 1737. Spisi biljež. J. Sibischini. Oporuke. HAS.

⁴²⁴⁾ 10. II 1732

Signor Raffael Giaxa Procurator Cassiere dell'Ospedale di questo luoco istituto dal quondam Signor Giulio Giaxa quondam Signor Andrea suo avo paterno...

Spisi biljež. J. Sibischini (1731—1735). HAS.

7. XI 1735.

Signor Raffael Giaxa come procuratore dell'Ospedale di questo luoco...

Ibid. III (1735—1741). HAS.

⁴²⁵⁾ I tada je u ubožnici bilo žena i muškaraca. Spis pohoda biskupa I. Skakoča 1830—1831. BAH.

⁴²⁶⁾ 20. VIII 1731. Spisi biljež. J. Sibischini (1731—1735). HAS.

⁴²⁷⁾ 3. VIII 1736... Zuanne Mir. Zarcovich chirurgo... Ibid. (1735—1741). HAS.

⁴²⁸⁾ 4. XI 1760... Giulio Castelli chirurgo... Oporuka Rafaela Marinova Jakše. Arhiv Jakša. HAH.

1782. Stjepan Barbieri iz Splita, 1813. Ivan Ostojić iz Starog Grada na Hvaru, oba promovirana na poznatom sveučilištu u Padovi, 1819 godine Nikola Bogdanović i ostali.⁴³⁰⁾

Zgrada je u prvim godinama prošlog stoljeća bila veoma trošna i zapuštena,⁴³¹⁾ iako je nad njenim vratima stajao još natpis:⁴³²⁾

Xenodochium
Christo
Pauperum Patri
Dicatum
A Julio Jaxa Nobili Pharensi, et Spalatensi.
Andreae Filio
Ex proprium Agrorum Issae Decimatione
Institutum.
Ad Egenorum Christi subsidium
Eretum.
Procuratoribus Nobilibus Consiglieris Pharensibus
Creditum.
Anno Salutis Orbis M. D. C. L. XVII.

U obitelji osnivača Julija Jakše u doba osnivanja ubožišta bilo je već liječnika. Mihovil, kojega je opjevao Kavanjin u osmom pjevanju svog dugog spjeva:

*Mihoj Jakša liečnik slavni,
toka dila ki objavi,
navlaš moguć i upravni,
samovlasnik od naravi:*

službovao je u Khaniji na Kreti 1631. godine, a imao imanje u Visu kojim su upravljali njegovi sinovi Frano i Petar.⁴³³⁾

⁴²⁹⁾ 24. VI 1782... Signor Dotr Steffano Barbieri Medico Fifico...
Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

⁴³⁰⁾ 20. VI 1813. Dr Giovanni Ostoich Proto medico...
Spisi bilježnika A. Ghericeo. HAS; Almanacco provinciale della Dalmazia 1819, str. 139; Uporedi M. Grmek, Hrvati i Sveučilište u Padovi. Ljetopis JAZU 62, str. 368. Zagreb 1957. U Komiži je bio 1802—1803. g. liječnik Giovanni de Maggio iz Napulja.

⁴³¹⁾ 10. X 1834. Ospedale: locale in massimo disordine e che bisogna d'un generale ristauero.
Spis pohoda biskupa I. Skakoča 1834. BAH.

⁴³²⁾ Prema prijepisu zajamčenom pečatom i potpisom načelnika:
Per copia conforme estratta dall'Iscrizione lapidaria esistente sopra la porta di quest'ospedale de'poveri.

Della Podestaria Comunale di Lissa li 26. Maggio 1821.
Il Podestà della Comune

Nicolò Dojmi
Arhiv obitelji Jakše. HAH.

⁴³³⁾ 17. V 1631 in la Canea, città del Regno di Candia, L'eccelementissimo signor Michel Giaxa Dottor Fifico habitante in questa citta ... istituisce per sui procuratori... Francesco et Piero Giaxa suoi figli... di far... divisione con il signor Gierolamo Giaxa suo fratello di

Prvih godina našeg stoljeća staro ubožište je srušeno i preneseno u »Gospinu tvrđavu«, a na njegovu mjestu sagrađena zgrada osnovne škole.

LUČKI ZDRAVSTVENI URED

Pod mletačkom upravom lučki zdravstveni ured se nalazio u Visu u jednom privatnom dućanu.⁴³⁴⁾ Engleska vlast na otoku dala je sagrađiti uz rt sv. Jurja u Luci 1813. godine zdravstveni ured za brodske karantene.⁴³⁵⁾ U komiškoj luci, gdje se sredinom prošlog stoljeća spominje ispostava lučkog ureda,⁴³⁶⁾ na obali je sagrađena u istom tom stoljeću čvrsta zgrada lučkog zdravstvenog ureda s njenim ograđenim dvorišnim hodnikom i uklještenim gatom za doček brodova i putnika osumnjičenih zbog zaraze. Slične su postojale i u drugim dalmatinskim pristaništima, ali ih je većina porušena, pa i ona u viškoj Luci, gdje je lučki zdravstveni ured postojao u doba engleske vladavine i to u Kutu, a možda i u samoj crkvi sv. Jurja,⁴³⁷⁾ što nije neobično, jer se zna da je i barokna crkva Blagovjesti sred Orebića poslužila ponekad u XIX stoljeću kao lazaret za održavanje karantene.

Lučki zdravstveni ured iz XVIII stoljeća ostao je još na obali u Zadru, a od onih sagrađenih po istom tipu u doba austrijske vladavine sačuvan je onaj u dubrovačkoj luci. Trogirski i splitski su srušeni koncem XIX stoljeća i poznati su iz starih crteža i fotografija,⁴³⁸⁾ a hvarski i korčulanski, koji su bili slično građeni i uređeni kao komiški, porušeni su sasvim nakon drugog svjetskog rata, jer bijahu jako oštećeni bombardiranjem. Upravo i zbog toga zgrada komiškog lučkog zdravstvenog ureda ima spomeničku vrijednost i treba je u cjelini s njenim ograđenim pristaništem sačuvati, tim više što je mnogo spomenika naše zdravstvene kulture srušeno.

RIBARNICA

Obilni ribolov uvjetovao je već u XIV stoljeću u Visu gradnju ribarnice, koja se spominje sredinom toga stoljeća. Zgradu je općina davala u zakup i svaki je ribar koji je želio u njoj prodavati

---

tutti li beni nell'Isola di Liesena e Lissa...

Spisi bilježnika J. Jakše str. 19. Općinska knjižnica u Visu; C. Fisković, Zdravstvene prilike u Splitu krajem XVIII i prvih godina XIX stoljeća, Zbornik iz hrvatske medicinske prošlosti, str. 248. Zagreb 1954.

⁴³⁴⁾ D. Foretić, o. c. str. 525.

⁴³⁵⁾ Ibid, str. 707; 6. V, 9. VII 1813. Fatto a Lissa terra Cut in officio di Sanità a San Giorgio...

Spisi bilježnika V. B. Dojmi. HAS.

⁴³⁶⁾ Annuario marittimo per l'anno 1853. str. 19. Trst 1853.

⁴³⁷⁾ Vidi bilješku 435.

⁴³⁸⁾ C. Fisković, o. c. (34), sl. 54, str. 253—255.

svoju ribu plaćao određeni iznos zakupniku.⁴³⁹⁾ Njen položaj se danas ne može ubicirati, a ne zna joj se ni izgled.

UTVRDE

U X stoljeću mletački kroničar Ivan Đakon spominje na Visu grad. Možda je to bila neka utvrda, jer »castrum« spominju Mlečići i početkom XV stoljeća.⁴⁴⁰⁾ Viška naselja inače nisu bila opkoljena zidom niti utvrđena jačim utvrdama u srednjem vijeku, a sklop antičke Isse se nije obnavljao, pa na otoku postoje samo neke kule i utvrde tek od druge polovice XVI stoljeća, izuzevši ovdje već spomenute romaničke kule u sklopu benediktinskog samostana nad Komižom. Nije isključeno, međutim, da se pri daljnjem istraživanju nađu i raniji ostaci.

Strateška važnost Visa, koju su uočili vjerojatno već stari Iliri, a očito Grci još u staroj eri, ponovila se odjednom u prvoj polovici prošlog stoljeća, pa je ovaj otok tada utvrđen jače od ostalih na Jadranu. Prije toga nekoliko je kula branilo otok i prilaze k njegovim lukama i poljima. Ta obrana nije bila dovoljna, pa su i pojedine kuće, osobito one pri moru, kao i u ostalim dalmatinskim obalnim, a i zagorskim mjestima, bile osigurane puškarnicama, koje im se još vide u zidovima, ponajviše uz vrata i prozore, a ponegdje i pod krovom. Nekima su ulazi bili obranjeni, a prozori zaklonjeni visećim zidićima na konzolama.

Obilazeći Dalmaciju mletački sindici su preporučili svojoj vladi 1576. da bi bilo potrebno na neobranjenom Visu sagraditi bar neko malo utvrđenje da se zaštiti onih hiljadu i dvjesto otočana. Nakon petnaestak godina to je ostvareno samo u Komiži.

U komiškoj luci diže se na malom rtu koji oblikuje njene dvije uvale *kaštel* sagrađen pri kraju XVI stoljeća. Njegov četverouglasti oblik se širi pri dnu ukošenim zidovima. Sjeverni i zapadni su bili prije gradnje obale neposredno u moru, pa su stoga na njima glomazni kameni prsteni za vezivanje usidrenih jedrenjaka, a slični su onima na zapadnim kulama grada Korčule i na dubrovačkoj lučkoj utvrdi sv. Ivan.

Čvrsti zidovi završavaju zaobljenim glomaznim kruništem, kojemu neki otvori bijahu ograđeni zidićima na još sačuvanim dvostrukim konzolama. U zidovima su topovska ždrijela, uske puškarnice i četvorasti otvori nad zidnim vijencem.

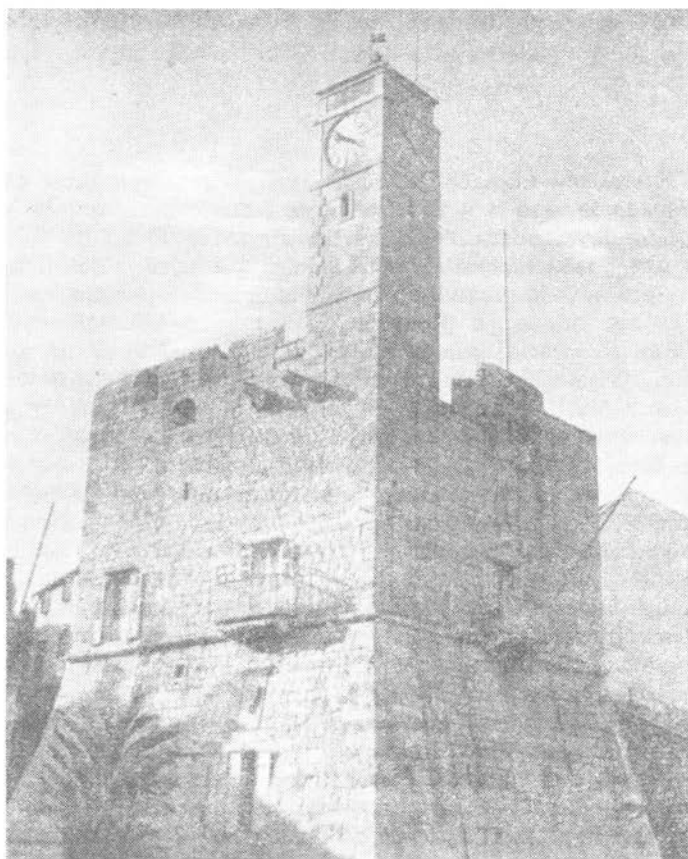
Ta čvrstva glomaznost je umanjena tek u osmom desetljeću prošlog stoljeća, nakon što je komiška općina 1879. godine kupila⁴⁴¹⁾

⁴³⁹⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 96.

⁴⁴⁰⁾ Ibid. str. 75, 92.

⁴⁴¹⁾ Iz dopisa komiške općine Okružnom poglavarstvu u Hvaru br. 219, 1882. godine: ... In data 9 ottobre 1879 quindi la sottoscritta Amministrazione Comunale di Comisa acquistava a publica asta la Torre Accorn per l'importo di fiorini 1800 soldi 1...

Komiški spisi. HAS.

Kaštel u Komiži

kaštel poslije austrijskog razoružanja Visa i u nj smjestila svoj upravni ured. Tada su otvoreni dugoljasti prozori i postavljeni lagani balkoni, a na završnom bridu uzdignut je toranj općinskog sata.⁴⁴²⁾ Tim izmjenama kaštel je postao općinska administrativna zgrada Komiže, jer u njoj ni u Visu nije bilo palače mletačkog predstavnika ni kneza, koja bi kao drugdje mogla poslužiti općinskoj vijećnici i pisarnama.

Nad vratima s križem urezanim sred nadvratnika su grb i natpis mletačkog predstavnika na Hvaru i Visu, kneza i providura Ivana Grimanija, u kojemu se ističe da je njegovim zalaganjem kaštel podignut 1585. godine:

⁴⁴²⁾ A. Dudan pogrešno piše da je ovo »il palazzo veneziano di comune«, jer taj u Komiži, kao što vidjesmo, nije postojao. A. Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana I*, str. 152. Milano 1921.

OPVS CVRA IOANIS GRIMANI
COMITIS ET PROVISSORIS S
VB ANNO DOMINI MDLXXXV

Kao ni većina mletačkih utvrda u Dalmaciji nije, međutim, dovršen državnim mletačkim novcem, već prihodima napornog i ustrajnog ribarenja Komižana na ribolovnoj pošti Trešljavac, južno od Biševa. To odava natpis uzidan visoko na sjevernom zidu pod istrošenim reljefom krilatog lava, jedinog znamenja Mletačke Republike, koji je ostao na otoku:

DEO. GRATIA ICH EST OPERA DI
POSTA TRESLIAVAC. 1. 5. 9. 2.

Ribolov je doista bio unosan i pridonio je izgradnji Komiže i Visa, te Marin Gazarović pjeva u početku svog »Murata Gusara«:

*Ribami je ov Vis zidan,
Ovde zidov pri ne biše*

A. B. Bordone⁴⁴³) početkom XVI stoljeća piše, da se oko Visa love: »najbolje srdele na svijetu (*le miglior sardelle del mondo*)«. Sredinom tog stoljeća obilni lov sardela spominje i Mlečanin Giustinian,⁴⁴⁴) a početkom XVIII stoljeća pjeva o tom lovu i o vinogradima i Jerolim Kavanjin:

*... Liepom Viesu, di se mladu
trsja, i gdi su plodna boka
za ribanje i za sade,
o kih ona čeljad rade, ...
... Čudne im se ribe kupe,
udarajuć sried njih mriža,
nu kad dobri, kad trišćeni,
s nelovom su uhiljeni.⁴⁴⁵)*

Stoga je neshvatljivo da mletačka vlast nije pomagala ribarstvo i da je ono bilo otežavano zbog smetnja na koje su ribari nailazili osobito u XVIII stoljeću kod mletačke vlade, tako da je pisac Alberto Fortis napisao, proboravivši nekoliko dana među njima, u svom poznatom »Viaggio in Dalmazia« da: »njihov lov ne izvoze u Mletke, gdje očekuju najveće štete, već ga raznose po Napuljskom kraljevstvu kojemu na jadranskim obalama nedostaje ribara.«⁴⁴⁶)

⁴⁴³) O. c.

⁴⁴⁴) G. Novak, o. c. (104) str. 143. I poznati renesansni ljevač zvona i topova Ivan de Tollis Rabljanin kupovao je na Visu 1539. godine sardele. C. Fisković, Ivan Rabljanin. Anali Historijskog Instituta u Dubrovniku VI—VII, str. 213. Dubrovnik 1959.

⁴⁴⁵) J. Kavanjin, Poviest vandelska, str. 312. Zagreb 1913.

⁴⁴⁶) A. Fortis, Viaggio in Dalmazia, II, str. 169. Mleci 1774.

Unutrašnjost kaštela je presvođena čvrstim svodovima koji se upiru u središnji stub. Rebrasti svod u prizemlju ima križne pojasnice, a jedan luk u katu je gotički. Gotika je dakle još i ovdje prisutna krajem XVI stoljeća. Usko bočno stepenište vodi u prvi kat, gdje je povremeno boravio mletački sudac otoka Visa,⁴⁴⁷⁾ i na završnu terasu. Uz kaštel se prema jugozapadu pružao zid koji je ograđivao naselje, a vidi ga se na akvarelu Fedora Karačaja iz tridesetih godina prošlog stoljeća.⁴⁴⁸⁾ Kaštel je prema službenom mletačkom izvještaju u prvoj polovici XVII stoljeća »oskudjevao u oružju i municiji«,⁴⁴⁹⁾ pa ga niti nakon napadaja Uskoka na Komižu 1614. godine⁴⁵⁰⁾ Mlečići nisu jače naoružali. To uostalom nije bilo neobično, jer je Mletačka republika štedila pri obrani ove luke kao i u bezbroj drugih dalmatinskih mjesta, izlažući živote svojih podanika na otocima i na kopnenoj dalmatinskoj granici. Zna se da na vratima izložene vrgoračke tvrđave nije bilo sredinom XVIII stoljeća zasu- na, ključanica ni drvenih prečaka!⁴⁵¹⁾

Upravo zbog toga su na mletačkom zemljištu pojedini gradovi, kao Šibenik, a i pojedinci gradili o svom trošku kule na Braču i na Korčuli, pa i u hvarskoj općini.

Za vrijeme engleske vladavine u utvrdi je bdila posada. Po engleskoj korveti usidrenoj u Komiži, koja je sudjelovala u okršajima s francuskim brodovljem utvrdu zvahu »Aichorn«.⁴⁵²⁾

Na tornju je pločica sa natpisom gradnje:

Eretto

Anno 1870

Zvono je preneseno sa neke komiške crkve, jer ima reljefne likove svetaca Andrije, Nikole i Kristofora, Frana i Antuna, Bogorodice i Raspeća, a ukrašeno je viticama i akantom. Na njemu su natpsii:

A FULGORE	ET
ET	VERBUM
TE PESTATE	CARO
LIBERA NOS	FACTU
DOMINE	EST
OPUS	
MARTINI	
ET ANTONI	
PICININI	
NEPOS	

Na rubu je i datum: ANNO MDCCXVIII. Antun Picinini je salio 1722. godine zvono u Medvidama.

⁴⁴⁷⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 126.

⁴⁴⁸⁾ F. Karacsay, 100 vedute delle coste orientali del Mare Adriatico.

⁴⁴⁹⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 126.

⁴⁵⁰⁾ Vidi bilješku 459.

⁴⁵¹⁾ C. Fisković, Najstariji opisi i slike Vrgorca. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU IX, br. 3, str. 126. Zagreb 1961.

⁴⁵²⁾ D. Foretić, o. c. str. 627.

Osim spomenutog kaštela u Komiži je postojala i *Mazolinova kula*, pa stoga 1644. godine generalni providur razlikuje komišku tvrđavu (*forte di Comisa*) od komiške kule (*torre di Comisa*).⁴⁵³⁾

Mazolinovu kulu je vjerojatno saziđao Antun Mazolin i dio koji je naslijedila njegova kćerka Felicita Borčić prodala je krajem 1632. godine braći Jakovu i Antunu Foretiću uz uvjet da uz nju ne prislanjaju gradnje koje bi nadvisivale njen most.⁴⁵⁴⁾ To je, možda, ona kuća-kula koja strši među novijim kućama sred luke, a nekoć se isticala u prvom planu, pa se stoga i vidi u spomenutom Karačajevu akvarelu.⁴⁵⁵⁾ Prizemlje joj je presvođeno kamenim svodom, a pred visokim prozorima pod krovom strše kamene konzole koje su nosile obrambene viseće mostiće. U Komiži je vjerojatno prvih godina XVII stoljeća bila još neka kula, jer Vicko Perasti tada piše u svojoj molbi, koju ovdje navodim, da je u Komiži »*tvrđava s mnogim drugim skloništima*« od gusara. Utvrđenu crkvu sv. Roka u Komiži već smo spomenuli.

U Viškom polju i u Luci bogatiji posjednici su gradili i izdržavali kaštele i kule da se zaštite od gusarskih nasrtaja.

U dvorištu kuće obitelji Jakše u Kutu je nedovršena četverouglasta kula ukošenog proširenog podanka opasanog poluobljim zidnim pojasom. Njeni okrugli otvori predviđeni su za topove koji su imali braniti ne samo obiteljsku kuću već i luku s boka. Bit će da je starija od kuće, jer je potisnuta u pozadinu i tek je ranije, prije vještog smještaja Jakšinog sklopa na rubu ove strme obale, mogla braniti okolinu sa svog slobodnog položaja.⁴⁵⁶⁾

Jugoistočno od Jakšine kuće su zidine neke *četverouglaste kule* koja u prizemlju prema luci nema otvora, već su ulazi na njezin prvi kat sa istočne ulice. U zidovima su uske puškarnice, na zapadnom i južnom su širi i ukošeni otvori i udubina za peć. Sa zida je prenesen u susjednu kuću zidni umivaonik s gotičkim motivom »dijamantnih zubaca«, po čemu bi se kulu moglo datirati u XV stoljeće. To bi, dakle, bila najstarija viška kula. Možda je to ona kula koja se spominje još i 1806. godine pod imenom obitelji Hektorovića.⁴⁵⁷⁾ Te se godine spominje i kula uz kuću obitelji Milesi.⁴⁵⁸⁾

⁴⁵³⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 126.

⁴⁵⁴⁾ 24. VI 1619... Antonius Mazzolini... Knjiga krštenih I, str. 60'. ŽAV; 1. XI 1632... fatto in Comisa nella tore Mazolina... q^m messer Antonio Mazolin... torre Mazolina sudetta col suo fondi posta in deto loco di Comissa...

Hvarski spisi sv. 7, str. 41'. HAZ.

⁴⁵⁵⁾ Vidi bilješku 448.

⁴⁵⁶⁾ 1859. godine u popisu imanja Frana Jakše spominje se kuća - kula koja se nalazi kraj bunara Munjac:

Beni immobili. Torre in Mugnaz in continuazione della casa grande in detta località... Capella (chiesetta) fra la torre e la casa grande in Mugnaz.

Spisi obitelji Jakša. HAH, Vidi bilješku 391.

G. Novak smatra da je iz XVII stoljeća. O. c. (104), str. 88.

⁴⁵⁷⁾ D. Foretić, o. c. str. 528.

⁴⁵⁸⁾ Ibid.

Na padini brijega južno od Kuta u Valicama sazidana je dvokatnica zvana »kula« iako nije utvrđena. Po jednostavnim okvirima prozora mogla bi biti iz XVIII stoljeća. U njenoj konobi vide se ožbukani, duguljastim kamenom zidani, zidovi porušene antičke cisterne koja zahvaća prizemlje čitavog zapadnog i polovicu južnog i sjevernog zida sve do vrata. Po dugoljastom kamenu i finoj žbuci pomiješanom sa komadićima opeke prepoznaje se rimski način zidanja i žbukanja cisterne. Pripadala je vjerojatno nekoj vili rustici, koje su se zidale i na ovom osoju iznad mjesta Visa, pa se u njenoj blizini nailazi na ulomke amfora i tegula. Kuća je pripadala obitelji Kuljiš, a sada je vlasnost Božanića.

U Luci se ističe tzv. »kaštil« koji je 1617. godine sazidao doseljenik Vicko iz Perasta. On je 18. listopada 1615. godine predao molbu hvarskom gradskom knezu, da mu dopusti zidanje ovog ka-

Perastijeva kula u Visu

štela navodeći u njoj da zarobljenici koji bježe iz turskog ropstva pričaju da će sjeveroafrički gusari napasti Vis, budući da znaju za njegovo bogatstvo, pa se Višani boje njihova napada, tim više što u njihovom mjestu nema nikakve obrane ni utvrđenja, pa ni zaklona u slučaju i najmanjeg napada. On je stoga zamolio da mu se dopusti podignuti na vlastitom zemljištu uz sagrađenu kuću četverouglastu kulu, za obranu svoje brojne obitelji i ostalih Višana, ne samo od Turaka već i od Uskoka koji su i prethodne, 1614. godine, opljačkali Komizu, iako ju je branila tvrđava, a u luci postojahu mjesta za sklanjanje. Gradski knez mu je uvažio molbu uz uvjet da mu to odobri i generalni providur. Taj je doista 16. prosinca 1616. godine dopustio iz Raba, gdje se tada nalazio, da se podigne kula, pa je Vicko u veljači 1617. godine dao uvesti to odobrenje u hvarsku gradsku pisarnu.⁴⁵⁹⁾ Kula je, dakle, mogla biti sagrađena u toku 1617. godine. Tko je bio taj Peraštanin još nije utvrđeno. Sreta ga se sa suprugom Katom već krajem 1587. i to s naslovom »ser« (gospodin), 1591. i 1594. »dominus« ili »signor« početkom 1609. godine, a uvijek s nazivom »iz Perasta (da Perasto)«

⁴⁵⁹⁾ A di 18 d'ottobre 1615. Fù presentata la sequente scritta di supplicatione all'Illustrissimo Signor Conte e Proveditore per l'infrascritto D. Vincenzo Perasto instandovi.

Illustrissimo Signore

La relatione che continuamente fanno li schiavi che vengono recuperarsi et scampare dalle mani de Turchi fanno stare in continuo timore non solo me Vincenzo Perasto con la mia famiglia che siamo al numero de vinti doi ma tutti l'habitanti dell loco di Lissa attestando essi schiavi che dissegnano li corsari con le fuste barbaresche venir dapredare questa isola alletati cossi dall'information che sanno dell opulenza et ricchezza di questa come perche non vi è loco di poter ritirarsi in ocorenza d'un minimo assalto non solo de Turchi ma ne anco d'ushochi che pure l'anno passato suaglegiaro il loco di Comisa ove vi è la fortezza con tanti altri lochi da ritirarsi cio considerando io Vincenzo giadetto. E deliberato cossi per salute mia et della famiglia come dell'altri di questo loco suplicar Vostra Signoria Illustrissima si compiacia con autorità del Regimento suo concedarmi licentia di fabricare sopra il mio loco posto in Luca vicino ala casa mia et alle mie spese una toretta di brazza dieci al quadro per potermi in occasione di qualche incursione salvare con le famiglie et robba non solo me ma dell'altri ancora che ivi si ritirassero anco puossiamo con magior fervore attender alle cose nostre et stiamo in un certo modo schiavi da qualche sinistro accidente et alla bona gratia di Vostra Signoria Illustrissima mi racomando

18. X 1615 Hvarski knez Francesco Contarini mu prihvaća molbu uz uvjet da je odobri generalni providur.

16. XII 1616. Lorenzo Venier generalni providur mu odobrava molbu na Rabu.

27. II 1617. Prijepisi molbe i dozvole uvedeni na Vickovu molbu u Liber gratiarum 1614—1792. HAH. Vidi o kuli i G. Novak, o. c. (104), str. 10, 126, 188—191. Pisac smatra da je V. Perasti doselio tek 1615. godine. Međutim, on već 1609. godine ima u Luci vlastitu kuću. Vidi bilješku 460.

u Luci, gdje ima kuću.⁴⁶⁰) Umro je ljeti 1622. godine i u svojoj oporuci i kodicilu 19. i 20. lipnja preporučio je svojim sinovima Luki, Antunu i Nikoli, da ni oni ni njihovi nasljednici ne smiju prodati ni podijeliti ovu kulu koju je on nedavno sazio.⁴⁶¹) Sinovi mu se također zovu »da Perasto«, a zatim taj naziv, u ono doba oblikovanja prezimena, pretvaraju u Perasti. Luka, a zatim i Gabriel bili su u drugoj polovici XVII stoljeća prokurator i građani i pučana.⁴⁶²) Kasnije su isticali svoje plemstvo i nazivali se Perasti-Diuli.⁴⁶³) Nikola je imao tri nezakonita sina, što onda, osobito u hvarskoj općini, nije bilo neobično, pa je i njima djed Vicko ostavio izvjesnu svotu budu li plovili po moru,⁴⁶⁴) u čemu bi se, možda, moglo otkriti staru pomorsku predaju ovog peraštanskog roda.

Na zidovima ove kule podijeljene zidnim vodoravnim vijencima crne se otvori za topove i puške, a na uglovima vrha strše na trostrukim konzolama dvije presvođene četverouglaste stražarnice ukrašene akroterijem.⁴⁶⁵) U unutrašnjost se ulazilo kroz vrata na prvom katu, koja se vide na zapadnom zidu uz koji je kasnije pregrađena Perastijeva kuća, koju je s kulom spajao drveni most.⁴⁶⁶)

⁴⁶⁰) Adi 2 febraro 1609. Fatto a Lissa nella villa di Luca in casa de messer Vincenzo da Perasto...

Hvarski bilježnički spisi sv. 5 (1601—1612), str. 658. HAZ. Knjiga krštenih I, str. 1, 9', 11. ŽAV.

⁴⁶¹) Adi 19 zugno 1622

Fatto a Lissa in casa del signor Vincenzo da Perasto in quel medesimo luoco esso messer Vincenzo... ordina a Vincenzo Leporini nodai publico a doversi fare il presente testamento... Item vol ordina et lassa che il castello da esso testadore novamente fabricato apresso la casa granda non possa esser venduto malignato ne per alcuno modo diviso ne dalli suoi figli ne dalli suoi successori in perpetuum...

... Heredi suoi universali lassa et instituisce Luca Antonio et Nicolo suoi figlioli di tutti suoi beni mobili e stabili dovunque esistenti...

... Trojici nezakonitih sinova svog sina Nikole ostavlja pojedinačno po dvadeset i pet dukata, ako budu pomorci.

Adi 20 zugno 1622.

Fatto a Lissa in casa de messer Vincenzo da Perasto in quel medesimo luoco esso messer Vincenzo... disse haver hieri fatto il suo testamento al qual aggiunge per codicilio... Item ordena che la torre novamente fabricata da esso testatore non si possa divider ma resti comune come nel suo testamento...

22. VII 1622 otvorena je, nakon Vickove smrti njegova oporuka i kodicil pečatan s tri pečata u kojima je križ s dvije zvijezde i početnim slovima njegova imena VP.

Hvarski biljež. spisi 1621—1629, sv. 6. str. 56—59. HAZ.

⁴⁶²) 9. X. 1663, 15. X. 1671. Liber gratiarum (1614—1792), sveščić IX, X, HAH.

⁴⁶³) G. Novak o. c. (104), str. 10, 126, 189—192.

⁴⁶⁴) Vidi bilješku 461.

⁴⁶⁵) V. sl. G. Novak, o. c. (104) sl. 61.

⁴⁶⁶) U unutrašnjosti ove kule našao sam 1944. godine, dok sam kao član Oblasnog Oslobođilačkog odbora Dalmacije boravio na oslobođenom

Ta kuća je jugozapadno od kule. Iako je njen izgled mijenjan ostala joj je loža s dva segmentna luka i balkon na zapadnom pročelju. S nje se nosilo kamenje za obranu na kulu, koje je još ostalo poredano na njenom završnom zidu. U kući i na terasi su ostala dva zidna umivaonika s reljefnim ukrasima, konzolama i maskeronima uobičajenijim na njima. Pokazuju tvrdoćom oblika, već XVII stoljeće u kojem su Perasti bili moćni.

U blizini kule nije bilo dopušteno inače graditi zidove, pregrade ni kuće koje bi umanjivale i kratile obrambeno djelovanje njenih brončanih topova i kamenih kugli s kojima je bila naoružana i u XVIII stoljeću,⁴⁶⁷⁾ kada su Višani, kako se doznaje iz pisama Matijaševića-Karamanea, strepili od gusarskih i turskih napadaja,⁴⁶⁸⁾ zbog kojih je i obitelj *Pjerotić* u Luci podigla *kulu* spomenutu u jednoj ulici prvih godina XVIII stoljeća i to kraj njene kuće, koja se spominje s dvorištem već početkom XVII stoljeća.⁴⁶⁹⁾ Perastijeva kula je bila naoružana brončanim topovima i pererama i 1806. godine.⁴⁷⁰⁾

Sred Luke na predjelu zvanom Smiderevo sagrađena je uska i vitka *kula* pokrivena krovom na dvije vode. Na zidovima opasanim pojasom od sedre su mali četvrtasti prozori ukošena profila i niz uskih puškarnica te mali rasteretni luk. Sagrađena je u sklopu zidina koje su možda ostatak antičke Isse. Zidane su velikim blokovima i na strateškom položaju prema Luci. U Luci se spominje 1785. godine mala kula obitelji Dojmi, a početkom XIX stoljeća i »Put kule«.⁴⁷¹⁾

Pristup u vinorodno polje Podšpilja i Pothumlja branila je sa zapada *Zonkotova kula*, prozvana tako po »Ivanu Zuaniću«, koji se, prema predaji, istaknuo u mletačkoj mornarici i dobio dozvolu da je sazida, ali možda je to Komižanin Antun Zanchi, kaštelan komiškog kaštela. Bdila je nad prostranim vidikom sve do Velog sela. Četverouglasta je i u rustičnim zidovima su joj istočna i zapadna

---

Visu i počeo skupljati ove bilješke, u Perastijevoj kuli malu kame-nicu s gotičkim reljefnim grbom u čijem štitu je osmerokraka nad polumjesecom, koja je vjerojatno u nju unesena kasnije. Polumjesec i tri zvijezde s polomjenim pojasom ima u svom grbu obitelj Prdvarić u Visu i Hvaru. Vidi bilješku 542.

⁴⁶⁷⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 191; brončanih topova bilo je na Visu sve do XIX stoljeća. D. Foretić o. c. str. 528.

⁴⁶⁸⁾ A. M. Karamaneo II, str. 19—21.

⁴⁶⁹⁾ Adi 25 marzo 1704

... fatto a Lissa terra Luca in strada publica appresso la torre del signor Pierotich...

Spisi bilježnika I. Dojmi u Komiži (1704—1728). HAS.

18. X 1623.

Fatto a Lissa nella villa di Luca nella corte delli signori fratelli Pierotich...

Spisi bilježnika I. Balcilucio (161—1677) str. 22 HAS.

⁴⁷⁰⁾ D. Foretić, o. c. str. 528.

⁴⁷¹⁾ 4. VIII 1813... Strada della Torre...

Spisi bilježnika V. B. Dojmi. HAS. Vidi i bilješku 570.

vrata obranjena puškarnicama koje se nižu uz topovske otvore i na gornjim katovima, na koje se uzlazi samo drvenim ljestvama, kroz otvor kamenog svoda. Od kamenih peći u unutrašnjosti je najstarija ona na prvom katu. Na kulu je naslonjen sklop prizemnica i jednokatnica s dvorištem i bunarom.

U Podšpilju sazidana je isto tako rustično *Mladineova kula* nazvana po svom nekadašnjem vlasniku, obitelji Mladineo, koja se u Komiži krajem XVI stoljeća nazivala i Mladinovići.⁴⁷²⁾ Njena vrata imaju žljebove za vratnice, na obadva kata s puškarnicama i otvorima za topove, a na jugozapadnom uglu stršila je na konzolama izbočena stražarnica.

Dok su obje te kule ruševne, pristupačnija *Kostričićeva kula* u Dračevu polju na sjeverozapadnoj strani brežuljka sv. Vida pretvorena je u stambenu kuću. Pripadala je staroj viškoj obitelji Kostričić, koja se spominje zadnjih godina XVI stoljeća⁴⁷³⁾ i prvih godina XVII stoljeća na Visu,⁴⁷⁴⁾ i čiji članovi nose naslov »gospodin«, što znači da bijahu moćni.

Kula u Podšpilju je potpuno srušena i ostao je tek uz cestu naziv »Pri kulu«. Vjerojatno je to ona koja je početkom XVII stoljeća pripadala komiškome župniku Antonu Mardešiću, a u kojoj se moglo i udobno stanovati, pa se tu odmorio pri svome pohodu i biskup Bonaiuti.⁴⁷⁵⁾

Tačno vrijeme izgradnje tih kula u viškom polju i na susjednim obroncima se ne zna, ali se može pretpostaviti da su građene u doba mletačko-turskih sukoba u tzv. Kandijskom i Morejskom ratu sredinom i krajem XVII stoljeća, iako su još zidane srednjovjekovnim načinom šupljih i visokih tornjeva, kojima tek široki otvori za topove odaju barokno vrijeme. Očito je da su ih zidali domaći majstori starinskim načinom, koji se razlikovao od novog niskog zidanja zemljom ispunjenih bastiona, sagrađenih vjerojatno po nacrtu stranih, pa čak i nizozemskih inženjera koji su 1716. godine stupili u službu Mletačke republike.

Jedan takav bastion podignut je na sjevernoj strani samostanskog sklopa sv. Nikole u Komiži. Širi se u četiri oštra kljuna po sustavu Vaubanovog »terrapienata« i zidan je poput splitskih zidina i utvrda na Gripama podignutih početkom druge polovice XVII stoljeća po nacrtu mletačkog vojnog graditelja Aleksandra Magli,

⁴⁷²⁾ 24. I 1591.

Fatto in Comisa in bottega Dom. Francisci Mladinovich...

Hvarski spisi kneza M. Balbi (1591—1592). HAZ.

⁴⁷³⁾ 15. XI 1599. Tomasina uxor Domini Gabriellis Costricich;
23. I 1618... Dominus Vincentius Costricich...

Knjiga krštenih I, str. 17, 39. ŽAV.

⁴⁷⁴⁾ 6. VIII. 1629. à Lissa... et messer Zuanne Costricich testimonii.

Spisi bilježnika J. Jakše pok Andrije. Općinska knjižnica u Visu.

⁴⁷⁵⁾ 1736... respirò nella torre del signor D. Antonio Mardessich curato di Comisa posta in Pospiglie.

Spis pohoda biskupa C. Bonaiuti. BAH.

pa nije isključena mogućnost, da je postojala povezanost između komiške utvrde i splitskih, iako treba istaknuti da je bastion u Komiži sagrađen već 1645. godine.⁴⁷⁶⁾ Podignut je ne samo da brani crkvu i bivši samostan, koji uostalom nije tada više ni postojao, već i da posluži za eventualni zbijeg Komižana koji su svojim ribarenjem koristili mletačkoj državnoj blagajni, iako se i ovaj bastion kao i kaštel na obali zidao prihodima ribolova na Trešjavcu.⁴⁷⁷⁾

Komiža je, dakle, sve do početka XIX stoljeća bila jače obranjena nego Viška Luka, koja je tek od prvih godina tog stoljeća, s obzirom na Napoleonsko zauzimanje Dalmacije, bolje utvrđena.

Mirom u Požunu 1805. godine Austrija je ustupila Francuskoj Dalmaciju, pa je i Vis morao priznati Napoleonovu vlast. Francuzi je ipak nisu mogli učvrstiti na otoku na kojemu pristajahu često engleski i ruski brodovi, vršeći kontinentalnu blokadu na brzinu proširenog Napoleonova carstva, dok ga 1812. godine englesko ratno brodogradilište sasma nije zauzelo.

Englezi su, da bi se oduprli francuskoj mornarici, vršili blokadu i gospodarili Jadranom, učvrstiti otok jakim i suvremenim utvrđenjima, kao što je i sam Napoleon predviđao u pismu potkralju zauzete Italije Eugenu u srpnju 1811. godine: »*Englezi će tu brzo podignuti utvrde da osiguraju za sebe tu važnu tačku.*«⁴⁷⁸⁾ Neki nepoznati Višanin spjevao je o tome prigodnicu u kojoj pozdravlja početak utvrđivanja, sretan da će bar tako njegov otok izbjeći francuske namete, koji bijahu osiromašili ionako od Mlečića iscrpljenu Dalmaciju:

... Čestiti su došli Inglezi,
Vas braniti od Frančezi.
Nisu dali njim stupiti
Ni vas jadno porobiti.
Došli jesu sve jakosti
I oružja puno dosti
Koja vas će ušćuvati
I potpunu sreću dati
Vas će otok utvrditi
I obranu načiniti...⁴⁷⁹⁾

Prvih dana rujna 1811. godine pregledao je otok engleski vojni inženjer, kapetan W. Bennett i smatrao da ga treba utvrditi baterijama, ali je vjerovao da će biti potrebno da ga brane i bro-

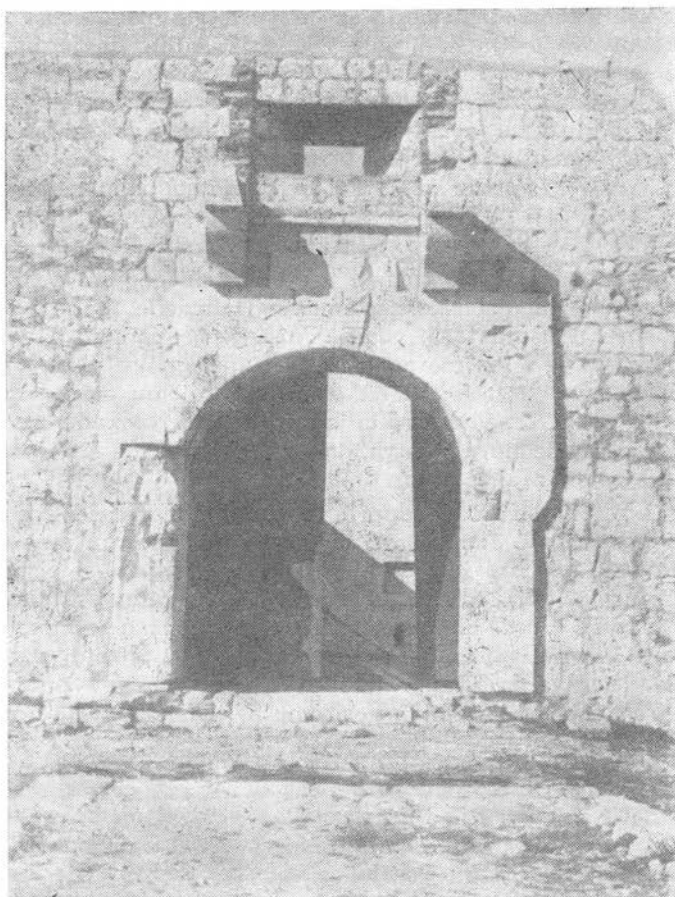
⁴⁷⁶⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 126, 186—187; C. Fisković, o. c. (34), str. 202, 203. Da li da se to poveže s Nikolom Candidom, vojnim graditeljem čija je obitelj bila povezana s Visom?

⁴⁷⁷⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 186

⁴⁷⁸⁾ Ibid. str. 210. Važnost Visa uvidio je na isti način i zapovjednik Hitlerove mornarice Doenitz 1944. godine. Hitlerove konferencije o pomorskim pitanjima 1939—1945. godine, str. 360. Beograd 1950.

⁴⁷⁹⁾ C. Fisković, o. c. (171)

Ulaz u tvrđavu »George III« kraj Visa

dovi .Tada su na komiški kaštel bila stavljena četiri topa, a Bennett je 8. ožujka 1813. godine pisao generalu G. Mannu generalnom nadzorniku utvrda u London da su dvije utvrde sagrađene, a ostale da su pri završetku. Na utverdama su pored engleskih vojnika radili vjerojatno i domaći majstori obrtnici i seljaci, a po nacrtima engleskih vojnih inženjera među kojima je bio i *W. Bennett*, Višani su se zastalno tome odazivali, jer je i vojni zapovjednik Visa pukovnik George Duncan Robertson pisao iz Visa 26. travnja 1812. godine zapovjedniku britanskih vojnih snaga lordu V. Bentincku, da su stanovnici Visa s najvećim zadovoljstvom dočekali engleske vojnike, te da se on nada da će oni njegovoj posadi pružiti pomoć, tim više što su stanovnici s obje strane Jadrana nezadovoljni s Francuzi-

ma.⁴⁸⁰) Robertson je u travnju 1812. godine počeo zidati nad ulazom u višku Luku⁴⁸¹) nisku i dugoljastu tvrđavu kosih zidina i opkoljenu jarkom, koju prozvaše imenom ondašnjeg svog kralja Jurja III,⁴⁸²) budući da je bila veća od ostalih, a danas je Višani zovu »Fortica«. Preko visećeg mosta koji se izvlačio na ispruženom postolju iznad jarka ulazilo se u tvrđavu kroz široka vrata, kojima je sred luka reljefno uklesana engleska zastava, a sa strane dva cvijeta. Viseći zidić na dvjema konzolama iznad vrata, stari i okušani srednjovjekovni motiv, osiguravao je još i tada ulaz nad kojima je kamena ploča s natpisom:

GEORG THE THIRD

Bu the Grace of God King of Great Britain and Ireland etc.

1813

U unutrašnjosti tvrđave su dva dvorišta opkoljena jarcima. U sjevernom je zdenac. Na terasi unutrašnje utvrde su polukružni otvori za topove, a svi su zidovi osigurani puškarnicama. Lukovi vrata i ostalih otvora zidani su ciglama. Neki dijelovi unutrašnjosti preuređivani su kasnije, u vrijeme austrijske vladavine.

Južno od tvrđave Jurja III nad uvalom Svitnjom je engleska tvrđava u obliku dvokatne okrugle kule s završnom terasom i čvrstim svodom koju prozvaše *Bentinck*, po lordu generalu Wiliamu Cavendischu Bentincku zapovjedniku britanskih snaga u Siciliji. Tim imenom je označena i na prvim austrijskim zemljovidima Visa,⁴⁸³) ali je taj naziv davno zaboravljen i danas ovu ruševinu zovu »Terjun«. Opkoljena je niskom višekrakom ogradom poput bastiona.⁴⁸⁴)

Treća engleska utvrda je prozvana »Robertson« po spomenutom zapovjedniku Visa Georgu Duncanu Robertsonu,⁴⁸⁵) a četvrtu sagrađenu na Jurjevu brdu, zvanom po crkvi sv. Jurja u uvali, nazvali su »*Wellington*«, po svom vojskovođi Arturu Wellseleyu vojvodi od Wellingtona, pobjedniku francuske vojske kod Waterlooa 1815. godine. Po tom nazivu se daje pretpostaviti da je

⁴⁸⁰) The Inhabitants have received us with the utmost satisfaction and I have reason to suppose that they will render us every assistance that we can expect from them... The only information that I can give to your Lordship at present is that from all accounts the Inhabitants on both sides of the Adriatic are exceedingly discontented with the French...

Arhiv Ministarstva obrane, WO 1/311. London.

⁴⁸¹) V. sl. G. Novak, o. c. (104) sl. 64.

⁴⁸²) Ne Georga IV, kako piše P. Mardešić, Viška bitka. Pomorski Zbornik, 4, str. 515. Zadar 1966.

⁴⁸³) P. Kuničić, o. c. str. 39; D. Foretić, o. c. str. 631; G. Novak o. c. (104) str. 233. Vidi i austrijske zemljovide u knjižnici Arheološkog Muzeja u Splitu; A. Iachino, La campagna navale di Lissa 1866. str. 334, 338. Milano 1966.

⁴⁸⁴) Gauttier—Monnier—Hell—Berard, Recueil des plans des ports et rades de la Mer Mediterranée de la Mer d'Azof, tabla 14. Marseille 1859. Kula Bentinck je pogrešno označena na istočnoj strani Luke!

⁴⁸⁵) G. Novak, o. c. (104), str. 211, 233.

dovršena iza te čuvene pobjede, dakle, posljednjih dana engleskog boravka na otoku. Njeni okrugli zidovi, tanji od onih Terjuna, osigurani su puškarnicama, a unutrašnjost je učvršćena dvama poprečnim zidovima između kojih je okruglo postolje porušenih svodova sazidanih opekom. Wellingtonova slava je odjeknula osobito u dubrovačkom kraju. Bernard Džamanjić mu je spjevao pjesmu, a jedrenjak pelješke obitelji Štuk se 1824. godine prozvao »Waterloo«.⁴⁸⁶⁾

Na istočnom dijelu otočica pred ulazom u luku sagradili su Englezi nisku bateriju kojoj se još vide ruševine. Prozvaše je po mladom komodoru Wiliamu Hoste, zapovjedniku svog ratnog brodovlja na Jadranu, koji ju je dao podignuti 1811. godine,⁴⁸⁷⁾ a istaknuo se u bitci engleskog s francusko-talijanskim brodovljem pred Visom 1811. godine i u oslobođenju Kotora od Francuza 1814. godine, pa mu je stoga na spomeniku u londonskoj stolnoj crkvi djelu kipara T. Campbella, 1833. godine, urezano na medalji sred štita ime Visa LISSA, a na zastavi koju desnica diže nad krunom ime Kotora CATTARO. Ti motivi i natpisi su poznati i sa medalja njegovih odlikovanja.⁴⁸⁸⁾ Otočić su po bateriji zvali i u doba austrijske vladavine »H o s t e« ali ga nakon gradnje svjetionika nazivlju *Mala lanterna*.

Englezi su, dakle, učvrstili jako uglavnom samo Luku, koja im je izgledala važnija od Komiže, jer je bila veća a i bliže kopna zauzetog onda od Francuza.

Izgradnjom ovih utvrđenja upravljao je vojnički inženjer Henrison, a ubrzanim radom velikog broja zidara i radnika dovedenih iz Dalmacije, Istre i Italije,⁴⁸⁹⁾ koji se pridružiše otočanima, gradnje su bile brzo dovršene.

Austrija je iza odlaska Engleza pojačavala engleska utvrđenja, ali je zatim 1873. godine odjednom razoružala Vis, srušivši djelomično i te utvrde,⁴⁹⁰⁾ koje stoga, osobito kule Wellington, Robertson i Bentick, pokazuju očite i jake tragove nasilnog rušenja, a oštećenja se vide i na tvrđavi Jurja III.

Glavna utvrda koju je Austrija sagradila na otoku jest baterija koja se prostire sred Luke, koju nazivljahu tridesetih godina prošlog stoljeća »L e v a m a n«,⁴⁹¹⁾ po čemu se ovaj predio i danas

⁴⁸⁶⁾ F. Appendini, *De vita et scriptis Bernardi Zamagne*, str. 273. Zadar 1830; S. Vekarić, *Pelješki jedrenjaci*, str. 272. Split 1960.

⁴⁸⁷⁾ D. Foretić, o. c. str. 630.

⁴⁸⁸⁾ A. S. Dabinović, *Wiliam Hoste, Englezi na Visu. Jadranska straža XIV*, br. 9. Split 1939; *Vidi o Hosteu i »Dubrava«* br. 13, str. 30. Dubrovnik 1941; M. Milošević, *Uloga jedne engleske eskadre kod osvajanja Boke... (1813—1814)* Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XIV, str. 125. Kotor 1966.

⁴⁸⁹⁾ G. Novak, o. c. (401) str. 212; D. Foretić, o. c. str. 631.

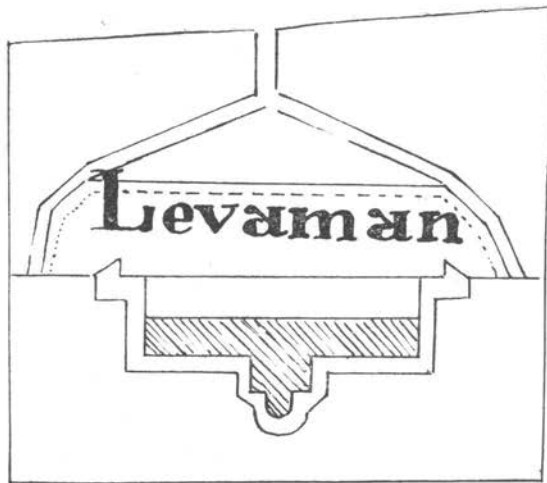
⁴⁹⁰⁾ *Ibid.* str. 239; L. Beritić, *Obalna utvrđenja na našoj obali. Pomorski zbornik I*, str. 247, 248. Zagreb 1962; P. Kuničić o. c. str. 126.

⁴⁹¹⁾ *Mapa Vis, tabla XVI.* Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju. Split; U Maschekovu Manualu neki Z. piše da je sagrađena 1840 god. O. c. str. 145. P. Kuničić piše da je podignuta 1849. O. c. str. 25.

tako naziva, a zatim »Gospina tvrđava«. Na njoj je donedavna stajala mramorna pločica s uklesanom godinom i nazivom:

BATTERIA DELLA MADONA
ANNO MDCCCXLI

Stil slova i mramorna pločica, neuobičajena na tvrđavama, odaju da je kasnije postavljena, pa i godina ne označava gradnju, jer se iz katastralne mape i Karacsayeva akvarela vidi, da je već postojala tridesetih godina XIX stoljeća. Opoljena je jarkom, ima jako učvršćenu vojarnu s puškarnicama i izbočenim središnjim dijelom

*Baterija iz XIX stoljeća u Visu
(crtež iz katastra)*

sred južnog zida. Pred njom je dvorište u koje se ulazi kroz vrata segmentnog luka, okružena bunjatom i obranjena puškarnicama.⁴⁹²⁾ Dvorište, u kojemu su bunari, ima pred sobom visoki nasip obzidan ukošenim zidom u čijoj su unutrašnjosti skladišta i tamnice. Pred njim je drugi niži, tako da je čitavi sklop usmjeren uglavnom obrani luke od neprijateljskog brodovlja. I doista baterija je uoči Viške bitke 1866. godine odigrala važnu ulogu, kada su talijanski brodovi prodrli u luku pokušavši da osvoje otok. Kasnije je preudešena za ubožište i bolnicu,⁴⁹³⁾ pa su joj prozori prošireni, a nasipi pošumljeni. Danas je u njoj stalno postavljena izložba »Vis u Narodnooslobodilačkoj borbi« i izložena zbirka spomenika antičke Isse.

⁴⁹²⁾ G. Novak, o. c. (104), sl. 63.

⁴⁹³⁾ P. Kuničić, o. c. str. 25.

Osim tih istaknutih utvrda, na otoku se vide ostaci niskih austrijskih baterija iz prve polovice prošlog stoljeća. Luku su branile četiri baterije. »*Mamula*« je sagrađena niže od utvrde Jurja III, a prozvana je kao i utvrda na ulazu u Boku Kotorsku po kapetanu Lazaru Mamuli koji se 1831—1839. godine istaknuo pri utvrđenju Visa, a zatim je bio 1850. godine dalmatinski namjesnik. Istočno od utvrde Bentinck sagrađena je baterija »*Šupurine*« nazvana po starom nazivu vode koji se spominje i početkom XVII stoljeća.⁴⁹⁴)

Baterija »*S. v. Kuzma i Damjan*« nosi ime obližnje crkvice. Vidi se na Karacsayevu akvarelu i na litografiji s izgledima dalmatinskih mjesta i gradova objavljenoj u Zadru 1846. godine,⁴⁹⁵) što znači, da je već postojala u prvim desetljećima prošlog stoljeća. Nešto mlađa će biti baterija »*Smidt*« koja je s poluotočica Sučurja, sučelice »*Šupurini*«, branila ulaz u luku, a dobila je ime po Josipu Smidtu austrijskom zapovjedniku Visa i njegovih utvrda od 1860. do 1863. godine.⁴⁹⁶)

Austrijanci su, dakle, zadržali uglavnom raniji raspored engleskog utvrđenja viške luke, ali su se s novim baterijama spustili bliže k moru, a k tome sazidali nove i utvrdili Komižu i uvalu Rukavac.⁴⁹⁷) Pristup k Rukavcu, odnosno k južnoj obali otoka branila je baterija »*Podstražje*« prozvana po starinskom imenu tog predjela koji spominje početkom XVII stoljeća i pjesnik Gazarović.⁴⁹⁸) Komižu su branili, u luci stari već spominjani kaštel iz kraja XVI stoljeća, koji se u XIX stoljeću nazivao i *Accorn*, a s brijega u blizini crkvice sv. Mihovila baterija »*Max*« ili »*Maksimilijan*«,⁴⁹⁹) čija je dugoljasta pačetrovina pojačana s četiri istaknuta ugaona kvadrata, ucrtana na katastarskoj mapi tridesetih godina prošlog stoljeća,⁵⁰⁰) te s ostalih brijegova »*Knez rat*«⁵⁰¹) ili *Magnaremi*⁵⁰²) i *Dragomir Kamik*«.⁵⁰³) Sve te

⁴⁹⁴) Adi 8 marzo 1638.

... beni... appresso la valle di Comisa uno in loco detto Bougo-schia... da mezzo di l'acqua Sepurine...

Liber gratiarum 1614—1792, sveščić IV. HAH.

⁴⁹⁵) Objavljena u Zadru s posvetom: A Sua Altezza imperiale e reale Francesco Carlo... L'Instituto Infantile di Zara devotamente consacra 1846. Jedan primjerak u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, u zbirci Boschi u Korčuli, kod Mirka Slade Šilovića u Trogiru, u zbirci Matka Župe u Orebićima itd.

⁴⁹⁶) Del colonello Smidt. Epidauritano, lunario raguseo 1912. str. 54. Dubrovnik.

⁴⁹⁷) Gazarović ga spominje 1623. godine Rukavaz, o. c. str. 50.

⁴⁹⁸) Postraxiye, o. c. str. 40. G. Novak, piše Podstranje o. c. (104), str. 234, Mardešić, Nadpostranje, o. c. str. 531; P. Skok, Podstrožje, o. c. t. 31 i P. Kuničić: Podstražje, o. c. str. 40. Višani također vele Podstrožje.

⁴⁹⁹) G. Novak, o. c. (104), str. 234.

⁵⁰⁰) Tabla Komiže. Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju Split.

⁵⁰¹) P. Kuničić, o. c. str. 40.

⁵⁰²) G. Novak, o. c. (104). str. 234.

⁵⁰³) P. Kuničić, o. c. str. 40.

baterije bijahu sagrađene po ondašnjem načinu utvrđivanja i ne isticahu se svojom visinom, a bile su kao i Kaštel naoružane topovima do austrijskog razoružanja ovog najutvrđenijeg jadranskog otoka 1873. godine.⁵⁰⁴⁾ Nakon toga su prepuštene rušenju i danas su djelomično zatrpane, pa im se tlocrti ne mogu sasvim sagledati niti arhitektonski snimiti.

Na susjednom otočiću Biševu jedva se raspoznaju ruševine utvrda. Na zidu srednjovjekovnog samostana se vide kako spomenuh, strijelnice u okolnom zidu. Komižani, koji su ovdje obrađivali vinograde i pasli blago u pogibeljnom XVI stoljeću, nastojahu da se obrane od mogućih nasrtaja, pa je Ivan Foretić, koji je obrađivao zemlje hvarskog kaptola na Biševu, molio kanonike da mu dopuste pristankom mletačkog dužda, sagrađiti tvrđavicu koja bi poslužila za zbijeg i obranu od turskih gusara, budući da na Biševu nije bilo nikakve utvrde, a šuma u koju se narod sklanjao pred Turcima, koji se tamo često zalijećahu, bijaše izgorila. Kaptol mu je to jedva dopustio, ali se ne zna da li je on doista ostvario svoju požrtvovnu nakanu. Svakako njegova namjera da uz uvjete isplaćivanja nekog kamenog položaja gdje bi sazidao utvrdu, koja bi potakla i osmjelila mnoge, kako on u molbi navodi, da zasade vinograde na Biševu, pokazuje kako su i ovdje, kao i na Visu, otočani sami nastojali da se obrane od neprijatelja i razviju mirno obrađivanje vinorodne zemlje.⁵⁰⁵⁾

⁵⁰⁴⁾ V. bilješku 490.

⁵⁰⁵⁾ Molto reverendi signori canonici et venerabile capitolo di Lesina, Li anni passati ho piantato io Zanetto Foretich colono del terren à Busi di ragion del detto Venerabile Capitolo à me concesso piantando con ogni industria, onde riconosco le Vostre Signorie molto reverendi del sesto per ili loro diretto Dominio. Hora se bene coronò tempi calamitosi pieni di carestia che quasi à pena si possono torerare, ma altra è per noi molto più peggiore che essendo in grandissimo pericolo del corsaro perche li giorni passati è stato abbruggiato il bosco, dove in tal caso si potevimo salvare per il che molti di questo luoco di Comisa hanno levato la man di non pastinare, perche non s'hà nissun ridotto di poter salvarsi in tal caso per ciò io con spesa intollerabile son ricorso con la presente inanti à quello suplicandole, che si degnino favorir questa mia intentione sequente di concedermi sudetto terreno impiantato, et che per l'avenire impianterò non sia de cetero in obbligo di risponder per il diretto dominio loro se non l'ottavo con questo però che m'obbligo far fabricare una fortezza per causa del corsaro con licentia dal Serenissimo Principe, che sarà refugio in caso di necessità per tutti, et salvamento de molti, che hanno volontà di piantare quando si farà detta Fortezza da dove cavarete in doppio l'utile, che hora cavate perche si lasciarà tutto per paura di Turchi, che spesso usano venire. Onde Vostra Signoria Reverenda volendo conceder, questo li piaccia darmi un luoco che è molto sassoso à livello dove hò da fare la detta fortezza, et horti di opere trenta in circa obligandomi mentreche sarà la vigna pagare 1/3 all'anno, et come haverò fini la detta Fortezza, che per sempre sia obligato responder l'ottavo, con qual fine à loro gratie mi raccomando, et ciò con licenza soprascritta.

Quae supplicatio visa, et lecta posita fuit pars per Reveren-

KUĆE

Većina komiških, a osobito viških kuća je pregrađena u toku druge polovice prošlog stoljeća kada su se privredne prilike na otoku poboljšale. Povećane su nadodavanjem gornjih katova i tim su dobivale oblik i izgled gradskih višekatnica. Nekima su vanjski zidovi pokriveni žbukom, što se nije običavalo u ranijim stoljećima, a ponekoj je balkon ograđivan željeznom rešetkom. Reljefnost i sklad ranijeg ljudskijeg mjerila prigušeni su otvrdnulom simetrijom otvora, glomaznošću zgrade i jednostavnošću ploha, u čemu se odražuje još klasicizam prve polovice XIX stoljeća, čiji ukrasni motivi u plitkim reljefima ili stupovljem raščlanjena pročelja bijahu rijetki u pokrajini, pa nisu doprli na Vis. Upravo zbog toga jer je vanjšina kuća bila bez ukrasa ispoljavala se sve više njihova glomaznost.

Iako je otok u prvoj polovici tog stoljeća privredno zaostajao, pojedinci su gradili zgrade različitih namjena, pa i kuće za stanovanje u naseljima. U komiškom općinskom arhivu sačuvano je nekoliko nacрта priloženih molbama za gradnju. Iz tih molbi i rješenja vidi se građevinski red i poštovanje građevinskih zakona i običaja koje je u ovoj maloj općini određivao zakonik hvarske općine u doba, a i ranije od mletačke vladavine. Iz sadržaja spisa koji prate molbe uočava se poštovanje susjedskih odnosa i vlasnosti, izbjegavanje štete dodirivanjem međusobnih zidova i krovova, sprečavanje svjetla i slobodnih prostora nad dvorištima, vrtovima i ulicama. Svakoj molbi je trebalo priložiti nacрте od kojih je jedan radi nadziranja i provjeravanja ostajao u općinskom arhivu. Iako ti nacrti presjeka i tlorisa, izrađeni olovkom, perom ili akvarelom nisu bili tačni, mjere su navedene. Općinska je uprava pri tome saslušavala svjedoke i susjede tražeći njihovu potvrdu o vlasništvu, a i suglasje za novogradnju, pa su se prema tome izdavala rješenja, odobravalala ili sprečavalala, a i obustavljala gradnja, kao i u ostalim našim općinama tog vremena.

Komiža i Vis su se u toku prošlog stoljeća jače zbili, obrisi su im se povisivali i nekadašnje njihovo mjerilo usklađeno s krajo-likom, živost i plastičnost naselja su izmijenjeni. Pojedine skupine naselja poprimile su još jače usitnjeni izgled gradskog sklopa koji je odavna postojao. Tek su manja naselja sred otoka zadržala seosku prostornost i veću slobodu rasporeda.

---

dum D. Matheum Lupum Canonicum Archipresbiterum C. Pharens: per eius confirmatione quae balotata habuit vota propitia sex contraria quinque et fuit publicata.

Ovaj mi je dokumenat ustupio ljubazno Davor Domančić, prepisavši ga iz Instrumenti et altri documenti delli stabili de S. Niccolò di Busi e sua Abbazia. Arhiv Kasandrić. HAH. On ga prema susjednom aktu datira oko 1518. godine, ali može biti i iz kasnijeg vremena.

Iako te cjeline imaju spomeničku vrijednost ambijenta stvorenog u prošlosti, osvrnut ću se samo na one kuće, dvorišta ili ostatke pojedinih pregrađenih kuća koje doista imaju jasne tragove XV—XVIII stoljeća. Premda su čedne u omjerima i ne obiluju građevinskim ukrasima pojedine stare kuće viških naselja ne razlikuju se uglavnom od ostalih na dalmatinskoj obali i susjednom kopnu. Građene su ponajviše u otočkom kamenu, a nekima su pojedini dijelovi, vrata, prozori i kameni kanali uz krov nabavljeni u Korčuli. Pokrivene su kupom i kamenim pločama.⁵⁰⁶⁾ Već se u XVII stoljeću spominje višekatnice, pa je Lukrecija udovica Andrije Božanića već 1607. godine posjedovala »na Brigu« u Komiži kamenu trokatnicu pokrivenu pločama.⁵⁰⁷⁾

Kuće i zgrade najstarijeg naselja Velog Sela ili Poselja jednako kao i ostalih manjih naselja u polju i na padinama brežuljaka uz Velo i Dračevo polje teško je datirati, jer nemaju stilskih oznaka kao ni ruševine građene u suhoziđu kojih ima u različitim predjelima otoka. Iako se ta naselja i mjesta spominju od početka XIV stoljeća, ipak se u njima ne mogu uočiti ni raspoznati srednjovjekovne kuće kao u samom Visu i u Komiži.

Da li je ranosrednjovjekovno naselje Vis bilo na ruševinama antičke rimske Isse,⁵⁰⁸⁾ što bi bilo prirodno s obzirom na slične pojave povijesnog slijeda u nekim našim mjestima i gradovima, teško je još utvrditi, jer ruševine antičkog grada još nisu iskopane niti u cjelini istražene. Ali bi se moglo pretpostaviti da je kasnoantičko, a zatim i ranosrednjovjekovno naselje moglo koristiti poneki prostor unutar tog nekoć urbanistički uređenog sklopa. U današnjem Visu uočava se tek jasnije svjetovno graditeljstvo XV—XIX stoljeća i pod njim je vjerojatno nastalo i ono ranijeg vremena, pa se i po tome može zaključiti da su ruševine starog grada, koji su bili početkom IV stoljeća stare ere osnovali Sirakušani na sjevernom dijelu Viške Luke, bile napuštene, a novo, hrvatsko naselje da se podizalo malo dalje uzduž južne obale viške Luke. Na tom položaju bilo je moguće sagraditi nova naselja zbijenih kuća, kao i u Komiži, ali nešto kasnije, u XVI—XIX stoljeću gradile su se uz obalu široke luke i osamljene, prostrane stambene kuće s dvorištima i ljetnikovci hvarskih plemića, koji ovdje češće obitavahu nego u Komiži.

⁵⁰⁶⁾ 3. X 1776 Lissa... coperta di placche; 13. IV 1777 casa costruta di muro coperta di placche...

Bilježnički spisi A. Ghericeo, str. 10, 104. HAS.

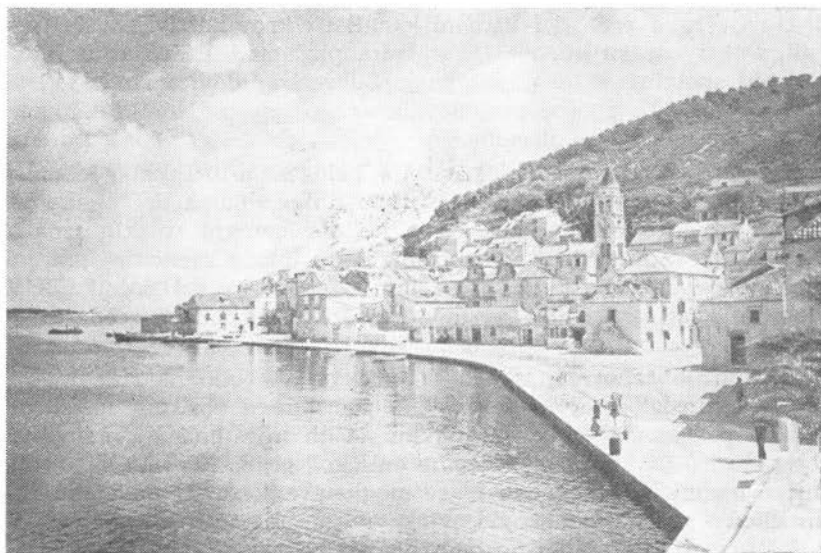
⁵⁰⁷⁾ Adi 21 settembre 1607.

Fatto nell'offizio della cancelaria in visita à Lissa. Dove personalmente costituita Lucretia moglie di Andrea Boxanich quondam Simon hà... venduto... ad Angelina relicta quondam Nicolò Garlicich... la sua terza parte di casa posta in Comisa na Brigu costrutta di muro, coperta di pianche à tre piano...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 5 (1601—1612). HAZ.

⁵⁰⁸⁾ B. Gabričević, Antička Issa. Urbs 1958, str. 105. Split 1958.

Premda su oba naselja u Viškoj luci, Kut i Luka, ojačala tek poslije 1483. godine nakon što su vojnici i mornari aragonskog kralja opljačkali i popalili Velo i Divlje Selo,⁵⁰⁹⁾ ipak se u Kutu sredinom XIV stoljeća dosta zidalo i mnogima su tada data zemljišta za gradnje.⁵¹⁰⁾ To potvrđuju i kuće gotičkog sloga, koje su, usprkos

Pogled na sjeverni dio Kuta u Visu

kasnijih pregradnja, ponajviše u dijelovima ipak sačuvane. Rijetke su, doduše, ali bit će ih zastalno nekoć bilo više, pa je vjerojatno i zbog njih sagrađena crkvice sv. Ciprijana i Justine koja se u Kutu spominje već 1414. godine.⁵¹¹⁾ Iz nekih darovnica se vidi da se nisu zidale osamljeno već u sklopu dvorišta, ograđenih vrtova i na već napuštenim mjestima, te se može zaključiti da je veći dio Kuta u XV stoljeću bio oblikovan kao naselje i da mu je dio obale bio uređen, jer se na njoj 1447. godine spominje općinski gat »*mulo del comun.*«

Postanku naselja na tom mjestu su pogodovali položaj zaklonjeniji od juga i bure, a donekle i od prvog pogleda nego li ostali predjeli uvala, te prirodniya veza s Velim Selom kroz dolinu koja se iza njega pruža i postepeno uspinje k tom starom naselju.

⁵⁰⁹⁾ D. Domančić, o. c. str. 57; A. M. Karamaneo, str. 78.

⁵¹⁰⁾ Liber gratiarum 1428—1483. HAH.

⁵¹¹⁾ Ta godina je uklesana na njenom navedenom natpisu.

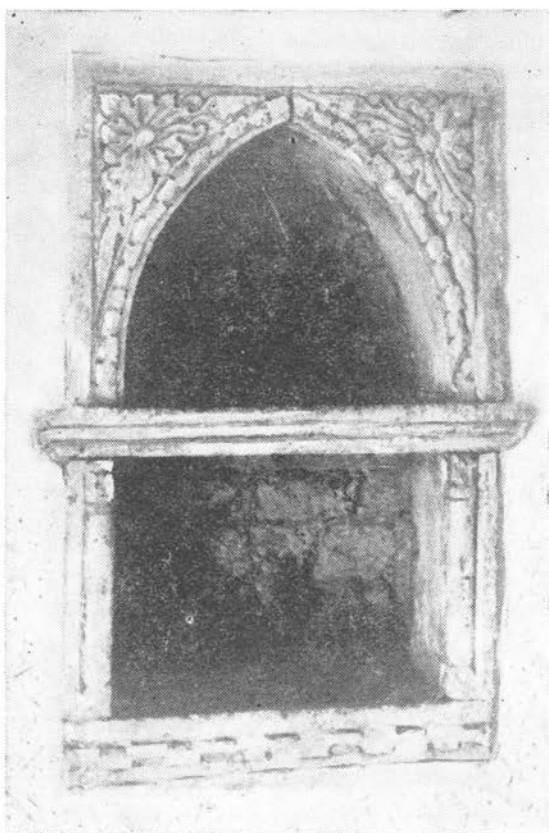
Na *Tomíćevoj kući* u Ribarskoj ulici sačuvano je pročelje s prozorom romaničkog luka, visoka vrata segmentnog gotičkog nadvratnika i ostatak ravnog nadvratnika tog sloga. Ti sačuvani dijelovi

Prozor iz XIV stoljeća u Kutu

mogli bi potjecati iz XIV stoljeća, jer nemaju profilacije tipične za kasnije XV stoljeće. Tri gotička prozora su sačuvana na *Cvitanovićevoj*, nekoć *Grgurićevoj jednokatnici*, kojoj je dvorišni zid utvrđen puškarnicama, a pred konobom širokih vrata je vanjsko stubište i mlin za masline s okruglim kamenom »valjevцем«. U stubište je uzidana gotička glavica s volutama i uz njih spuštenim lišćem. Sred nje je grb u čijem štitu je svetac. Može se datirati u prvu polovicu XV stoljeća.» U unutrašnjosti joj je uz vrata mali gotički zidni umivaonik s izrazito gotičkim ukrasom izmjeničnih zubaca, kojim je uokviren i južni gotički prozor. Po svemu tome kuća može potjecati iz prve polovice XV stoljeća. Gotički prozor iz tog stoljeća sačuvao se

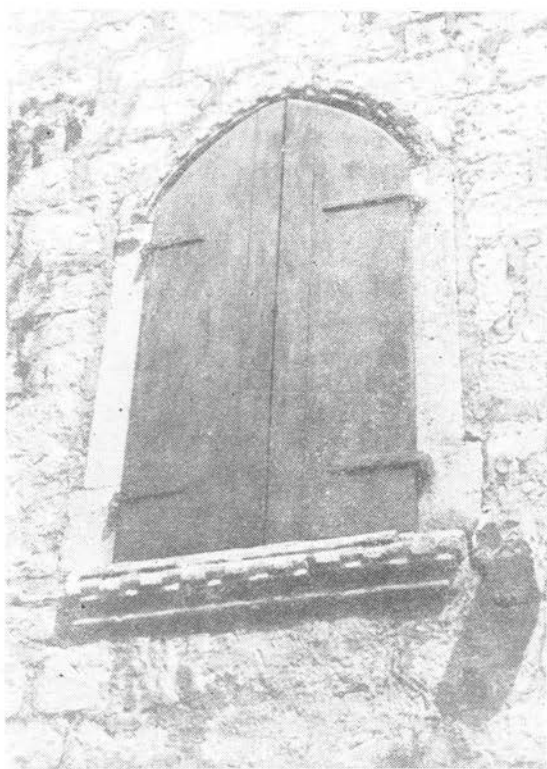
i na kući uz utvrđenu kuću-kulu Andreuči, koja je nekoć pripadala obitelji Farolfi. Na kući Poljoprivredne zadruge, na obali također u Kutu ostali su gotički prozor okružen tzv. »štapom« i široka vrata iz XV stoljeća.

Zidni umivaonik iz XV stoljeća u Kutu

Sačuvana su zbog njihove svrsishodnosti i dva *grla* ili *krune bunara* gotičkog sloga; jedna na terasi spomenute kuće-kule Andreuči-Farolfi ukrašena s neobičnim motivom niza gotičkih slijepih monofora, a druga na terasi kuće istočno uz Maćijavelijevu, također s vrlo rijetkim nizom gotičkih lukova i udubina.

Ti ulomci svjedoče da je u Kutu bilo lijepo opremljenih kamenih kuća gotičkog sloga XV stoljeća, ali su te preuređene ili srušene u kasnijim vremenima. Glavna njihova stilska oznaka, vitki gotički prozori su postepeno skidani i zamjenjivani četverouglastima, jer bijahu nespretni svojim šiljastim lukovima, uskoćom, visi-

Gotički prozor u Kutu

Glavica stupa iz XV stoljeća u Kutu

nom i središnjim stupićima prema četvorastim, jednostavnijim renesansnim i kasnijim otvorima.

U zapadnom dijelu uvale u tzv. Luci ili Veloj bandi ostala je u uzdužnoj ulici mala jednokatnica s potkrovljem. Na pročelju su joj vrata »na koljeno« nekadašnje radionice ili dućana nad kojima je reljefna pločica s palmom između četiri slova od kojih je V i P prekríženo kao kratica:

V P ZI

a na zapadnom zidu vrata s polukružnim lukom i u prvom katu prozor reprofiliranog gotičkog okvira. Gotičko renesansni prozor polukružna luka ukrašenog motivom »dijamantnih vršaka« ostao je

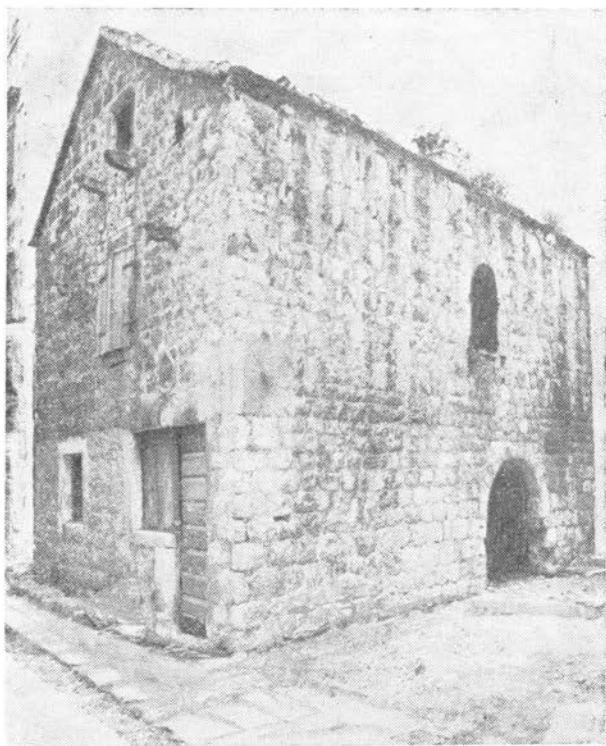

Kruna bunara iz XV stoljeća u Kutu

u istoj ulici i na kući obitelji Bradanović, kojoj je ostali dio potpuno pregrađen u XIX stoljeću. Iz svih tih ostataka se vidi da je u XV stoljeću i u predjelu Luci bilo kuća gotičkog sloga, koji je bio

prožeo svjetovno dalmatinsko graditeljstvo, pa ga se stoga sreća i na Visu.

U živo oblikovanim uličicama Vele bande ima također nekoliko kuća iz XVI—XVII stoljeća s vanjskim stepeništima i balkonima

Kuća iz XIV—XV stoljeća u Luci

smještenim na vidljivim i sunčanim položajima. Na prigradenoj Svičarevićevoj kući je na prozoru natpis:

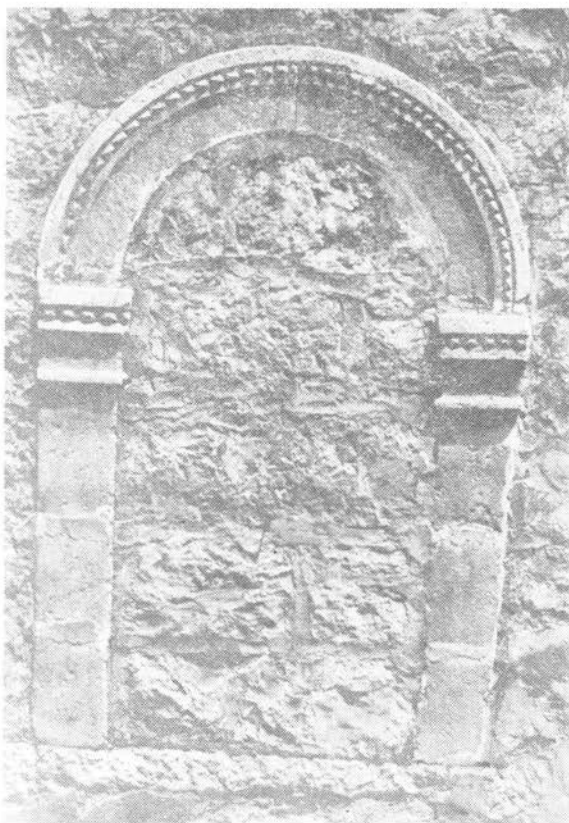
1500. ADI 16 APRIL
MATEVS. IHS . ATONII

U obližnjoj kući s balkonima i stepeništem je veliki zidni umivao-
nik kasno renesansnih oblika, lisnatih glavica vrh okvira i s reljef-
nim akantom na donjem dijelu između dvije savinute konzole.

Renesansno graditeljstvo je osobito u Kutu jače sačuvano, jer
je prostranošću i jednostavnošću svojih kuća, a i dvorišta, unutra-
šnjim prostorima i širim prozorima bilo prikladnije za stanovanje
u kasnijim vremenima nego tijesne gotičke kuće uskih soba i otvo-

ra. Međutim su i te renesansne kuće preinačivane i pregrađivane osobito nakon što su se u Visu naseljavali od sredine XVII stoljeća novi stanovnici s Primorja između Cetine i Neretve.⁵¹²⁾ Nekoliko tih kuća je ipak djelomično sačuvano, pa se njihov nekadašnji izgled može skoro u cjelini još sagledati.

Gotičko-renesansni prozor u Luci

One koje pripadahu plemićima ili bogatijim i civiliziranijim građanima hvarskim bijahu ljepše i prostranije. Među tim kućevlasnicima i posjednicima na Visu je bilo istaknutijih Hvarana. Krajem XVI, a osobito u XVII stoljeću spominju se kuće obitelji Leporini, Vidali, Bonin, Gotifredi, Kišić, Ivaneo, Jakša, Lupi, Lucić,

⁵¹²⁾ G. Novak o. c. (104), str. 110.

Hektorović, Gazarović, Prdvanić, Brtučević, Paladini, Zen i Biondi.⁵¹³⁾

Pjesnik Petar Hektorović imao je u Luci kućicu s konobom, vrtom i nekim zemljištima, koje je u rujnu 1552. godine unajmio Ivanu Balciu na deset godina, a zatim u rujnu 1558. godine Nikoli Šoltiću i to po isteku ugovora sa Balcijem. Slijedeće godine u svojoj oporuci među ostalim spominje i svoje zemljišne posjede na otoku Visu, koji su mu bili korisni i mili, jer je izričito naredio da ih njegovi nasljednici ne smiju otuđiti već zadržati i s njihovim prihodima izdržavati utvrdu i dovršiti dijelove njegovog starogradskog Tvrdalja.⁵¹⁴⁾ Iako, dakle on tada ne spominje neku veću svoju višku kuću, ipak ju je morao imati i u njoj, kao i ostali hvarski plemići, boraviti radi nadzora nad svojim imanjem. Možda je to ona jednokatnica u Kutu koju su njegovi nasljednici prodali 1623. godine svećeniku Andriji Brtučeviću, ali su Hektorovići boravili i u XVIII stoljeću u Kutu,⁵¹⁵⁾ a 1806. godine spominje se uz njegovu kuću i stara kula.⁵¹⁶⁾ Nije li nju možda zidao sam pjesnik koji je strastveno gradio i svoj Tvrdalj? Njegova je obitelj imala posjeda u Dračevu polju, Moći, Zlom polju, u Sapurima, Domašeljici, u Jabukama ili Podbrdima.⁵¹⁷⁾

Drugi istaknuti hvarski pjesnik Hanibal Lucić posjedovao je na Visu također imanje i kuću. U svojoj pjesničkoj poslanici prijatelju i pjesniku Jerolimu Martinčiću on je 1530. godine pisao, da je prezauzet obnovom i svojih viških posjeda, sađenjem vinograda i na Visu:

⁵¹³⁾ Adi 10 novembre 1637

... terreno... posto a Lissa luoco detto in Couta fra li suoi confini, da Levante signor Vicenzo Biondi...

Liber gratiarum 1614—1972, sveščić IV. HAH;

Hvarski biljež. spisi. sv. 5, str. 384, 498, 597, 685'; sv. 6. str. 15, 21, 30. HAZ.

⁵¹⁴⁾ In Christi nomine amen. Anno a nativitate eiusdem millesimo quinquagesimo octavo Indictione prima Die vero XXVI mensis martij. Actum in Camera inferiori domicilij spectabilis comitis. Ibiq. spectabilis Dominus Petrus Hectoreus pro se et heredes et successores suos dedit, tradidit, locavit et ad afflictum habere concessit incepturum quando finiet afflictionis annorum decem factus D. Jonanni Balcio quondam D. Thomae sub die 27 septembris 1552 omnes et singulas introitus et perventus possessionum suarum in insula Lissae. Item canipam ibidem sitam in villa Luca cum una domuncula eidem contigua et hortum cum omnibus alijs eius locis in dicta villa existentibus ac omnia in dicta canipa existentia videlicet pertinentia ad ipsam...

Ugovor na pergameni s oznakom: 1558 26 martij Affitanza di beni a Lissa fata dal quondam signor Pietro Hettoreo a D. Niccolo Soltich. Hektorovićeви spisi 1 — 30. Historijski Institut Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku;

Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. Stari pisci hrvatski VI, str XIV, XIX, XX. Zagreb 1874.

⁵¹⁵⁾ Bilježnički spisi A. Ghericeo, str. 448.

⁵¹⁶⁾ D. Foretić, o. c. str. 528.

⁵¹⁷⁾ Disegni delli stabili Hettorei à Lissa iz XVII stoljeća. Posebni list. Hektorovićeв arhiv. Historijski Institut JAZU. Dubrovnik.

... ter po sva godišća o drugom ne radim
 neg zgibla vinišća ponavljam i sadim.
 Sila m'je cić toga vrtit se, obticat,
 a jedva jednoga more me doticat.
 Sad me Vis, sad Stari, sad ima Novi Hvar,
 cić takih ter stvari počivam nikadar.

Te stihove potvrđuju i pismeni dokumenti koje sam našao u starom hvarskom arhivu. On je doista već 1509. godine, koristoljubiv kao i ostali plemići iako bijahu potomci starih bogatih rodova, uzimao na obrađivanje skupa sa svojim ocem višeke vinograde plemkinje Goje Grifico,⁵¹⁸⁾ a u srpnju 1540. godine zakupio je unaprijed bijelo vino od viškog zemljoradnika Šimuna Metliše.⁵¹⁹⁾ Sredinom siječnja 1530. godine, dakle, kada je pisao Martinčiću, sklopio je u Hvaru ugovor s hvarskim klesarom Antunom Živkovićem da mu popravi i ispuni šupljine gata u moru pred kućom u Visu, a zatim da mu donese kamen za mlin, kamene dijelove velikih i malih dvorišnih vrata i stepenice i da ih iskrca na njegovom gatu.⁵²⁰⁾ Pjesnik je, dakle, posjedovao u Visu i kamenu kuću s dvorištem i stepeništem pred kojom se prostirao na obali i njegov gat za držanje čamca i iskrčavanje i ukrcanje ljetine. Sličnih kuća s dvorištem i vlastitim gatom u moru ima u dalmatinskim selima i danas. Lucićeva kuća bila je, dakle, sagrađena već prije 1530. godine i on je tada popravljao njen gat i dvorište, u kojem je bio mlin za vino i ulje i konoba iz koje je krajem ožujka 1529. godine, baveći se kupoprodajom vina kao i ostali dalmatinski plemići, prodao Ivki udovici Nikole Skenderbega svoje dobro vino zvano »cibidrag«. Kada je početkom 1533. godine pjesnik isplaćivao majstoru Antunu radove na svom hvarskom ljetnikovcu, spomenut je u obračunima i kamen koji mu je zidar donosio na Vis.⁵²¹⁾

⁵¹⁸⁾ C. Fisković, o. c. (1), str. 24.

⁵¹⁹⁾ Adi XI zugno 1540

Sia noto a chi lezera il presente scritto como simon cognominato metlisa habitator in Lissa sia habuto, et riceputo dal spetabil messer Hannibal Lucio in contadi L 22 de picholj zoe L venti dui per le qual le promette et si obliga dare queste vendemie proxime future tanto mosto bon biancho a precio si potra tunc haver a denari contadi.

Hvarski bilježnički spisi XVI st. str. 289. HAZ.

⁵²⁰⁾ C. Fisković, o. c. (1), str. 40.

⁵²¹⁾ Adi 24 marzo 1529. In Lissa

Sia noto a chi lezerà il presente scritto como madona Zuana relicta quondam messer Nicolo Scandarbego si chiama et confessa esser vera debitrice de messer Hannibal Lucio quondam messer Antonio de ducati disnove lire quattro p. 4 cioè ducati 19 L. 4 p. 4. Et questo per tanto buon vin Zibidrago receputo hieri dalla canava del ditto li quali danari promette pagar et satisfar da qui a messi dui proxime futuri . . .

Hvarski bilježnički spisi sv. I. HAZ.

O isplati H. Lucića majstoru Antunu za radove u Visu vidi C. Fisković, o. c. (1), str. 42.

Danas je Lucićevu kuću na obali u viškoj uvali teško raspoznati, jer ni njegov grb s ljiljanom i ptičjim krilom ni nikakav natpis nije dosad nađen. Postoji, doduše, na malom obalnom trgu u Kutu, gdje se nekoć prostiralo more u sklopu kuća okrenutih sjeveroistoku prostrano *Zamberlinovo dvorište* u koje se ulazi kroz velika renesansna vrata i u kojemu šest stupova koji imaju ugaone polustupiće drže ložu od sedam segmentnih lukova nad kojom je terasa. U dvorištu je kuća na čijem se pročelju ističe bifora s

Zamberlinova kuća u Kutu

okruglim otvorom na vrhu, ali ta kuća izgleda da je preinačena i mlađa od početka XVI stoljeća, kasniji je i gotički prozorčić prelomljena luka u stražnjem zidu dućana koji je sa svojim vratima na koljeno uz glavni dvorišni ulaz. Predaja hoće da je to pjesnikovo dvorište i kuća.

Lucićevu višku kuću bit će naslijedio njegov sin Antun, kojemu je pjesnik, iako bijaše nezakonit, ostavio svu imovinu među kojom su bila i viška zemljišta u Vošćicama, u Marijinim zemljama, u Tustom čelu, na Brizima i u Galiji koja su Antun i njegova žena posjedovali.⁵²²⁾

Ne može se još odrediti ni gdje je kuća književnika Jerolima i Hortenzija Brtučevića. Ta je vjerojatno postojala, jer je 1566. godine dubrovački graditelj Damjan sagradio Juliju Brtučeviću kuću koja se nazivala »nova«, po čemu bi se reklo da su Brtučevići i ranije, u doba dvaju pjesnika, imali na Visu stariju kuću. Damjan je spomenute godine uz tu »novu« kuću sagradio i čitavi sklop dvorišta sa zdencem, skladištima i trijemom na stupovima,⁵²³⁾ koje je zatim u drugoj polovici XVI stoljeća pripadalo svećeniku Franu Brtučeviću, a uz kuću se tada spominju bunar i manje gospodarske

⁵²²⁾ Ibid. str. 4, 5, 38, 39; G. Novak, o. c. (104). 106.

⁵²³⁾ IHS Adi 15. 7-brio 1566 in Lissa in villa di S. Zorzi. Per la presente scrittura dichiara equalmente hozi ho fatto il conto maestro Damian Raguseo con messer Julio di Bertuzzi alla fabrica che hà fatto detto maestro Damian in Lissa per conto di detto messer Julio cosi del cortivo, come della casa nova come delli pilastri, come di coverzer la tezza in nel cortivo come del magazen novo nel cortivo come anche della cisterna nel cortivo de tutto sul ha lavorato fina di de hozi è stato pagato de tutto in tutto et il detto maestro Damian qual si chiama contento et satisfato esser stà pagato del tutto cosi delle fatighe come delle pere et calcine sabbion et altre robbe qual hà messo, et detto magistro Damiàn fà al detto messer Julio fine e quietatione esser contento et satisfato del tutto
Item se dichiara qualmente detto magistro Damian si obliga compire et dar stagna la cisterna et il detto magistro Damian si dichiara esser vero et legitimo debitor al sopradetto messer Julio de lire cento cioè L 100...

Majstor je ostao Brtučeviću dužan do smrti i 28. VI 1592 hvarski gradski knez presuđuje da se taj dug isplati z dobara pokojnog majstora (murarius de Ragusij). To se oglašilo i na stepenicama gradskog stupa za zastavu u Hvaru »ad gradus vexilij«.

Hvarski spisi gradskog kneza M. Balbi. HAZ.

Prema tome se vidi da je gradski »šandarac« koji je u Hvaru postojao u XV i u XVI stoljeću imao stepenice, a bio je na trgu: 1544... in platea penes standardum...

Hvarski bilježnički spisi sv. I. HAZ. Spominje se u prvoj polovici XV stoljeća: 26. VI 1449.

... unum locum communis ubi nunc est berlina... Liber gratiarum 1428—1483. HAH; R. Bučić, o. c. str. 28. Na današnjem stupu je reljefni lav sv. Marka, znamen mletačke vlasti i godina. G. Novak smatra stoga da je iz 1735. godine. Hvar kroz stoljeća, str. 181. Zagreb 1960.

zgrade okružene terasastim vrtovima i vinogradima.⁵²⁴) Čitav sklop je mogao, budući da ga je zidao dubrovački graditelj, imati odraze dubrovačkog renesansnog ladanjskog graditeljstva, koje je upravo u to doba doživljavalo svoj cvat. Damjan je, dakle, mogao odigrati neku ulogu u širenju dubrovačkog renesansnog sloga, tim više što je on dugo boravio u hvarskoj općini. Godine 1538. je kupio neko zemljište u Hvaru⁵²⁵) a umro je krajem XVI stoljeća, pa je Brtučević 1592. godine naplatio iz njegove ostavštine dug koji mu je ostao dužan.⁵²⁶) Brtučevićev pothvat odava plansku gradnju gospodarsko-renesansne kuće, koja nije bila jedina u Visu.

Bila je vjerojatno po rasporedu slična sačuvanoj kući *ljekarnika Frane Gariboldija*, sagrađenoj 1552. godine koja se sada nalazi u glavnoj, središnjoj viškoj ulici i pokazuje lijep primjer renesansne gospodarsko-ladanjske nastambe. Gariboldi je početkom XVI stoljeća doselio iz Milana u Hvar, postao hvarski građanin, stekao dom i dućan na prometnom mjestu u gradu, a grob u franjevačkoj crkvi.⁵²⁷) Mogao je kao i Lucić reći: »*Sad me Vis... sad ima Novi Hvar*«, jer je i u Visu sazidao udobnu i čvrstu kuću, zapravo ljetnikovac na glavnom i središnjem položaju Luke 1552. godine nazvavši je ponosno svojim »*djelom*«. ⁵²⁸) U to vrijeme je zarađivao kao ljekarnik u Hvaru,⁵²⁹) a bit će da je i na Visu imao posjeda i ribario.

Na visokom ogradnom zidu dvorišta su velika profilirana vrata s natpisom na nadvratniku ispisanim renesansnom kapitalom, u kojemu se on, iako ne zaboravljaše svoje milansko porijeklo, ponosno nazvao građaninom hvarskim, uvjeren da će i njegovi nasljednici boraviti na Visu:

LAVS DEO FRANCISCVS GARIBOLDVS MEDIOLANENSIS
 NVNC CIVIS LESINAE PRO SE IPSO AC FILIIS ET
 HEREDIBVS SVIS HOC OPVS CONSTRVXIT. M.D.L.II.

Njegov sin Ivan Anđeo bit će upotpunio naobrazbu očinskog kruga i sasvim se pohrvatio, možda i ženidbom za hvarsku knji-

⁵²⁴) 9. aprilis 1593.

Reverendus D. Franciscus filius quondam Domini Julij Bertuzzi Pharensis miles Hiërosolimitanus... in permutationem transtulit unam eius domum magnam positam ac sitam Isse in villa vocata Cut, muratam, cupis cohoptam tanta quanta est cum eius curtivo, cisterna et canipa ac etiam cum una domuncula, atque muraleam intus in dicto cortivo existentibus nec non cum horto penes dicta domus ab austro existente... orto inferior. Item unum locum cum muralea penes supradictum domum marinam versus... orto. Item unum terrenum vineatum situatum iuxta hortum predictum dicte domus ab austro...

Arhiv Jakše. Acquisti delli terreni in Lissa. HAH.

⁵²⁵) C. Fisković, o. c. (9), str. 48.

⁵²⁶) Viđi bilješku 523.

⁵²⁷) D. Berić, o. c. (52), str. 17, 18.

⁵²⁸) Natpis je pogrešno objavljen u F. Madirazza, Storia e costituzione dei comuni dalmati, str. 249. Split 1911.

ževnicu Graciozu Lovrinčević, koja se dopisivala s Petrom Hektrovićem.⁵³⁰⁾ Nad popločanim, na žalost, kasnije skraćenim dvorištem u kojemu je bunar, širi se kućno pročelje profiliranih prozora obrubljeno kamenim vijencem krova okićenog kamenim akroterijima u obliku kugle. U prizemlju je konoba, a vanjsko stubište se penje na prvi kat do središnjih vrata, na čijem nadvratniku je natpis:

GLORIA LAVS ET HONOR TIBI SIT
CHRISTE REDEMPTOR

Nad vratima je istaknut grb u slikovitom reljefnom kartušu. U polju mu je tvrđava i četiri zvijezde, a s obje strane su početna slova Franova imena F G.

U unutrašnjosti kuće je središnja dvoranica sa zidnim renesansnim umivaonikom profilirana okvira, pretvorenim kasnije u vrata terase, nadograđene u prošlom stoljeću, na kojoj kameni stupovi nose odrinu. Nadozidano zapadno krilo kojim je kuća dobila oblik slova L uzdiže se na šest lukova podržanih od četverouglastih zidanih stupova. Taj prostrani dvokrilni trijem natkrit grednim stropom, koji u prednjem dijelu podržava jaka ariševa greda duga oko osamnaest metara, kasnije je prekinut vanjskim stubištem, ali bunarom i prostranošću pokazuje udobnost ove kuće koju pojačava i dugi balkon ograđen ogradicom stupića »dvostruke kruške«, uzdignut na šest jakih konzola nad perivojem u kojemu se granaju borovi, trepću blistave palme i crne se vitki čempresi. Njega je zasadio i uredio u XIX stoljeću graditelj Marinković.

U ovom dijelu kuće je zidni umivaonik gotičkog luka iskićen reljefnim lišćem, polustupićima i nizom izmjeničnih zubaca. Možda je prenesen s neke ranije kuće iz kraja XV stoljeća, ali svakako, kao i ostali koje se nalazi u viškim kućama, očituje da je i na udaljenom Visu bio uobičajen.

Potomak starog i plemenitog hvarskog roda *Marin Gazarović*, barokni pjesnik »*morskog razgovaranja Murata Gusara*«, »*Ljubice*« i crkvene drame »*Prikazivanja života i muke sv. Ciprijana i Justine*«, djela koja su povezana uz Vis, sagradio je u Visu *ljetnikovac* da se odmara i da nadzire svoja imanja, kao mnogi dalmatinski i dubrovački plemići na svojim otočkim i priobalnim posjedima. *Ljetnikovac* je bio dovršen prije posljednjeg desetljeća XVI stoljeća,⁵³¹⁾ a i dvorište koje se spominje 1605. godine⁵³²⁾ sagrađeno je

⁵²⁹⁾ G. Novak, o. c. (165), str. 156.

⁵³⁰⁾ D. Berić, o. c. (53), str. 18; Stari pisci hrvatski VI str. 55.

⁵³¹⁾ C. Fisković, *Gazarovićevo ljetnikovac u Visu*. Kolo Matice Hrvatske za god. 1946. str. 118. Zagreb 1946.

⁵³²⁾ Alli X zugno 1605.

Nel nome di Christo ecc. fatto à Lissa nella corte del spetabil signor Marin Gazzari...; 1605. indictione 3^a il di veramente quattro settembre fatto in Lissa nella villa di Cut in cortivo di messer Marin Gazzari...

Hvarski bilježnički spisi sv. 5 (1601—1612), str. 462, 483. HAZ.

vjerojatno u to doba. Ogradio ih je visokim zidom i na renesansnim vratima istaknuo četiri svoja stiha⁵³³) u hrvatskom jeziku, koji je tek onda, pod uplivom Hektorovićevih natpisa na Tvrđalju, prodirao u kamenu epigrafiju. Osjećao je da pjesnički izraz »u nas yazich, toliko lipovhu zuoni, koliko i u latinski,«⁵³⁴) a uviđajući da je taj jezik zapostavljen pred prodorom službene talijanštine, isticao je svoju »ljubav jezika našega«, posvetio svoje stihove Dubrovčanima koji su njim pisali svoja književna djela i dao uklesati u renesansnoj kapitali na nadvratniku dvorišnog ulaza⁵³⁵) stihove na svom materinjem jeziku poredane u dva reda:

PRIN NER CHIES CA PROCIN OSTAVI HIMBE VAN
CA OBECHIASC VCIN AC HOCH BIT VIROVAN
VIROM XIVE OV VICH DRAGYE VIRAN SLVGA
YER CA TRVDI COVICH TRVDI ZA ZLA DRVGA

Gazarićeva skladna jednokatnica sazidana je u zakašnjelom renesansnom slogu. Prizemno skladište je osvijetljeno malim četvornim prozorima, a vanjske stepenice prislone uz pročelje, nedavno na žalost uništene, penjahu se na terasu i do vrata prvog kata, glavnog ulaza u gospodarev stan. Na jednom od renesansnih prozora⁵³⁶) su uklesani Gazarovićevi⁵³⁷) stihovi:

TCHO NECHIE TRVDITI
V ZNOIV XIVITI
NA SVIT SE NE RAIAY
ZACON YE BOXI TAY

Sred pročelja je Gazarovićev reljefni grb okružen sirenama⁵³⁸) koji je pjesnik »vlastoručno isklesao u spomen svjetovnog doktorata svog brata *Budimira*« kako je to na latinskom sam uklesao naokolo dekorativnog reljefa: IN MEMORIAM EX CIV DOC D. BONDIMERII EIVS FRATRIS MARINVS GAZARIS D. ANT MANVSPRIA SCVLPSIT. Pjesnik se, dakle, bavio i kiparstvom. Sudjelovao je vjerojatno, kao i mnogi dalmatinski kućevlasnici, pri razradi

⁵³³) Ukoliko nije to, možda, prijevod, jer već sam upozorio da su stihovi, koje je dao urezati pod svoju sliku u »Muratu Gusaru« tiskanom u Mletcima, 1623. prijevod s latinskoga. C. Fisković, Nekoliko podataka o Vlahu Stuliću, *Mogućnosti XIV*, br. 6, str. 650. Split 1967. Ti stihovi na latinskom su urezani 1616. godine i na nekadašnjem dvorcu grofova Draškovića u Klenovniku. Z. Doroghy, *Blago latinskog jezika*, str. 404. Zagreb 1966. Dr B. smatra da su ti stihovi bili na ploči uzidanoj na Marinovoj kući. *Obzor*, Zagreb 24. XII 1934.

⁵³⁴) M. Gazarović, o. c. Predgovor.

⁵³⁵) V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 60. Pod slikom je pogrešno naznačeno da je to nadvratnik kuće.

⁵³⁶) V. sl. Ibid, (gornja slika).

⁵³⁷) Vidi bilješku 533.

⁵³⁸) V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 59.

Grb književnika Marina Gazarovića

plana svoje kuće, koja slični mnogim renesansnim i baroknim ladanjskim i seoskim uzduž naše obale. U prizemlju joj je konoba, a na prvom katu stan u koji se uzlazi vanjskim stubištem. Uz kuću je terasa nad kojom kameni stupovi drže odrinu vinove loze, a pod odrinom je renesansna kruna zdenca, koji je u tijelu terase. Slične terase s takvim stupovima za odrinu sretaju se i po gradovima, npr. sred Splita uz palaču sazidanu u XVI i XVII stoljeću vrh vestibula Dioklecijanove palače. Oblik tih osmerostranih stupića s jednostavnom osmerostranom glavicom svrsishodnog udubljenog vrha seže sve do našeg stoljeća, ali ih se može datirati već u XVI stoljeće, jer upravo na Gazarovićevoj terasi jedan ima urezane pjesnikove inicijale M. G. a u dvorištu korčulanskog dominikanskog samostana su grbovi gradskih kneževa iz druge polovice tog stoljeća.⁵³⁹⁾ Takvi stupovi se nalaze uzduž čitave Dalmacije, a zašli su i u njenu skrovitu unutrašnjost npr. na galerije dvorišta pravoslavnog manastira Arandjelovca na Krki u kojemu su veći, donji stupovi trijema s toskanskom glavicom izrađeni po uzoru onih na gradskim »Kopnenim vratima«, u dvorištu franjevačkog samostana u Zadru i male javne lože sred Šibenika.⁵⁴⁰⁾

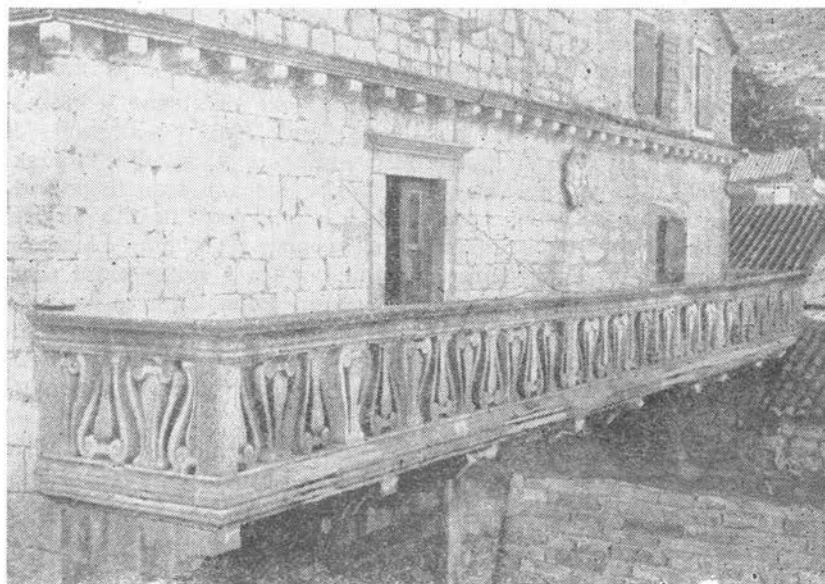
⁵³⁹⁾ C. Fisković, o. c. (1), str. 46, sl. 18.

⁵⁴⁰⁾ V. sl. Č. M. Iveković, *Dalmatiens Architektur und Plastik* t. 66, 105, 110, 142. Možda ih je u Dalmaciju unio G. G. Sammicheli u XVI stoljeću, jer se nalaze na gradskim Kopnenim vratima u Zadru i na tvrđavi sv. Nikole pred Šibenikom, rađenim po njegovom nacrtu. U maloj loži sred Šibenika otkrivena je nedavno barokna freska raspela.

Iza Gazarovićeve kuće se prostirao perivoj zasađen cvijećem, koji on spominje u svojoj »Ljubici«. Danas mu je teško odrediti nekadašnju površinu, jer je ispresijecan kao bezbrojni perivoji stare dalmatinske hortikulture, čije se uništavanje i kidanje u manje čestice vrši sve do danas. Tek se po ogradnom zidu sačuvanom uz ulicu vidi da je bio prostran.

Prizemnica je, usprkos svih upozorenja konzervatora i u posljednje vrijeme nadograđena, njeni omjeri su nagršeni, a i unutrašnjost je već i ranije pregrađena, ali su joj ipak ostali u zidu dijelovi kamenog renesansnog umivaonika, koji su imale u svojim blagovaonama i središnjim dvoranicama mnoge dalmatinske pa i više kuće XV—XVIII stoljeća.

Natpis grba, inicijali na stupu odrine i stihovi na prozorima i vratima nas uvjeravaju da je pjesnik dao sazidati ovu kuću, a arhivski spisi nam svjedoče da je u njoj boravio s porodicom, da su mu se ovdje rodili i sinovi. U travnju 1621. godine molio je hvarskog gradskog kneza da mu pored već darovanog općinskog zemljišta ustupi još neko u Luci, da može zaokružiti svoje imanje,

Prđvarićeva kuća u Kutu

za koje je, kako sam kaže, mnogo potrošio.⁵⁴¹) Svoj ladanjski doživljaj Visa opisao je baroknom kičenošću, ali ipak proživljeno u posveti i u stihovima svog »morskog razgovaranja Murata Gusara«.

⁵⁴¹) 15. IV 1621. Liber gratiarum (1614—1792), sveščić III. HAH.

U Kutu je pri moru i *jednokatnica* renesansno baroknog stila koja je nekoć pripadala hvarskoj obitelji *Prdvarića*, a sada je vlasnost Jerkovića i posljednjih Makijavelija. Dugi balkon s kamenom ogradom od neobično stiliziranih izmjenično uspravnih i okrenutih vaza, obuhvaća joj čitavu širinu sjevernog pročelja, a na zabatu južnog zida je manji s istom ogradom u kojoj je urezano cvijeće i sitni lik nage žene s vrpcom nalik alegoriji Sreće. Nad dugim i čvrstim sjevernim balkonom je grb renesansno-baroknog okvira XVI—XVII stoljeća, koji se nalazi i nad kućnim vratima, a treći uokviren u kartuš zrele renesanse s anđeoskom glavom skinut je odnekud i čuva se u kući.

Na polju svih triju grbova podjeljenom vodoravnim polomljenim pojasom naginje se vitorog iznad tri zvijezde. Uz grb su početna slova vlasnikova imena GGP. Sličan grb je na nadgrobnoj ploči Jerolima Prdvarića iz 1538. godine u hvarskoj franjevačkoj crkvi.⁵⁴²⁾ Godine 1588. spominje se u Hvaru kao »*prokurator puka i općine*« Gabriel Prdvarić koji se zauzimao za Višane kod predstavnika mletačke vlasti.⁵⁴³⁾ Njegov sin Jerolim posjedovao je 1591. godine kuće, vrtove⁵⁴⁴⁾ i vinograde u Hvaru, pa ih je kao i ostali bogatiji Hvarani mogao imati i na Visu.⁵⁴⁵⁾ Po svemu tome može se pretpostaviti da je ova kuća u Kutu bila njegova, tim više što se njen slog slaže s vremenom njegova života.

U osakaćenom rasporedu unutrašnjosti ove prostrane jednokatnice koju su nakon kasnije podjele nadograđivali i podignuli joj dva krova, u prizemlju su bunar i spremišta za vino, ulje, ribarski i poljski alat, a u prvom katu je središnja dvorana između pokrajnih soba, u koje se ulazi kroz vrata kamenih profiliranih okvira. U dvorani natkritoj drvenim grednim stropom podržanim kamenim zidnim konzolama je profilirana kruna bunara i veliki zidni umivaonik s dvije kamene police na bočnim konzolama stiliziranih reljefnih ljiljana a pri dnu s maskeronom u reljefu između lišća tipičnim ukrasom dalmatinskih zidnih umivaonika XVI—XVIII stoljeća. U zapadnom krilu ostao je donji dio umivaonika s dva maskerona.

Udobna Prdvarićeve kuća, čija je unutrašnjost usklađena s vanjštinom, pruža doista, svojim širokim unutrašnjim rasporedom, dugim balkonom pred lukom i manjim nad trgom i poljem, ulaz-

⁵⁴²⁾ D. Domančić, Reljef Nikole Firentinca u Hvaru. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12, str. 178. Pisac ne spominje grb. U petoj crti objavljenog natpisa riječ VITIMA, treba da se zamijeni s VLTIMA.

⁵⁴³⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 110.

⁵⁴⁴⁾ Adi 20 ottobre 1591

Division faccio io Gierolamo quondam messer Gabriel Perduarich delle dua case et un horto overo muraglia posta in Borgo ... Hvarski bilježnički spisi 1591. HAZ.

⁵⁴⁵⁾ Die XIII aprilis 1540

... Georgius Cuitcovich quondam cuitchi de Lissa de villa Lucha ... vendidit ... magistro Hieromimo Parduarich ... unum vineae petium .. Hvarski bilježnički spisi I. HAZ.

nim vanjskim stepeništem i intimnim dvorištem, čija vrata se rastvaraju na obali pri samom rubu mora, lijep primjer ladanjskog graditeljstva.

Prđvarićev grb u Kutu

Uz nju je s istoka *Burićeva kuća*, kojoj je nad velikim renesansnim dvorišnim vratima barokni Jakšin grb s bikom nad tri kosa pojasa u polju. Balkon, vanjsko stubište i terasa u dvorištu popločanom pločama rumenog bokeljskog kamena, ograđeni renesansno-baroknom ogradom uobičajenih stupića »dvostruke kruške«, pokazuju, kao i u nekim korčulanskim i hvarskim isto tako uskim dvorištima, težnju k reprezentaciji i monumentalnosti krajem XVI i u XVII stoljeću. Na vanjskoj terasi uz sjeverno pročelje su stupovi odrine i već spomenuta odnekud prenesena raščlanjena gotička kruna bunara. Pred terasom se pruža drugo sjeverno dvorište ograđeno također visokim zidom s vratima na morskoj obali. Kuća pripada obitelji Burić, ali je, sudeći po grbovima iz baroknog vremena, od kojih je jedan i u kući, pripadala obitelji Jakša ili Hektorović koje su imale isti znamen u grbu. Vremenski se po svom stilu ne može povezati s pjesnikom Petrom Hektorovićem, već, možda s njegovim nasljednicima.

Barokno dvorište u Kutu

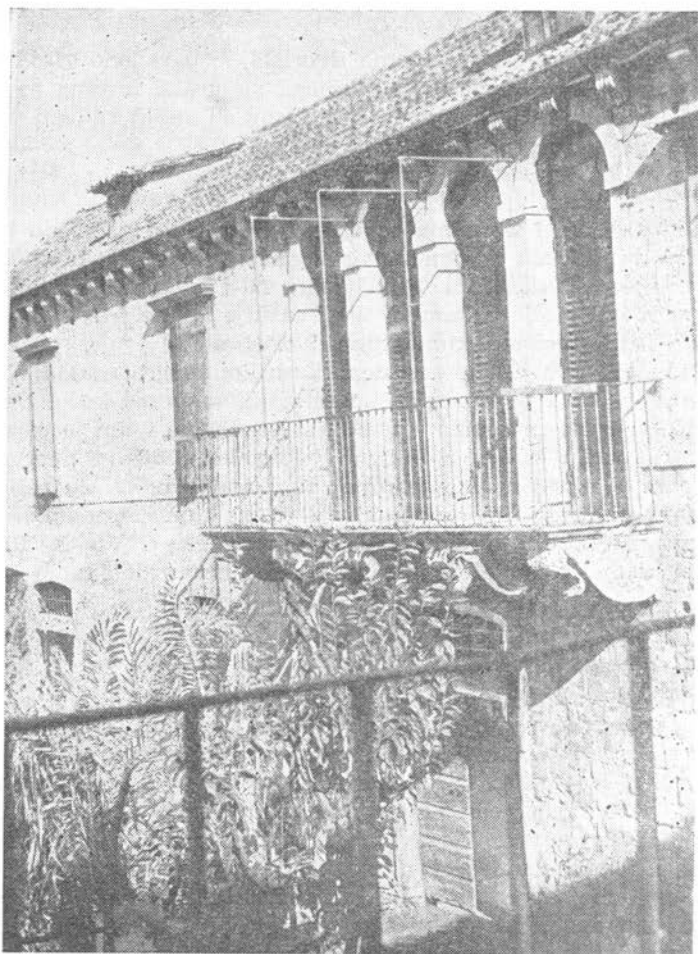
Prostraniji je *sklop ljetnikovca obitelji Jakše*, koji svojim položajem zatvara Kut i oblikuje ovaj mirni sunčani ambijent u koji je književnik Ranko Marinković, rođen 1915. godine u Visu, smjestio svoju pripovijetku »Balunjeri pod balkonom«.

Duga jednokatnica je sagrađena u načinu zrele renesanse, sa središnjom zgradom okruženom s dva krila koja zatvaraju dvorište. Duga kuća ima u prizemlju konobu, a u prvom katu sobe i središnju dvoranu iz koje se izlazi na vitki balkon, uzdignut na zakašnjele renesansne konzole, kroz četvora vrata koja polukružnim lukovima svojih otvora sežu do krovnog vijenca i nalikuju kvadrifori.⁵⁴⁶⁾ Taj središnji naglašeni dio koji podsjeća na mletačke palače i Cindrovu palaču sred Splita, prozori profiliranih nadprozornika i krovni vijenac od zubaca i velikih dijamantnih vršaka oduzimaju ovoj kući težinu jednokatnice i čine je vitkom. Tu vitkost pojačava balkon koji nema kamenu već željeznu ogradu izmjeničnih zavnutih i četverouglastih šipki, a vitke konzole su mu ukrašene finim reljefnim, gotički svinutim lišćem i renesansnim palmicama.⁵⁴⁷⁾ Najneobičniji je red okruglih malih otvora uzduž gornjeg dijela zida, koji služi kao ukras, čak i na pobočnim zidovima.

U ograđeno dvorište se ulazi s mora i kroz glavni, južni ulaz. Ta južna široka vrata imaju nad nadvratnikom reljefni barokni

⁵⁴⁶⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 58.

⁵⁴⁷⁾ V. sl. Ibid. sl. 57.

Jakšina kuća u Kutu

grb obitelji Jakše, a iza njih je prolaz presvoden svodom od tri traveja, sazidana u kamenu i opeci, ali odijeljena kamenim pojasima iskićenim reljefnim cvijećem kao i sredina svodova. U tom prolazu su i mala dućanska vrata na koljeno.⁵⁴⁸⁾ Nad prolazom se diže južno krilo jednokatnice s renesansnim profiliranim prozorima, čiji je prag istaknut i podržan konzolama, a krov obrubljen profiliranim

⁵⁴⁸⁾ 11. II 1632.

Fatto a Lissa nella villa di Cut nella bottega del signor Giulio Giaxa ...
Spisi biljež. J. Jakše, str. 25. Općinska knjižnica u Visu.
Vidi i Hvarski bilježnički spisi, sv. 7. str. 28. HAZ.

kanalom za kišnicu. To krilo se produžuje terasom koja je završavala malim balkonom nad morem.

Sa zapadne, pročelne strane dvorište je ograđeno visokim zidom sagrađenim na obali sred kojega su vrata, kojima se izlazi na sazidano morsko пристаниште, i u kojemu su veliki kameni prsteni za vezivanje usidrenih jedrenjaka i čamaca.

S treće sjeverne strane dvorište ograđuje zid koji ima kamenom plitko nasvođeni prolaz za vanjski vrt.

Tako, kućom i zidovima ograđeno dvorište, podijeljeno je popločanim puteljcima u dva četverouglasta vrtića, uz kojih su sa zapada trijemovi skladišta. Pod jednim od tih dvorišnih trijemova bio je u XVIII stoljeću kameni tisak za ulje i vino. Postolja sličnih mlinova vide se još u nekim viškim dvorištima.

Na žalost, dvorište je nagrđeno kasnijim pregradnjama, a izmijenjeni su pročelje u prizemlju i unutrašnji raspored kuće. Na pročelju su otvorena prizemna vrata⁵⁴⁹⁾ sa stubištem i tim je prizemlje spojeno s prvim katom u kojemu je ostala središnja dvorana. U sjevernom zidu je uzidan barokni umivaonik uokviren reljefnim izljebanim polustupićima andeoskim glavama i maskeronom s lišćem pri dnu, tipičnim ukrasima zidnih umivaonika XVI—XVIII stoljeća, uobičajenih u dalmatinskim kućama tih razdoblja.

Izvan zatvorenog dvorišta sa sjeverne strane penju se stepenasti vrtovi povrtnjaka s dugom gospodarskom prizemnicom u koju se ulazi kroz četvera vrata. Strmo i usko zemljište je odredilo dakle, da se Jakšin sklop produljio i zauzeo obalu.⁵⁵⁰⁾

Jakšin građevni sklop narod zove po Joakinu Jakši iz kraja XVIII stoljeća »*Jakinovi dvori*«, ali se ova kuća spominje i ranije od njega u Kutu i to početkom XVII stoljeća.⁵⁵¹⁾ Taj sklop predstavlja dvokrilnom jednokatnicom s balkonima, terasom, spremištima i dućanom, dvorištem i obalom, perivojem, vrtom i kulom okupljeni i razvijeni tip primorske gospodarsko-ladanjske i utvrđene nastambe, opremljene ne samo ribarskim i poljoprivrednim alatom i lađom, već i umjetničkim namještajem, predmetima umjetnog obrta i slikama, jer su njeni vlasnici i njihov rod bili članovi hvarskog i splitskog plemstva, viški bilježnici, gradonačelnici, dobročinitelji, a i vođe hrvatske narodne stranke krajem prošlog stoljeća. Bili su najistaknutiji hvarsko-viški koljenovići koji se nisu

⁵⁴⁹⁾ V. sl. G. Novak o. c. (104) sl. 57. Vidi bilješku 680.

⁵⁵⁰⁾ Slična pojava se vidi i kod dubrovačkih renesansnih ljetnikovaca.

⁵⁵¹⁾ Adi 12 luglio 1626

fatto a Lissa nella corte del Signor Gerolamo Jaxa...

Hvarski bilježnički spisi (1621—1629), str. 488. HAZ.

1660 Indictione XIII adi 16 aprile

fatto a Lissa appresso il molo del signor Giulio Giaxa quondam Andrea...

Spis biljež. J. Jakše, str. 212. Općinska knjižnica u Visu. O nazivu »*Jakinov dvor*« ili »*Jakinovi dvori*« vidi knjižnicu: Niko pl. Jakša, životopisne crtrice prigodom I. objećnice njegove smrti VIII/III MCMVI, str. 3, 6. O Joakinu Jakši v. bilješku 695.

otudili, a bavili su se književnošću, pa su krajem XVIII stoljeća imali i ložu u starom splitskom kazalištu.⁵⁵²⁾ Njihove veze sa Splitom i Hvarom pridonijele su njihovom većem usponu i sudjelovanju u javnom životu i razvitku Visa sve do prvih godina našeg stoljeća.

Starije kuće koje ne gospodare istaknutim položajem ni prostorom kao Jakšina, već su zbijene u ulicama Kuta, ponajviše su višekatnice i nalikuju kulama. *Višekatnica obitelji Andreučić* koja je nekoć možda pripada obitelji Jakša ima polukružnu na konzolama izbočenu stražarnicu na svom uglu koja je služila i kao peć s otvorima na krovu, pa je grijala dvoranicu natkrivenu grednim stropom u kojemu je poprečna greda profilirana. Pod završnim krovom je otvorena loža sa zidanim stupovima ukrašenim izmjeničnim zubcima.⁵⁵³⁾

Slična loža se rastvara i pod krovom vrh *Farolfijeve višekatnice*, samo što ona ima uz nju i sobu s balkonom. Uz kuću je i terasa sa stupovima odrine, a sav sklop s vrtom ograđuje zid s baroknim vratima natkritim lukom. Četverouglasti krov se uzdiže i nad završnom ložom visoke utvrđene *kuće obitelji Vojkovića*. Lože na krovu koje se sretaju vrh dalmatinskih višekatnica već u XVI stoljeću, npr. na Bunićevoj palači, vrh Pobijane ulice u Dubrovniku, vrh Divnićeve palače sred Šibenika i to na oblim stupovima, vrh gotičko-renesansne kuće XV—XVI stoljeća za koju izmislili da je rodni dom Marka Pola sred Korčule, vrh neke palače u jugoistočnom sklopu Trogira i pod krovom maštovito iskićene Bakarićeve palače iz XVII stoljeća u novijem dijelu Korčule,⁵⁵⁴⁾ a zatim i u selima npr. vrh Kršine kuće u Orebićima i Saponarine iz 1700. godine u Orašcu, običavahu se, dakle, dizati i u Visu.

Vojkovićeve kuća u Kutu ima i vanjsko stepenište kojim se uspinje izravno na prvi kat, tako da su prizemlje, u kojemu su skladišta, konoba ili mlin odijeljeni od kata u kojemu se stanuje. Takva stepeništa tzv. balature, poznate već na dalmatinskim srednjovjekovnim kućama čak i u uskim gradskim ulicama, česta su na Visu. Jedna kuća u gornjem dijelu Luke ima ih tri, a i kraj Vojkovićeve višekatnice je pregrađena *jednokatnica sa srušenom balaturom*. Na nadvratniku njenog dvorišnog ulaza uklesane su riječi iz poslanice apostola Pavla Galaćanima, kojima je nadodana druga, izmijenjena rečenica:⁵⁵⁵⁾

⁵⁵²⁾ 28. XII 1781

... ed il palchetto nel teatro della Città di Spalato che restano uniti al presente partaggio in porzione rispettivamente delli predetti signori Giacomo e Simone (Giaxa) ...

Arhiv Jakša. HAH.

⁵⁵³⁾ V. sl. G. Novak o. c. (104), sl. 56. Kuća s kulom se nalazi uz zdenac Munjac i spominje se u popisu obitelji Jakša. V. bilješku 456.

⁵⁵⁴⁾ V. sl. Č. M. Iveković, o. c. table 105/2, 301/2, 302, 316.

⁵⁵⁵⁾ A ja, Bože sačuvaj, da se čim drugim hvalim osim križem Gospodina našega Isusa Krista. Novi zavjet preveo I. E. Šarić, str. 355. Sarajevo 1942.

ABSIT MIHI GLORIARI NISI IN — CRVCE DNI N
IESU XPTI IN QVO EST SALVS VITA ET RESUREC-
TIO NOSTRA

Na vratima »na koljeno« je urezan uobičajeni Kristov i Marijin monogram: IHS — $\overline{\text{MRA}}$, a na nadvratniku širokih vrata konobe urezana je opomena između urezane staklenice i čaše, vrča i zdjele baroknih oblika:

CONFORTA SEL PRENDI CON TEMPERANZA
BEVER TROPPE VELEN E NON SOSTANZA

(Pokrijepi se, ali uzmi umjereno — Neumjereno piće ne hrani već truje.)

Tako je konačno viško vino, koje je grčki pisac Agatarhides iz Knida proglasio već početkom II stoljeća »najboljim na svijetu«,⁵⁵⁶) sredinom XVI stoljeća mletački vlastelin Ivan Giustiniano u svom službenom izvještaju smatrao odličnim, a početkom XVII stoljeća zanosno opjevao Gazarović, ostavilo svoj spomen i u kamenu u XVIII stoljeću, kada su se njim nazdravljali književnici Kavanjin i Matijašević-Karamaneo, a hvalio ga Brouckner⁵⁵⁷) kao što je već u III stoljeću stare ere bilo simbolički s amforom i grozdom svoje loze prikazano na isejskim novcima, a zatim u XVI stoljeću na grbu slikara Vitaljića. Na dvijema kućama je urezan kosijer, kao znak zemljoradnika i to na kući Perice gdje je uklesan pogrešno i Kristov monogram SI + H u Kutu i na kući Peričevoj u Cunkovici, na kojoj je uzidan ulomak nekog natpisa već objavljenog u CIL.

Na obalnom trgu u Kutu je *jednokatnica s Jakšinih grbom* u okviru zrele renesanse i s vratima »na koljeno«, koja svjedoče da je i ovdje bilo od XVI—XVIII stoljeća, radionica i dućana⁵⁵⁸) gradskog tipa. Tik do nje je *Petrinovićeve jednokatnica* s baroknim balkonom ograđenim kamenim stupićima »dvostruke kruške« na koji se izlazi kroz vrata ukrašena reljefnim cvijećem i čovječjom glavom sred luka, izrazitom oznakom domaćeg baroka na zvoncima, kućnim, stubišnim i dvorišnim vratima.

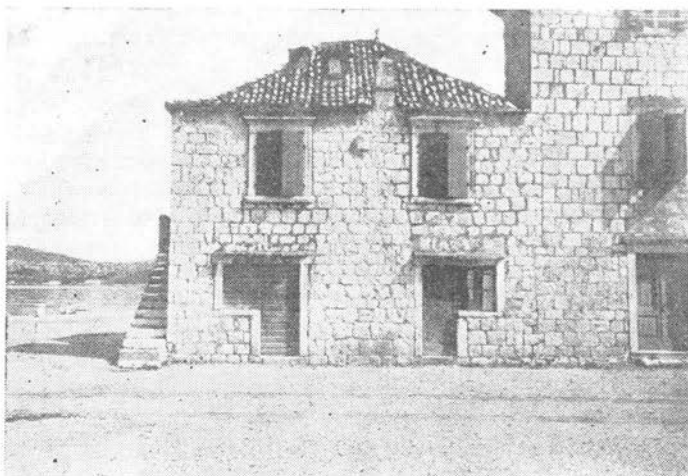
Na još ponekoj kući i u dvorištu u Kutu ostao je profilirani okvir prozora i vrata, ulomak zidnog vijenca, kruna bunara, luk ili stepenište, koji bi se mogli datirati od XV do XVIII stoljeća, jer je ovaj sunčani predio imao ranije mnogo više starijih kuća hvarskih plemića i bogatih građana koje oblikovahu ulice, iako nije bio opasan zidovima. Ali život i »vrijeme gradi niz kotare kule, vrijeme

⁵⁵⁶) G. Novak, o. c. (104) str. 61.

⁵⁵⁷) Š. Ljubić, *Commissiones et relationes venetae*, str. 220, Zagreb 1877; *Lissa produce un vino eccelente...* Brouckner, *Dizionario geografico portatile II*, str. 21. Bassano 1770.

⁵⁵⁸) 13. III 1633

à Lissa nella villa di Cut nella bottega del signor Giulio Jaxa...
Bilježnički spisi I. Balcilucio 1616—1677, str. 90. HAS.
Vidi i bilješku 548. Nezna se da li su to dva dućana, u ovoj i u velikoj Jakšinoj kući.

Hektorovičeva ili Jakšina kuća u Kutu

gradi, vrijeme razgrađuje», pa je i ovaj stari viški zaselak u mirnoj uvali, gdje su najbogatiji hvarski rodovi boravili, izmijenio, uslijed novih društvenih izmjena, dioba i propadanja starih obitelji, nadogradnja, pregradnja i rušenja, svoj raniji izgled u kojemu se na Visu očitovao najbolje sklad male urbanističke cjeline i izrazitosti stilskog graditeljstva.

Pri tim pregradnjama nagrđeni su i uništeni i unutrašnji prostori kuća i dvorišta u Kutu i u ostalim naseljima. A upravo su oni nekada bili određeni obimom života osnovanog na mjeri slobodnog čovjekovog kretanja i prikladnog smještanja. Ponavljali su i ovdje kao i u ostalom primorju geometrijski pravilne rasporede prostora i stubišta povezane svuda uz namjenu koja se postepeno i mijenjala. Konoba je ostajala u prizemlju, ali se kuhinja prenosila od prizemlja do potkrovlja dok su prvi ili drugi kat ostajali uglavnom namijenjeni stanovanju pa su na njima bili balkoni ili su se uz njih prislanjale visoke terase često sa bunarom. Širina unutrašnjih središnjih dvoranica i četiriju soba uobičajenih na stranama kuće bila je sasvim usklađena s vanjskim pravilnim izgledom i kamenim licem, ali se taj pravilni unutrašnji raspored osobito u XIX stoljeću mijenjao i ranija odmjerenost i povezanost prostora su se krnjile i danas nestaju uslijed životnih promjena stanara.

U predjelu između Kuta i Luke vide se također ulomci renesansnih prozora i krovnih vijenaca preinačenih kuća XVII stoljeća, koje su imale ograđena dvorišta s mlinicama i pristaništem uz more. U zidu jedne duge jednokatnice renesansnog izgleda koja pripada obitelji *Zambrlin* je bunar četverouglaste krune s reljefnim

cvijetom, čest u Dalmaciji u XVI i XVII stoljeću.⁵⁵⁹) U njeno dvorište se ulazi kroz renesansna vrata oivičena polukružnim »štapom«, a na njenom pročelju su kameni prsteni za zastore i prostiranje rublja i rastiranje platna,⁵⁶⁰) koji su tipični za dalmatinske kuće od XV do XIX stoljeća, pa ih imaju i pročelja viških domova osobito od XVI—XVIII stoljeća.

Predjel zvan Smiderovo bio je također naseljen u XVI i XVII stoljeću. Njegovu su obalu zauzeli ljetnikovci s dvorištima i perivojima od kojih se danas vide ruševine i ulomci. Korišten je i vrt pri moru ograđen velikim antičkim blokovima stare Isse, u njemu je sazidana kula a djelomično je nadograđivan. Te su kuće, kao Jakšina, Prdvarićeva i još neke iz XVI — XVII stoljeća u Kutu, zauzele i obalu Smidereva, pa je uzduž tih predjela mjesto slobodne obale nastala uzdužna ulica iza tih priobalnih kuća.

Na ožbukanoj kući Bortučevića je natpis:

ANNO SALVTIS 1660
FVGITE PARTES ADVERSAE XPVS VIN
CIT XPVS REGNAT XPVS IMPERAT XPVS
A CVNCTIS NOS ERIPIT MALIS

S južne strane ulice i na Prirovu su u XVI stoljeću bile kuće s terasastim vrtovima. Jedna ima grb u okviru zrele renesanse. U štitu podijeljenom vodoravnim pojasom je u donjem polju polumjesec. Uz grb je monogram ZM i pod njim godina MDLXXII. Zovu je »Sekotova«. Njeno visoko dvorište nadkriva odrina pod renesansnim stupovima jednostavne osmerostrane glavice, za koju utvrdismo da može poticati iz XVI stoljeća.

U predjelu Luci ističe se nekoliko kuća jednostavnog baroknog sloga iz XVII i XVIII stoljeća. Već na početku XVII stoljeća spominje se i u Luci trg što znači da su u to doba kuće i ovdje bile okupljene i oblikovale povezano naselje.⁵⁶¹) *Lušiova kuća* u uzdužnoj, glavnoj ulici ima završni krovni prozor ukrašen baroknim volutama i vijencem reljefnog cvijeća, a balkon i loža na njenom uglu zadržali su još renesansne oblike, iako je kuća s terasom na kojemu je izrazita kruna bunara, građena krajem XVIII stoljeća, kako to odava grb, čije je polje podijeljeno vodoravnim pojasom; u gornjem je repatica, a u donjem zvijezda osmerokraka koje hoće označiti da je prezime ove obitelji nastalo od latinske riječi lux — svijetlo. Okolo grba je ime Nikole Luxia, potomka starog hvarskog roda⁵⁶²) i godina gradnje njegove kuće:

⁵⁵⁹) Uporedi C. Fisković, o. c. (175), sl. 11.

⁵⁶⁰) C. Fisković, o. c. (202), str. 64, 66.

⁵⁶¹) 13. XI 1623

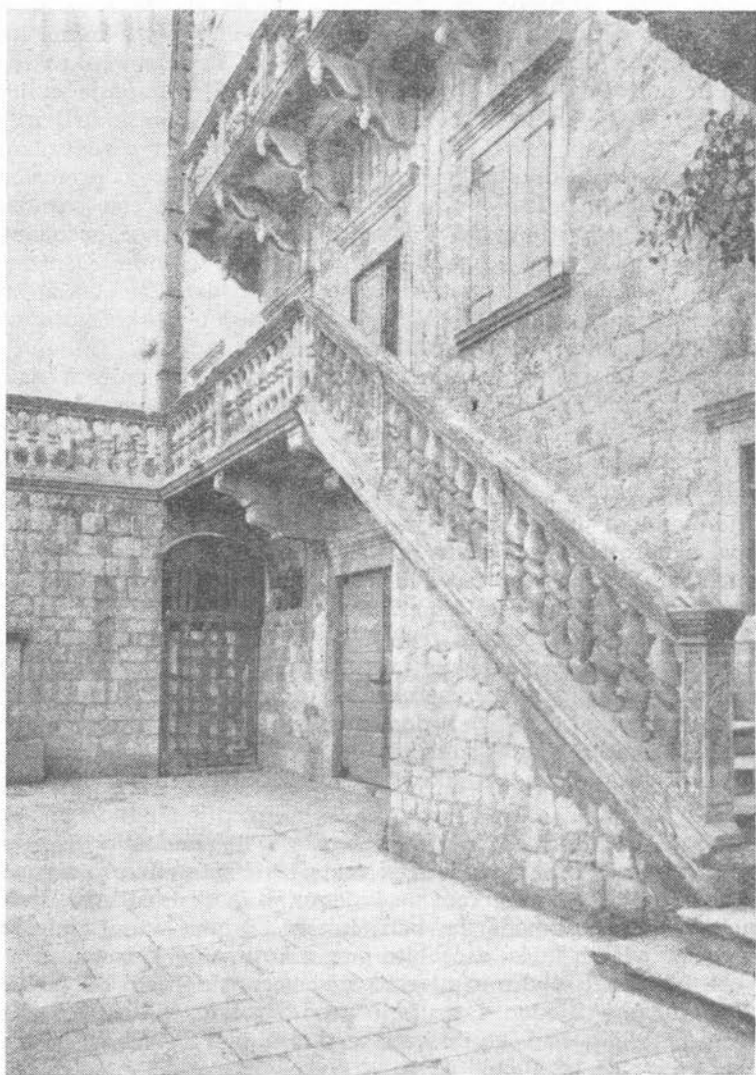
... fatto a Lissa nella villa di Luca in piazza...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 6, str. 195. HAZ.

⁵⁶²) G. Novak, o. c. (323), str. 134.

C.^E No LVXo
MDCCLXXXIII

Početak prošlog stoljeća spominje se u kući i privatna kapelica. U ulici se ističe *Mardešićeva trokatnica* kojoj se u jednostavnim okvirima prozora i središnjih bifora očituje klasicizam druge polovice XVIII stoljeća. Njena su tri balkona, od kojih je srednji savi-

Renesansno-barokna kuća u Luci

nut, pravilno raspoređena na prvom i drugom katu, a prizemna vrata, prozori i dvoje dućanskih vrata povezani su u međusobnu jedinstvenu cjelinu. Pročelje zidano lijepo obrubljenim kvaderima je sačuvano u cjelini, ali je unutrašnjost pregrađivana za potrebe žandarske stanice, pošte i škole, za koje kuća, naravno, nije bila zidana. U dvorište se ulazi kroz zapadna velika vrata polukružna luka i svinutog kasnobaroknog zabata.

Na obali, a uz glavnu ulicu, ističe se *Mardešičeva renesansno-barokna kuća*. U njeno ograđeno dvorište se ulazilo kroz široka vrata izravno s mora prije nego što sagradiše obalu, a s kopna kroz druga, zapadna vrata. U dvorištu je kamena ograda s ukrašenim reljefnim uglovima koja je služila kao »*jarula*« za gojenja cvijeća, a uz zid, na kojemu su zubci vjerojatno podržavali uski trijem, su kamena sjedala na profiliranim konzolama. Stubištem, ograđenim ogradicom stupića »dvostruke kruške«, oblikovanih koso prema strmom usponu stepeništa, uzlazi se na prvi kat i terasu ograđenu također kamenim stupićima. U tijelu terase je bunar, a na njoj kamena zidna klupa i stupovi za odrinu vinove loze. Kišnica se crpila na terasi kroz bunarsku krunu, a u dvorištu tekla kroz reljefnu glavu male česme, slično, dakle, kao u Sorkočevićevu⁵⁶³) i još nekim dubrovačkim ljetnikovcima XVI stoljeća. Ta nam se sličnost ne čini neobična pred već navedenom činjenicom da su dubrovački graditelji bili u XVI i u XVII stoljeću zaposleni i na Visu. Bunar je vješto odijeljen od kućnog prizemlja da ne propušta vlagu, a kišnicu prima, kroz vanjski kameni kanal prislonjen uz pročelje, s krovnog kanala.

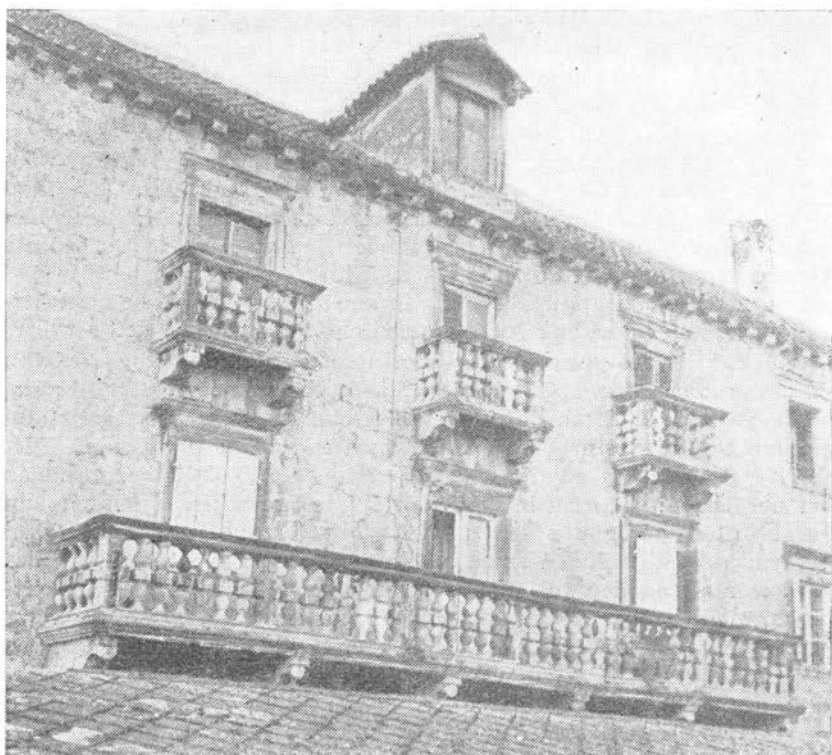
Na glavnom južnom pročelju je dugi balkon na dvostrukim konzolama, a na ostalim zidovima su tri manja. Svi su ograđeni uobičajenim ogradicama stupića »dvostruke kruške« i pojačavaju skupa s vanjskim stubištem reljefnu živost kuće, iako je njen izvorni oblik oštećen nadogradnjom trećeg kata, čime je skladno mjerilo cjeline istaknuto na osamljenoj zgradi uništeno. Još tridesetih godina prošlog stoljeća isticala se na obali pri moru, pa ju je i austrijski pukovnik i akvarelist Fedor Karačaj tada istaknuo na svom akvarelu Visa.⁵⁶⁴) Njena unutrašnjost je vjerojatno bila u svojoj prostranosti usklađena sa slikovitom vanjštinom, ali je i ona pregrađivana.

Balkoni su došli do još jačeg izražaja na *Radošijevoj palači*, u čije se visoko dvorište ulazi kroz vrata iskićena velikim »dijamantnim vršcima« i nadvratnikom na kojemu su ovuli i astragal. Palača je nekoć vidno gospodarila nad lukom, prema kojoj je okrenuta većina viških kuća, a osobito one u kojima se ljetovalo. Stoga im sobe i balkoni bijahu usmjereni k sjeveru, sklonjeni od podnevne žege juga, a ujedno i pruženi pred širokim vidicima lučkog, otočkog krajolika nad kojima su se danju plavili vrhovi otoka i

⁵⁶³) C. Fisković, o. c. (188), sl. 7, 12.

⁵⁶⁴) O. c.

Radošijeva palača u Luci

planina dalmatinskog kopna, a noću pod zvijezdama plamsale vatre svječarica u titravim odrazima mora. Uzduž Radošijeva pročelja na prvom katu je dugi balkon, a nad njim se u drugom katu ređaju tri manja.⁵⁶⁵⁾ Sva četiri čine čvrsto pročelje slikovitijim i plastičnijim, ali se njihov klesar, osjećajući strah od praznih ploha kao svi pokrajinski majstori, nije zadovoljio samo slikovitošću zbijenih i snažno oblikovanih ogradica od stupića »dvostruke kruške«, već je potaknut bahatošću gospodarevom ukrasio i donje, s ulice vidljive strane balkonskih ploča rustično klesanim reljefnim cvijećem uz koje lete leptiri i školjkom koja odava rokoko stil, ali se javlja i u dalmatinskoj gotici i renesansi. Na središnjoj ploči balkona je reljefni grb u kojemu se lav propinje držeći mač u šapi. U grbu su početna slova F. R. hvarskog plemića Frana Radosio,⁵⁶⁶⁾ koji je dao

⁵⁶⁵⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 62. Pisac je nazivlje imenom novijeg vlasnika, obitelji Dojmi, koja ju je naslijedila od Vukašinića.

⁵⁶⁶⁾ F. Heyer, Wappenbuch des Königreichs Dalmatien, tabla 66. Nürnberg 1873.

podíci ovu palaču. Takav grb je istaknut i nad vratima donjeg velikog balkona i na istočnom uglu Radosio-Vukašinovićeve palače u novijem južnom dijelu starog Hvara na kojoj se niže devet balkona sličnih baroknih stupića,⁵⁶⁷⁾ te je jasno da su ovim motivom obje palače povezane. Ali motiv drugog balkona na nižem prvom katu, a manjih na drugom katu je čest na dalmatinskim baroknim kućama npr. na palačama Cindro i Milesi u Splitu i na Foretićevoj kući nad nekadašnjim istočnim korčulanskim brodogradilištem. Na stražnjem zidu višeke Radošijeve kuće strše također dva mala balkona okrenuta prema sunčanom jugu, prikladna za zimsko sunčanje i nadzor nad radom domaće čeljadi u dvorištu. Godine 1779. spominje se mali ljetnikovac Petra Radosija u luci pri moru s molom zvanim »Veli mir.«⁵⁶⁸⁾

Tik do Radosijeve je veća *Vukašinovićeve dvokatna palača* koju je zatim naslijedila obitelj Dojmi.⁵⁶⁹⁾ Istočni joj je dio stariji i ima male prozore u prizemlju, a velike u oba kata okružene reljefnim »dijamantnim vršcima« koji se javljaju pri dnu dovratnika u XVII-XVIII stoljeću, ali nigdje ne zaokružuju čitav okvir prozora kao na ovoj palači. Taj istočni dio pročelja je produljen prema zapadu u oba kata podignuta tek u XIX stoljeću na ranije sagrađenom prizemlju u kojemu se ističu velika vrata s nizom malih prozora uokvirenim također »dijamantnim vršcima« i podvostručenim ratprozorcnicama. Nad njima strši šest kasnobaroknih konzola osakaćenog balkona koji je 1785. godine imao još ogradu od stupića i pločnik,⁵⁷⁰⁾ ali su ti dijelovi kasnije, možda zbog trošnosti ili pri nekoj nezgodi, a možda da se ukloni njihov teret, skinuti.

Nadogradnjom obaju katova zapadnog dijela postignuta je jedinstvena cjelina i tek novo oblikovanje pojedinih prozorskih ukrasa, a osobito vrata još uvijek nedovršenog velikog balkona, odaju dva do sada neuočena razdoblja ove najveće višeke palače.

U prizemnom hodniku se ističu dvoje pobočnih vrata uokvirenih bogatim eklektičnim ukrasom baroknih dijamantnih vršaka koji

⁵⁶⁷⁾ V. sl. G. Novak o. c. (523), tabla 10. Na pobočnim zidovima se također nalazi po jedan balkon. Na palači se vide tragovi ranije od koje je na istočnom zidu ostao gotički zazidani prozor.

⁵⁶⁸⁾ Adi 13 novembre 1779 Lissa
... in questo porto soto il molo del Casino del Signor Conte Pietro Radosio denominato Vellimir ...

Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 294. HAS.

Uporedi D. Foretić, o. c. str. 538. To ime označuje veći zid, u narječju »veli mir« koji se do 1944. godine dizao u prednjem dijelu stare Isse. Po njemu se i prozvaio tako taj predio.

⁵⁶⁹⁾ A. Dudan čak ne primjećuje ni ove veće plemićke kuće, pa pogrešno piše da na Visu »mancano i palazzi patrizi«, O. c. str. 188.

⁵⁷⁰⁾ 24. I 1785.

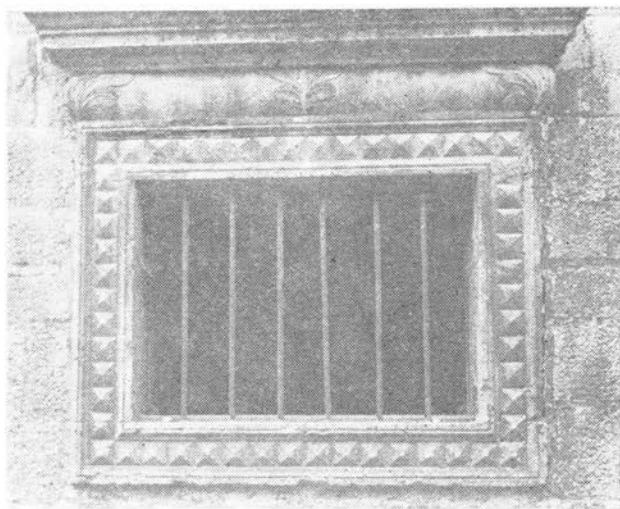
Majstori Ivan Antunov i Antun Ivanov Čudina (Chiudina) procjenjuju kuće obitelji Dojmi i to torretu u kojoj je kameni kamin s napom, vijencem i konzolama i »novu« kuću s zidnim umivaonima (lavello) i balkonom: ... Il pergolo d'ingresso con modioni dopij sei, pianche collonette e cornise lavorate stimato in tutto ... L. 300. Spominju i »staru« kuću pređa.

Spisi bilježnika Fr. Jakše. HAS.

Vukašinović Dojmijeva palača u Lucini

drže imposte s karikiranim baroknim maskama nad kojima se savija luk zakašnjele renesansne profilacije s nizom »bisera« vrh kojega je na jednim vratima glava žene, a na drugima brkata glava čovjeka u turbanu. Uz središnji ulaz su dvije dekorativne menzole, jedna

Barokni prozor palače Vukašinović — Dojmi u Luci

u obliku ženske, a druga ptičje herme. U svemu tome se očituje mašta opadajućeg kasnog i pokrajinskog baroka, koji nije sposoban da dostigne i oblikuje razvijene obrise i plastične, pune oblike kojim se majstori tog stila isticalu, već ih nadoknađuje natrpanim i nevješto spojenim reljefnim ukrasom. Osim tih vrata u prizemnom hodniku unutrašnjost kuće je izmijenjena, ali se u XVIII stoljeću spominju u njoj zidni umivaonici.⁵⁷¹⁾

U dvorištu iza ove palače strši *ruševina stražnje jednokatnice* kojoj su u prizemlju dugoljasti vodoravni i uski prozori prostranog skladišta, a u prvom katu četiri barokna balkona poput onih na Mardešićevoj kući.

Sred obale je široka *jednokatnica obitelji Perasti* s najduljim kasnobaroknim balkonom na otoku, koji poduprt s devet konzola obuhvaća čitavu širinu pročelja. Pri temeljnoj i bezobzirnoj pregradnji ove kuće u prizemnom hodniku je ostala tek zidna konzola s uklesanom godinom gradnje i početnim slovima imena njenog prvog vlasnika, već spomenutog Vicka Perasti, koji je sagradio i obližnji kaštel:

1600
V P

Uz konzolu je pločica s natpisom olovnih slova:

GIUSEPPE MARDESSICH
1881

⁵⁷¹⁾ Ibid.

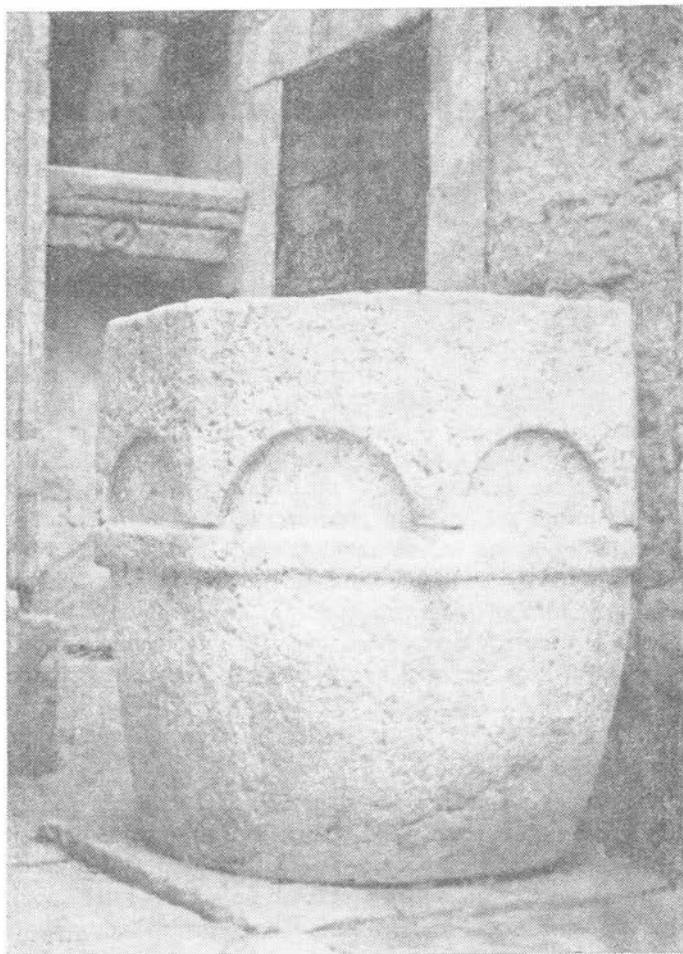
iz koje se doznaje da je raspored i neke djelove kuće krajem prošlog stoljeća, kada su mnoge viške i uopće dalmatinske kuće mijenjale svoj raniji oblik, izmijenio Josip Mardešić. Ostavio je ipak balkon koji svojom širinom još jednom pokazuje udobnost viških kuća sagrađenih u XVII i XVIII stoljeću s dvorištem i pristaništem na moru, terasom i balkonima nad lukom, sve dok nije izgradnja nasutog općinskog pristaništa udaljila u XIX stoljeću od obale u Luci, a djelomično u Kutu i u Komiži. Neke od njih su ipak ostale na rubu stjenovite ili pjeskovite morske obale na kojoj su, slobodne od obruča gradskih zidina, koja viška naselja nisu imala, stvarale slikovite građevinske sklopove po gradskom uzoru, osobito u Kutu i u Komiži.

Komiški poluotočić koji sada završava lukobranom je vjerojatno najstariji dio ovog naselja. Slični, ali razvijeniji poluotočići bili su ranije naseljeni u mnogim našim primorskim mjestima od Budve do Poreča, pa će biti i ovaj komiški za to korišten. Na njemu su vjerojatno bile najstarije kuće, ali su te kasnije pregrađivane, a ostala je kraj crkve Gospe od sedam žalosti *ruševina jednokatnice*, koju bi se moglo, po neprofiliranom i plošnom gotičkom prozoru i po vratima sastavljenih dovratnika, postaviti u prvu polovicu XV stoljeća i smatrati ju jednom od najstarijih komiških kuća. Prizemlje joj je, na žalost, iznakaženo nasilnim otvorom i novijim vratima, a uza nj je nekoć bilo vanjsko stepenište, tzv. balatura, često i na gotičkim primorskim kućama, kojim se uzlazilo do vrata prvog kata. U stražnjem dvorištu ove kuće je osmerostrana kruna visokog bunara, koja po nizu svojih slijepih arkadica pripada također prvoj polovici XV stoljeća, a inače je u tipologiji kruna dalmatinskih bunara izuzev Visa rijetka, upravo po tom nizu lukova nad reljefnim obručem.

Drugih kuća iz tog stoljeća se u Komiži ne primjećuje, ali im se možda ipak nađu ostaci među zbijenim predgradnjama i nadogradnjama prošlog stoljeća, jer i na Visu, kao i na ostalim otocima i gradovima izvorni stil, a tim i starost pojedinih kuća, uočiti će se tek kada im se skine sa zidova žbuka koja prekriva mnoge zazidane prozore, vrata, a u unutrašnjosti zidne ormare i umivaonike.⁵⁷²⁾

Sučelice tom naselju na rtu lukobrana postojale su u tzv. Maloj bandi već u slijedećem, XVI stoljeću stilske kuće. Između ceste i pješčane obale kraj kuće filozofa Petrića je *rustična jednokatnica*, koja se, po renesansnim grbovima na svojim vratima, od kojih su jedna obrubljena gotičkim »štapom« i po ulomcima gotičko-renesansnog sloga sačuvanim pri pregradnji u zidovima, može datirati

⁵⁷²⁾ U starom arhivu Komiže ima nekoliko nacрта priloženih molbama za nadogradnje ili pregradnje kuća u XIX stoljeću, u kojima su nacrtani i raniji izgledi tih kuća, ponajviše iz XVII—XVIII, a možda i ranijih stoljeća. HAS.

Kasnogotički bunar u Komiži

u prvu polovicu XVI stoljeća. Oba grba, onaj na istočnim i onaj na južnim primorskim vratima istaknuta su reljefno sred nadvratnika. Štit im ima renesansni heraldički oblik »konjske glave«, a razdijeljen je u dva polja; u gornjem je polumjesec i šesterokraka zvijezda, a u donjem srce probodeno strjelicom. Po tome je ta inače neugledna kućica važna za datiranje naselja Male bande na morskoj obali u početku XVI stoljeća. Već u drugoj polovici tog stoljeća spominju se na predjelu Brig u Komiži dvokatnice pokri-

vene crijepom s dvorištem,⁵⁷³⁾ jednako kao i u samom mjestu Visu s krovom od ploča.⁵⁷⁴⁾

Ostale starije kuće u Komiži su uglavnom barokne. Pregrađivane su i nadograđivane ponajviše u prošlom stoljeću, ali su ostali njihovi stilski dijelovi, balkoni, prozori i različiti ulomci po kojima ih se može datirati u XVII i XVIII stoljeće i to, naravno, često neodređeno, uslijed pokrajinskog zakašnjavanja slogova. U to vrijeme one su se urbanistički smještale i okupljale, poštujući uobičajena i zakonom određena pravila guste izgradnje, pa su oblikovale trg koji se u Komiži spominje sa starim kućama već krajem XVI stoljeća.⁵⁷⁵⁾ Pored trga i obale spominje se početkom XVII stoljeća i *Škver*, malo brodogradilište potrebno ovom ribarskom i otočkom mjestu.⁵⁷⁶⁾

Na poluotočiću s lukobranom je *dvokatnica obitelji Mladineo* s dva balkona i s kamenim prstenima za vješanje zastora ili sušenje rublja i voća koji se od kraja XIV stoljeća vide na bezbroj dalmatinskih kuća. Uz visoki bunar udubljen je u zidu i kameni umivaonik, a na zabatu iznad gornjeg balkona je obješen kameni grb baroknog okvira, u čijem je polju golo dijete s grančicom u ruci, oznaka obiteljskog prezimena, a uza nj početna slova vlasnikova imena i godina gradnje:

F M
1603

Bit će da je to Frane Mladineo ili Mladinović, čija se kuća i dućan spominju krajem XVI stoljeća u Komiži, a koje su posjedovali njegovi nasljednici i u sljedećem stoljeću.⁵⁷⁷⁾ Daljnji njegovi nasljed-

⁵⁷³⁾ 1592 Die 3 junij

... unam domum positam Comisae in loco dicto Brigh cum duobus sullarijs cum uno curtivo muro constructa et cuppis cohoptam...

Bilježnički spisi 1592. HAZ.

⁵⁷⁴⁾ 2 junij 1592

... medietatem unius domus positae Lisae proindivisae con dictis Penturich constructa muro et planchis cohoptatae in duobus sollarijs ..

⁵⁷⁵⁾ 15. XI 1596.

... casa vecchia posta in piazza di Comisa loco ditto Droste chiamata forno... casa in piazza di Comisa loco ditto Droffe chiamata forno...

Spisi hvarskog kneza P. Bondumier (1596—1596). HAZ.

⁵⁷⁶⁾ adi 22 ottobre 1632

... fatto a Lissa nella villa di Comisa al squero...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 7. HAZ.

⁵⁷⁷⁾ Adi 25 di ottobre 1593

... fatto in Comisa nella botegha di merce de messer francesco Mladineo...

Spis hvarskog kneza P. Bondumier (1596—1596). HAZ. Vidi i bilješku 585.

Adi 7 aprile 1632.

Fatto a Lissa nella valle di Comisa nella bottegha di merci delli signori fratelli Mladinei...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 7, str. 8. HAZ.

Adi 25 luglio 1622.

Fatto a Lissa in Comisa in casa del habitatione del quondam signor Francesco Mladineo...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 6. str. 29. HAZ.

nici, među kojima je bio učitelj Luka Mladineo, bili su vlasnici dijela ove kuće i u prošlom stoljeću, a danas u njoj imaju konobu.

Prvih godina XVII stoljeća bilo je, dakle, u južnom dijelu Komiže prostranih višekratnica s balkonima i dvorištima koja su kasnije pregrađivana i skraćivana. Na jednom dvorištu sred mjesta ostala su *velika polukružna vrata* s grbom na vrhu, u čija se četiri polja sučelice propinju četiri lava. Predaja priča da su to *dvori plemića Borčić - Buko*.⁵⁷⁸⁾ U mnogim popločanim dvorištima ograđenim visokim zidom s čvrstim vratima su stubišta kamenih ograda, zdenci i trijemovi.

Na obali je *kuća Molinari* kojoj pročelje obuhvaća dugi balkon s ogradicom stupića »dvostruke kruške« i s stepeništem u dvorištu vrh čijeg je ulaza reljef s dvije anđeoske glave i medaljom Kristova monograma IHS okružen grančicama palme. Taj monogram je čest od XV do XVIII stoljeća osobito u dubrovačkom kraju, a na Visu je rijedak, ima ga još na jednom dvorišnim kasnobaroknim vratima južno od crkve Gospe od žalosti.

Blizu Molinarijeve kuće je *renesansna višekratnica* s renesansnim balkonom, čiji su stupići do polovice zatvoreni da vjetar ne smeta nogama, kao i na jednom kasnobaroknom balkonu u glavnoj ulici Male bande.

U Maloj bandi ističe se *Foretićeva višekratnica* s dvorištem i terasom koju nose kasno barokne arkade pod kojima je konoba i tisak za tješćenje vina s postoljem udubenim u pločnik koje se sreća još od antičkih rimskih vremena u Dalmaciji. Za kućom je perivoj. U kući, koja bijaše bogato opremljena, rođio se 1888. godine slikar Vinko Foretić. U tom dijelu mjesta ističe se nekoliko kuća s kasnobaroknim balkonima. Među njima je *Marinkovićeva kuća* s balkonom ograđenim stupićima »dvostruke kruške« nad morem i s bunarom u stubištu nad kojim je udubina s izljebanom renesansnom školjkom, reljefnim baroknim cvijećem i ljudskom glavom. U blizini joj je *trokatnica iste obitelji* s dva balkona u ulici, s kasnobaroknim grbom sred nadvratnika, u čijem su donjem polju tri zvijezde, a u donjem srce s cvjetnim ukrasima te sličići onome na grobu Ivana i Petra Marinkovića u Mustiru iz 1735. godine.

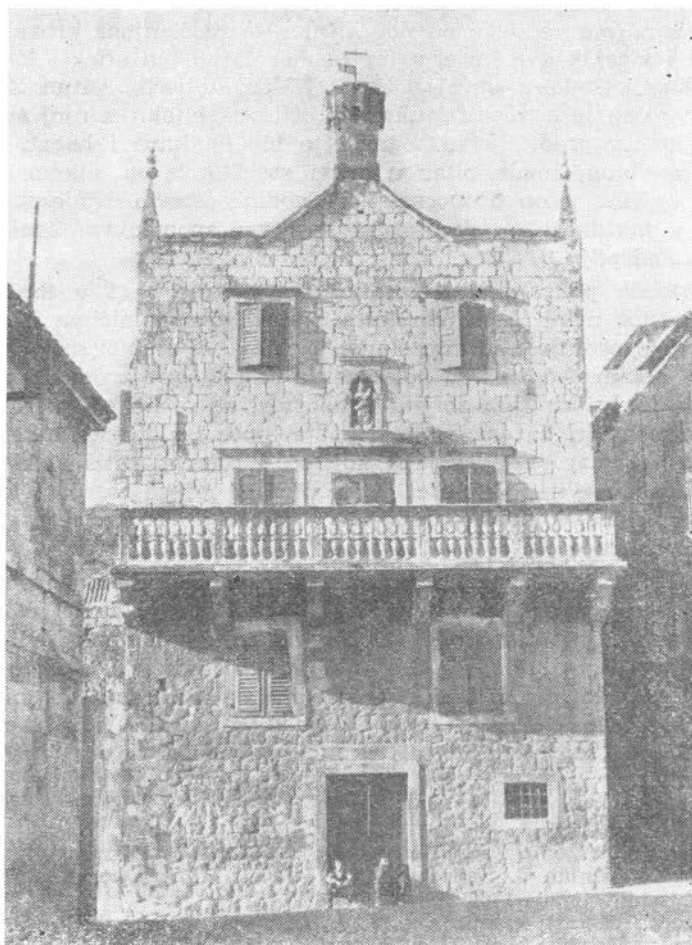
Marinkovići su, dakle, izgradili sklop baroknih kuća na jednom rtu i njihovi balkoni i grb strše nad morem. Zapadno od njih, na drugom manjem rtu, gdje je danas »jastogiera«, sagradili su svoje kuće Mardešići. Njihova preinačivana kuća, zvana »Kuzmina«, ima balkon i prostrano dvorište sa stupovima za odrinu i s kamenom. dugom zidnom klupom na konzolama. Ogradni zid dvorišta i perivoja ima petnajestak pušarnica. Na žalost, veliki zidni umivaonik, vanjsko stepenište i slikoviti dimnjak su srušeni i jedinstvo barokne kuće,

⁵⁷⁸⁾ U Komiži se spominje 28. II 1791. godine kuća del signor conte Luca Borcich-Bucco, a 7. XII 1804 spominje se conte Niccolò Borcich Bucò.

Spis bilježnika. A. Foretića iz Komiže (1796—1822). HAS. Vidi bilješku 392.

u kojemu se usklađivahu svrsishodnost i slikovitost, je osakaćeno kao i kod mnogih drugih.

Sred malog trga kraj lučke kapetanije ističe se prikladnim urbanističkim smještajem *Zankijeva trokatnica*, s dugim balkonom uzduž pročelja, vrh kojega su, kao i vrh stražnjeg kućnog zida, na

»Zankotova« kuća u Komiži

pobočnim krovnim zabatima vitke piramide s kuglama na šiljku, o kojima sam ovdje već pisao, spominjući ih na dvorišnim vratima župske crkve u Visu, da su česte u dalmatinskom graditeljstvu, ali su rijetko postavljene uz krovove kuća, npr. na Lazarovićevoj kući

iz početka XIX stoljeća sred Kučišta na Pelješcu. Između njih je na Zankijevoj kući plastično oblikovan dimnjak postavljen kao istaknuti ukrasni naglasak, a tih ukrašenih i raznoliko oblikovanih dimnjaka ima mnogo osobito u Hvaru. Nad balkonom je reljefno iskićena mala udubina s Gospinim kipom.⁵⁷⁹⁾ Uz južni zid se penje vanjsko stepenište, a na sjevernom je nad ulicom balkon. Zmajeve glave zubata ždrijela rezane u opeci strše poput gotičkih crkvenih točaka (*gargouille*) i odvođe kišnicu sa razčlanjena krova. Graditelji i vlasnik ove kuće, a taj je vjerojatno bio vitez i kaštelan komičkog kaštela u prvoj polovici XVIII stoljeća, Antun Zanchi, maštovito su je zamislili i ukrasili, očitovavši tako u njoj slobodu pokrajinskog graditeljstva. Zanchi je bio istaknut i bogat, pa je njegov obitelj imala oltar u crkvi sv. Nikole sa slikom Gospe sniga, kojemu je on u oporuci 1733. godine ostavio dvadeset dukata,⁵⁸⁰⁾ a možda je on dao sagraditi i već spomenutu *Zankotovu kulu u Podšpilju*.

Sloboda pokrajinskog graditeljstva očituje se i u inačicama balkona još nekih komičkih kuća s različitim stupićima kamenih ograda i s profiliranim konzolama. Nekima su stupići sasvim odvojeni, a nekima spojeni do polovice da se izbjegne propuh i pogled odozdo. Mnogi su sada zbijeni u ulicama, ali se nekoć sa njih uživalo u pogledu na pučinu i živost svinute i slikovite luke pune ribarskih čamaca i jedrenjaka koji se u njenom zatišju sklanjaju od uzburkanog mora ili krcahu bačve vina, vreće rogača i kablīce poslane ribe, komičke proizvode s čijom prodajom se i gradilo te kamene kuće.

Njihova je kasnobarokna unutrašnjost osakaćena i pregrađivana ponajviše u prošlom stoljeću. U nekima su ipak još ostali *prizemni dućani i zanatlijske radionice* zadržavši ponegdje i svoja niska »vrata na koljeno«. Od XVI do XVIII stoljeća spominju se u oba viška mjesta dućani, i to u Kutu zlatara Tome Vetanića,⁵⁸¹⁾ Julija Jakše,⁵⁸²⁾ Jakova Vidalija⁵⁸³⁾ i Julija Hektorovića,⁵⁸⁴⁾ kojih je bilo i u Hvaru. Iz toga se vidi da su, kao i drug-

⁵⁷⁹⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 79.

⁵⁸⁰⁾ 13 giugno 1731

Cavalier Antonio Zanchi castellano del Forte di Comisa...

Spis bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS; Oporuke biljež. J.

Sibischini (1730—1766) 19. X. 1733. HAS.

Kuća u Komiži spominje se 18. V. 1821: »nel sestiere di Banda piccola presso il luogo così detto Palazzo Zanchi«. Biljež. spisi A. Foretića 1795. HAS.

⁵⁸¹⁾ Vidi bilješku 40.

⁵⁸²⁾ Vidi bilješku 558.

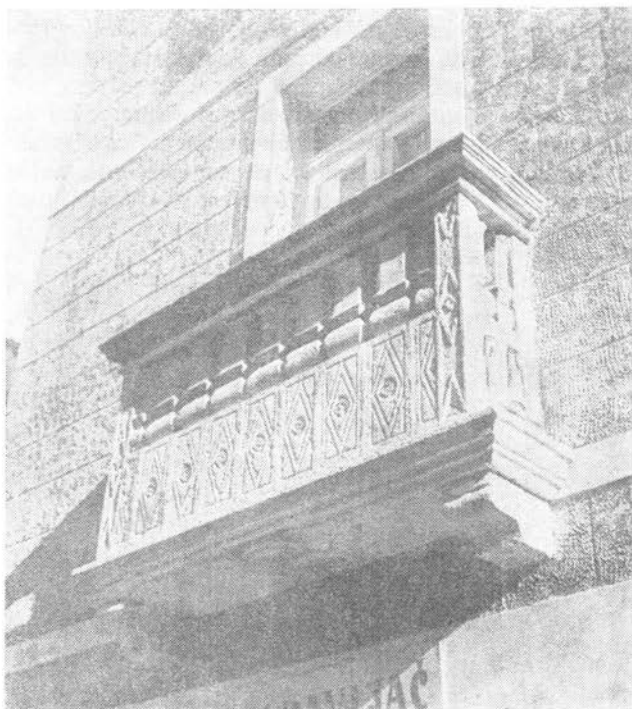
⁵⁸³⁾ 1632 Indictione I giorno veramente li 25 del mese di 9 bre fatto a Lissa nella villa di Cut nella bottega del signor Giacomo Vidali...

Spis bilježnika I. Balcilucio (1616—1677), str. 98. HAS.

⁵⁸⁴⁾ adi 8 aprile 1632

Fatto a Lissa nella villa di Cut nella bottega del signor Giulio Hettoreo...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 7, str. 6'. HAZ.

Balkon iz XVIII stoljeća u Komizi

dje, plemići⁵⁸⁵) i pučani⁵⁸⁶) trgovali⁵⁸⁷) sitnom robom.⁵⁸⁸) Nad dućanima⁵⁸⁹) i konobama u prvom katu je bila često dvoranica koja je služila kao blagovaonica i gostinjska soba, a uz nju su bile četiri

⁵⁸⁵) 24 jan. 1591.

Fatto in comisa in bottega Domini Francisci Mladinovich...

24 jan 1591.

fatto in comisa nella casa di messer Francisko Mladinovich...

Hvarski bilježnički spisi 1591. HAZ. Vidi bilješku 577.

Obitelj Mladineo se, dakle, u XVI stoljeću nazivala Mladinović.

Usporedi Nižetić = Niziteo, Cetinić = Cetineo itd.

⁵⁸⁶) adi 17 luglio 1609

nella villa di Comisa in bottega di merce di Fausto da Sibenico...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 5 (1601—1612). HAZ.

⁵⁸⁷) 21. XI 1622

... a Lissa nella bottega di merce de Michel Maffiole...

Hvarski bilježnički spisi (1621—1629), sv. 6, str. 43. HAZ.

⁵⁸⁸) 1705 Indictione 13^a il giorno d'18 dicembre. Fatto a Lissa Terra Luca in Botegha tenuta dal signor Gio. Gentilich...

Spisi bilježnika A. Ghericeo str. 435. HAS.

⁵⁸⁹) Ad 13 novembre 1717

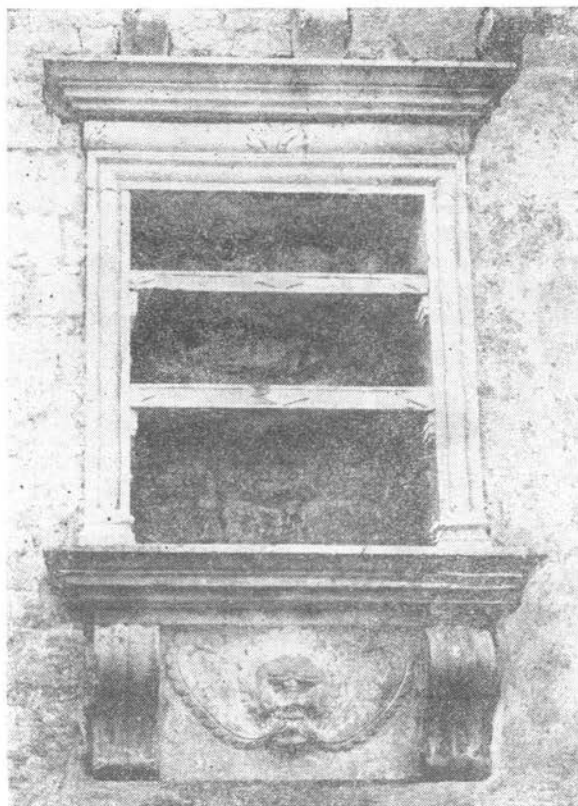
Per constanza brazza 9 à Lire 1 : 10 il brazzo comprata dall'Ebreo

— L. 13 : 10

Ibid. str. 452.

sobe za spavanje. Taj česti starinski raspored je izmijenjivan ponajviše zbog obiteljskih ili kupoprodajnih dioba i zbivanja pod istim krovom pa je stoga mijenjan i red prozora i otvora. Ipak je u ponekoj kući ostao prvotni raspored sa starinskim profiliranim vratima, stropnim zubcima, kamenim ormarima i umivaonicima, te danas još možemo sagledati stara prostorna rješenja unutrašnjosti.

U srušenoj puškarnicama utvrđenoj *kući Marinkovića Dubra* u Maloj bandi, kojoj još na zapadnoj strani strši šest konzola sruše-

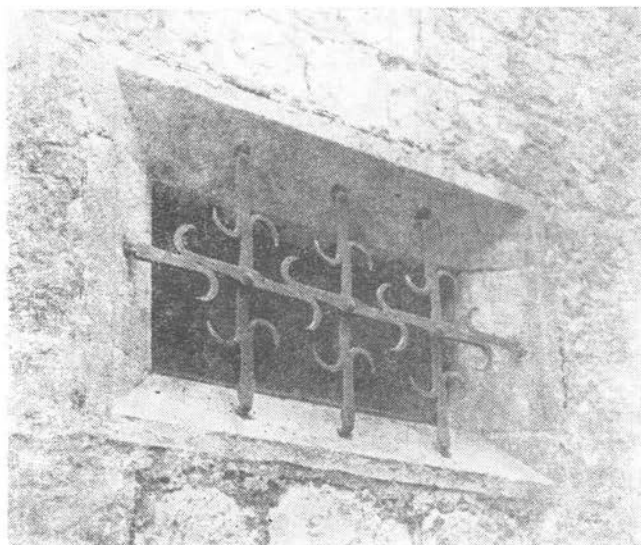
Barokni zidni umivaonik u Komiži

nog balkona, zidni umivaonik ima izraziti oblik s profiliranim okvirom, policom za vješanje bakrenih posuda i udubinu za umivanje. pod kojom je reljefna maska među svinutim lišćem kao u renesansnim ljetnikovcima Hanibala Lucića,⁵⁹⁰⁾ dubrovačke vlastele⁵⁹¹⁾ i u kućama na susjednom Lastovu, Korčuli i ostalim primorskim mjestima od XVI do XVIII stoljeća.

⁵⁹⁰⁾ C. Fisković, o. c. (1), sl. 12, tabla XXVII.

⁵⁹¹⁾ C. Fisković, o. c. (188), sl. 18, 19, 24, 25.

Prema svojim oblicima i rasporedu, gradi i kamenom namještaju, dvorištima i terasama kuće u Visu i u Komiži iz XV—XIX stoljeća slične onima u ostaloj Dalmaciji. Bijahu slično snabdjevene kamenim namještajem, a poneka i ukrasima. Nekoliko njihovih balkona može se ubrojiti među one najdulje na dalmatinskim kućnim pročeljima kao što su gotičko-renesansni balkon Paladinijeve i Kapelove palače u Hvaru, barokni balkoni opatskog dvora iz 1658. godine ili već spomenute Foretićeve kuće pokraj nekadašnjeg brodogradilišta kraj Juranova rta u Korčuli, Milesijeve palače u Splitu, Boškovićeve kuće sred Dubrovnika i Harašićeve sred Nerežišća na Braču itd. Mnogi kameni balkoni imaju ukusno i razno-liko kovane željezne rešetke iz XVIII i XIX stoljeća u bezbroj različitim motivima.

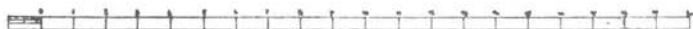
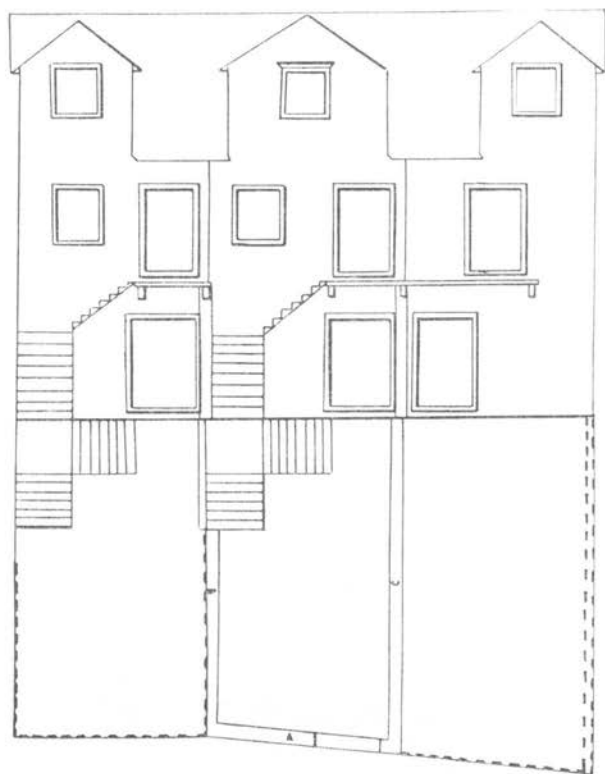

Prozor s rešetkom u Kutu

Poljskih kućarica ili »*bunja*«, građenih u suhozidu i natkritih svodom ima i na Visu, ponajviše uz vinograde, ali ne u onom broju kao na susjednom Hvaru i Braču. Na njih se, kao i na bezbroj običnih kuća, koje nemaju posebno spomeničko značenje ne mogu ovdje osvrnuti, jer imaju opće dalmatinske, otočke oznake.

Po navedenim primjerima kuća vidi se da se tip dalmatinske kuće u bezbroj inačica rasprostirao uzduž čitave obale, da je zahvaćao gradove i sela i da je osobito u XVII i XVIII st. balkon bio omiljen, osobito u južnoj i, evo, u srednjoj Dalmaciji. Te kuće nisu bile ropske kopije ni italskih ni mletačkih kuća i palača, nego već u XIII stoljeću poprimaju međusobne zajedničke crte od Raba

do Ulcinja. Iako im od XV stoljeća nakon mletačkog zauzimanja Dalmacije mletačke kuće sve češće služe za uzore u mnogim pojedinostima, na njima se ipak vidi slijed vlastitih obilježja, one se tipiziraju i čine vidljivu skupinu u razvitku ne samo hrvatskog već i južnoslavenskog graditeljstva, u kojem je trebalo konačno i njih istaknuti.

Kuće u Komiži iz jednog priloga molbi za pregradnju 1848. godine

Viške kuće i ljetnikovci pokazuju posebno da je stambena kultura bila od XV do kraja XVIII stoljeća na Visu razvijena, iako je otok bio udaljen od žarišta stare dalmatinske kulture i nije na njemu bilo grada. Razvitku te kulture pridonijelo je mnogo pri-

rodno bogatstvo otoka, vinogradarstvo i ribolovno more. Zbog toga su mnogi vlasnici ribarskih lađa i mreža i mnogi zemljoposjednici, članovi starih viških rodova, hvarski plemići i bogatiji građani ovdje gradili svoje kuće i ljetnikovce. Hvarski građani su provodili osobito u Visu ljetno da izbjegnu gradsku vrućinu, a jesen da nadziru berbu i skupljaju ljetinu sa svojih posjeda, oslobođeni javnih, gradskih dužnosti kojih na ovom otoku skoro nije za njih ni bilo.

U viškoj Luci se stoga na terasama, u vrtovima i u dvorištima razvijao i društveni život, pa je prirodno da su ga zavoljeli i hvarski književnici i eruditi XVI i XVII stoljeća.

HVARSKI I VIŠKI KNJIŽEVNICI NA OTOKU

Ponegdje su među ovim retcima spominjanje kuće hvarskih i viških pjesnika i književnika, ali ću se ovdje na te erudite ipak posebno osvrnuti, jer su oni doprinijeli uzdizanju kulturne sredine na otoku u kojoj su nastajali i oblikovali se umjetnički, likovni spomenici.

S mnogo osjećajnosti jedan od vlasnika ovih ljetnikovaca, već spominjali Marin Gazarović opisao je ljepotu Visa i boravka u njemu u predgovoru svog »Murata Gusara«, objavljenog 1623. godine i posvećenog hvarskim plemićima da ih potakne na jače uživanje ovog ugodnog seoskog zatišja:

»... Znayuchi da nasih dan, veleuas slaca poyenyee nasega yazika u koisam hotio, kolikosam vmio, Vis proslaviti, za neka kada na gniesu budete, razgouratese stiuchi ovo Morsko Razgouaranye, gdi nasih dan moxese zemaglski Ray postauiti, à toy za velike koristi dragosti, vtisenye, i razgouori kogi na gniesu moguse vele lipo vxiuati. Na komu pravuu riç nie velika zima, ner ako kada s' lednise, ali snig pobili, toy bude za malo vrimenta. Liti tolíkoye tepline nisu vele zalihe, gdiye viditi i uzivati vikouito premalite ne samo po razlikom cuityu, i po ostalih razlicih stuari, da tko ù Visko lipo stanye dojde vdigliese vcini narocit, dobroust, i zdrau, gdi su stalci sui veseli, zdraui, i naròciti. Na komu sue cagodir reste sveye, od velike kriposti à naulastito trave, sueye zdrauo, tucno, pichno, lipo i izuarsito. Gdi kadse sie Psenica, ali ostalo, nemorese nayti lippliega, koristniyega, ni slayega, zarna.

A'od uina nemogu dabil htio vele i vele pisati iz gouoriti kriposti, koje, toliko slacayu i tolikosu obicna daye viditi ù kupi daye toko zlata razliueno i izkre ogniene iz gniega skacu, miris ima, iedna stvar ka ti glauu sarce, i sua chiutyenya kripi ù pitiyu. V'isto ù niegoumu bityu na nahodise takmenosti, koye xeyu varchu suich ostalih gasi, i Gospoda Bnetaska ù velikoy scini darze Visko vino, koga gdi nie nie rici, veselya, nìprauoga stouanya. Gdi zemglia za lozu ne moxese prilicnia nayti, ni gliupcia i za dobro-

tu, i za mnostuo, Radi koga vzroka hochie yedni da ye ù gniemu Bako naypria lozu vsadia. Na komu prem da ne daxyi sue lito viditye grozdye toliko zarnouato, i suitlo, da pari damu suaki dan daxgic tihi pada, tolikosu nochne pichne rosice, i zdalaye uas Otok supagl koya supglina hlad zdala cini. I grozdye toy, onca-schies meu ostalim grozdiem poznati, buduchi zarno vele veliko, i puno vina. Da vochia suakoyaka sladka daye cuti ù vstih kako zakar gdise razliye. Viske gore suesu pokrivene zimoradom Martinom, Smarcami, Smrici, i Boryem, kimi darui kad pale pechi, ali ogagn cine, cuyese tay miris dati vas xiuot naslayuye. Od kuda celice vade med i zanose dase nemoxe stuar kripostniya ni zdrauiya, Da cachiu rechi od viskih kozlich koyise nahode ù gniemu, moxelise slaye gizbine nayti, dasam vidio vele plemenitu Gospodu da ostaugliayu suake letechie xivine, pri gnih, V zemglisu suaka pichna, zmaye, pauci, ni ostale gadeline ne vde couiku. Toteye razlika diuiya xiuina za poyti s hartu louiti, sokoli plemeniti ù gorah razlici mramori, razlike parzine, Rude tolikoye zesi, pticic suakih ù suako vrime razliko poyenye, i xuberentye, More puno ribe, suakoyake, lipee, i zdraue: lise, sardel, skusi i ostalih litgnih rib, od kih nemoxese stuari pichniye, pritiliye, ni boglie. Od hih tokose blago vadi, da se nemoxe yazikom izrechi tko ni vidio. Zatoy nemani ù gniemu bilaye toliko moguchia Kraglieuina. Toliko da za gniogou izuchie dobro, i obilno stanje, iza raskose gori recene, hotiosam ouo Morsko Razgouaranye sloxiti, ù nas Narauski yazik, na nacin Gusara Latinskoga, à komu su imena Viska a misto Vis, koga akochiete obilato, zdrauo, mirno, i dobro xiuiti, nemoytega ostaugliati, da cestose nagn vticise, zacye ono kako zemglia od obechianya ù nasih mistih. Pkada toti budete ouo moye razgouaranye hotiyye Komgodire stiti. Spominuchiuaam dasam ono sloxio stehi na Visu, za gliubau osobitu ku nosim vam, . . .⁵⁹²⁾

Pored tog odlomka posvete, u kojemu zvuči drevna čakavština i u kojemu su se uza svu manirističku kićenost iz kraja XVI i početka XVII stoljeća, ispoljili najiskreniji doživljaji što ih je Marin napisao prožet ljepotom otočkog života, sadržaj »Murata Gusara« i »Ljubice« svjedoče njegovu ljubav prema Visu gdje je pjevao svoje stihove. Lica tog »morskog razgovaranja« slave ljepotu Visa, pretpostavljaju mir otočkog i seoskog zatišja gradskom životu, hvale plodna polja, ribolov, lov na zečeve i ptice, tihe šetnje, ali i pjesme družina koje piju probrana vina i sretaju se sa strancima koji ih posjećuju, spominju ljepotu otočanki i njihovih kuća koje su svakomu koji voli tišinu, ljepše od gradskih palača. Oni, dakle, ponavljaju, onu pohvalu Visu, koju je pjesnik izravno izrekao u posveti svog »Murata Gusara«.

*Dobro hochiu ya Visanom
Lipue Vis ou poglià, i gore*

⁵⁹²⁾ O. c.

*Sfeye vochno, tokoy more,
 Gdigim riba stogi stanom.*
*Kigod Otok voda oplau
 Vskut Mora Adriana,
 Nit drasega, meni stana,
 Od onoga viditel vi?*
 . . . . .
*Blaxenstouose men i cini
 S'dobrim sarccem uzivati,
 Oui lip Vis i vgniem stati,*
 . . . . .
*Ponixena prem da stanya,
 Neg ù Gradih oudikasu,
 Vechie hfale gradov dasu
 Diu Gospod, i imanya.*
*Onde hod stat tho mir xeli
 V'gradih su liçimiri
 Nemirnisu gradu miri
 I gliudi ù gnih mali i veli.*
 . . . . .
*Oud mox poyti ribe tirat,
 Mox poyt zeçe stim louiti,
 I ptic sfakih vhititi,
 I veselya sfaka izbriat.*
*Imas lipo s tim opyenye
 Drusbe lipe, piche izbiras,
 Vina kachies, ti pribiras
 Inostranaz dohoyenye.*
*Poglia rauna, vochia lipa,
 Sfako vrime ko dohodi,
 S'mirom mox poyt kudgod hodi
 Xenesu pak lipa kipa*
*Kuchie lipiglie neg v Gradih
 Kagod hochies tot uxiuay
 Lipye xitach Cuitko oud tay,
 Ako xiuot drag tiye tih.⁵⁹³⁾*

Pored tih riječi Neptuna, a osobito Čiesere, pjesnik je i u svojoj bukoličnoj pjesmi »Kada travan« također pohvalio Vis.⁵⁹⁴⁾ On je doista mogao na tom otoku sve to proživiti, pa ti stihovi, kao i proza spomenute posvete, imaju i kulturno-povijesno značenje, jer ilustriraju ladanjski život bogatijih posjednika na Visu krajem XVI i početkom XVII stoljeća, koji nisu u svojoj dokonici mogli,

⁵⁹³⁾ Ibid. str. 17, 61—63.

⁵⁹⁴⁾ H. Morović, Iz poezije Marina Gazarovića, Mogućnosti br. 9, str. 990. Split 1963; Isti, Sa stranica starih knjiga, str. 87. Split 1968.

a često ni htjeli, sagledati kraj sebe teški život viških težaka i ribara koji su im zapravo omogućivali svojim napornim radom plandovanja, a Gazaroviću i njegov književni rad. Na Visu je napisao pored »Murata Gusara« i »Ljubice«, svoje lirske pjesme i napojnicu viškom vinu »višćini«, jednu od prvih anakreontskih pjesama u hrvatskoj književnosti,⁵⁹⁵⁾ po uzoru pučkih popjevaka, koje će se biti pjevale na tom otoku. A da je doista i praktično koristio vrsnoću tog vina pokazuje činjenica da je povećavao svoje viške vinograde, pa je 1604. godine kupio i Pastoričićev vinograd u Velom polju.⁵⁹⁶⁾ S Visom je povezana njegova crkvena drama »Prikazanja života i muke sv. Ciprijana i Justine«, jedna od posljednjih drama te vrste u hrvatskoj književnosti, koju je napisao pod uplivom katoličke obnove. U tom crkvenom prikazivanju opjevao je svece koji se štuju, kako vidjesmo u plemićkoj crkvi sred Kuta, pred kojom se na stepeništu ta dosadna predstava mogla i prikazivati puku da ga obuzdava produblivanjem njegovih vjerskih osjećaja. Živeći na prijelazu iz renesanse u katoličku obnovu, on je i izrazio u svom životu i pisanju suprotnost tih nadzora. Dok se poslan u Mletke od hvarskih plemića uspješno zalagao kod vlade za osnivanje samostana strogog benediktinskog reda za zatvaranje njihovih kćeri koje bi im inače raspačale imanje, tiskao je u tom gradu svoje erotske stihove u kojima je pozivao tu istu vlastelu na užitke i gozbe u Vis, hvaleći tjelesnu ljepotu Višanki.

Ali i prije Gazarovića hvarski književnici Petar Hektorović, Hanibal Lucić i Jerolim Brtučević, koji bijaše 1571. godine i viški sudac,⁵⁹⁷⁾ dolazahu u Vis⁵⁹⁸⁾ u toku XVI stoljeća kada je ladanje plemića u otočkim selima bilo uobičajeno i vješto isprepletano s nadzorom nad radom njihovih kolona i težaka. Na otok je dolazio i hvarski pjesnik, slikar i glazbenik Martin Benetović, pa je krajem listopada 1589. godine kupio u Luci neki vrt.⁵⁹⁹⁾

⁵⁹⁵⁾ Ibid. str. 991.

⁵⁹⁶⁾ Die 3 aprilis 1604

Giacomo Berislavo hà come procurator di Zorzi Pastaricich vecchio... venduto... a ser Marin Gazzari... li capi d'una vigna posta a Lissa nel campo grande...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 5 (1601—1612). HAZ.

⁵⁹⁷⁾ G. Novak, o. c. (165), str. 162.

⁵⁹⁸⁾ Oba Jerolima Brtučevića su boravila na Visu: 1592 26 aprilis Lissa... Hieronimus Bertuzi del signor hortenzio...

Hvarski spisi kneza M. Balbi (1591—1592). HAZ.

9 mart 1591

Dominus Hieronimus Bertucius quondam

Domini Andree... vendidit... unam vineam in terreno ei contiguo posito Lisse in campo magno loco vocato pod sello...

Hvarski bilježnički spisi 1591. HAZ.

13 luglio 1604... fatto a Lissa nella villa di Cut in strada publica presso la casa della signora Antonietta relicta quondam signor Girolamo Bertuzzi quondam ser Hortenzio...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 5 (1601—1612), str. 384. HAZ.

⁵⁹⁹⁾ 20. X 1589... Dominus Martinus de Benedictis...

Spisi bilježnika Petra Bervaldi. HAZ.

Poslije Gazarovića u XVII — XVIII stoljeću na otoku je boravilo nekoliko književnika koji su bili kao Višani povezani sa svojim imanjem i voljeli su više da ih koriste i da vrše svećeničke dužnosti među svojima nego da ureduju i žive u gradovima. Šime Ljubić piše da je i Aleksandar Gazarović napisao tri sveska »*Avvenimenti storici*« 1660. godine u Visu. Erudita i književnik Antun Matijašević Karamaneo ostavio je svoje namještenje odgojitelja vlasteoske djece u Mlecima, raskoš i kulturnu sredinu privlačnog i glavnog grada republike i javio 1704. godine svom prijatelju Splitsčaninu Šori da će u rujnu časno iz te »*bare ropstva izroniti*«. ⁶⁰⁰⁾ Njega nije privlačilo šarenilo zabavnih Mletaka, već mu je taj »*grad prepun svijeta postao pust*«. ⁶⁰¹⁾ osobito nakon odlaska njegova prijatelja kojemu je, kao i drugima, pisao odatle pojedine rečenice bosančicom i latinski izbjegavajući kičenu taljanštinu svojih suvremenika i gospodara koja mu je izgledala neiskrena:

*Laž za parvom, drugu i treću
Zač u Bnecih svak govori
U bnetački jazik neću
Odpisati mome Šori.
Neka koju misal nima
Da od mene laži prima.* ⁶⁰²⁾

U listopadu on se vratio na svoj rodni Vis opkoljen morem »*vagis obnoxia fluctibus Issa*«. ⁶⁰³⁾ usprkos straha od gusara. U Luci, gdje se u XVIII stoljeću spominju kuće Karamanovića i Matijaševića, nastavio se baviti književnošću, ⁶⁰⁴⁾ odbivši ugledno i unosno mjesto kanonika u gradu Hvaru, iako je njegov Vis, za kojega Farlati tada reče da osim vina ničeg nema, ⁶⁰⁵⁾ oskudijevao sigurno u mno-

⁶⁰⁰⁾ Antonius Carameneus Gregorio Sorio

Salutem dicit

... Spero, immo confido brevi, post Kalendas scilicet septembris me ex hoc servitutis, licet horifica, ut videtur, vado emersurum...

Venetijs XIII Kal. Sextilis

A. M. Karamaneo, o. c. II. str. 15.

⁶⁰¹⁾ ... ut frequentissima civitas, infrequentiae mihi specimen praeferat ...

Ibid. str. 2.

⁶⁰²⁾ Ibid, str. 1.

⁶⁰³⁾ Ibid I, str. 80 (Olivetum).

⁶⁰⁴⁾ 1735 22 novembre

... Fatto in Lissa Banda piccola in casa di solita habitazione delli fratelli Mattiasevich (spominju se dva brata Don Nikola i Domenik); 1738 16 luglio... a Lissa Terra Luca in strada publica appresso le case Caramanovich...

Spisi bilježnika J. Sibischini III (1735—1741). HAS.

Karamanovići se spominju u Luci u prvoj polovici XVII stoljeća:

2. I 1649... Caramanovich...; Adi 21. VIII. 1660... presenti accio Zuane Caramanovich...

Spisi bilježnika J. A. Jakše, str. 106, 191. Općinska Knjižnica u Visu.

⁶⁰⁵⁾ O. c. IV, str. 240.

go čemu. Premda je tu nedostajalo i papira za pisanje on se dopisivao s mnogim Talijanima i Dalmatincima koji su se bavili poviješću i arheologijom i smiono napadao neistine koje se bijahu ustalile u crkvenoj povijesti, pjevao na latinskom i hrvatskom, zadivljujući i svog prijatelja Jerolima Kavanjina koji je isticao njegovu slobodu:

*sad na Visu rodnom plodi,
čateć libre u slobodi.⁶⁰⁶⁾*

Drugi Matijaševićev znanac i suvremenik, književnik Andrija Vitaljić se sklonio u svoju rodnu Komižu gdje je kao župnik neprekidno, prema izjavama njegovih župljana 1681. i 1698. godine, uzorno vršio svoju svećeničku službu ne napuštajući nikad župu već samo kada bi se zbog poslova zalijetao do Hvara.⁶⁰⁷⁾ Istaknuo je stoga i u izdanjima svog »Istumačenja pisnih Davidovih u spivavnja slovinska sloxenog« tiskanom 1703. i u »Ostanu Boxye gliubavi« objavljenog 1714. godine, da je on »Visianin iz Komiže«. ⁶⁰⁸⁾ Prionuo je sasvim toj ribarskoj i težačkoj sredini koja ga je zavo-ljela i željela da tu do smrti ostane.⁶⁰⁹⁾

Jednako je tako i viški književnik Mihovil Milinković ostao u prvoj polovici XVIII stoljeća trajno na otoku u prvoj polovici XVIII stoljeća kao župnik Visa i Komiže, izjavivši 1751. godine pred crkvenim vlastima kratko i odlučno: »Odavle ne odlazim!«⁶¹⁰⁾

Na hrvatskom jeziku pjevao je i već spomenuti Silvije Martinis.

Tako je i osamljeni Vis pridonio svoj doprinos razvoju hrvatske barokne književnosti, a njegovanje našeg jezika, koje su širili sva tri njegova književnika, cijeneći upravo zbog jezične ljepote staru dubrovačku književnost, razvijalo se ovdje i dalje. Nikola Vukašinić je uklesao na svoju nadgrobnu ploču već 1607. godine hrvatske stihove,⁶¹²⁾ pop Petar Bralić pisao crkvene matice početkom XVII

⁶⁰⁶⁾ O. c. str. 156.

⁶⁰⁷⁾ 20. VII 1681. Izjavio je da prima 80 dukata i:

... Io sto qui continuamente eccetto che qualche volta mi porto a Lesina per qualche mio affare importante ma lascio in luoco mio reverendo Capellano...

Vitaljićeva izjava pri pohodu biskupa Priulija.

Spis pohoda biskupa J. Priuli, str. 87. BAH.

⁶⁰⁸⁾ D. Berić, o. c. (106), str. 292.

⁶⁰⁹⁾ Pri pohodu biskupa Priulija nastojnik crkve sv. Nikole je izjavio o Vitaljiću: ... Fa le parti sue da predicatore et Dio volesse che stasse in questo luoco fino che vive...

Vicko Kuljiš je izjavio: ... Attende bene alla sua chiesa da vero religioso come commanda il S. Iddio con edificatione di tutto questo popolo.

Spis pohoda biskupa J. Priuli. BAH.

⁶¹⁰⁾ 2. VII 1751.

Za njega su izjavili pri pohodu biskupa da je religioso degno e di buoni costumi. On je izjavio da prima 25 zlatnih cekina od crkvenih nastojnika i »Da qui non parto«.

Spis pohoda biskupa C. Bonajuti. BAH.

⁶¹¹⁾ C. Fisković, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950—1951.

stoljeća u Visu našim jezikom,⁶¹²⁾ a Ivan Nikola Jakša, Višanin i župnik Kaštel-Štafilića, koji se potpisivao i svojim viškim obiteljskim nadimkom Duhnić⁶¹³⁾ pisao u računске knjige bratovštine povjerene mu župe 1715—1720. godine svoje hrvatske tek djelomično objavljene stihove.⁶¹⁴⁾

Renesansne i barokne kuće u Komiži i ljetnikovci u Visu povezani su, dakle, kao i dubrovački od Župe do Pelješca ne samo s razvojem našeg graditeljstva već i stare hrvatske književnosti, koja je i na ovom otoku našla pobude, jer je narod jedva razumio službeni talijanski jezik.⁶¹⁵⁾ Stoga su i javni bilježnici morali oporuke, koje su zavodili u svoje bilježničke knjige službenim talijanskim jezikom, oporučiteljima pročitati, prevoditi i rastumačiti na hrvatskom jeziku, onako kako su im ih ovi i kazivali,⁶¹⁶⁾ a zaključke koje je 8. studenoga 1729. godine dohijela pred komiškim Kaštelom skupština od preko osamdeset pučana, bilježnik je morao, radi mletačke vlasti, prevesti i zapisati na službenom talijanskom jeziku, ali da ih Komižani razumiju i provjere, preveo ih je na hrvatski, jer iako bijahu već puna tri stoljeća mletački podanici, ipak nisu bili naučili talijanski, pa dočekaše ne poznavajući ga i pad Mletaka. Stoga je i 1805. godine bilježnik, uvodeći u bratimske knjige odredbe bratstva na i onda još uvijek službenom talijanskom jeziku, morao da ih bratimima prevede na materinjski,⁶¹⁷⁾ na drevnu i slatku čakavštinu ovog otoka, koja svojim sazvučjem upotpunjava njegovu staloženu sredinu.

HORTIKULTURA

O uzgoju cvijeća i ukrasnog bilja u dvorištima, na terasama, balkonima i prozorima dalmatinskih kuća, nema puno podataka,

Zbornik zaštite spomenika kulture II, sv. 1, str. 154. Beograd 1952.

⁶¹²⁾ Knjiga krštenih II (1628—1675). ŽAV.

⁶¹³⁾ Ibid.

⁶¹⁴⁾ H. Morović, Nepoznati hvarsko-viški pjesnik iz početka XVIII stoljeća. Bilten Historijskog arhiva komune hvarske 5—6, str. 91. Hvar 1963.

⁶¹⁵⁾ Spisi bilježnika A. Foretića iz Komiže (1796—1822), passim. HAS. 3. V 1736... letto et riletto et in lingua slava interpretato al sudetto testatore...

28. I 1742... Qual testamento vedutto da me Nodaro ala presenza d'infrascritti Testimonij letto et in linque slava interpretato de verbo ad verbum al sudetto Testatore...

Spisi bilježnika J. Sibischini. Oporuke HAS.

⁶¹⁶⁾ 8. XI 1729... Qual parte leta et esplicata nell'Iddioma slavo à maggior inteligenza di tutti e ballotata à bosolo coperto hebbe pro ottanta due, contro niuna e fù presa...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

⁶¹⁷⁾ Računska knjiga Bratovštine presvetog Sakramenta u Komiži (1757—1805). HAZ.

Računska knjiga Bratovštine presvete krunice. Komiža (1722—1806), HAZ.

ali se u splitskom gradskom zakoniku spominju u XIV stoljeću »viridarium« i »protensum«,⁶¹⁸) a i K. Jireček piše da se u Kotoru na »vadrilima« i »altanama« srednjovjekovnih kuća gojilo cvijeće.⁶¹⁹) Široke kamene ploče na konzolama pred prozorima dviju trogirskih romaničkih kuća vjerojatno su služile za posude s cvijećem. Taj običaj je bio u XV—XVI stoljeću i u Mlecima, pa su i mletački slikari naslikali na realistički prikazanim balkonima i prozorima vaze sa cvijećem: Carlo Crivelli na svom »Navještenju« u Frankfurtu i Londonu,⁶²⁰) Vittore Carpaccio na slikama »San sv. Ursule« u mletačkoj Akademiji i na slici »Dvije mletačke gospođe« u Muzeju Correr,⁶²¹) a jedan nepoznati slikar iz XVII stoljeća na kompoziciji »San sv. Josipa« koja je iz zbirke Boschi prenesena u korčulanski Gradski muzej.

Početkom slijedećeg XVII stoljeća Juraj Baraković u svojoj »Jaruli« spominje cvijeće na prozorima palača:

*Mnogokrat zuitak po naravi iznicha
Lipski budde iz planine i schračce
Neg usayen od mudroga člouicha
Na prozori pribogate polačce*

Gajenje cvijeća u perivojima kraj kuća i ljetnikovaca u Dubrovniku i na Hvaru u XVI — XVIII stoljeću je poznato i o njemu sam opšireno pisao,⁶²²) pa je prirodno da je ono bilo i na Visu razvijeno. Hvarski plemići i bogatiji građani vlasnici viških ljetnikovaca bit će prenosili sa stambenom kulturom na Vis i hortikulturu koja je, kako se zna iz Hektorovičeva »Ribanja«, a vidi i u Lucićevom ljetnikovcu, bila u Hvaru razvijena.

Okrugli i osmerostrani kameni stupovi, koji su ovdje već spominjani držali su na popločanim terasama pred kućama odrine drvenih gredica, koje su činile sjenicu od vinove loze već krajem XVI stoljeća u Gazarovičevu ljetnikovcu i pred još nekim renesansnim i baroknim kućama osobito u Kutu. Gazarović spominje u svojoj pjesmi »Kada travan« tiskanoj 1623. godine miris cvijeća u sumraku sred svog viškog perivoja:

*U Visu sam počijući
Sfakelasti imajući
.....
I kad opet sunce sajde
Miris cvitja tot se najde
U perivoj*

⁶¹⁸) I. Hanel, Statuta et leges civitatis Spalati, str. 176. Zagreb 1878.

⁶¹⁹) C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru.

Starohrvatska prosvjeta III sv. 2, str. 146. Zagreb 1952.

⁶²⁰) G. Perocco, Carlo Crivelli, tabla IX, X, Milano 1963.

⁶²¹) G. Mariacher, Il Museo Correr a Venezia, Dipinti dal XIV al XVI secolo. str. 63. Mleci 1957.

⁶²²) C. Fisković, o. c. (1); o. c. (188).

Izajdu moj
Nikad pišuć
Nigda uzdišuć
A pod voćem gustim kimgod
Išču najti slatkost kugod

.....
Vis uživam⁶²³⁾

U perivoju je, dakle, bilo i voća i cvijeća. Osim vinove loze u XVI stoljeću povijahu se uz kamene stupove i miomirisni jasmini (Jasminum officinale L.) koje Hektorović spominje u perivoju svog Tvrđalja. Iz dopisivanja Perine Ghericeo sa svojim mužem, viškim javnim bilježnikom Antunom Ghericeo 1777. godine, doznaje se da su u Visu uspjevali gelsamini, bijeli i ljubičasti karanfili, koje joj je on slao u vazama u Hvar. Iz spisa pohoda biskupa Bonajutija vidi se da su Višanke u dvorištima i na prozorima svojih kuća sredinom XVIII stoljeća gajile cvijeće, kao što običavaju i sada, a već su spomenute ukrasne jarule u renesansno-baroknom dvorištu Mardešićeve kuće sred Luke i ograđeni vrtići u dvorištu prostrane Jakšine kuće tog stila u Kutu, u kojima se gajilo cvijeće.⁶²⁴⁾

Od hortikulturalnih stabala bit će na Visu već u XVIII stoljeću njegovana palma, poznata, već u dubrovačkom kraju u XVI stoljeću,⁶²⁵⁾ jer ju je na otoku vidio 1840. godine pisac Marko Kazoti,⁶²⁶⁾ a na susjednom Hvaru je spominje nekoliko pisaca krajem XVIII stoljeća, ali možda je ona tu rasla već sredinom XV stoljeća, jer se tada zapadna gradska vrata nazivlju »La porta del Datallo«.⁶²⁷⁾

Naziv jednog predjela »Kumpris« otkriva da je na Visu bilo i čempresa.⁶²⁸⁾ To uostalom izgleda prirodno, ali treba napomenuti da ih, možda, u hvarskoj općini nije bilo u XVI stoljeću, jer Petar Hektorović ističe da mu je »čeprise« i oleandar poslao Mavro Vetranović iz Dubrovnika.⁶²⁹⁾

U katastralnoj mapi iz sredine prošlog stoljeća nije na Visu ucrtan nijedan veći perivoj,⁶³⁰⁾ već samo nekoliko malih kućnih i dvorišnih vrtića ispresjecanih puteljcima. U njima se također moglo gajiti ukrasno bilje i cvijeće. Književnik Antun Matijašević Karamaneo koji je u Visu posjedovao polja, kuće i vrtove bavio

⁶²³⁾ H. Morović, o. c. (594).

⁶²⁴⁾ C. Fisković, Stara hortikultura Visa. Hortikultura X, br. 2, str. 21—25, Split, 1964.

⁶²⁵⁾ C. Fisković, Palma u našoj hortikulturalnoj baštini. Hortikultura XXXIII br. 1, str. 4, Split 1966. P. Zoranić u svom opisu perivoja spominje također čemprese i palme. Planine, str. 68. Facsimile izdanje. Zagreb 1952.

⁶²⁶⁾ Ibid. str. 6.

⁶²⁷⁾ Ibid; M. Zjačić, 1. c. Riječ »datolo« označuje i datulju i školjku. G. Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, str. 220. Mleci 1856.

⁶²⁸⁾ P. Skok, o. c. str. 194.

⁶²⁹⁾ C. Fisković, Hektorovićev Tvrđalj. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti V, br. 2. str. 99, Zagreb 1957.

⁶³⁰⁾ Arhiv mapa Dalmacije i Istre u Splitu.

se i poljoprivredom. Godine 1710. pisao je povjesniku Farlatiju: «*Ne niječem da sam nekoć maštao poput Hesioda vrh dvoglavog Parnasa, ali sam bio primoran da sidem u selo, da ostvarim pouke o zemljoradnji koje je on iznio u pjesmi.*» Mogao se baviti kao i njegov znanac Kavanjin na Braču vrtlarstvom i uzgojem bilja, jer je bio ljubitelj perivoja i poznavalac hortikulture. Godine 1710. opjevao je stihovima u dugom i posebno objavljenom spjevu na latinskom perivoj mletačkog vlastelina Ivana Frana Morosinija u Padovi, a taj njegov književni rad, prema svjedočanstvu dobro upućenog Jerolima Kavanjina, cijenili su njihovi suvremenici.⁶³¹⁾ Nekoliko godina zatim opjevao je i utvrđeni ljetnikovac braće De Marchis, splitskih građana u Maslinici na Šolti.⁶³²⁾ Taj učeni Višanin je mogao, dakle, raširiti i podržavati zanimanje za hortikulturu i njegu cvijeća u svom zavičaju, razvijenu uz stambenu kulturu i prije njegova vremena, radi blagog podneblja koje se odrazilo, kako je Gazarović napisao i »*po razlikom cuityu*«.

Hortikulturno u perivojima i u vazama odgajali su se u prošlom stoljeću i agrumi. Iz pisama Perine Ghericeo, koja otkrivaju teške prilike na Visu i u Hvaru, vidi se da su limuni na Visu krajem XVIII stoljeća bili rijetki,⁶³³⁾ ali su se u prvoj polovici slijedećeg stoljeća gojila stabla naranača.⁶³⁴⁾ Krajem XVIII i početkom prošlog stoljeća u Maloj bandi u Komiži jedan predjel se zove »*Đardin iznad Marinkovićevih kuća*«, zastalno po nekom perivoju.⁶³⁵⁾ U uvali Milni postojala je Bogunovićeva kuća s dvorištem, bunarom i tri perivoja u kojima se vjerojatno uzgajalo povrće i voće.⁶³⁶⁾

KUĆNI NAMJEŠTAJ, PREDMETI UMJETNIČKOG OBRTA, UMJETNINE i ODJEĆA

U kućama bogatijih Višana bilo je starinskog stilskog namještaja, umjetničkih slika i predmeta umjetničkog obrta, tkanina i pribora za jelo, koji su se u toku prošlih stoljeća ponajviše uvozili iz dalmatinskih gradova, iz Mletaka i ostale Italije, a neki se izrađivahu i kod kuće. U toku vremena mnogo se toga izgubilo i uništilo, pa su u kućama ostali tek rijetki primjerci i spomen tih stvari u ponekom popisu javnog bilježnika iz XVIII stoljeća. Svi ti predmeti, namještaj i nakit uglavnom je sličio onome u ostalim dalmatinskim mjestima i gradovima.

⁶³¹⁾ C. Fisković, o. c. (624), str. 25.

⁶³²⁾ Ibid.

⁶³³⁾ Ibid. str. 24.

⁶³⁴⁾ I. L. Neigebauer, Die Süd-Slaven un deren Länder. Leipzig 1851.

⁶³⁵⁾ Komiški spisi, K. br. 522. HAS.

⁶³⁶⁾ 1776 Lissa giorno li 3 del mese agosto

... stabile posto qui a Lissa in Valle Milna con tre suoi Giardini et una fabrica di casa nuova.

Spisi bilježnika A. Ghericeo, str. 42a. HAS.

U kućama je bilo škrinja bojadisanih i izrezbarenih u jelovini, orahovini, lovoru⁶³⁷⁾ i drugom drvu koje su služile za spremanje miraza, mletačkih⁶³⁸⁾ i domaćih, učinjenih u Rijeci,⁶³⁹⁾ odakle su se u prvoj polovici prošlog stoljeća dobavljale i stolice. Nalazilo se i škrinja obojenih crveno i učvršćenih ukrašenim kovanim željezom, ali se miraz pohranjivao krajem XVIII stoljeća i u »borrò«⁶⁴⁰⁾ Bilo je željeznih kreveta s četiri ugaone motke između kojih se rastirahu obični i svileni zastori⁶⁴¹⁾ i postavljahu daske za madrace,⁶⁴²⁾ pokrivene svilenim, postavljenim⁶⁴³⁾ i damastnim pokrivačima s kitama ili išaranim cvijećem,⁶⁴⁴⁾ tankim bijelim plahtama od domaćeg platna obrubljenim čipkama,⁶⁴⁵⁾ pokrivačima od puljiške

- ⁶³⁷⁾ U Kutu 2. IV 1634... una cassa di noghera intagliata, 29. X 1634... una cassa depenta. Obje su vjerojatno bile renesansno-barokne. Spisi bilježnika I. Balcilucio (1616—1677) str. 103, 107. HAS.
6. XII 1735, kćerka obitelji Gospodinić ima za miraz... una cassa nuova di laurano; 14. XI 1736 Jerolima Darlić nosi u miraz... una casa di noghera nuova...
Spisi bilježnika J. Sibischini (1735—1741). HAS.
- ⁶³⁸⁾ 6. VI 1761. Magdalena Kuzmanić nosi u miraz... una cassa veneziana; 6. VI 1766 u obitelji Mustafić... una casa veneziana.
Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.
- ⁶³⁹⁾ U obitelji Darlić 16. II 1776... una cassa fiumana; 20. X 1760... Una cassa fiumana...
Ibid.
- ⁶⁴⁰⁾ 1780. Anetta Barić Vidali nosi u miraz... un cason roso con sua quaracion di feramenta — L. 48...
Spisi bilježnika A. Ghericeo str. 346. HAS.
30. XI 1790. miraz Tonine Rendić žene Frana Foretića u Komiži ritrovano in detto borrò.
Spisi bilježnika A. Foretića, str. 29. HAS.
- ⁶⁴¹⁾ 26. I 1751. Marin Pjerotić ima u Luci... una lettiera di ferro con la coltra di seta...
Spisi bilježnika J. Sibischini. Oporuke. HAS.
- ⁶⁴²⁾ 12. I. 1700.
Spisi bilježnika F. Jakše. HAS. Vidi i bilješku 646.
- ⁶⁴³⁾ 28. IX 1780
Aneta Vidali Barić ima... una coverta di seda imbotida da letto — L. 48.
Spisi bilježnika A. Ghericeo, str. 346. HAS.
- ⁶⁴⁴⁾ 26. VIII 1761 u oporuci Margarite Julije Jakše... copertori di letto di damasco col suo tornaletto di seta.
Spisi bilježnika J. Sibischini (1730—1766). HAS.
24. II 1764. u obitelji Ivana Jakše... un tornaletto di setta rossa a fiori gialli con sua franzeta di seta fodrato di quadretto rosso...
Spis bilježnika J. Sibischini. HAS.
- ⁶⁴⁵⁾ U obitelji Matijašević 15. IV 1777... un linciol di tella sottile casalina col merlo attorno che ora essa testatrice tiene sopra il letto per proprio uso...
Bilježnički spisi A. Ghericeo, str. 107. HAS.
Kod Antonije Burić 10. IV 1796... lincioli di tella casalina ed una coperta di lana pur di tela casalina ed una coperta di lana pur da letto...
Spisi bilježnika A. Foretića (1796—1822) iz Komiže. HAS.

vune⁶⁴⁶) i jastucima u jastučnicama.⁶⁴⁷) U sobama je bilo stolica i stolova od orahovine, писаćih stolova s ladicama, konzola u obliku polustolova, klecala s ladicama,⁶⁴⁸) drvenih sjedalica obloženih kožom i dugih drvenih klupa sa spremištem.⁶⁴⁹) Na zidovima bija-hu rasrti u ponekoj kući svileni sagovi, a na njima su u mnogim kućama visila manja i veća ogledala, ponajviše, muranska u pozlaćenim, reljefno iskićenim ili crnim okvirima.⁶⁵⁰) Češće su bile slike ponajviše svetačkog sadržaja u izrezbarenim, pozlaćenim ili bojadisanim okvirima. U predsoblju kuće Iva Nikolina Jakše u Kutu, sredinom XVIII stoljeća bilo je šest okruglih povećih slika sa sadržajem iz Sv. Pisma u pozlaćenim okvirima koje prikazivahu *Susanu sa starcima, Juditu, Razmetnog sina, Lotinu ženu, Samsona i kćer Jeftovu*. Zaokružavale su, dakle, cjelinu, te se vidi da su se i u Visu planski i cjelovito uređivale unutrašnjosti kuća i ukrasivale zbirom sadržajno povezanih slika. U ostalim sobama te obitelji bilo je pet malih slika, jedna u okruglom okviru, jedna na bakrenoj pločici, zastalno iz XVIII stoljeća kada se slikalo na bakru, nekoliko starijih koje s jednom Gospinom pripadahu ranijem

⁶⁴⁶) 25. VI 1781 u kući Stjepana Širkovića rečenog Baldun... due letti con due paggioni di tella canevina, dui lincuoli a mezzo fino ed il terzo vecchio pur di canevina. Una felzada di lana pogliese a mezzo fruo. Una coltra inbotita vecchia, quattro cavaletti da letto e poche tole vecchie.

Bilježnički spisi A. Ghericeo, str. 388. HAS.

⁶⁴⁷) 28. IX 1780. kod Anete Barić Vidali... Due intimelle da cusin da letto — L 5.

25. VI 1781 kod Stjepana Širkovića... Due cusini d'intima.

Spisi bilježnika A. Ghericeo, str. 388'. HAS.

⁶⁴⁸) 24. II 1764 kod Ivana Jakše u Kutu... Due mezzu tavolini di noghera. Careghe numero nove di noghera all'antica usadi... Un tirador o sia scrittore con tre scafetti... Un inginachiatorio con rimessi con tre scafetti...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS.

16. III 1782, u obitelji Rokov: ... Un mezzo tavolin di nogera...

16. II 1776 u obitelji Darlić: ... Un tavolino grande d'albeo... Due mezzu tavolini di noghera.

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

⁶⁴⁹) 24. II 1764 kod Ivana Jakše u Kutu: ... Una poltrona di bulgaro usata... 15. IX 1732.

Spisi bilježnika Sibischini. HAS.

⁶⁵⁰) 26. VIII 1761 iz oporuke Margarite Julija Jakše: ... tapedi di seda...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1730—1766). HAS.

26. I 1761, u kući Marina Pjerotića u Luci: ... Un specchio grande con le suazze nere... Due specchi portati dalla campagna... specchio grande in camera...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS.

16. II 1776 u obitelji Darlić: ... un specchio da Murano sfaza dorata...

20. VI 1782 u obitelji Jera Brtučevića: ... Un specchio con sfaza nera... Un specchietto...

16. III 1782 u obitelji Rokov: ... Un specchietto con sfaza indorata...

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

24. II 1764. u kući I. Jakše u Kutu: ... un specchio con suazza nera... Un specchio grande con suazze dorate...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS.

vremenu, možda renesansnom ili gotičkom stilu, dok je peta vjerojatno bila barokna, jer je prikazivala *Ožalošćenu Mariju*, česti motiv tog stila u Dolcijevoj maniri.⁶⁵¹⁾ Juraj Bogunović je bio ukrasio svoj mali ljetnikovac zvan »*Kapelanija*« slikama sv. Aldebranda i sv. Franja Saleškog,⁶⁵²⁾ čije je štovanje učestalo u XVIII stoljeću, pa je ta slika bila naslikana vjerojatno na barokni način. U obitelji Herkula Stasinija bilo je pet slika različitih sadržaja,⁶⁵³⁾ dok je u kući Bonina bio isti broj malih okruglih slika koje su vjerojatno činile cjelinu.⁶⁵⁴⁾ Obitelj Rokov, koja je kasnije italijanizirala prezime Rochi, imala je sedam slika različite veličine.⁶⁵⁵⁾

Marin Pjerotić je posjedovao četiri slike, koje su, kao većina ondašnjih u našim stranama, bile vjerskog sadržaja,⁶⁵⁶⁾ obitelj

⁶⁵¹⁾ 24. I 1764. u kući I. Jakše u Kutu: ... Prima nel portico sei quadri grandi ovadi con suazza à intaglio d'oro. Istorie sacre cioè Susanna, l'altro Giuditta, terzo il Prodigio, il quarto la Moglie di Lot, quinto il Samson et il sesto Figliola di Geitte.

Più quattro quadretti, uno con figura della Madonna adolorata con suazza nera l'altro pittura greca con figura della Maddonna suazza di legno vecchia, il terzo Cristo alla collonna, quarto Crocifision con suazza vecchia... Un quadretto piccolo ovado indoratto d'un fantolino... quadretti numero cinque con suazza di legno... Una lastra di rame con sua figura della Madonna... Un quadro vecchio Imagine della Madona con suo bambin... Tre quadretti vecchi con suazza dorata S. Francesco, Santa Maria Maddalena et S. Girolimo... Un quadro della Madona di pietà con sua suazza dorata col suo cimier... Un quadretto bislongo S. Anna con suazza dorata e suo cimier...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS.

⁶⁵²⁾ 11. IX 1776.

... Item in L 22 sono valor di doi miei quadri uno S. Francesco Sales; l'altro S. Aldebrando che s'attrovano in poter sudetto Andrea (Bencich) levati dal sudetto Casin in cui erano con ordine mio posti per àdobbo d'esso...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS.

⁶⁵³⁾ 17. IX 1732... un quadro mezzarotto con l'Imagine del Nostro Signor e con suazze di legno bianche schiette e con suo lampadin d'otton d'inanti... Un altro quadretto più picciolo con l'Imagine di Santa Cecilia con sue suazzette miniate... Un altro quadretto picciolo di carta pergamina... Più altri quadri numero doi vecchi senza suazze. Un crocefisso di legno rotto...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

⁶⁵⁴⁾ 5. II 1782. U kući Luciette Bonini: ... Quadretti tondi numero sei... Quadri due con sfazeta dorata...

Spisi bilježnika F. Jakše (1754—1795). HAS.

⁶⁵⁵⁾ 16. III 1782. Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

⁶⁵⁶⁾ 26. I 1751. U njegovoj kući u Luci: un quadro di Santa Maria Maddalena... Un christo d'avoglio nel nicchio fodrato con veludo nero... Quardi uno con la figura di Christo con due angeli et un altro con suazze nere grande tutti pittura greca... il quadro che s'attrova sopra la porta della camera con l'effigie di Christo, S. Lorenzo e S. Zuanne...

Spisi bilježnika J. Sibischini. Oporuke HAS.

harambaše Jurja Dorotića dvije,⁶⁵⁷⁾ a obitelj Darlić osam i jednu u sadri.⁶⁵⁸⁾

Najviše je slika imao u drugoj polovici XVIII stoljeća Jerolim Brtučević; u njegovom popisu nabrojene su dvadeset i dvije, manje i veće, a skoro sve bijahu crkvenog sadržaja.⁶⁵⁹⁾ Skoro bi se moglo reći da je to bila mala zbirka, koju se ne sreta često ni u popisima bogatijih dalmatinskih plemića u većim primorskim gradovima. Jerolim je pripadao obitelji hvarskih renesansnih književnika XVI stoljeća Hortenzija i svog imenjaka Jerolima, kojemu je Petar Hektorović posvetio svoje »*Ribanje i ribarsko prigovaranje*«, pa je vjerojatno i od njih bio naslijedio nekoliko umjetničkih radova. Bilježnik Ghericeo je imao dvije sličice naslikane na sviленоj tkanini.⁶⁶⁰⁾ U kući kanonika Dojmi bile su četiri vrijedne slike »*Lotov grijeh*«, »*Salamunovo idolopoklonstvo*«, »*Majka s tri sina*« i još jedna, od kojih je dvije odnio iz te kuće 1807. godine francuski general Guillet.⁶⁶¹⁾

Neke od tih slika koje se spominju u popisima viških obitelji XVIII stoljeća mogle su biti barokne, osobito one u okruglim okvirima ili one naslikane na mjedenoj pločici, ali neke od onih za koje se navodi da su stare i pocrnjele od dima⁶⁶²⁾ pripadale su

⁶⁵⁷⁾ 12. VI. 1792... quadri due...

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

⁶⁵⁸⁾ 16. II. 1776... Un quadro di gesso coll immagine del Crocefisso...
Ibid.

⁶⁵⁹⁾ 20. VI 1782: un quadro S. Francesco di Paola con sfaza dorata vecchia... Un altro rappresentante il Calvario con sfaza dorata... Un altro il Crocefisso con sfaza indorata... Un altro la Sepoltura del Signor con sfaza d'orata... Un altro S. Giuseppe con sfaza d'orata... Un quadretto con sfaza nera S. Chiara in vero... Un quadretto pittura greca la Madonna con sfaza d'orata... Un quadro con sfazza nera La Madonna in vero... Due quadretti pittura greca di S. Spiridon sono de quali e con camisa d'argento senza sfaza... Un quadretto con sfaza nera e dorata e vie Ansension de M. V.... Due quadretti equali con sfaza verde d'orata a cavi S. Antonio i S. Giacomo Apostolo... Un quadretto pittura greca la Madonna senza sfaza... Un quadretto tondo con entro ostia... Un quadro con sfaza dorata s. Anna e Madalena... Un quadro con sfaza dorata Giesu Christo che viene portato al sepolcro... Un altro con sfaza dorata s. Giuseppe moriente. Un quadreto con sfaza pittura di S. Antonio di Padua... Un quadro con sfaza d'orata La Madona di Rosario e s Domenico... senza sfaza...

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

⁶⁶⁰⁾ Iz nedatiranog pisma Perine Ghericeo svom mužu u Vis iz Hvara: ... Mandatemi quei due quadreti di reso che pono sul scabelo, mandatemi quei santi che troverete in scabelo in fogio e quei altri piu piccoli...

Spisi bilježnika A. Ghericeo. HAS.

On je u nestašici papira prijepise svojih spisa ispisivao na poledini Perininih pisama. To također potvrđuje poznati nedostatak papira na Visu u XVIII stoljeću.

G. Novak, o. c. (104), str. 166.

⁶⁶¹⁾ D. Foretić, o. c. str. 530.

⁶⁶²⁾ 12. I 1700. Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

vjerojatno ranijim stilovima. Za neku se izričito veli da je slikana »grčkim načinom; zovu je »pittura greca«. ⁶⁶³⁾ Možda su to bili radovi slikara XVII—XVIII stoljeća, koji su slikali u italo-bizantinskoj maniri, ali mogla su biti djela gotičkog ili kasnobizantinskog sloga ranijih stoljeća. Na nekima je blještio srebrni oklop, a neke bijahu naslikane na pergameni. Svih njih spominju popisi pojedinih privatnih pokretnina. Među njima je zastalno bilo bakroreza, iako ti nisu posebno označeni, jer ih je osobito u XVIII stoljeću bilo u mnogim primorskim osobito u dubrovačkim stanovima.

Kipova i reljefa je bilo manje i najčešće u XVIII stoljeću, a bijahu to ponajviše mala raspela, drvena, bjelokosna, sadrena, mjedena ili prekrita sedefom, ponekad postavljena u udubenom okviru na crnom baršunu. ⁶⁶⁴⁾ Obitelj Jakša je imala mramorni kip sv. Jurja ⁶⁶⁵⁾ čijim se imenom zvala uvala u kojoj se ističe njihova kuća.

Iz Visa se u drugoj polovici XVIII stoljeća izvezio u Murano bijeli pijesak za pravljenje stakla. ⁶⁶⁶⁾ Na obali je postojalo skladište obitelji Perasti za taj pijesak, ⁶⁶⁷⁾ i odatle su ga jedrenjaci prenosili u Murano. ⁶⁶⁸⁾ Na povratku iz tamošnjih tvornica, oni su mogli donositi i staklo, od kojega sam rijetke ostatke našao kod Brajljica u Komiži, čašu s bijelim ukrasom »reticellom«, a 1776. godine obitelj Darlić ima muransko ogledalo. ⁶⁶⁹⁾

⁶⁶³⁾ Uporedi, C. Fisković, Neobjavljena romanička Gospa u Splitu. Peristil 8—9, str. 14, Zagreb 1966; Vidi C. Fisković, o. c. (137).

⁶⁶⁴⁾ Vidi bilješku 653, 656, 658; 16. III 1782 u obitelji Rokov pored slike »Porodenja Kristova« i »Prikazanja Marijina u hramu« je jedno bjelokosno, a drugo mjedeno raspelo.

Spisi bilježnika Fr. Jakše. HAS.

20. VIII 1788... una croce di legno con crocifisso di gesso...

Spisi bilježnika F. Jakše. Oporuke. HAS.

⁶⁶⁵⁾ 25. II 1764... una figura di marmo S. Zorzi...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS.

⁶⁶⁶⁾ G. Novak, Rudarstvo i iskorišćavanje rijeka i mora u Dalmaciji u XVIII stoljeću. Starine JAZU 52, str. 17. Zagreb 1962.

Taj pijesak zvan »saldam«, a u Visu »vora« vade i sada u predjelu Kostirni.

⁶⁶⁷⁾ 29. XI 1776. Spisi bilježnika A. Ghericeo, str. 66. HAS.

⁶⁶⁸⁾ Adi 2 novembre 1780. Lissa

Fatto al cancello di me publico Nodaio, alla mia presenza e delli Maestro Francesco Salamunich e Domino Mattio Barozzi testimonij noti, chiamati, e pregati dove personalmente sono comparse l'infra-scritte parti, ciò da una il signor Giacomo Marchioni da Murano e dall'altra Paron Zuanne Vianello da Palestrina, li quali volontariamente hanno conchiuso... il predetto signor Giacomo Marchioni nolleggia il bastimento o sia trabacolo grande in questo porto in oggi approdato di Paron Zuanne Vianello sudetto col carico di saldame per l'arte del Murano in Venezia, che qui nel magazzino Perasti alla marina esiste, di cui si dovrà imediate in dimani dar principio al carico sudetto...

Ibid. str. 351. HAS.

⁶⁶⁹⁾ Vidi bilješku 650.

Među priborom za jelo i piće spominju se doista staklenice, staklene čaše, zdjelice za kafu i poslužavnici vjerojatno muranskog i mletačkog podrijetla, ali su dospjevale i češke kristalne čaše.⁶⁷⁰⁾ Često se sretaju stolni ručnici i prostirači, tanjuri i tanjurići iz pečene sijeneške zemlje, solnice, šalice za kavu i čokoladu, iskićene cvijećem, išarane i tamne, majolične. Upotrebljavahu se i kositretni tanjuri i srebrne posude za kavu, srebrni noževi, viljuške i žlice. Bilo je srebrnih i porcelanskih srebrom ukrašenih kutija, duvanskih kutijica, mjedenih kutija za sapun i drvenih za češljeve, finih britvi za brijanje, srebrnih i mjedenih svijećnjaka sa srebrnim kapkom za gašenje plamena, posuda za blagoslovljenu vodu sa škropilom, stolnih zvončića za poslugu, satova u drvenim kutijama i zidnih, a sredinom prošlog stoljeća i kasnobiedermayerskih pod staklenim zvonom s uobičajenim alabastarskim stupićima i glazbalom vjerojatno austrijskog podrijetla, te ostalih manjih predmeta umjetničkog obrta za kućnu i ličnu upotrebu.

Neki su stanovi, dakle, bili opremljeni bar donekle u razini evropske građanske civilizacije, iako bez raskoši.⁶⁷¹⁾

⁶⁷⁰⁾ 15. IX 1732 u posjedu Hercula Stasini: ... un gotto ò sia tazza di Boemia di christallo...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

24. II 1764. u kući Ivana Nikole Jakše... Una carafina e un gotto di boemia...

Ibid. HAS.

⁶⁷¹⁾ 24—25 II 1764, u kući Ivana Nikole Jakše: ... una scatola d'argento da tabacco... Quattro cortelli con manego d'argento, quattro pironi pur d'argento et tre sculieri pur d'argento. Due candelieri d'argento con una mochetta pur d'argento... Una tazza d'argento ove si tiene il calamar e spolverin... Un sechiello d'argento col suo aspersorio pur d'argento... Una petiniera d'albeo lavorata à fiori vota... Un cadin di porzolana Magiolica fina... Due tazze con suoi coperchi, 2 piattini di magiolica fina tutto ed una di esse tazze semirota... Tre tazze più picciole di magiolica fine, due crepate et una rotta con doi piattini... Una sottocoppa di magiolica ordinaria... Una saliera da magiolica ordinaria et un'altra a tre ditti... Due vasi di magiolica... Una terza saliera di magiolica. Un vasetto di magiolica. Candelieri d'otton numero cinque. Due altri candelieri piccioli d'otton. Due piatelli piccioli di terra sennese un più picciolo dell'altro. Due recipienti d'otton per tener entro el savon... Una scanzia da piatti, con piatti di magiolicca fina a fiori piccioli... Altri quattri detti di magiolica compagni grandi e due mezzani... Sei altri piatti detti mezzani col suo orlo attorno solo turchino...

Ibid. HAS.

22. VII 1753. u kući Petra Širkovića rečenog Baldun: ... tre coltelli d'argento... un sculier, un piron et un candelier pur tutto d'argento...

Ibid. Oporuke. HAS.

11. VII 1732 u obitelji Devčić: ... una campanella di argento, un sculier d'argento...

15. IX 1732. u kući Herkula Stasini: ... Un ora rotta e doi candelieri d'otton...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

20. VIII. 1788... una tazza et due gotti di vetro...

5. II 1782. u kući Luciete Bonini: ... Possade quattro d'argento cioè piron coltello e cuchiaro. Un scuglierin da caffè d'argento. Campanella

Oružja je u viškim mjestima, izloženim gusarskim i neprijateljskim napadajima s mora, zastalno bilo u svakoj kući. Spominju se sablje »senjskog« i srebrnog drška, puške, pištolje, bajonete, maškuli koji su se palili i u počast neke ličnosti ili o svečanostima početkom XVIII stoljeća i arhibuse poznate i u Hvaru 1611. godine.⁶⁷²⁾

Viški i hvarski književnici koji su boravili na Visu bit će imali u svojim kućama i male knjižnice, osobito Antun Matijašević Karamaneo, koji u svojim pismima pisanim u Luci navodi razli-

di bronzo da tavolin. Tre cogome da chioccolata. Una cogoma di caffè. Una scugliera di cristallo. Scudelle di majolica due. Chiccare da chioccolatta due. Chiccarre da caffè bianche numero quattro e scure numero sei in tutto dieci colli loro piatini. Un orologio di legno...

Spisi bilježnika F. Jakše (1754—1794). HAS.

12. VI 1792 u kući harambaše Jurja Dorotića: ...Piatte di peltre numero 8, più di magiolica numero 7, gotti numero due, più piatti di magiolica 12...

20. VI 1782 u kući Jerolima Brtučević: ...un secchietto d'argento... Tre piattini di magiolica...

2. II 1785 u kući Dojmi u Kutu: ...Orologio, due quadri, piatti di Peltre...

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

28. IX 1780 kod Anete Barić: ...una scatola di porcilana con cerchio di argiento... una tovaglia con tre tovaglioli... due scatolle da tabaco una di princisbeol...

11. IX 1768 kod Jurja Bogunovića: ...li due piatti de peltre... il rasoar fino, e d'una scatola dà tabacco...

Spisi bilježnika A. Ghericeo, str. 53, 55, 346. HAS.

22. VII 1751... piatti di Peltre...

Spis pohoda biskupa C. Bonaiuti. BAH.

2. I 1859... l'orologio muŕtea da tavolo con colonette d'alabastro e relativa campana quadrata, fiorini 12... 2 orologi da muro di vecchia data inservibili fiorini 2...

Inventario e stima della facultà abbandonata dell'or defunto Francesco de Giaxa quondam Gioachino da Lissa. HAH.

31. V 1800... una possada d'argento...

Spisi biljež. A. Foretića iz Komize (1796—1822), str. 15. HAS.

⁶⁷²⁾ 1. I 1611... et essendo tirata una arcobugiata...

Hvarski bilježnički spisi, sv. 5 (1601—1612), str. 678. HAZ.

17. V 1731... una spada fornita cioè col suo fodro et guardia alla Segnana...

Spis bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

O bajonetama i puškama vidi:

5. VI 1732. Spisi bilježnika J. Sibischini I. HAS;

9. XI 1756. Spisi bilježnika F. Jakše. HAS;

17. XI 1736... sbari un mascolo pri dolasku biskupa u Vis.

Spis pohoda biskupa C. Bonaiuti. BAH.

24. II 1764 u kući Ivana Nika Jakše: ...una spada da punta con manigo d'argento e pontade e suo ganzo...

Spis biljež. J. Sibischini. HAS.

13. III 1780. ...il detto Pobar cavando dalla propria scarsella la pistola...

25. IV. 1782. ...un fusil una spada...

Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 329, 426'. HAS.

13. VI 1800... sparò una pistola...

Spisi biljež. A. Foretića iz Komize (1796—1822) str. 17. HAS.

čita djela iz povijesti, a postoji i popis knjiga u kući Jakše u Kutu iz 1764. godine.⁶⁷³⁾ Pjesnik Vitaljić je svoje »Istumačenje pismih Davidovih« izdano 1703. godine u Mlecima, prodavao samo u Splitu i na Visu.⁶⁷⁴⁾ Kanonik Vinko Vitaljić, koji je 1661. godine ostavio sve svoje knjige hvarskom kaptolu i tim postao suosnivač njegove knjižnice,⁶⁷⁵⁾ bio je vjerojatno Komižanin, pa je valjda u svom zavičaju bio počeo sabirati knjige. Postojali su i prijepisi rijetkih izdanja. U obitelji Jakše nađen je prijepis Pribojevićeva govora »*Oratio de origine successibusque Slavorum*«. ⁶⁷⁶⁾

U Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se prijepisi djela pisama i pjesama Antuna Matijaševića Karamanea okupljenih i prepisanih od Frana Radosija početkom XVIII stoljeća. U sakristiji župske crkve u Visu čuva se knjižnica biskupa Gulielmija. a u Musteru pisca Petrića.

Posjedničke i trgovačke obitelji, crkve, bratovštine i bilježnici imali su svoje male arhive, pa i benediktinski samostan u Komiži, ali je najveći dio toga raznesen. Sačuvan je popis arhivalija Herkula Stasinija iz 1732. godine⁶⁷⁷⁾ i obitelji Jakše iz 1764. godine u Kutu, sa spisima koji potječu već od prve polovice XV do sredine XVIII stoljeća.⁶⁷⁸⁾

Neki od tih rukopisnih svezaka vjerojatno bijahu ukrašeni crtežima, perom i akvarelom na naslovnim stranicama, a vinjetama na kraju kao i prijepis Matijašićeva »*Morozinijeva viridarija*«, koji je učinio Frano Radossio, a nalazi se među spominjanim Matijaševićevim spisima u Splitu. Među posjedovnim pismima bilo je crteža zemljišta i zgrada, a u arhivskim snopićima poslovnih i obiteljskih pisama, osobito privatno-pravnih zemljišnih kupoprodajnih ugovora, oporuka, priznanica, računa i popisa imovine, a među njima čuvali su se i srednjovjekovni spisi. Od svega je toga malo sačuvano. Jedan dio viških spisa izgorio je u gradskoj kancelariji kada su Turci u kolovozu 1571. godine napali Hvar, pa je Komižanin Andrija Carić u travnju 1638. godine izjavio, da mu je tada zapaljena i darovnica kojom mu je općina bila dala neka zemljišta: »... *parte vineati e parte vacui n'attrovando mi haver gratia di quelli per esser stata abbruciata dalli Turchi, mentre fù abbruciata la cancelaria della detta Magnifica Comunità*«. ⁶⁷⁹⁾

Viške kuće su, naravno, bile snabdjevene kuhinjskim, poljo-privrednim i ribarskim predmetima i alatima. Popisi i njih spominju i može se pretpostaviti da su njihovi oblici sličili onima koji su nam se sačuvali u ostalim dalmatinskim mjestima iz XVIII—

⁶⁷³⁾ Spisi biljež. J. Sibischini. HAS.

⁶⁷⁴⁾ G. Novak o. c. (104), str. 179.

⁶⁷⁵⁾ M. Novak, Kaptolska knjižnica u Hvaru. Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku I. str. 344, 348. Dubrovnik 1952.

⁶⁷⁶⁾ Sada u Naučnoj knjižnici u Splitu.

⁶⁷⁷⁾ Spis biljež. J. Sibischini (1731—1735). HAS.

⁶⁷⁸⁾ Spisi biljež. J. Sibischini. HAS.

⁶⁷⁹⁾ A. M. Karamaneo I, str. 8; Liber gratiarum 1614—1792. HAH.

XIX stoljeća. Bile su to rukotvorine lončara i staklara, kovača i drvodjelaca; bakreni kotlovi i posuđe, željezni predmeti, željezni i zemljani lonci i zdjele, puljiški vrčevi, slamnati koševi, kamene žare s ručicom i poklopcem, jednako kao i bačve i bačvice, alat za ribarstvo i poljoprivredu, tisak zvan *turanj* za vino i ulje s »*podićem*« u živcu kamenu i s drvenim dijelovima, koji se spominju u popisima XVIII stoljeća u konobama i dvorištima,⁶⁸⁰⁾ a rađeni su po antičkim rimskim uzorima. Jedan takav »*podić od turnja*« s »*pilom*« datiran je u zaseoku Solvetovu u Potšpilju i na njegovom kamenu je uklesana 1833. godina.

Nakit, osobito ženski ,skovan u srebru i zlatu, iskićen biserjem i dragim kamenom nabrojen je u mnogim popisima miraza, ostavština, procjena i dioba, spomenut u mnogim sačuvanim spisima, a najviše onim iz XVIII stoljeća. Među prstenjem se nalaze zlatni i srebrni s biserom, karneolom, svijetlim i ljubičastim dragim kamenom, s urezanim likom Krista ili Antuna Padovanskog, s rubinom optočenim biserjem,⁶⁸¹⁾ Na kodicilu Vicka iz Perasta 1622. godine utisnut je njegov žig ,valjda s njegova prstena, na kojemu je sred polja križ s dvije zvijezde i početna slova njegova imena.⁶⁸²⁾ Bilježnik Jakov Sibischini pečatao je svoje spise u drugoj polovici

⁶⁸⁰⁾ N. pr. popis iz 25. VI 1781 u kući Stjepana Sirkovića u Maloj bandi u Visu spomenuti su: ...un torcolo in pietra viva con tutti li suoi apprestamenti di legno... un pitero di pietra con maniche...

Spisi biljež. A. Ghericeo, str. 388—390. HAS.

25. II 1764 u popisu pokretnina i nekretnina Iva Nikole Jakše: ...Nel cortivo sotto la tezza un torcolo di pietra col suo fornimento...

Spisi biljež. J. Sibischini. HAS.

⁶⁸¹⁾ 11. VII 1732 u obitelji Devčić: ...un anello d'oro senza pietra con l'immagine di San Antonio...

15. IX 1732 kod Herkula Stasini: ...Doi ventole vecchie da donna uno di seta con sue bacchette d'avorio e l'altro di pelle nera ambedoi... un anello d'oro con pietre cristalline numero sette, un altro anello d'argento indorato e con immagine di Giesù...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

17. VI 1741. ...due anelli pur d'oro uno con pietra bianca... et l'altro con pietra rossa...

27. VIII 1742 Katarina Bilić ima: ...anello d'oro con nove pietre pavonazze...

Oporuke bilježnika J. Sibischini. HAS.

28. IX 1765 Jerolima Pečarić ima: ...uno anello d'oro con pietra rossa color rubin...

Oporuke bilježnika J. Sibischini (1730—1766). HAS.

16. II 1776 u obitelji Darlić: ...2 anelli d'oro a castello, un anello turchino ligato in oro...

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

22. V 1781 Lissa ... una vera d'oro ... un anello d'oro con serpente...

Spis bilježnika A. Ghericeo, str. 366'. HAS.

4. VI 1784. na oltaru Gospe krunice u Komiži: ...un anello à rosetta con pietra rossa in mezzo e perle 8 intorno peso Krⁱ 6 un anello d'oro con pietra torchina...

Računska knjiga Bratovštine Presvete Krunice u Komiži (1722—1806). HAZ.

⁶⁸²⁾ Vidi bilješku 461.

XVIII stoljeća okruglim pečatom u kojemu je bio okružen pletenicom i lišćem pod viziorom grb koji su držala dva anđela,⁶⁸³⁾ a i Antun Ghericeo je imao sličan iako ne tako fino urezan pečat s grbom.⁶⁸⁴⁾ Među dragocjenim nakitom koji je spomenuti Guillet odnio iz Visa 1807. godine kronika spominje zlatne jelenke, srebrne košute i divokoze, smaragde, agate, kameje, starinske dijaspre i korneole obrubljene briljantima.⁶⁸⁵⁾

Naušnice su bile zlatne i srebrne, iskićene modrim kamenom, draguljima i biserjem, skovane u filigranu, s privjescima u obliku zvončića, tikvica i kuglica. Bijahu uobičajene granatne kolajne prepletene biserjem i zlatnim filigranskim zrnima tzv. peružinama, koralom i emajliranim zrnjem, ili jednostavne s nekoliko nizova zagasitog granata, koralna i bisera. Na njima su visile srebrne i pozlačene medaljice i križići okićeni ponekad filigranom i biserjem. Žene su ubadale u kose pozlačene male mačeve, igle koje su bile srebrne glavičaste i zlatne, iskićene filigranom i draguljem ili u obliku palmice, okićene biserjem. Popisi spominju i srebrne kopče, srebrna, zlatna i emajlirana dugmeta za košulju, ukrase zvane »agnus« okovane u srebru, jantarske, koralne, granatne i staklene krunice protkane zlatnim zrnima, »peružinama«, na kojima su visile srebrne medalje. Žene su upotrebljavale i lepeze s bjelokosnim drškama i od crne kože.⁶⁸⁶⁾

⁶⁸³⁾ Spisi bilježnika A. Ghericeo, str. 219. HAS.

⁶⁸⁴⁾ Ibid. str. 308.

⁶⁸⁵⁾ D. Foretić, o. c. str. 530.

⁶⁸⁶⁾ 11. X 1622. Bartula Chischich nosi u miraz kapetanu Mihui Gassetich iz Risna: ... una zona con pezzì d'argento menute indorate quaranta colli cavi grandi sopra il maggior vi e una santa con una palma, et sopra l'altra una arma con una ala et una riosa et in capo duoi graghi, con una zonta alla ditta zona di brocche sei d'argento a quisa di rose et il suo capo a fiori...

Hvarski bilježnički spisi sv. 1. (1621—1629) str. 37. HAS.

28. X 1740 Ana Bradanović nosi u miraz: ... un paro d'orechini d'oro piccioli à una campanella et una colana di coral... Perogini d'oro numero vinti due... un rosario di vetro con una medaglia d'argento... 6. XII 1735 u mirazu djevojke iz obitelji Gospodinić: ... un altra colana pur di coral granata e perusini d'oro numero quattordici... Aghi d'argento indorati numero quattordici...

Spisi bilježnika J. Sibischini III (1735—1741). HAS.

30. I 1746 Dominika Caramaneo ima: ... rosario di coral con quattro medaglie d'argento et una colana di granata perla e perosini...

9. II 1748 zlatar Juraj Nicolini procjenjuje u Splitu nakit Jakice Diuli Perasti među kojim su: ... un paro manini a pasetti a filigrana... una medaglia d'oro filigrana... perle sula medesima numero 11... 7 broconi di oro a filigrana con perle... un paro orechini a zogiello con perle... un paro orechini a galan con numero 3 cuchette per cadauno e due balonini... due tremolanti di oro con perle... una crocetta d'oro a filigrana con numero 3 perle... un paro manini di perle di fili numero 4 con oficetti di oro tre per cadauno... una corona di coralli con perusini di oro...

21. IX 1751. Antica Brajčić ima: ... una colana di granata nera con dodici perogini d'oro...

11. IV 1756 Jelena Babić ima: ... un paro d'orrecchini d'oro grandi

a filigrana con tre perle...

5. IX 1742 Kata Milinković ima: ...oto perogine d'oro à filigrana smaltati, un paro orecchini d'oro con una pietra turchina...

Spisi bilježnika Sibischini. Oporuke. HAS.

26. VIII 1761 u oporuci Margarite Jakša: ...cinque palmette d'oro con perle... la pioggia d'oro col zaffil...

30. XII 1766. Iz miraza Ane Babić-Ljubić: ...Un paro orricchini d'oro con un perolo o sia zuchetta... Aghi d'argento da pomolo numero dieci... Due colane di carol et tondine d'argento et una medaglia d'argento...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1730—1766). HAS.

20. VI. 1782 u obitelji Jera Brtučević: ... un paro fiubette d'argento...

16. II 1776 u obitelji Darlić: ... un agnus d'argento...

16. VII 1781 ... una corona di ambra fina...

Spisi bilježnika F. Jakše. HAS.

24. II 1764 kod Ivana Nikole Jakše: ...Un ordegno da magiol d'argento, un paro di fiubbe lavorato... un stuchietto d'argento senza fodra... un cordon d'oro sottil spagnol... un paro di bottoncini d'oro smaltati... Più un officietto da manin d'oro senza linquietto...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS.

28. X 1778 u obitelji Molinari u Komiži: ...Numero due Bottoni da camisa val L 10. Un'Angus in cassa serato d'argento val — L 13...

11. V 1777 Ivanka Mladineo ima: ...il paro orochini di oro col suo perole... le fiubbe d'argento d'essa testatrice... due agnus d'argento... una crocetta d'argento... due fili perle false...

14. V 1778 Mande Darlić ima: ...vinti perosini di oro... sei brocani di argento indorati... tre aghi di argento indorati... sei aghi di argento à filigrana... quatro aghi di argento scheti... una crocetta di argento schieta... Un paro rechini di oro con tre peroli à filigrana grandi... una colana di coral... un paro rechini a fila grano con tre chadoti e due baloncini per cadauna parte...

17. I 1776 iz miraza Lucije Girica: ...una corona di pasta nera con due ostie papali legate in argento una crocetta di argento e una penna col suo taccajo in tutto L 40: Un paro di fiubbe d'argento L 16; Un paro orecchini d'oro a filigrana con tre peroli pesano K^t 45 a L 2:3 — L 108 Per fattura L 12; Un paro orecchini d'oro a filigrana col perolo in mezzo di cristallo turchin, e due balette pesano K^t 29 dibattuto il peso de cristalli si computa l'oro K^t 20: a L 2:3 — L 48; Per fattura L 10; Un paro orecchini d'oro lissi con un perolo a zuchetta pesano K. 29 a L 2:3 — L 69:12 — Un ago d'oro a filigrana smaltato colla sua gamba d'argento val L 19: Una collana con quindici perosini d'oro, e perle false pesano i perosini K^t: 19 val L 46: Una collana con otto perosini d'oro a filigrana, e groppetti sette perle fine, il tutto pesa K^t. 57 a L 2:3 il K^{to}: val L 136:16 Per fattura de perosini L 32: ...

15. IV 1777 Božica Matijašević Karamaneo ostavlja: ...una collana di coral con perusini d'oro...

28. IX 1780 iz miraza Anete Barić supruge Petra Vidali: ...Rechini di argento con brilli L. 30 Un paro rechini à tre peroli di pasta gostano L 24 Un paro bucoli con sui cristalini ligati in argento L 16. Un paro orecchini a usanza moderna latesina L 24 Un altro paro buccoli con sue pieri ligati in argento L 16; Filli due di perle grosse di pasta L 12: Più filli cinque di perle L 16: Un paro di fibie di argiento da scarpe L 48: Un agariol di argiento L 17:10 Due ziziali di argento petize 8: Un paro di fibbie di brilli ligate in argento L 24. Un paro di altan (?) L 6:8. Due fereti di argiento L 6:8

Un curarechio di argiento L 4... Un anello dato in sposalicio alla deta signora val cecchini 4... una corona portata con essa con tochi numero 5 di argienti L 48: Un ago di argiento L 2 Un ganzeto di

Bogatije Višanke su u XVIII stoljeću bile opskrbljene, kako popisi njihova miraza otkrivaju, svilenim nošnjama i damastnom odjećom, čipkama izvezenim ponekad srebrnim i zlatnim nitima, koje su obrubljavale ovratnike, rukave, rupce i košulje. Iz tih popisa je teško potpuno sagledati kroj njihove odjeće i način odjevanja, ali se vidi da im je nošnja bila šarena i kičena, da se sastojala od domaćih i uvezenih tkanina, te da se u njoj preplitahu evropska moda i narodni etnografski motivi kao i u ostalom otokom i priobalnom dalmatinskom kraju.

U popisima su svileni raznobojni, bijeli ili crveni rupci, izvezeni cvijećem, krojeni i u crvenom damastu, velovi od muslina, svilene »mahrame«, crvene i raznobojne, a neke i obrubljene modrim i crvenim čipkama, zvane i na Visu »pokrivače«, kojima pokrivalu glavu, ali na kojoj su nosile i slamnate šešire kao i u ostalim sunčanim dalmatinskim krajevima. Spominju se i tanki rupčići za nos. Košulje Višanki bile su u XVIII stoljeću krojene iz domaćeg, riječkog i mletačkog platna ili od raše. Bile su okićene čipkom i narodnim vezom (*alla morlacca*), koji su vjerojatno unijeli doseljenici s kopna sredinom XVII stoljeća. Haljetci su bili od čoje s postavom od finog riječkog, od pamučnog domaćeg ili padovanskog platna, modri, zeleni, crni ili kestenjasti, a okićeni i zlatnim vrpcama. Prslučići su bili svileni, pamučni ili od čoje, također postavljeni platnom.

Pojasi su bili svileni izvezeni pozlaćenim ili šarenim cvijećem ili nanizanim staklenim zrcima.

Pregače su se također nosile. Bijahu raznobojne, crvene i bijele, a iskičene čipkama. Nošahu se iznad suknja koje su se krojile od različite tkanine, pa i od domaće, mletačke i dubrovačke raše,

argiento da fuso L. 3:4 Una lombrella L. 17:10... Un cusin da cuser L' 12:8... Un tremolante da testa con pietra e un spadino L. 19:8. Fili dieci perle per manini L. 32: Manini di granata L. 3: Fili cinque granate L. 4: Un filo granate grosse...

22. V 1781 ...un agnus d'argento... una palmetta d'oro da testa una pioggia d'oro con pule fine... e una medaglia d'argento

2. IX 1781 Mande Marasović nosi u miraz: ...una collana di coral rosso...

10. V 1782 Mande Bilić ima: ... un para orecine fili grano à tre campane e un pendente in porta L. 269: e un para di orecine scette con una campana val L. 50:17 perugini di oro val L. 55. 1 perugini grandio val L. 30:1 paro fiube di argento L. 24:17 aggi di argento val L. 34:1 para di orecini indurate val L. 14:1 choceta di argento val L. 6:2 medaglie di argento e corona di anbro nerro val L. 11: ...

Spisi bilježnika A. Ghericeo. HAS.

30. XI 1790 iz ostavštine Tonine Foretić z Komiže, rođene Rendić iz Supetra na Braču: ... un paio manini di granata cogl'officietti di brili ...

Spisi biljež. A. Foretića iz Komiže, str. 29. HAS.

31. V 1800: ...un pajo d'orecchini d'oro ed uno di manini d'oro...

31. X 1801 u obitelji Martinis: ... un pajo manini, un gioiello con perle, ...un pajo orecchini grandi a filo grana...

Spisi bilježnika A. Foretića iz Komiže (1796—1822). HAS.

a bijahu raznobojne; narančaste, žute, zelene ili ljubičaste. Čarape su bile svilene, vunene ili pamučne, crvene, bijele i crne. Obuća se rijetko u popisima nošnji navodi, ali se spominju ženske žute ili bijele cipele od teleće kože ili papuče od crvenog kamoša. Rijetko se sretaju ovratnici iskićeni čipkom i posebni čipkasti rukavi košulja i haljetaka, česti u nošnji Dalmatinki XVI—XVII stoljeća, a uobičajeni onda u Evropi, ali ih ipak ima i na Visu u XVIII stoljeću. Upotrebljavahu se i mufovi od lisičjeg krzna ili mačje kože, sbrbne kopče za cipele i ženski suncobrani.⁶⁸⁷ Po vrsti stranih,

⁶⁸⁷) 25. VII 1737 majstor Marko Despotović u svojoj oporuci ostavlja: ...casaccia ò sia dolamma nuova di panno verde...

2. V 1738 Vicko Gospodnetić ostavlja: ...due gellechi di panno uno turchin l'altro nero...

5. VI 1741 Filipa Gariboldi ostavlja: ...un gelecco verde di panno...

5. II 1743 Andrija Svetinić u ubožištu ostavlja: ...due gelechi di saglia, uno pavonazzo e l'altro nero...

24. II 1743 Andrija Bogunović ostavlja: ...la sua casassa verde di panno con bottoni d'argento numero nove et asole d'argento sulle maneghe, gecerma di panno parangon pavonazzo con bottoni d'argento indorati numero 30...

Oporuke bilježnika J. Sibischini. HAS.

7. XI 1735 Dobrica Karuca ima: ...una traversa usada di cambrada col suo merlo doppio à disegno... un bavaro usato di cambrada col suo merlo... Un facciol da testa detto sugaman nuovo di cambrada col suo merlo attorno... Un facciotto da collo usato di cambrada col suo merlo attorno... Una cintura di seta nuova alla musaica... Et un paro di scarpe nuove di viteletto...

6. XII 1735 iz miraza u obitelji Gospodinić: ...un altra camisa di tella canavina con sue manighe di tella usalina nostrana nuova con merli...

22. V 1736 iz miraza Kate Kuzmanić: ...un altra camiza di tella fiumana con manighe di tella casalina con lavoro e merli... un bavaro nuovo di cambrada con lavoro e merli...

23. V 1736 iz miraza u obitelji Lincir: ...una camisa nuova di tella veneziana col suo recamo e merli d'avanti al petto e sulle manighe... Una camisa nuova di tella fiumana col suo lavoro e merli... Una mahrama di setta bianca con suo raccamo di seta... Una carpetta verde nuova di rassa col suo passaman di seta giallo e reccamo in fondi alla morlacca...

14. XI 1736 iz miraza Jerolime Barlić: ...una manizza di volpe nuova... un bavaro nuovo di cambrada con merli sottili attorno...

28. X 1740 iz miraza Ane Bradanović, supruge Domenika Rocchi: ...una manizza di pelle di fuina tenta...

Spis bilježnika J. Sibischini III (1735—1741). HAS.

30. XII 1766 iz miraza Ane Babić-Ljubić: ...una manizza nera di pelle di gatto nuova...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1730—1766). HAS.

4. XI 1731 iz miraza Tomice Radić: ...centure numero due di seta fatte alla mosaica da dona... una camisa di tella fiumana con merli...

21. XI 1731 iz miraza Margarite Dragošević: ...un capello di paglia usato da donna...

11. VII 1732 u obitelji Devčić: ...Tre facciotti da testa dette mahrame alla morlacca nove col suo raccamo rosso di seta attorno. Più altra detta usata con suo raccamo di setta turchina. Una camisa

da donna usata di tella turchesca col suo riccamo rosso di setta moriacca...

Spisi bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

25. X 1755 iz miraza Perine Dešković rodene Dojmi: ... una vestura di seda turchina col merlo d'oro L. 30: Una greghetta di Damasco rosso col merlo d'oro et argento L. 64...

Spis bilježnika F. Jakše. HAS.

27. VII 1776 nađen muški leš u camisola di rassa nera fatta alla schiavona coll'orlo di rassa turchina... sotto la camisola il guarda-petto e schiena d'istessa robba... sequivano le calze braga e li scoffoni di lana nera... le ossa sono state riconosciute d'un givinostro non d' homo matturo...

17. I 1776 iz miraza Lucije Giriza: ... una cottola turchina di mocajaro — L 32: Una camisiola turchina di panno fodrata di costanza celeste L 60: Una cottola di saggia verde L 32: Una camisiola cammelotto verde fodrata di tella L 60: Una cottola e camisola nera L 40: Una cottola naranzina ci mocajaro L 35: Una cottola giala di mocajaro col passaman di argento falso L 24: Una cottola cammelotto lipsia pavonazza L 30: Una camisiola di scarlattina, con buso, botton e gallon d'oro e sue liste di ganzo d'oro fodrato di gincin gialli L 107=10: ... Una cottola di cammelotto d'ing^{na} rubbin nova colla sua pedana di costanza L 153: Un corsie, ò busto di perpetuè rubin fodrato di tella fiumana... Una cottola di cammelotto d'ing^{na} color panpadù nova colla sua pedana di constanza L 125: Una camisola di cammolotto color panpadù colle sue liste di ganzo d'oro, e fodra di rensetto rigato L 74: Una camisiola di panno maron scuro, colla fodra di rensetto rigato L 83: Una traversa d'indiana a fiori L 24: Un faccioletto d'indiana rossa L 8: Un faccioletto di setta a fiori varj L 10: Una traversa d'indiana in un tello, e un terzo a fiori L 12: Un faccioletto damasco di seta L 8: Mezzo faccioletto di setta a fiori varj L 5: Due faccioletti di velo usati L 6:8: Un bavaro con un paro manegotti L 3... Una greghetta vecchia di panno col suo passaman vecchio falso L 6:8: Due camise di tella, una di tella veneziana colle manicche di renso tedesco, e suo merlo, e l'altra di tella casalina, con manicche di cambrada, e merlo, nonche un faccioletto di cambrada L 60: Una traversa di tella occhietta L 8: Un corpetto di sagia fodrato di tella fiumana L 30: Una camisiola di panno usata fodrata di tella coreria L 20: Trè gallani di testa, ò siano fiorelli L 15: Una cottola di rassa ordinaria L 10: Un cavezzo di drappa, e fodra per un corpetto L 11:...

11. V 1777 Ivanka Mladineo ostavlja: ... un paro pantofole di camozza collar rosso... il paro calze di bombaso che tiene sulli piedi...

14 V 1778

Efeti di ragione della Madalena relicta quondam Zuanne Darlich stimati da me Giuseppe Rosignoli sarto, è cio come seque Una cotola di rassa paunazza chiara L 55, un'altra cotola di cadis zala L 65 Una cotola di cadis rossa L 71 Una'altra cotola di cambeloto turchin L 24 Una cotola di mocagiano turchina L 48 Una'altra cotola di mocagiano scura L 65 Una cotola di mocagiano verde L 48... Una cotola di mocagiano nera L 32 Un bocasino di bombaso L 81 Una camisiola di pano blò L 61... Una camisiola di sagia rossa paduana L 94 Una camisiola di bombaso usata L 14... Una camisa di tela lino nova con merli L 51 Una'altra camisa di tella fiumana con manige di tella lino con suoi merli L 35 Una camisa di tella fiumana con le manicche di tela cambrada con li suoi merli alle dette manicche L 24... Una camisa di tella canavina con manicche di tella fiumana con attorno li merli L 14. Un paro di calze rosse usate L 6:8 Due camice una latesina e verde L 11. Una camisiola di pano nera vecchia L 6:8 Due traverse di persia usate L 21 Un facioletto di seda L 13

uvezenih tkanina, od kojih su se krojile odjeće, a koje imaju ondašnje talijanske i strane, ponajviše mletačke nazive »mocagiano«, »camrada«, »damasca«, »indiana«, »cadisso«, »cambelotto« itd.⁶⁸⁸⁾ kao u Splitu i u obližnjim dalmatinskim mjestima, vidi se da su neke Višanke nosile ondašnju evropsku nošnju kao i građanke Splita i Hvara i da velikih razlika u XVII—XVIII stoljeću među njima nije bilo, bar među kćerkama bogatijih rodova. U doba engleske vladavine u Visu se moglo nabaviti gotovih ženskih odijela od svile i atlasa vezenih u zlatu i srebru.⁶⁸⁹⁾

Un facioletto damascato di seda L 15 Un facioletto di vello bianco usato L 3 Una traversa di cambrada grossa con li suoi merli L 15 Una pocarvaza di cambrada L 14 Due baccari con due manegoti L 10...

28. IX 1780 Nota della roba che porto la Signora Anita Barich Vidali mia consorte in dote

Un abitto in pezze seda brazza n°: 25 gosta cechini n°: 5 un altro di seda a fiori che disfo per me gosta cechini n°: 6: Un altro di cambeloto à opera maron chiaro gosta cechini n°: 6: Un cotolo di indiana persiana rosa con sua inglesiana cechini n°: 2 Un altro di bonbaso gosta cechini n° 3 Un inglesin di maron con suo cotolo turchin gosta cechini n° 2 Un abito verde di cambeloto inglesin e cottolo cechini n° 4 Una cotola verde di raseta ragusea cechini n° 1 Un camisial di pano turchin a mezzo fruo L 24 Due traverse di indiana petize n° 10 Una traversa di seta fina L 24 Calze para n° 12 di bonbaso cechini n° 2 Calze di seda nere à mezzo fruo para due L 48 facioletti da naso fini due L 48 facioletti da spale di seta 12 L 48 Un facioletto di seta L 24...

Roba tutta riceputa da me sottoscritto Io Pietro Vidali affermo la sudetta consegnia manno propria

10. V 1782... un facioletto di seta fondo color perla con suoi fiori attorno L 12: ... Un paro calze lana color rubin L: 15: ... Un paro calze lana rosse casaline L 7: ... Una manizza fuina L 20... un paro scarpe nere L 6: ... Un capello di paglia fina ...

25. VI 1781 u ostavštini Stjepana Širković: ... Un capotto a mezza vita col suo capuzzo di Salonichio usato. Un paro papuzze nere usate da maschio Una beretta di pelle...

22. V 1762 Lissa Nota degli effetti mobili dati in dote dall'Arambassa Zorzi Iliijch detto Dorotijch a Maddalena sua figlia e futura sposa di Paron Zuanne Darlich... Una cottola di cadisso rosso nuova L 75: Una camisola di saja padoana rossa colle mostre di drapo di seda L 109: Una cottola di cadisso color narancini L. 75: ... una pocarvaza di cambrada con merli L 15: ... un altra di tella di cambrada col merlo e ricamo L 12 ... Un altro facioletto di seda damascato à più colori L 15: ... Un paro mule con fiori d'argento L 20 Un paro scarpe nuove di vidello bianco L 18... Un paro scarpe giale col tacco rosso L 11

Spisi bilježnika A. Ghericeo. HAS.

22. VII 1751... un capello da paglia da donna...;

C. Fisković, Iz renesansnog Omiša. Izdanje Historijskog Arhiva u Splitu sv. 6, str. 22. Split 1967.

⁶⁸⁸⁾ Uporedi D. Božić—Bužančić, Odjeća Splićanke XVI i XVII vijeka. Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku. X—XI, str. 165. Dubrovnik 1963.

⁶⁸⁹⁾ D. Foretić, o. c, str. 708.

O muškoj nošnji nema mnogo podataka u arhivskim spisima, jer nije popisana u mirazu. Muškarci, ribari, zanatlije i zemljoradnici nosili su uobičajenu nošnju Sredozemlja s narodnim primjesama, a bogatiji posjednici, trgovci, činovnici i svećenici su se oblačili po suvremenom evropskom ukusu, kako pokazuju ovdje spominjani portreti Frana Vukašinovića, Antuna Matijaševića i Bartula Radosio, a i popis odjeće svećenika Ivana Maffia iz Komiže,⁶⁹⁰ gdje je njegova obitelj živila krajem XVIII i prvih godina XIX stoljeća. Među muškom odjećom spominju se košulje od riječkog platna, hlače od platna, prsluci od čohe crvene boje, crne i bijele vunene čarape, crne papuče, kožnate kape, kratki kaput s kukuljicom. Kod nekih muškaraca zadržavaju se u XVIII stoljeću i dijelovi narodne nošnje.⁶⁹¹

Odjeću su šile, tkale i krojile same žene, ali se već početkom 1622. godine spominje u Luci krojač, majstor Frano Carić,⁶⁹² a krajem XVIII i početkom XIX stoljeća u Komiži Ivan Federizi iz Belluna⁶⁹³ i Josip Rosignoli.⁶⁹⁴

Civiliziraniji Višani su nosili džepne engleske satove s filigranskim srebrnim lancem na kojemu su visili ključić sata i pečat, ili zlatne satove s ključićem na svilenoj ljubičastoj vrpici. Književnik Matijašević Karamaneo je bio vješt u popravljanju džepnih satova, pa ga je popravio i pjesniku Andriji Vitaljiću, ali se u drugoj polovici XVIII stoljeća popravljahu izvan Visa, npr. u Šibeni-

⁶⁹⁰) Inventario degl'effetti del quondam signor D.ⁿ Giovanni Maffio... 1801 Indictione 4.^a li 20 Marzo Fatto a Comisa in casa delli fratelli Maffio quondam Cattarin... Un tabarro di panno nero d'Olanda nuovo valutato L 336: Un altro detto di panno blu da Schio usato valutato L 144: Un altro di terzanella di seda poco usato valutato L 153... Un tabarino nero di cendal alla romana valutato L 56: ... Un veladone di panno scuro ordinario a mezzo fruo valutato L 56: Una velada vecchia di panno nero valutato L 40: Un altra detta vecchia di saglia d'Inghiltera valutata L 40: ... Un altra detta di sottana di panno nero fodrata di Bue color marasca a più di mezzo fruo valutata L 76... Un pajo bragoni di saglia romana nera valutato L 36: Un altro detto di velludin nero nuovo senza fodra valutato L 64: Un sotto abito nuovo di stame a gucchia color nero valutato L 80... Una sottana di damasco nero fiorata valutata L 44: ... Un capello pantato di Viena usato valutato L 38... Tanto fu inventariato, e ritrovato di ragione d'esso deffonto Sacerdote Signor Dn Giovanni Maffio...

Spisi bilježnika A. Foretića (1795—1807), str. 130. HAS.

⁶⁹¹) Vidi bilješku 687.

⁶⁹²) Adi 5 febraro 1622. Fatto a Lissa nella villa di Cut appresso la loggia publica in quel medesimo luoco Magistro Zuane de Bartolomeo raguseo muraro... hà dato ed ad affitto concesso la casa posta a Luca... a magistro Franco Zarich sartore...

Hvarski bilježničk spisi 1621—1629. HAZ.

⁶⁹³) 20. III 1801 Fatto in Comisa... il S. Giovanni Federizi sarto da Belluno ed ora abitante in questa terra...

Spisi bilježnika Andrije Foretića iz Komiže I (1795—1807), str. 130. HAS.

⁶⁹⁴) Vidi bilješku 687.

ku. U doba engleske uprave u Visu su postojale prodavaone nakita i satova.⁶⁹⁵⁾

Većina namještaja, pribora za jelo, nakita, oružja i drugih predmeta bila je, u ono vrijeme cvata umjetničkog obrta, stilski izrađena. Na tim rukotvorinama su se odražavali motivi i oblik umjetničkih slogova, stoga se s njima može bar donekle upotpuniti pregled više kulturno-umjetničke baštine. Ali daleko smo od toga da dademo cjelovitu sliku odjevanja, narodne nošnje, ličnog i kućnog opskrbljivanja u prošlosti na otoku, jer nam za to nedostaju arhivski podaci, a ukoliko ih se i nađe, oskudni su i ne opisuju, naravno, pojedine predmete. Od svega onoga što se spominje na Visu u popisima pokretnina njegovih stanovnika do početka prošlog stoljeća ostalo je veoma malo. Osiromašenja, diobe ili seobe starih obitelji i ratovi koji nisu mimoišli ni ovaj otok, uništili su mnoge pokretne umjetnine. Bilo je i pljački kao ona već spomenutog francuskog generala Guilleta koji je 1807. godine poduzeo kazneni pohod na Vis i uhapsio nekoliko bogatijih Višana, te im preko svog liječnika obećavao oslobođenje uz uvjet da mu predadu dragocjenosti i umjetnine iz svojih kuća, što su oni u strahu i učinili.⁶⁹⁶⁾

Nabavljanje novog i pomodnog, suvremenijeg i svrsishodnijeg, a i nehaj prema starom također su pridonijeli otuđivanju i propadanju starinskih i trošnih predmeta umjetničke proizvodnje i danas se može samo nekima naslućivati izgled i oblik, upoređu-

⁶⁹⁵⁾ 24. II 1764, kod Ivana Nika Jakše: ... un orologio ò sia mostra d'oro con la cordella di seta pavonazza e chiave d'otton...

Spisi bilježnika J. Sibischini. HAS. (Objavila i N. Bezić, o. c. na kraju ove bilješke).

Bilježniku A. Ghericeo piše brat iz Hvara u Vis:

Lessina 21 genajo 1777

Carissimo fratello

l'avisò del signor Marino ho ricevuto iersera a due ore di notte quando capitò l'orologio nella scattoletta, che terro così sino l'avisò dell'orlogista...;

28. settembre 1774. Il signor Antonio Ghericeo... hà fatto... suo procuratore il signor Domenico Difnico da Sebenico ad effetto possa e debba riscuotere e ricuperare l'orologio di scarssela d'inglese Londra, con cassa e contracassa d'argento con cadinella pure d'argento fatta a cordone di filigrana con chi avete e sigillo con lettere M. A. B. pendenti dala cadinella sudetta il tutto d'argento e ciò da Domenico Francesco Geminioli orlogista abitante in presente a Sebenico datolo già anni cinque e per doverlo accomodare...

Spisi bilježnika A. Ghericeo. HAS.

Lissa 2. I 1859

... l'orologio d'oro smaltato con pietre attorno di vecchia costruzione, con catena d'oro francese f. 15...

Inventario e stima delle facoltà abbandonata dell'or defunto Francesco de Giaxa quondam Gioachino di Lissa.

Uporedi s bilješkom 702, 703. Vidi i G. Novak, o. c. (104) str. 179; D. Foretić, o. c. str. 709; N. Božanić—Bezić, Stari dalmatinski satovi, Mogućnosti XIII, br. 3, str. 1113. Split 1966.

⁶⁹⁶⁾ D. Foretić, o. c. str. 530.

ći njihov spomen ili samo škrte, često jedva jasne nazive u popisi-
ma s predmetima u ostalim dalmatinskim mjestima, od kojih se
neki sačuvaše u ponekoj obitelji, u muzejima ili kao zavjetni dar
u crkvama. Ali i tu se sve rjeđe nalaze starinski predmeti, a nema
na našem primorju ni muzeja za umjetnički obrt, jer se ovdje
uglavnom posvećivala pažnja epigrafiji i istaknutim stilskim gra-
đevinama, slikama, kipovima ili dragocjenim kovinskim umjetni-
nama u riznicama i zbirkama. Stoga i propadaju danomice pred-
meti koji rasvijetljavaju život Dalmatinaca u prošlim vremenima,
a onaj koji o tome piše osjeća se nepouzdan, u bojazni da ne gri-
ješi, svjestan, naravno, da ne može zaokružiti sliku nekadašnje kul-
ture one sredine koju želi sagledati.

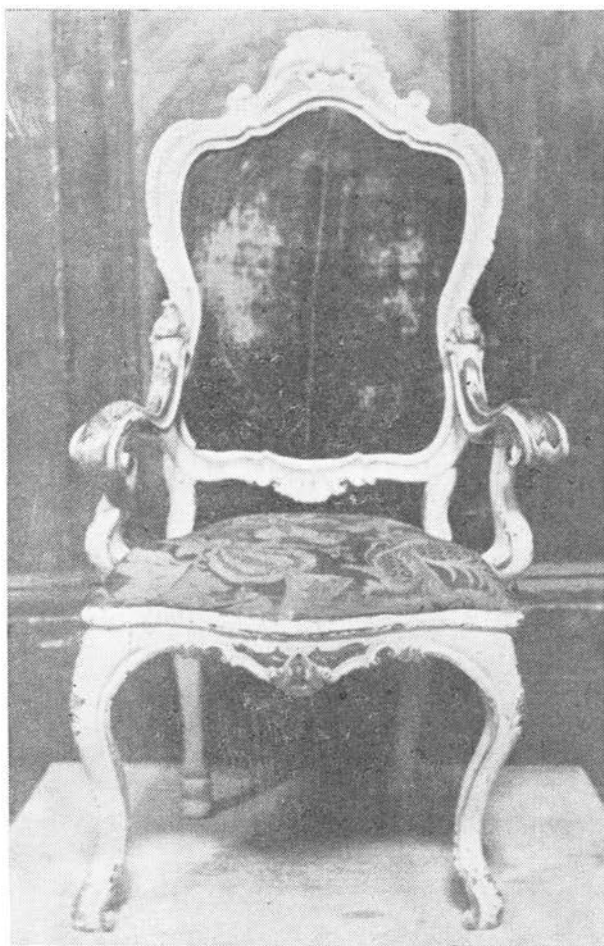
Teško je pri tome nedostatku većeg broja starinskih predme-
ta odrediti uvijek njihovo porijeklo, a još manje majstore, jer je
uvoz iz inozemstva bio čest, a uplivi iz tuđine na domaće umjetni-
čke zanate jak, u svim primorskim mjestima, pa i u viškim. Drve-
ne predmete i namještaj, barem onaj jednostavni mogli su tesati
i izrađivati na Visu mjesni drvodjelci, ali neki izrezbareni stilski
primjerci pokazuju da su uvezeni. Kovači potrebiti za izradbu
ribarskog i poljoprivrednog alata mogli su kovati i ostale željezne
predmete, a zlatari, kako rekosmo, kovati i popravljati nakit. Da je
u kućama bilo islikanih drvenih skrinja pokazuje ulomak poklop-
ca koji je s unutrašnje strane bojadisan tamno modrom bojom i na
njemu u žutom okviru urezana udubina za ogledalo i naslikane
na svijetlozelenoj pozadini dvije žute vaze s crvenim cvijećem. Taj
ulomak iz kraja XVIII stoljeća nabavio je splitski Etnografski mu-
zej u Komizi.

U viškim kućama se još čuva poneka izrezbarena škrinja
u kojoj nevjeste donasahu u toku XVIII stoljeća miraz. Slične su
onima koje se vrlo često sreća na čitavom našem primorju. Na nji-
hovoju prednjoj strani su urezane u plitkom reljefu vaze cvijeća,
čempresi i geometrijski ukrasi.⁶⁹⁷⁾ Ostaci stilskog kućnog namje-
štaja dospjeli su i u crkve. U župskoj crkvi sred Visa je sjedalica
u stilu Luja XV iz poslaćenog izrezbarenog drva, a u franjevačkom
samostanu sjedalica u stilu Luja XVI. Obje su vjerojatno ostaci
nekog salonskog namještaja uvezenog u XVIII stoljeću iz Mleta-
ka. U Regionalnog zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu
čuva se stara fotografija prostrane kanape bogato izrezbarenih
svinutih listova, grana i voća na nožicama, ručkama i prednjoj
strani u stilu mletačkih rezbara prve polovice XVIII stoljeća,⁶⁹⁸⁾
ali se tom umjetnički izrađenom raskošnom divanu zametnuo bar
za sada trag i tek se zna da je bio krajem prošlog stoljeća još
u Visu. Kod nasljednika Šimuna Petrića iz Komize nalazi se u
Splitu kasnobarokni buro, a u Supetar na Braču dospilo je iz Ko-

⁶⁹⁷⁾ Uporedi V. Han, *Umjetnička skrinja u Jugoslaviji*, tabla XVIII, br. 34, XIX—XXI. Beograd 1961.

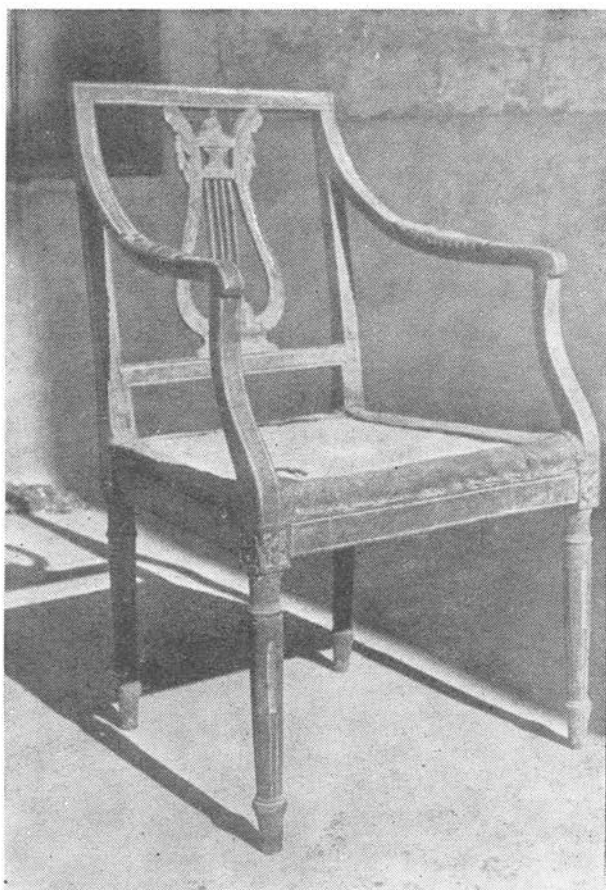
⁶⁹⁸⁾ Uporedi G. Morazoni, *Il mobile veneziano*. Milano 1927.

Stolica iz XVIII stoljeća u župnoj crkvi u Visu

miže jedno klecalo tog stila. U viškim obiteljima Torre, Foretić i Vučetić-Foretić čuva se još nekoliko komada stilskog namještaja koji potječe iz spomenute kuće slikara Vinka Foretića u Maloj Bandi u Komiži. Njegova se obitelj već u XVI stoljeću isticala, pa je Ivan Foretić kanio zidati u tom nemirnom vremenu kulu na Biševu, a u drugoj polovici XVIII stoljeća radio je Andrija Foretić u Komiži kao javni notar. Stoga je njihova višekatnica bila bogatije opremljena. Iz nje su prenesene u Split slike na staklu koje prikazuju likove *sv. Josipa* i *sv. Ane* u izrezbarenim okvirima s kraja XVIII stoljeća, malo zrcalo, jedno boro, okrugli intarzirani

Sjedalica iz početka XIX stoljeća u Franjevačkom samostanu

stolić, ogledalo s konzolom i mjedeni lukjerner u klasicističkom talijanskom slogu prve polovice XIX stoljeća. Od srebrnih umjetničkih predmeta kućne uporabe ostali su kod tih obitelji niski srebrni tanjurići za čaše s probušenom ogradicom iz kraja XVIII ili početka XIX stoljeća s mletačkim žigom Markova lava i početnim slovima zlatara GP, držak s probušenom čovječjom glavom na vrhu za utakanje igle pri pletenju, koji visi na rijetko sačuvanom kolutu podržanom od anđela na lancu s kukom za zadjevanje o pojasu.⁶⁹⁹⁾ Možda je njemu bio sličan onaj »*un ganzeto d'argento di fuso*« spomenut 1780. godine u popisu Anete Barić.⁷⁰⁰⁾ Među rijet-

⁶⁹⁹⁾ Kod obitelji Vučetić—Foretić u Splitu.

⁷⁰⁰⁾ Vid bilješku 686.

kostima nađenim u Visu je mjedeni plovidbeni sunčani sat za pomorce, na kojemu je naknadno upisano u popisu gradova s oznakom mjera i »Lissa 47«. Ukrašen je ugraviranim ukrasima XVIII stoljeća i označen:

AEQVATOR höhe

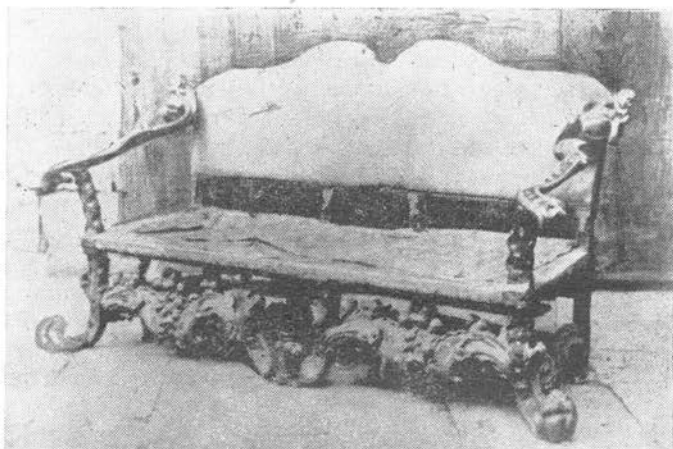
Joseph Modestino in Chrudim Nro L 36.

Skupa s mjedenim dodacima u baršunastoj i kožnatoj kutiji čuva se u Muzeju grada Splita.⁷⁰¹⁾ Kod nasljednika obitelji Jakše ostalo je nekoliko umjetnina iz njihove prostrane kuće u Kutu. Dragocjen je zbog svoje rijetkosti zlatni džepni sat, koji po obliku i motivima slični na sat i kutiju obitelji Fiskovića u Orebićima.⁷⁰²⁾ Oblik i ukrasi su mu klasični i odaju kraj XVIII stoljeća.⁷⁰³⁾ Kazaljka je okružena vijencem dijamanta i sred nje je natpis majstora:

Phpe . . . Terroti

A GENEVE

Na poklopcu okruženom vijencem lišća s bobicama i cvijećem je osmerokut u kojemu je klasični reljef s pasom, pticama, košaricom voća i žrtvenikom. U unutrašnjosti se ponavlja natpis majstora Filipa Terrotija i broj primjerka:

Divan iz XVIII stoljeća sa Visa

⁷⁰¹⁾ Uporedi B. Chandler C. Vincent, *A Sure Reckoning: Sundials of the 17th and 18th Centuries*, sl. 15, str. 164. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, december 1967.

⁷⁰²⁾ V. sl. C. Fisković, *Putovanje pelješkog jedrenjaka s kraja XVIII i početka XIX stoljeća*. *Pomorski zbornik II* str. 1765. Zagreb 1962.

⁷⁰³⁾ Uporedi sa satom spomenutim 1859 g. u bilješci 695.

Taj sat, srebrni svijećnjaci obrubljeni reljefnim užetom na kojima je mletački zlatarski žig i mjedeni lukrenjar iz XVIII stoljeća, zlatne naušnice s opalom okovanim u filigram, srebrni visak sa srcem u filigramu za držanje drvenog drška igle pri pletenju i srebrni držak s probušenom čovječjom glavom za iglu pletiva zvan »kanot«, koji još čuvaju neke stare dalmatinske obitelji, te jedna slika Gospe s djetetom na platnu iz početka XIX stoljeća osrednje vrijednosti. Sve se te umjetnine nalaze kod obitelji Visković i Brajević u Zagrebu. U obitelji Lučić-Roki-Siminiati, preseljenoj također u Zagreb, je ogledalo u širokom crnom i izrezuckanom okviru iz XVII stoljeća sjevernjačkog porijekla, koji se u osvitu ovog stoljeća nalazilo u središnjoj dvorani spomenute Jakšine kuće u Kutu. Uz njega je visio i portret, koji navodno prikazuje Marina Jakšu u peruci, u haljetku čiji su krajevi rukava okruženi širokim čipkama i u prsluku sa širokim ukrašenim rubom, prema načinu odjevanja u XVIII stoljeću. Portret se skupa s portretom Nika Jakše (1845—1905) gradonačelnika Visa i narodnog zastupnika, zaslužnog za buđenje hrvatske svijesti na otoku, koji su naslikali V l a h o B u k o v a c i njegova učenica Dome Suhor, nalazi se kod dr Nikole Jakše izravnog nasljednika ove stare hvarsko-viške obitelji, odvjetnika u Čakovcu. On posjeduje srebrni pribor za jelo i mletačke šalice za kavu iz XVIII stoljeća, mjedeni lukijernar i stolno zvonce za poslugu iz XIX stoljeća, koji su također nekoć bili u njihovoj kući u Kutu. Kod njega je i već spomenuti prijepis rodoslovnih bilježaka o ovoj obitelji, koji je sastavio njegov spomenuti djed Niko. U njemu se spominje da je Marin 1662. godine bio soprakomit hvarske galije. Možda je to onaj kojega prikazuje spomenuti portret.

Sa Visa potječe i slika »Viški boj«, koja prikazuje pomorsku bitku između austrijskog i talijanskog ratnog brodovlja, a sada se nalazi u Pomorskom vojnom muzeju u Splitu. U njenom donjem desnom uglu je potpis slikara: *A... eget 1866*. Slika (73x52) je, dakle, naslikana iste godine kada se ta bitka zbila i ima više kulturno-povijesnu nego li umjetničku važnost, kao i ona s prikazom tog boja u Pomorskom muzeju u Splitu, a naslikao ju je primitivistički, potpisao i datirao L. R o c c h i V i s 1/6. 93. U obitelji Machiavelli, čiji se predak Ivan Machiavelli iz Bola na Braču naselio u XVII stoljeću u Kut,⁷⁰⁴) je stolni sat, a u nekoliko kuća, pored lukijernara, u klasicističkom obliku, koji su bili u upotrebi u svim dalmatinskim kućama sve do kraja prošlog stoljeća, ostalo je bakreno kuhinjsko posuđe i grijalice za krevet tzv. »scaldaletti«

⁷⁰⁴) 20. X 1648 Signor Giovanni Vincenzo Michiavelli quondam signor Marco dalla Brazza di Bol kupuje zemlju u Kutu, svjedok je pri tome majstor Devetančić: et maistro Piero Devetancich...

Spisi bilježnika I. Balcilucio, str. 233'. HAS.

ukrašeni cvijetnim prošupljenim vijencem, koji se spominju u prvoj polovici XVIII stoljeća.⁷⁰⁵) Kod komiških obitelji Foretić, Torre, Božanić preseljenih u Split, ima nekoliko majoličnih tanjura iz kraja XVIII stoljeća i početka slijedećeg stoljeća s žigom ITALIAN LAKES. Kod njih i još nekih viških obitelji nalaze se tanjuri i plitice iz druge polovice XIX stoljeća ponajviše engleskih tvornica F. Primavesi et Sohn iz Cardifa i Swanea, »Spode Copeland« i ostalih. Česte su i engleske pozlaćene zemljane vaze iz kraja XVIII i početka XIX stoljeća, koje su često poklanjane crkvenim oltarima. One u crkvi sv. Antuna u Prigaliji ili kod obitelji Petrića u Podšpilju iz druge polovice prošlog stoljeća ukrašene na svom trbuhu reljefnim plesačem i plesačicom. Te proizvode engle-

Engleski vrč

ske keramike donosili su pomorci od prve polovice do kraja prošlog stoljeća u svoje domove⁷⁰⁶) uzduž čitavog našeg primorja.

⁷⁰⁵) 15. IX 1732 u kući Herkula Stasini: ... un scaldaletto picciolo rotto ... Spisi bilježnika J. Sibischini (1731—1735). HAS.

⁷⁰⁶) C. Fisković, o. c. (175), str. 134.

U župskom uredu u Podšpilju su dva brončana kipa krilatih *Amora* s lukom i tuljcima, koje sam našao u crkvi sv. Antuna u Prigaliji, a ranije bijahu u nekoj, možda, Dojmijevoj obitelji. O njima sam posebno pisao i pripisao ih radionici genoveškog renesansnog kipara Nikole Roccatagliate koji je radio u Mlecima krajem XVI i početkom XVII stoljeća.⁷⁰⁷⁾ Slični su onima Roccatagliatinim Amorima iz bečkih i berlinskih zbirki, a ubrajaju se među najljepše kipove, a i rijetke brončane umjetnine koje su iz Mletaka unesene u XVII i XVIII stoljeća u Dalmaciju, gdje se inače unášahu drveni veći i manji kipovi mletačkog baroka, ponajviše raspela i anđeli, kojih ima, kako vidjesmo, i na Visu.

U obitelji Zanella u Veloj bandi ostalo je nekoliko komada biedermyer namještaja. Mali srebrni svijećnjak s kapkom i šipkom za namatanje tanke voštanice, zvan *maiolo*, kovan u tom stilu ima natpis: V. G. à D. A. Z. M (Vicenzo Giaxa a Don Apolonio Zanella maestro). U muzejskoj zbirci je biedermyerski poligonalni jednonožni stol na čijoj okrugloj ploči su višebojne intarzije s bokorima cvijeća i alegorijskim likovima lova. U crkvenoj zbirci u Musteru je drvena škrinja s ažuriranim bravama, nalik na onu u Muzeju grada Splita i u sakristiji trogirske stolne crkve iz XV stoljeća. U toj zbirci je i mjeedeni ručni fenjer u rokoko stilu s urezanim grbom mletačke plemićke obitelji Molino, iz XVIII stoljeća. Ti fenjeri su se nosili noću kada je kretanje bez svjetiljke po ulicama bilo zabranjeno. U Dalmaciji ih se sačuvalo nekoliko; u Muzeju grada Korčule, u Histo-rijskom Intsitutu JAZU u Dubrovniku, u Bogličevoj zbirci u Hvaru. U Musteru je okupljeno nedavno starinsko kuhinjsko posuđe, i manji predmeti kućne upotrebe iz XVII — XX stoljeća.

U privatnom posjedu ostalo je danas vrlo malo slika. Obitelj Vukašinović-Dojmi imala je sliku »*Ecce homo*« koja se pripisivala, vjerojatno bez dovoljno provjeravanja, Tizijanovoj školi, a u Split je prenijela iz Visa »*Milosrđe*« staru kopiju djela emilijanskog slikara Carla Cignanija.⁷⁰⁸⁾ Jakov Petrić u Podšpilju imao je seicentističku kompoziciju na platnu »*Krist i Samarićanka*« mletačke škole koja se sada nalazi u Galeriji umjetnina u Splitu. Kod obitelji Zanele u Visu je osrednja slika »*Sv. Josipa s malim Isusom i anđelima*« iz XVIII stoljeća u izrezbarenom mletačkom okviru tog vremena. Miljenko Brajčin u Komiži posjeduje jednu od najvrednijih i najstarijih slika na otoku, gotičko-renesansnu »*Gospusa sinom*« na drvu, koju G. Gamulin smatra radom mletačkog slikara Pantaleona iz XV stoljeća.⁷⁰⁹⁾ Ostale dvije slike »*Ecce homo*« i »*Sv. Alojzije*« s poprsjima naslikanim na platnu kod Brajčina su iz prve polovice XIX stoljeća.

Neke slike, manje umjetničke vrijednosti, koje imaju oblik oltarnih, dospjele su iz pojedinih kuća u crkve i skoro su sve u

⁷⁰⁷⁾ Vidi bilješku 376.

⁷⁰⁸⁾ A. Dudan, o. c. str. 395; K. Prijatelj, Studije o umjetninama u Dalmaciji I, str. 81. Zagreb 1963.

⁷⁰⁹⁾ G. Gamulin, Stari majstori u Jugoslaviji II, str. 18. sl. 16. Zagreb 1964.

kasnobaroknoj ili rokoko maniri, pa i one u obitelji Dojmi de Lupis u Splitu prenesene iz njihove palače u Visu.

Istaknutiji i bogatiji Višani davali su se portretirati, pa je na otoku bilo u XVII i XVIII stoljeću i umjetničkih portreta. Poznat je po fotografiji *portret književnika Antuna Matijaševića Karamaneo*, naslikanog pred svojom knjižnicom s perom i knjigom u ruci.⁷¹⁰⁾ U uglu slike je napisano njegovo ime i godina 1687. u kojoj je naslikana. Uspjelija je *minijatura koja prikazuje Frana Vukašinić De Lupis* iz kraja XVII stoljeća u rukopisnoj knjizi povlastica njegove obitelji ispisanoj na pergameni i ukrašenoj šarenim grbovima i inicijalima. To je onaj o kojemu pjeva splitski pjesnik Jerolim Kavanjin:

*Frano Lupi, ki je u rati
Od Kandije znan vitezom,
er s Turci umi vojevati,
bi od dužda stvoren knezom,
dugo i prudno galie vodi
drag i priat pri gospodi.*⁷¹¹⁾

Frano je naslikan do poprsja u tamnom haljetku sa spuštenim dvo-krilnim sivim ovratnikom bijelog ruba pod kojim je bijela košulja i visi zlatni križ viteza sv. Marka raširenih krakova obrubljenih modrim emajlom, spomenut i u imenovanju njegovom i njegova brata, »*crucem auream aureo calci insignatam ad collum pendente*«, 1687. godine. Po tome se ova minijatura, na kojoj je Franovo mladoliko lice bistrih plavih očiju s tankim brčićima uokvireno u tamnosmeđu i dugu periku, može datirati tek poslije te godine. Vjerojatno je rad nekog mletačkog minijaturiste.⁷¹²⁾ Slabija je *minijatura* u rokoko-iskićenju doktorskoj diplomi *Bartula Jurjeva Radosija*, koju je vjerojatno naslikao Julije Modelli pisac diploma u Padovanskom sveučilištu u kolovozu 1725. godine.⁷¹³⁾ Bartul je naslikan u svećeničkoj odjeći s plavim kratkim ovratnikom bijelog ruba, a na glavi mu je niska kapica u obliku kalote. Obje rukopisne knjižice nađene su na Visu 1944. godine u spremištu nekog savezničkog vojnika sabirača umjetnina i pohranjene u knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu.

Prirodoslovac Ugo Luksio u Dubrovniku čuva *minijaturu portret Vicka Lukšića* koji se isticao kao mirovni sudac u doba prve austrijske i francuske okupacije Visa, a čiju smo kuću već spomenuli. Njegovo mršavo lice uokvireno kosom očešljanom u stilu empira i odijelo s bijelim prslukom i crnom kravatom na

⁷¹⁰⁾ V. sl. G. Novak, Antun Matijašević—Karamaneo. Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku IV—V, str. 457. Dubrovnik 1956.

⁷¹¹⁾ O. c. str. 137.

⁷¹²⁾ Minijature u Jugoslaviji. Katalog izložbe, str. 52, 311, sl. 152 (prije konzerviranja). Zagreb 1964. Vidi bilješku 349.

⁷¹³⁾ Ibid. str. 311. sl. 153. Pisac diplome nije Modesti već Modelli.

naboranoj košulji odava napolenosko vrijeme, u kojemu je Vicko i živio. Liječnik Zanella u Zagrebu posjeduje *portret Apolonija Zanelle*, viškog obrtnika iz početka XIX stoljeća također odjevenog u odjeći empira, a sa naušnicom na uhu.⁷¹⁴⁾ Svi ti portreti svjedoče da je način evropskog odjevanja svećenika, obrtnika, plemića i građana bio uobičajen i na Visu u XVII — XIX stoljeću, što uostalom potvrđuju i popisi nošnje osobito kod žena bogatijih obitelji, iz kojih sam spomenuo samo nekoliko tipičnih komada odjeće. Članove obitelji Dojmi i Topić portretirao je krajem XIX stoljeća. Anton Zuccaro i njihovi se portreti nalaze u Splitu. O njima je u »Jadranskom zborniku« pisao 1960 godine Kruno Prijatelj Zuccaru treba pribrojiti i onih pet obitelji Grabovac nekoć u Zadru, sada u Sinju, koji nose sve odlike Zuccarove sladunjave manire.

Od umjetnički uvezanih knjiga ostale su drvene korice obložene trošnom kožom sitnih udubelih ukrasa iz kraja XV stoljeća,⁷¹⁵⁾ kojima je siromašni javni bilježnik Antun Ghericeo omotao jedan svezak svojih spisa u drugoj polovici XVIII stoljeća.⁷¹⁶⁾ Nekoliko lijepo uvezanih knjiga ima u knjižnici biskupa Gulielmija. Među ljepše opremljenim rukopisima, od kojih smo tri spomenuli, je *Katastatik viških zemljišta obitelji Ivaneo Fasaneo* iscrtan ukrasima i napisan 1742. godine.⁷¹⁷⁾

Zbirke antičkih ulomaka, predmeta, umjetnina i novaca ne spominju se u Visu, iako ih se često nalazilo pri obrađivanju zemljišta među ruševinama stare grčke i rimske Isse. Antun Matijašević Karamaneo je imao nekoliko isejskih novaca. Poneki ulomak antičke skulpture i natpisa uzidivali su u kuće, npr. oni s grčkim slovima uzidanim iznad balkona sred pročelja Radosijeve i na Svičarevićevoj kući,⁷¹⁸⁾ ili ulomak reljefa u hodniku hospicija konventualaca, ulomak genija s girlandom, i dio kipa u togi na Tomičevoj kući iz XVII stoljeća u Veloj bandi, te ulomak natpisa na Peričevoj kući u Čunkovici, ali sustavnog skupljanja starina nije bilo. Pjesnik Gazarović spominje, kako vidjesmo, zidove i mramorne ulomke Isse »u gradu«,⁷¹⁹⁾ a Matijašević Karamaneo piše da su stranci raznosili kamen sa ruševina,⁷²⁰⁾ među kojima je on viđao mozaike, tragove interkolumnija i cele, koje su Višani oštećivali i upotre-

⁷¹⁴⁾ Po predaji je to povećana kopija minijature. Kod Dr Zanelle u Zagrebu je i portret čovjeka s knjigom i sardelom na stolu. Na pismu koje portretirani drži piše da je to Antun Zanella, ali se pod tim imenom nadzire drugo ime i mjesto, pa je pitanje je li to Zanella. Prebojadicano ime se može otkriti pri restauriranju portreta, a pod imenom Lissa nadzire se ime nekog drugog grada.

⁷¹⁵⁾ Upoređi T. Marinis, *Rilegature del XV e XVI secolo*, tabla III, V. Mleci 1955.

⁷¹⁶⁾ HAS.

⁷¹⁷⁾ HAH.

⁷¹⁸⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 50.

⁷¹⁹⁾ O. c.

⁷²⁰⁾ A. M. Karamaneo II, str. 91.

bljavali za novogradnje,⁷²¹⁾ ali ne spominje nijednog sakupljača starina. Strani sakupljači su mogli za njih znati, jer ih je Cyriacus Anconitanus u prvoj polovici XV stoljeća posjetio i o njima pisao.⁷²²⁾ B. Bordone je na njihovu mjestu ucrtao grad početkom XVI stoljeća⁷²³⁾ a spominjali su ih 1553. Giustinian i 1704. godine J. Felella.⁷²⁴⁾ F. Petter je zabilježio da je za vrijeme njegovog boravka u Visu jeseni 1836. godine vidio kako su seljaci otkopavali nedaleko od hospicija konventualaca grobove obložene pločama, u kojima su našli staklenice, žare i svjetiljke.⁷²⁵⁾ Tek koncem prošlog stoljeća počela je viška obitelj Dojmi skupljati antičke predmete, natpise, građevinske ulomke, grčke novce i vaze.⁷²⁶⁾ Dva torza rimskih careva u togi čuvaju se u prizemlju njene palače, a ostali dio te zbirke, koja nije bila uređena ni popisana, nalazi se u Muzeju u Visu i u Arheološkom muzeju u Splitu. Mala općinska zbirka prenesena je davno u Trst, a odatle je dospjela s obitelji Topić u druge gradove. Ize jednog pisma se doznaje da su i Dojmi ranije poklanjali strancima umjetnine, npr. 1891. godine darovali su zapovjedniku austrijske mornarice neki kip koji se zatim nalazio u bečkom Dvorskom muzeju.⁷²⁷⁾

Tako se antička baština Isse i srednjovjekovnog Visa, u toku stoljeća zanemarivala, tek nakon drugog svjetskog rata počela da bar nekako okuplja i čuva. Povećana je zbirka arheoloških viških nalaza u Arheološkom muzeju u Splitu i osnovana ona u Visu. Tim, naravno, nije završeno istraživanje i sabiranje spomeničke baštine na otoku, koju bi trebalo bolje ispitati i sačuvati, a da se to potakne napisane su i ove bilješke, koje će upravo nova istraži-

⁷²¹⁾ Ibid. str. 89—91.

⁷²²⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 66.

⁷²³⁾ O. c.

⁷²⁴⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 66, 108.

⁷²⁵⁾ F. Petter, *Compendio geografico della Dalmazia*, str. 150. Zadar 1834.

⁷²⁶⁾ G. Novak, o. c. (104), str. 51, 67, 68, 69.

⁷²⁷⁾ Ibid. str. 68. U ostavštini viškog načelnika Nika Jakše nalazi se i ovo pismo:

Pregiatissimo Signore

In causa dell'assenza di Sua Eccellenza il Signore comandante di marina da Vienna pervenne questi appena adesso a conoscenza del di Lei pregiatissimo scritto d. d. 28. Dicembre 1891... La statua regalata a Sua Eccellenza dai pregiatissimi Signori fratelli de Dojmi si trova nel museo di corte a Vienna e forma già un speciale ornamento dello stesso. La testa della statua che si trovava da diversi anni in questo museo, verrà attaccata al torzo e la statua completata darà poi testimonianza di questo generoso regalo della cittadinanza di Lissa...

di Lei umile
Jos Lelmenh

a Vienna, 6. febbraio 1892.

Lični spisi N. Jakše. HAH.

M. Abramić, *Raznesene antičke umjetnine, Mogućnosti I*, br. 4, str. 245, Split 1954. U retku 18 odozgo treba iza riječi starina umetnuti: drugi rođak Topić. U retku 18 Berilan ispravi u Berlina.

vanja vremenom upotpuniti, a ponegdje i ispraviti, kao što se popunjuju i popravljaju svi početni pokušaji.

GROBLJA

U toku stoljeća Višani su se pokapali u svojim crkvama i u njihovoj neposrednoj blizini. Nekoliko tih grobova koji su označeni već je spomenuto u različitim crkvama. Početkom prošlog stoljeća počinju se oblikovati i posebna groblja, koja se još uvijek ne udaljuju od crkava. Među njima ističu se na Visu groblja mornara koji su poginuli u pomorskim bitkama i ona imaju povijesno značenje, pa se stoga, pored nekih starijih spomenutih grobova stanovnika, na njih treba osvrnuti.

Kao daleki spomen na francusko-engleske pomorske sukobe u doba velikih Napoleonovih ratova ostalo je na poluotočju sv. Jurja pri moru⁷²⁸⁾ osamljeno groblje engleskih mornara, čije su kosti nedavno prenesene na britansko vojno groblje u Beogradu.

Prije napuštanja otoka, engleska vojna vlast dala je 1815. godine ograditi i urediti groblje u koje se ulazi kroz mala vrata isklešana u bunjatu. Na ogradnom zidu je natpis uklesan slovima klasične kapitale u spomen mornara poginulih u okršaju francuskog i engleskog brodovlja 13. ožujka 1811. godine u kojoj su Francuzi uzalud kušali da otmu Englezima Vis:⁷²⁹⁾

HERE
LIE INCLOSED THEREI MAIN
BRITISH SEAMEN WHO
LOST THEIR LIVER IN
DEFENCE OF THEIR KING
AND COUNTRY
A. D. MDCCCXV

Sred grobišta je bila postavljena trobrodna prizma s oblom kameonom vazom na vrhu u spomen engleskih mornara ratnog broda »Victoriousa«, poginulih u veljači 1812. godine u okršaju s francuskim brodom »Rivoli« blizu Mletaka. Na mramornoj ploči je pisalo:⁷³⁰⁾

THIS
MONUMENT WAS ERECTED
BY THE CAPTAIN AND OFFICERS

⁷²⁸⁾ Ne na Prirovu, kako piše Berić, o. c. (52), str. 14.

⁷²⁹⁾ L. Maschek, o. c. str. 147; P. Kuničić, o. c. 282; A. J. Kuljiš, Englesko francuski boj pod Visom god. 1811, str. 14, Split, 1909.

⁷³⁰⁾ Natpisi su dosad pogrešno objavljeni i prevedani, P. Kuničić, O. c. 24, 282. Kuljiš, o. c. spominje na groblju »liepu piramidu«. Možda je ona bila na vrhu kamene prizme, gdje je zatim postavljena vaza.

OF
 THE BRITISH LINE OF BATTLE SHIP
 »VICTORIOUS«
 IN MEMORY OF
 ELEVEN BRAVE ENGLISHMEN
 INTERED NEAR THIS SPOT
 WHO DIED OF THE WOUNDS THEY RECEIVED
 ON THE 22 OF FEBRUARY 1812
 IN ACTION WITH THE FRENCH SHIP
 »RIVOLI«
 OF 74 GUNS
 ON THE COAST OF VENICE
 AS
 A TRIBUTE DUE THO THEM
 AND THE MANY GALLANT FELLOWS
 WHO LOST THEIR LIVES ON THAT DAY
 IN THEIR COUNTRYS CAUSE

Na drugoj strani prizme bio je uklesan prijevod natpisa na onda službenom talijanskom jeziku, ali su oba istrošena morskom solju. Engleski predstavnik u Jugoslaviji dao je postaviti novu ploču istog sadržaja kojemu je pri kraju dodano:

THE ABOVE WAS INSCRIBED ON A MONUMENT
 FOR MERLY STANDING IN THIS CEMETERY WHICH
 WAS DESTROYED DURING WORLD WAR II
 APRIL 1963⁷³¹⁾

Sa groblja je za vrijeme talijanske okupacije nestao kameni četve-rouglasti stupić kojemu je na izduženom i profiliranom vrhu stajao ukrasni akroterij nalik oblom plodu prenesen s nekog ranijeg spomenika, možda i s obližnje crkvice. Na plohi stupića je pisalo:

ERECTED TO THE MEMOR
 OF BRITISH OFFICERS AND
 MEN KILLED IN THE BATTLE
 OF LISSA ON 13TH MARCH 1811.

Oba spomenika pokazivahu svojim vitkim i jednostavnim oblikom čedne odraze klasicističkog stila. Pogrešku u prvoj crti prvog i zadnjeg navedenog natpisa može se pripisati klesaru nevještu engleštini.

Između tih spomenika sazidan je niski grob pokriven kamenom pločom na kojoj je natpis:

HONRLE CHARLES ANSON.
 A. D. 1812.

⁷³¹⁾ Nakon Drugog svjetskog rata postavljena je jedna ploča koja spominje britanske vojnike u njemu poginule, a koju navodi Nevenka Božanić-Bezić u svojoj radnji o najnovijim viškim spomenicima.

Taj *midshipman* je služio na fregati »*Bachante*«, a poginuo je 23. rujna 1811. prigodom slučajne eksplozije topa dok je brod plovio na pučini pred Visom. On dakle nije bio kontraadmiral, kao što se ranije pogrešno pisalo.⁷³²⁾ Bio je treći sin Thomasa, prvog vikonta Ansona i supruge mu Anne Margaret Coke, kćerke prvog grofa od Leicestera. Stoga mu je i napravljen posebni grob.⁷³³⁾

Na ogradnom zidiću groblja je ploča u spomen austrijskih mornara,⁷³⁴⁾ koji su poginuli u dvodnevnoj Viškoj bici braneći otok i luku s obližnje baterije od talijanskog ratnog brodovlja 1866. godine i zatim ovdje pokopani:

PACE AI PRODI
CHE
COMBATTENDO VALOROSAMENTE
IN DIFESA DELLA BATTERIA SCHMIDT
NEI GIORNI 18 E 19 LUGLIO 1866
VI TROVARONO
ONORAMENTE
1885

Na jugoistočnoj strani poluotočica Prirova prostire se viško groblje okruženo morem i čempresima, nastalo nakon zabrane kopanja u crkvama u trećem desetljeću prošlog stoljeća. Među kamenim pločama i spomenicima isticao se spomenik Viške bitke koji je bila podigla austrijska ratna mornarica 1867. godine. Talijanska vojna mornarica, koja je na temelju Londonskog ugovora od 4. studenoga 1918. do 17. travnja 1921. zaposjela Vis, postavila je najprije na njegovo postolje mramornu tablu s natpisom:

ITALIA VINCITRICE
NOVEMBRE 1918.

Zatim ga je čitavog rastavila i s okolnim lancima odnijela u Livorno, želeći tim kao i rušenjem puljskog spomenika admirala Wilhelmu Tegetthoffu, izbrisati spomen na svoj vojnički poraz.

Spomenik je imao visoko pačetvorasto postolje istaknutih vijenaca, uzdignuto na tri stepenice okićeno reljefnim pomorskim sidrima pod austrijskom krunom, znamenom ratne mornarice. Naliko-

⁷³²⁾ P. Kuničić, o. c. str. 282. V. Montegazza je u svojoj propagandističkoj knjizi, pored ostalih pogrešaka, pisao pogrešno i o njemu. Storia della guerra mondiale, vol. VIII, str. 69. Milano 1920.

⁷³³⁾ P. Kuničić, o. c. str. 282.

⁷³³⁾ Prema podacima o njemu i njegovoj smrti pri eksploziji broskog topa, koje sam dobio od Povijesnog odjeljenja Ministarstva odbrane u Londonu preko britanskog konzula u Splitu g. M. Alan-Smidta 7. VII 1964. On, dakle, nije poginuo u sukobu francuskog i engleskog ratnog brodovlja 1811. godine kako piše H. F. Brown i W. Tyndale, Dalmatia, str. 131. London 1925.

⁷³⁴⁾ Do sada nepotpuno objavljena i pogrešno prevedena. P. Kuničić, o. c. str. 133.

vao je sarkofagu na čijem poklopcu je ležao lav stišćući austrijsku zastavu, kao znamen snage i čuvarske vjernosti.⁷³⁵⁾ Na pročelnoj strani je bio reljef pomorske bitke, a na stražnjoj natpis:

DEN
IN DER SEESCHLACHT BEI LISSA
AM XX JULI MDCCCLXVI
FÜR KAISER UND OESTERREICH
RUHMVOLL GEFALLENEN
IN FROMMEM ANDENKEN
DIE WAFFENGEFÄHRTEN

Na pobočnim stranama bila su ispisana imena palih u pomorskoj bitci. Spomenik je u neoklasističkom stilu napravio, prema Kuničićevu pisanju, kipar *Boticelli*.⁷³⁶⁾ Bio je okružen sa četiri topovske cijevi zabodene u tlo i povezane željeznim brodskim lancima. Topovi i dijelovi lanaca bijahu s brodova koji su sudjelovali u bitci.

Drugi, manji spomenik Viške bitke nije odnesen i nalazi se sada na groblju. Podignut je u spomen topničara poginulih za vrijeme talijanskih opsjedanja otoka na viškim tvrđavama, u obliku velike pačetvorine s niskom piramidom na vrhu i s natpisom na tri strane:

DEN
AVF LISSA
AM 18. VND 19. JVLI 1866
GEFALLENEN
VON DEN WAFFENBRÜDERN
GEWIDMET

VORMEISTER
FRANZ LIEBSCHER JOHANN LÖGL
KANONIERE

FERDINAND FRITZ	FLORIAN STRITZL
CARL SCHNEIDER	MATHIAS KARPf
WENZL LEGNER	JOHANN SCHVSS

VNTERKANONIERE

STEFAN SHOMICZ	FRANC HOCKAVF
IGNAZ HANISCH	IMBRO BISKVP

JOSEF PAVLENIC
OFFICIERSDIENER
PROKOP KREJCI

K. K.
FREI HERR VON STEIN

⁷³⁵⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (104), sl. 50; P. Kuničić, o. c. str. 123.

⁷³⁶⁾ Ibid, str. 286.

KÜSTEN ARTILLERIE REGIMENT
 1. BATTAILLON
 3. VND 5. FELDCOMPAGNIE

Na četvrtoj strani talijanska mornarica je dala urezati imena onih mornara koja su bila ispisana na glavnom spomeniku odnesenom 1922. godine u Livorno:

CADDERO PER LA PATRIA

IL 20 LUGLIO 1886

CAPITANO DI VASCELLO	MARINAI
ERIK AF KLINT	JOHANN KWOKAL
ALFIERE DI VASCELLO	JOHANN SCHENNER
HEINDRICH TRHR: V. MOLL	FRANC NUKLIĆ
NOSTROMO	JOHANN KURE
ROBERT PROCH	JOSEF FURLAN
CAPO TIMONIERE	JOSEF DESPORA
JOHANN SVICAROVIĆ	JOHANN GERCOVIĆ
ASSISTENTE MACC.	LAZARUS BOROVIĆ
MATIAZ LENAŽ	SIMON TEBALDI
SOTTONOCCHIERE	MATIAS SENTA
KARL KÖNIGSLAUER	ANGELO DEMENIHGETTI
AUGUST ARNOLD	PETER POLOVINEO
SOLDATI FANT: MARINA	ELIAS KOITIĆ
PROKOP KANIUK	ANTON STANIĆ
ALOIS SPODOTIN	PETER BENKOVIĆ
PAUL ZICMANSKY	FRANZ SOIĆ
BASIL KLUZEWSKY	HEINRICH BUSETTO
JOHANN PALLUCOVICH	JOHANN JANKOVIĆ
MATIAS BORANELLO	ALOIS MARCHESAN

Imena tih poginulih, nabrojena su i u ondašnjem službenom izvještaju u kojemu im je spomenut i zavičaj,⁷³⁷⁾ a prezimena tačnije napisana, te pokazuju jasnije⁷³⁸⁾ negoli na spomeniku da su Hrvati i pripadnici ostalih južnoslavenskih i slavenskih naroda okupiranih u ono vrijeme od Austro Ugarske, sudjelovali vidno u viškoj bici, koja je pridonijela zatim jačanju hrvatskog Narodnog preporoda u Dalmaciji, u kojemu su se i Višani isticali. Odras tog preporoda primjećuje se i na nekim nadgrobnim natpisima obiteljskih grobova ispisanim hrvatskim jezikom. Na groblju je i željezni neogotički križ s natpisom na tablici koja podsjeća na najveću mirnodopsku nesreću austrougarske mornarice nastalu uslijed eksplozije baruta na fregati »*Radetzsky*«, u kojoj je poginulo preko tristočetdeset članova njene posade, među kojima ih je bilo i iz naših krajeva:

⁷³⁷⁾ Ibid. str. 79—83.

⁷³⁸⁾ Uopredi ibid. Među poginulim Talijanima je bio i slikar Ippolito Caffi, rođen u Bellunu 1809, marinista, čiji se krajolici Mletaka nalaze u Museo d'arte moderna, Ca'Pesaro u Mlecima itd.

Zum Gedächtnisse
an die Verunglückten der
Bemannung der S. M. Fregatte
Radetzky
20. Februar 1869

Među spomenicima se ističu kapela obitelji Dojmi de Lupis, koja pokazuje vještinu obrade kamena krajem XIX stoljeća i četiri djela kipara Ivana Rendića, koji je podigao mnogo sličnih spomenika na primorskim grobljima s realistički oblikovanim, simboličnim kipovima i u ishitrenim, izvještačenim oblicima, koje je ispreplićao i nagomilavao secesionističkim i folklornim motivima, a ponekad i umrtvjeljem mozaikom. Sve te značajke njegovog kiparstva pokazuju na ovom groblju četiri spomenika; onaj s alegorijskim ženskim likom nad grobom Luke Tramontane iz 1894. godine, grob I. Vojkovića podignut 1899. godine s realistički do sitnica izmučenim kipom žene koja zalijeva ruže pred grobišnim križem i grob obitelji Basileo također iz kraja prošlog stoljeća.⁷³⁹⁾ Tim realističkim djelima strpljivo obrađenih pojedinosti, koje im oduzeše samodjelatnost stvaralačke pobude, ali koje su naručitelji cijevali, onda suvremeno hrvatsko kiparstvo sa svojim najpoznatijim kiparom očitivalo se i na Visu.

⁷³⁹⁾ On je bio izradio i kip austrijskog cara Franje Josipa u Visu. Ibid, str. 26.
Kratki pregled viških spomenika objavio sam u Zadarskoj reviji 1968.

BUILDINGS OF ARCHITECTURAL SIGNIFICANCE AND WORKS
OF ART ON THE ISLAND OF VIS DATING FROM 9TH TO 19TH
CENTURIES

By Cvito Fisković

There has been a continued artistic activity on the Island of Vis since the early Middle Ages (the Croats settled there in the 9th century) until the current century. That activity was generally connected with the artistic trends prevailing on the Dalmatian mainland, but it had closer ties with artistic pursuits taking place on the Island of Hvar whose mediaeval Commune embraced also the Island of Vis.

Although the quality of the island's monuments — works of architecture, sculpture, painting, and various artifacts — is not particularly outstanding which is mostly due to the fact that the island had no mediaeval city, no residence of wealthy bishops or nobility, capable of becoming a cultural centre of any importance, the existing monuments, however, are interesting and notable specimens since, incorporating all the great European styles, they represent their Dalmatian variants and solutions adapted to the circumstances prevailing in the periods of their realization.

The real cultural pioneers in the area were the monks of the Order of St. Benedict who built their small pre-Romanesque churches on the

islands of the Vis area as early as 11th century. Fragments of pre-Romanesque stone-carved interlacing ornament were found on Svetac Island near Vis, while two Benedictine churches at Komiža (St. Nicholas and St. Michael) were built in the 12th—13th cent. Romanesque style. Adjoining the Church of St. Nicholas, the Romanesque Benedictine monastery is fortified by two high towers. While one of the towers has been preserved in its original form the other, transformed into a belfry, shows elements of both the Gothic and Baroque styles. The small Romanesque church, too, undergoing gradual and interesting changes during the Gothic and Baroque periods, finally became a vaulted five-aisle structure — a form rarely occurring in Dalmatia. A new fortification, a bastion, was added to the monastery in the 17th century in order to provide protection from pirates to whose raids the lonely island was exposed from the Middle Ages on. Both the church and the monastery, including the fortifications of the latter, were erected in a well chosen locality, a real point of vantage, representing an ideal place of safety where the islanders were able to take refuge.

In spite of the dangers connected with those raids and to the withdrawal of the Benedictine monks from the Island, the old church, retaining its function of the main place of worship, became the parish church. As such, it gradually enlarged its art treasure, mostly from donations by the inhabitants of Komiža, whose graves lay in its precincts as evident from the armorial bearings, etc., belonging to the old clans (carved by Venetian and Dalmatian sculptors). The mediaeval works of art were replaced by more magnificent ones executed in the Renaissance or Baroque styles (wooden, profusely carved altars, large altar pieces, statues of saints sculptured by native and foreign artists, church plate, and vestments, all executed in the Gothic-Renaissance transition style.

The smaller churches on the island, most of them dating from the period between the 14th and 17th centuries, have also been re-shaped, consequently losing their original forms. Although simple, their forms vary to a great extent, and their architectural ornaments represent a blend of a variety of styles. A gradual development from the 14th century Romanesque style, through the Neo-Romanesque style, to the present time may be observed in the Church of St. Mary at Velo Selo in the central part of the island. This church boasts a late Gothic relief representing the Madonna and Child which belonged to the original church. This relief, skilfully executed in terra-cotta by a 15th century Italian sculptor, besides being one of the most valuable works of art on the island, belongs to a kind which is very rare in Dalmatia. The parish church of St. Mary »od spilica« at Vis reveals Gothic, Renaissance, and late Baroque elements, its nave having been built in the early 16th century and enlarged at some later time. The unusual proportion of the facade resulting therefrom, has been emphasized by the church-tower. The earlier Renaissance altars were replaced by new ones, but two paintings belonging to a former polyptych by the Venetian master Girolamo Santa Croce, have remained in the church.

The richly, somewhat rustically, decorated 18th century facade and church-tower of the Church of St. Cyprian at Kut reveal provincial characteristics of the modest Dalmatian Baroque art. The church, however, has skilfully been adapted to the picturesque setting. The church ground plan is cross-shaped. The carved ceiling is a late Renaissance work; the carved wooden altars and the pulpit belong to the Baroque period.

The 16th century builders of the Franciscan Monastery, availing themselves of the ruins of the ancient Roman theatre, gave the monastery an unusual semicircular shape. The monastery has no cloister. The 17th century church-tower, with a simple, pyramidal roof, reveals

traces of the Romanesque tradition, which is also evident in the rose window over the church portal. The Dalmatian architects, fond of the mediaeval rose window, remained attached to it through the subsequent periods, and introduced it even in their 17th century Baroque churches. This is why we find one also in the facade of the Church of the Holy Spirit at Vis. That simple church boasts several Baroque paintings. The one executed by the 18th century Venetian master Nicholas Grassi may be included among his best works.

In the heyday of the Dalmatian architectural school (16th century), the Church of St. Mary («Gusarica») was erected on the sandy beach of Komiža, not far from a spring. Through subsequent enlargements, the church grew to a three-nave complex with three connected facades and three gables where elements of the Romanesque and Gothic tradition became blended with the modest Renaissance and Baroque styles. The triple nave boasts carved wooden altars executed in the latter two styles. One of the altars contains a series of significant small paintings representing the life of St. Anthony of Padua, bearing the characteristics of the Italo-Cretan mannerism. Although built on the edge of a forest and on a narrow sandy beach, the church and the churchyard with its large, relief-decorated Baroque wellhead, stand out as a harmoniously shaped architectural environment marking the end of the main street of the place meandering along the sea-front.

Two Baroque churches have peculiar forms. One of them, dedicated to the Virgin's visit to Elisabeth, has a circular shape, which fact led to the erroneous conclusion that it was a mediaeval rotunda. The other, dedicated to St. Roch, is a fortified structure having the appearance of a quadrangular tower.

In addition to the two largest places, Vis and Komiža, there are other inhabited places of various sizes on the island with a number of smaller churches, some of which either crown the hills or are located on their slopes near the fields. All the churches, the small and the large ones alike, bear the characteristics of the Dalmatian architecture, from the Romanesque-Gothic transition period to the Baroque style. This is due to the fact that they were erected by experienced Dalmatian architects which is not only evident from the construction method used but also from the documents found in the archives.

There were no completely walled places on the island. The protection was provided by separated towers, forts, and even fortified dwelling-houses. There is a notable 16th century castle in the bay of Komiža, built from income derived from fishery. Farming, particularly viticulture, and fishery have for centuries been the most important occupations of the islanders. There are also some fortified dwelling-houses and churches which, in addition to the castle, made up the system of defence for the whole place, its port, and farms. Modest-sized towers were also built by wealthy families at Vis, too, the 17th century one standing at the head of the bay being the most conspicuous. It belonged to the Perasti family. The port of Vis was systematically fortified by the British who occupied the island in the course of Napoleonic wars using it as their naval station while blockading the Adriatic. Of the three forts built by the British, the strongest was named after King George III. New forts were built at Vis by the Austrians, who came into possession of Dalmatia and all its islands after the downfall of Napoleon I. The one located in the middle of the port of Vis is the most outstanding. The forts played an important part in the defence of the island against the French, as also against the Italian naval forces when, in 1866, the Austrian navy defeated the latter, preventing thereby Dalmatia from being conquered by Italy. Those early 19th and mid-19th century events are symbolized by a number and of soldiers and sailors of graves of British sailors of various nationalities included in the former

Austrian Empire. The island's strategic importance became evident during the Second World War, too.

The situation with regard to dwelling-houses underwent considerable changes on the island, particularly in the 19th century, when a number of stone-built houses, erected in earlier centuries in the Gothic, Renaissance, and Baroque styles, lost their modest, but tasteful original appearance and general arrangement, their old courtyards, gardens, etc. At Vis and Komiža, however, amid their dense but stirring urban structure, some of the old houses have survived, boasting windows built in the Gothic style and other ornaments carved in stone. A few Renaissance summer-houses with courtyards, balconies, and terraces adorn the water-front of the Bay of Vis where some skilfully planned old streets are still in use. Some such summer-houses at Vis display armorial bearings belonging to patrician families from Hvar who had their landed property on the Island of Vis. Most of them have attractive wellheads, etc. Their ground floor had a wide use as a wine cellar, as storage of farm implements, fishing gear, etc. There are also 17th and 18th century summer-houses at Komiža, some of them displaying stone-carved coat of arms, others bearing inscriptions, mottoes, etc., of their original owners who came from the old and wealthy clans. Wherever the circumstances made it imperative, the summer-houses were fortified to some extent.

All these summer-houses tell us a lot about the people who owned them and about the conditions of life at the time of their erection. They also reveal a skilful combination of several practical uses (residence, summer resort, farm-house) which gives us a good idea of the ability of the Renaissance man, even at Vis, to combine the useful with the agreeable. These houses, like those in other Dalmatian places, were built by native architects about whose activity tell us numerous contracts and other documents found in the archives. The 18th century native architects had embarked on creating a dwelling-house that eventually became a typical Dalmatian house incorporating one or the other of the European styles, but having particular proportions well adapted to squares and streets of minor urban agglomerations — both townlets and villages — that developed in the course of centuries without a formulated plan according to actual needs and in harmony with the ground outline.

The cultural life at Vis developed within the comfortable sphere of those Renaissance houses. A number of writers and learned men, who were active at Vis between the 16th and 18th centuries, published their works either in Latin or Croatian. One of them was Marin Gazarović whose 16th century description of the scenic beauty of the island is worth mentioning.

Facts culled from the old archives at Vis, last wills, inventories of furniture, etc., and lists referring to dowries, give a wealth of information about the tasteful way in which the old houses were furnished and adorned with paintings and products of applied art, which either came from Venice or were made by native artists. We learn from those sources that the ladies belonging to the well-to-do families at Vis often wore sumptuous clothes and jewelry and that their garments usually revealed a blend of the prevailing European fashion and the style of dress worn by the people on the Island.

Everything then, the churches and towers, the summer-houses and simple dwelling-houses, as well as the works of art and the documents illustrating the past, give us a clear idea how this eminently Dalmatian community consisting of Croats completely adopted the Mediterranean way of life, a community with roots in the ancient Greek and Roman heritage and remaining in touch with the Western civilization for centuries.